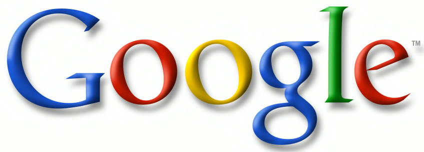

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

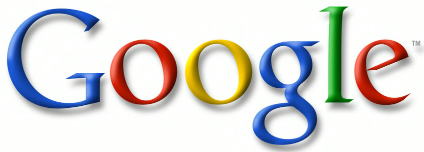
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

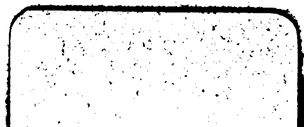
Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på http://books.google.com/

Ch[illegible]
[illegible]

DET NITTENDE AARHUNDREDES

KULTURKAMP

I NORGE

AF

DR. HJALMAR CHRISTENSEN

KRISTIANIA
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
Hovedkomm. for Danmark: H. Hagerup
1905

1. Civilization—Norway.
2. Norway—Hist., 19th century.

DET NITTENDE AARHUNDREDES
KULTURKAMP I NORGE

Christensen
GGC

DET NITTENDE AARHUNDREDES
KULTURKAMP
I NORGE

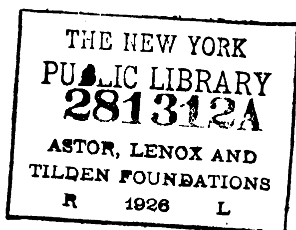
AF

DR. HJALMAR CHRISTENSEN

Motto: «Ikke over, hvad vi ere, men over, hvad vi kunne vorde, skulle vi være stolte.»
A. M. Schweigaard.

KRISTIANIA
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1905

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI A/S

FORORD

«Det 19de aarhundredes kulturkamp i Norge» er en saa omfattende titel, at jeg har været i tvil, om jeg turde bruge den. Jeg skylder straks at oplyse, at jeg har illustreret denne kulturkamp udelukkende gjennem vor litteratur: den skjønlitterære, den humane videnskabelige, politiken, lovgivningen. Heraf har jeg maattet berøre lovgivningsarbeidet mest flygtig. Jeg har kun fæstet mig ved to af de praktiske lovgivere i vort land: A. M. Schweigaard og B. Getz. Sverdrup har jeg navnlig set som politiker. Af lovgivningens mænd kunde der især været god grund til ogsaa at stanse ved T. H. Aschehoug og O. J. Broch. I vor historieskrivning har jeg kun valgt repræsentanter, karakteristiske for forskjellige leire, og derved er jeg kommet til næsten helt at forbigaa saa betydelige forfattere som Gustav Storm og L. L. Daae.

Til de nationale kulturfænomener paa det skjønlitterære omraade svarer der lignende i musiken, scenekunsten og den bildende kunst. Men jeg har efter min plan maattet holde mig til

Host 25 June 1926

ordets stridsmænd og den maade, hvorpaa de har søgt at føre vor nationale kultur videre.

Endelig har jeg, ved at lægge særlig vægt paa begrebet norsk kultur, holdt de reale videnskaber, der jo er af en mere kosmopolitisk karakter, udenfor.

Holmen i Asker 14de oktober 1905.

Hjalmar Christensen.

INDHOLD

I.

Kultur er en virksomhed, en bevidst udvikling af bestemte kræfter, hvor man søger at bevare de vundne værdifulde resultater, mens man gaar videre i samme retning.

Man taler om materiel kultur og mener menneskets planmæssige nyttiggjørelse af naturen. Man taler om intellektuel og mener menneskets dyrkelse af sin aand. Men den materielle kultur, f. eks. en høit udviklet industri, er jo tilsidst aandens verk fuldt saa meget som haandens, og omvendt er det i ly af denne kultur, at den intellektuelle kan blomstre. I et civiliseret land er begge disse kulturformer nødvendig sammenhængende.

Som regel kan kun det individ kaldes civiliseret, hvis virksomhed gaar ind i et bestemt samfunds virksomhed. Det civiliserede individs kultur bestemmes til en begyndelse naturlig af det folks kulturtraditioner, som det tilhører. Der gives en medfødt kultur, som udvikles ved opdragelsen:

individet indvies i slegtens traditioner, i folkets traditioner.

Lettest bedømmer man folkenes kulturstandpunkt efter deres æresbegreb og deres skjønhedsbegreb. Men for at forestillingen om ære kan bli saa klar og forestillingen om skjønhed saa rig, at man virkelig kan tale om en civiliseret nation, kræves der et fond af kundskab, af forstaaelse. Gjennem samkvem med andre nationer (direkte berørelse eller læsning) uddybes og beriges det enkelte folks aandsliv. En selvstændig kultur eier dog kun det folk, som herunder fastholder det værdifulde i dets egne traditioner.

Kultur refererer baade til hjerte og hjerne. Men det er gjennem hjernen, at den naar til hjertet. Tanken regulerer følelsen. Med aandens udvikling forfines følelseslivet. Hvor dette ikke sker, opstaar en ensidig forstandskultur, der ofte kan være forbundet med betydelig raahed. I almindelighed finder man kun en saadan forstandskultur, hvor et høit udviklet folk er blit demoraliseret (se f. eks. romerne i Roms forfaldsperiode). Et udtryk for hjertets kultur er takt, et udtryk for hjernens er smag. Takt og smag ligger imidlertid saa nær ind til hinanden, at de sjelden forekommer adskilte. At kultur dog først og fremst refererer til tankegangen, sees deraf, at en kultiveret mand meget vel kan gjøre sig skyldig i en brutal handling eller en drøi ytring. Men han er sig brutaliteten bevidst, han dømmer

den for hvad den er. En lidenskab, der er sterkere end hans kultur, kan drive ham. Eller han kan ved sit brud paa den civiliserede vedtægt ha en bestemt hensigt: han vil f. eks. ved et raat ord tirre et snerpet selskab, fortælle dette selskab, hvor lavt han sætter dets falske kultur. En trang til at gi sproget farve er hyppig aarsagen til en udtryksmaade, som passerer grænsen fra det djerve til det brutale. Bevidst kynisme er ikke sjelden forbunden med høi civilisation.

Forholdet mellem religion og kultur vil altid bli vanskeligt at bestemme. Det kulturbærende i en religion er ikke troen, men moralen, eller rettere de ved moralen udviklede forestillinger om pligt og ære og om skjønhed. Disse begreber har atter indvirkning paa den religiøse følelse, som reguleres og forfines gjennem dem Eftersom Kristus' næstekjærlige moral eller visse barbariske troesdogmer har bestemt kristendommens holdning, har den afvekslende virket civilisatorisk og civilisationsfiendtlig.

Et kriterium for den høiere kultur, fremkommet ved sammenligning mellem forskjellige arter af kulturer, er humanitet: en frisindet vurderen af de forskjellige værdier. Praktisk ytrer den sig som toleranse: respekt for andres alvorlige anskuelser. I folkenes lange kulturkamp er denne art af frisind blit uadskillelig forbundet med kulturbegrebet. Man bekjæmper sin aandelige modstander ved at

overbevise ham, ikke ved korporlig tvang. Man argumenterer mod ham, man brænder ham ikke. I nutidens aandsudvikling har individualismen vist sig at være den frugtbareste kulturstrøm. Den har afmerket sig i lovgivningen i den betragtningsmaade, der begrænser individets ret negativt: der, hvor det overskrider et andet individs retssfære.

Mod denne opfatning har der dog altid været mægtige kræfter i bevægelse. Vi ved, at ethvert fremskridt gjerne følges af en reaktion. Hos os synes det, som om vi i visse henseender befinder os i en reaktionær bølge. Vi har i øieblikket to vigtige kulturopgaver: den at værne vor nationale kultur udad ved at staa vagt om vor politiske selvstændighed og den at udvikle den indad: klargjøre vort æresbegreb, berige vort skjønhedsbegreb, forsvare humanitetens sag, der er ét med fremskridtets sag, mod alle former af reaktion, enten denne formummer sig i en gammelbureaukratisk eller en nydemokratisk skikkelse.

II.

Hvorfra stammer vor — den norske — kultur? Som alle europæiske nationer staar den norske i stor gjæld til to af oldtidens kulturer, den græsk-

latinske og den jødiske. I mange aarhundreder var jo den klassiske litteratur deres væsentligste dannelsesmiddel. Og jøderne har git os vor religion, der har sat dybe merker i alle europæeres tankegang og følelsesliv.

Men bortset fra disse kulturværdier, hvori ethvert af Europas folk har sin større eller mindre anpart, hvad er det saa, der bestemmer det norske aandslivs karakter?

Der er blit sagt os, med haan, at vi ingen egen kultur eier. Vi er en udskilt provins af Danmark. I en aarrække har vi nu i gjerning bevist urigtigheden af denne opfatning.

Historisk er det naturligvis umuligt at komme forbi den indsats, danskerne har havt i vor kultur. I aarhundreder sad dansktalende embedsmænd i Norge som «kulturbærere». De var vore mellemmænd med Europa. Mange af dem var selv af fremmed slegt. En merkelig stor procent af de senere naturaliserede norske embedsfamilier har nordtysk og holstensk oprindelse. Standen rekruteredes vistnok jevnlig af indfødte nordmænd, ikke bare sønner af indflyttere, men ogsaa stammende fra norske bondeætter. Men længe havde dog embedsstanden som helhed et fremmed præg. Paa den ene side bevirkede dette, at Norge havde vanskeligt for at hævde sig ligeoverfor Danmark. Paa den anden side har disse embedsslegter sikkert tilført Norge betydelige kulturværdier. Det samme

har været tilfældet med endel af de større handelsfamilier, ogsaa af fremmed blod, som bosatte sig i landet. Her havde især visse slegter af engelsk oprindelse en ikke ringe fortjeneste, ligesom i det hele taget forbindelsen med England, navnlig i det 18de aarhundrede, havde stor betydning baade materielt og aandelig. Denne forbindelse var medvirkende til, at tyskheden ikke fik den magt i Norge som i Danmark. Saa maa det huskes, at fransk kultur, lige fra Ludvig XIV til Napoleon, overalt i Europa dannede en ingrediens i de høiere klassers dannelse. I Sverige var den særlig fremtrædende, hos os dog meget mindre.

Lidt efter lidt kom de fremmede slegter til at slaa rod i landet, og ved det 19de aarhundredes begyndelse havde der i Norge udviklet sig en embedsstand, der til trods for sin forskjelligartede oprindelse for en stor del følte sig som norsk, satte pris paa sine norske traditioner og var rede til at værne om landets interesser. Det var denne klasse i vort samfund, som vi først og fremst kan takke for, at Norge i 1814 blev et selvstændigt rige, det var ogsaa den, som i de følgende aartier værgede den vundne selvstændighed mod farlige overgreb.

— — —

Den sidste afgjørende konflikt mellem Norge og Sverige i 1905 har kastet et eiendommeligt lys over den forskjellige karakter hos de to landes

folk. Den sammenligning mellem norsk og svensk folkeeiendommelighed, som den senere tids merkelige begivenheder uvilkaarlig fremtvinger, kan i flere henseender ogsaa lede til, at vi forstaar os selv og hele vor udvikling bedre.

Det udtryk, svenskernes misfornøielse med unionens opløsning eller, som de selv ynder at betegne det, formen for unionens opløsning, har faaet, vakte til en begyndelse i Norge stor forbauselse. Havde vi virkelig saa lidet forstaaet svenskerne? Og havde de kjendt os saa daarlig! Hvad har de egentlig anset os for?

Om en fornem svensk patron blir fortørnet paa en utro arbeidsmand, hænder det nok, at han uden de vanlige selskabelige omsvøb lader ham merke sin mening. Det hænder, at han bruger udtryk saa djerve, at arbeideren i sin egen skatkiste af skjeldsord neppe vilde fundet dem saftigere. Det er just denne aabenbarelse af en svensk patron, vi nylig har mødt.

Naturligvis har det været af stor betydning, at man i Norge og i Sverige har levet paa to forskjellige overleveringer om 1814. Det store flertal af svenskerne har ikke alene havt en anden opfatning af vor stilling i unionen end den, vi havde, men dette flertal har endog i det væsentlige været uvidende om vor opfatning.

Og dog er ikke det tilstrækkeligt til at forklare den voldsomme følelse af fremmedhed, som i denne

tid har gaaet isnende gjennem de to folk. Vi maa være mere forskjellige, end vi selv har troet.

En mand, som paa Bjørnsonfesten for nogle aar siden bragte en hyldning fra storsvensk standpunkt til stornordmanden Bjørnstjerne Bjørnson, en af det svenske aandslivs ypperste, Verner v. Heidenstamm, har i en studie over svensk folkelynne (1897) git værdifulde bidrag til forstaaelse af folkets karakter og forhold.

Det heder der: «Stockholm saknar än i dag ett intelligensblad, och tidningarne äro ingalunda et uttryck för de bildades verkliga meningar. Spörj däremot mellan fyra ögon vid taffeln våra statsmän, våra lärda, våra konstnärer och talanger inom alla riktningar, och svaret får en helt annan klang af skepsis och fördomsfri uppfattning, än när det uttalas till allmänheten. Svenskarnes höga upplysning är icke offentlig, utan den är en offentlig hemlighet. Detta medför en nihilism och en demoraliserande dubbelhet, som erinra om förhållanden i despotisk regerade land, och som utmynna i likgiltighet. Hvem som helst vet, att det offentliga uttalandet om en fråga, en ny bok eller en tilldragelse har föga att skaffa med det, som man i själva verket tänkar? Denna ömsom klandervärda, ömsom världskloka och öfverlägsna tystnad måste mer än nogot annat göra oss svårförstådda inför yngre nationer, som ännu skrifva på sin Atlantica.» Om de svenske aviser fælder han den dom: «Tid-

ningarne utvecklas mer och mer till affärsföretag, som spekulera i politiska konjunkturer.»

I den stemning af forbauset harme, som i disse dage i Norge har udviklet sig ligeoverfor Sverige, gjør man vel i at erindre Heidenstamms ord. Det er vanskeligere at faa et sikkert blik indenfor den virkelig dannede verdens kulisser i Sverige end hos os. Den «öfverlägsna tystnad», som efter Heidenstamms mening ogsaa «lämnar spelrum åt den lumpnaste egennytte och feghet», skjuler meget og mangt, som vi har vanskelig for at dømme om. Man kan ikke dømme den svenske nation efter presseorganer, som i virkeligheden er «spekulationsforetagender i politiske konjunkturer». I ethvert fald maa man vide, at de 178 kvinder og mænd (hvoriblandt ogsaa Heidenstamm), som underskrev den bekjendte fredsvenlige adresse, paa en ganske anderledes paalidelig maade gir et udtryk for den svenske intelligens' tankegang end de officielt talende og officielt handlende politikere. Men bortset herfra blir der alligevel nok tilbage, som er «svårförstådd» for os. Og det kommer ikke deraf, at vi endnu skriver paa vor Atlantica, for den skrev vi paa en tid, da svenskerne endnu ingen litteratur eiede, men deraf, at det bedste i vor folkekarakter oprøres mod en «öfverlägsenhet», der iagttager en værdig taushed, mens man lader nationens mindremænd føre ordet i alle andre magters tjeneste end sandhedens.

Svensker og nordmænd tilhører samme race. Men det germanske element er paa begge hold opblandet. Hos os kan der, i ethvert fald paa Vestlandet, forudsættes en keltisk kontingent. Enkelte forskere mener desuden at kunne konstatere en urbefolkning af ikke-germansk stamme. Man har lagt vegt paa hovedskalleformen, men det er uvist, hvad herpaa kan bygges. Sikkert er det, at der er flere afvigende folketyper blandt nordmændene, ligesom vore embeds- og handelsslegter i høiere grad end i Sverige har udenlandsk oprindelse.

I Sverige er der sikkert endel finsk blod. Mellem den svenske bonde og kvænen er der ofte en ikke ringe lighed. Man møder i Sverige en type, som virker brutalere end germaneren eller kelteren i almindelighed. De mange voldsforbrydelser, som aarligaars finder sted i de lavere svenske klasser, er karakteristiske. Noget tilsvarende kan den danske eller norske statistik ikke opvise. Under det ved flygtig berørelse mere slebne og høflige ydre skjuler sig en vildere, raaere, mere barbarisk raceafskygning. Som hos os, omend i mindre grad, har i Sverige den religiøse «vækkelse», der vel i regelen maa tilskrives en racedisposition, i de sidste halvandet hundrede aar havt indflydelse.

Heidenstamm ser dog heri «ett affall från svenskt lynne». «Den ridderlige och aristokratiska

färgen öfver svenskarnes indre och yttre lif kan aldrig sammensmelta med en åskådning, som lämpar sig för de norska fjälddalarnes bondebefolkning eller Västerns farmara.» «Eftersträfva nutidens bildade svenskar ett religiöst formulerande af känslan, måste de samlas ungefär kring den Rydbergska ståndpunkten. Om pietismen har ett uppfostrande inflytande på de obildade, förvandles den dock till ett förtryck, när den likt en kvaf dunst från kojan och bönehuset stiger upp till de bildade och sätter de förra klassernas okunnighet till censor öfver en gammal nations förädlade odling.»

Ved siden af det finske blod tør man vel i Sverige fra gammel tid regne med endel slavisk. Men ellers er det vel mindre blodet, som er forskjelligt i svensker og nordmænd, end det er den historiske udvikling, som har gjort dem ulige, saa ulige, at det mellem stammefrænder er sjeldent at iagttage noget lignende.

I Nordens første storhedstid gik nordmændene vestover, svenskerne østover. Der er mere end et symbol i dette. Begge folks sociale forhold og deres tankegang har faaet et præg, der belyses af den ældgamle historiske kjendsgjerning. I sterkt afbleget grad gjenkjender man dog forskjellen mellem Vesteuropa og Asien.

Imidlertid fik svenskerne paa et senere tidspunkt en ny storhedstid, som har sat merker af

langt dybere art. Det er en lykke og en fare for et folk at ha minder som svenskerne, minder, som de med rette er stolte af. Der ligger heri den samme spore som for en mand, der har et ærefuldt navn at bære. Hans adelige forpligtelse beskytter ham, men falder han først, falder han gjerne dybere, end ellers vilde være tilfældet. Det er ogsaa tungt at arve et stort navn, fordi man da gjerne tror, at verden venter mere, end den venter af andre. Det gir en fristelse til at leve over evne eller at vove over evne.

Paa en tid, da det norske folk førte en beskeden, ja trykket tilværelse som den ringere part i foreningen med Danmark, var svenskerne med i den europæiske storpolitik. Omkring 1660 var Østersjøen et svensk indlandshav. Og i vest havde svenskerne erobret 6 store provinser fra sine skandinaviske naboer. Nidaros, det gamle norske kongesæde, var et øieblik svensk besiddelse. De sad i Nordens centrum, som Nordens herrer.

Denne herlighed varede ikke længe, det er sandt, den gik i jorden med Karl XII.

I to menneskealdre var Sverige europæisk stormagt. Ved freden til Brømsebro (1645) var dets magtstilling fastslaaet, ved freden til Nystad (1721) var den forbi: Men erindringen sidder dybt gjemt i alle svenske hjerter. Længe efter lever svenskerne i en historisk eventyrverden, der ofte hindrer dem i at se virkeligheden, som den er.

Heidenstamm, der selv i sit storslagne verk, «Karolinerne», har malet det drømmebillede, der brast, tillægger de to menneskealdre en væsentlig indflydelse paa den svenske aands «odling»: «Den svenska nationen liknar en vidtberest gammal världsman, hvilken varit med om allt og pröfvat allt. Han har mätt djupen i politikens orena flöden. Han har förbluffat Vatikanen med sina hermelinar och silfverbjällror samt Versailles med sina älghudshandskar och kragstöflar. Han har ätit nådebröd hos sultanen och bjudit tyska borgare på springbrunnar af vin.» Uden at være sig dette helt selvbevidst gir Heidenstamm en glimrende kommentar til den svenske nationalkryhed. Ridderligheden, æren, glansen, skinnet, forfængeligheden — er den svenske aands devise. For svenskerne siger det mindre, at deres stilling er indvendig krank, naar den er udvendig blank. De har en samling af gyldne og sølverne navne som ingen anden nation i verden, navne, der synes lavede for falske veksler.

En virkelig fornem svensk mand er en stoltere og mere sympatisk skikkelse end kanske nogen anden gentlemanstype i verden.

Men en hulere broder end hans karikatur findes der ikke.

Sammenhængende med Sveriges fordums storhed er en anden foreteelse, der særlig har bidraget til at forme den svenske nationalkarakter.

Det er de eiendommelige sociale forhold. Saa lidet Sverige er, er det kanske det mest aristokratiske land i Europa. Engang for tusen aar siden var svensker med til at gi det russiske tsarrige dets første form. Svensk og tartarisk blod har blandet sig i Ruslands ældste herskerslegter. Siden har svensker og russer været omgangsfiender i hundreder af aar, og de har sikkert lært meget af hinanden. Der er asiatiske aristokratfornemmelser dybt indplantede i storsvensken. Ved siden af den gamle adel med de ærefulde og eventyrlige traditioner er der i det sidste aarhundrede kommet til et nyt aristokrati af pengemagnater, store brugseiere, der selvfølgelig iler med at tilegne sig adelens seder og skikke, navnlig dens fordomme. En rig opkomling har jo al opfordring til at være mere storsvensk end en født seigneur, hvis værdighed ikke saa let tar skade.

Udpræget aristokratisk tænkende er de ledende kredse i Sverige ingenlunde monarkisk sindede. Herom taler de mange revolutioner i Sveriges historie et tydeligt sprog.

Formuesforskjellen og den sociale afstand gir de svenske tilstande deres præg. Og saadanne stemmeretsbetingelser, som Sverige endnu har, holder det menige svenske folk udenfor det politiske liv, hvad der selvfølgelig medfører megen politisk interesseløshed. «Patronernes» mening er i vide strøg af Sverige den eneste mening.

I de spørgsmaal, hvor svenskerne og vi har tørnet sammen, har de oven berørte eiendommeligheder ved svenske traditioner og sociale forhold været afgjørende.

Men det vilde som sagt være ganske uretfærdigt at dømme nationen som helhed efter dens svagheder. Allermindst vilde det være rimeligt at danne sin mening efter den ydre politiske façade.

«Sådant svenskarnes lynne gestaltat sig, är det Skandinaviens rikaste och intressantaste — ehuru underskattadt af grannfolken och förnekadt af sin egen tunga.» Saa slutter Heidenstamm sin studie. Selv om man ikke er enig heri, kan ingen, der har nogenledes kjendskab til svensk aandsliv, undgaa at imponeres af dets rigdom og originalitet. Mod den snart dystre, snart lysende historiske baggrund spiller det svenske folkelynne i en regnbue af straalende farvebrydninger. Det har en større skala af følelser og lidenskaber end naboernes. Det er voldsommere i dur, det er blødere i mol. En mand har hele regnbuen i sin poesi, Nordens største lyriker, Gustaf Fröding. Det dystre, steile, fandenivoldske, den mørke afgrund i svensk folkekarakter brydes i et digt som «Jäger Malms hustruer» mod en tone af usigeligt vemod. Saa store linjer og saa ren, saa forklaret en form som den svenske lyriks mestere har ingen af vore. Det er, som om de sterke modsætninger i svensk historie, triumfen og faldet, og modsætningerne i

livsvilkaar, magt og pragt og nedarvet forfinelse mod den usleste uselvstændighed og uvidenhed, har git den svenske digtning en sælsom klang; dithyramben og dødshymnen, lovsangen over livet og gravklokkerne blander sin røst, undertiden paa en forunderlig fuldtonende, undertiden paa en bizar, oprevet, angstfyldt maade. Hos Bellmann, Lidner, Stagnelius, Tegnér, Almqvist — hos alle de merkeligste skikkelser i svensk poesi møder man denne dobbelthed.

— Heidenstamm vil se en selvironi i svenskernes «bugande» væsen. Skulde der her foreligge nogen ironi, saa maatte det være ligeoverfor den naive sjæl, som i det «bugande» væsen saa andet end en form, opelsket i svenske herskabshuse, et halvasiatisk fænomen — for herskabets eget vedkommende alene en maske, et daarlig dulgt hovmod. Ironi er i det hele taget et udtryk for en aandsvirksomhed, hvortil svenskerne synes at være uskikkede.

Fantasi, følsomhed og formalisme er efter Heidenstamms mening de vigtigste træk i det svenske folkelynne, saaledes som det har aabenbaret sig i litteraturen. Hvad der ofte virker forvildende, naar man vil trænge ind til kjernen, er den smag for alt fremmed, hvoraf svenskerne fra gammelt har ladet sig lede. Den bidrager sterkt til at gjøre helhedsindtrykket broget og usikkert. Med al sin selvfølelse er svenskerne mindre selvstændige end vi.

— — —

Historisk set, — hvilken helt forskjellig udvikling har ikke svenskerne og nordmændene gjennemgaaet! Den lange magre tid, hvor vi sendte vor skat til Danmark og afgav hjælpetropper til danske krige, har hos os opelsket endel egenskaber, som ingenlunde alle er af det gode. Smaalighed ikke, hvis man henser til folket som helhed, men mistænksomhed og en vis saar forfængelighed, en trang til at staa paa vor hyppig antastede ret. Samtidig en sterk realisme, en uvilje mod alle uegte værdier, en kritisk vurderingsevne. Vi er blit narret saa ofte, at vi ikke vil narres oftere. Men under det kritisk nykterne en vældig livstrang, en opdæmmet trang til at leve vort eget liv. Livstrangen forbundet med en urokkelig selvfølelse.

Vi foregreb i sin tid dette med vor selvstændige norskhed, vi drog veksler paa fremtiden. Da vi tog vor egen jord i besiddelse, vilde vi straks nyde frugterne. I mangel af virkelige værdier lavede vi dem i vor fantasi. Saaledes fremkom Peer Gynt-typen. Men under dette fantasiliv, der udadtil, i de praktiske forhold, skabte megen løshed og mange fraser, har vi dog arbeidet os frem til at kunne omsætte vor livstrang i handling. I 1832 sa' Schweigaard de bekjendte ord: «Ikke over, hvad vi ere, men over, hvad vi kunne vorde, skulle vi være stolte.»

Det motto har de bedste blandt nordmændene gjort til sit.

Det var naturligt, at vi følte os frie og glade, da vi kom til at staa paa egne ben. Det var ogsaa naturligt, at denne glæde fik naive udtryk. Lidt længe varede jo slyngelaarene. Det er i ethvert fald ikke at undres over, at vore naboer har fundet vor selvfølelse ungdommelig. Kritisk ligeoverfor alt fremmed manglede nordmanden forsaavidt selvkritik, som han ingen sikker maalestok eiede for de hjemlige frembringelsers værd. Den hastighed, hvormed han gik frem, naar det gjaldt at føre vort land op i nationernes rækker, den sangvinskhed, som paa en forunderlig maade krydsede kritiken, saa snart det dreiede sig om Norges vækst, har forvoldt skuffelser og skade endog lige til den allersidste tid, i den økonomiske krise, der vistnok for en stor del beroede paa en overvurdering af vor kapitalstyrke og en efterfølgende panik ved opdagelsen.

Den sikre tro paa Norges fremtid er paa samme tid nordmændenes styrke og svaghed. Lidt for let er vi kanske kommet til vor nuværende lykkelige stilling. Vi har ikke altid den rette følelse af, at der naarsomhelst kan kræves alvorlige ofre, hvis vi skal kunne hævde vor selvstændighed. Sangvinskheden er vor fare. Men det virker dog som en løftestang, at vi er kry af den fremtid, vi skimter, mens det mangengang tynger svenskerne, at de er ømtaalige paa vegne af sin store fortid.

Vor kritiske evne er sterkere i det daglige liv end i storpolitiken. Et kjendetegn for den virkelig dannede nordmand er hans uvilje mod al uegte glans. Der findes ogsaa i vort land unatur og snobberi, men der er faa steder, hvor denslags foreteelser har saa vanskelig for at trives i fred som i Norge. Det virker latterligt paa os, og det udfordrer vor noget grovt anlagte ironi. Det, som for os fortoner sig mest fremmed hos svenskerne, er dels deres store gester, dels deres *politesse.* Den sidste, der er en nedarvet social form, opfatter nordmændene, der selv ynder en lidt brysk ligefremhed, som et usmageligt smigreri og ovenikjøbet ofte, fordi høfligheden er ganske uden reelt indhold, som falskhed. Naar en jevn nordmand har siddet en aften sammen med en svenske og pokuleret med ham og paa svenskens opfordring drukket dus med ham og modtaget og git fortrolighed, saa indbilder han sig mangengang, at svensken og han næste dag skal mødes som forholdsvis nære bekjendte. Det er en fuldstændig misforstaaelse. Venskaber for én aften er for svensken en ganske naturlig ting. Han liker at ha det «trefligt», han er i besiddelse af den bøielighed og elskværdighed, som hjælper ham til hurtige bekjendtskaber, men forudsætningen er for ham: ingen forbindtlighed. Nordmanden har meget vanskeligere for at slutte sig til fremmede, men har han først engang faaet tillid til en ny bekjendt, er der

altid reel bund i hans følelse. Paa ét punkt ligner nordmænd og svensker hinanden paafaldende og danner tilsammen en afgjørende modsætning til danskerne: de er begge flot anlagte, de er ved hver anledning tilbøielige til at «byde paa en ting», og de reiser gjerne som rige folk, hvor fattige de end er hjemme.

Selv om nordmanden er mere kritisk anlagt, mere nyktern end svensken, har han meget af den samme eventyrlyst. Der er hos næsten alle store nordmænd gjemt en gylden draabe galskab, noget af en besat opdagelsesreisende, enten de nu gaar paa opdagelser i tankens eller i virkelighedens verden. Der er en trang til at stige mod de lyse tinder, som forekommer vore brødre danskerne uvittig, men som svenskerne forstaar udmerket, fordi de kjender den saa inderlig godt fra sig selv. I digtningen var Wergeland en saadan tindebestiger, ikke just altid heldig. Men fremfor alt kommer man her til at tænke paa Ibsen. Den kritiske aand i vort land, den realistiske kontrol, der har dannet en sund modvegt i vor udvikling, repræsenteres af ingen bedre end af Schweigaard. I vor politiske historie er modsætningen interessant og paafaldende. Der staar de store samfundsreformers, de lysende teoriers mænd, med Johan Sverdrup i spidsen, skarpt mod realisterne: Schweigaard, Stang, Dunker.

Naar man taler om norsk folkekarakter, saa

maa man iøvrigt altid ta de reservationer, som nødvendiggjøres af befolkningens forskjellighed i de enkelte dele af landet. Den aabnere, dristigere, mere fritalende østlandske type gir et helt andet indtryk, baade ved kortvarigt og ved længere bekjendtskab, end den tillukkede, forsigtige vestlænding. Og navnlig paa Vestlandet er atter forskjellen mellem de enkelte bygder ofte meget stor. I én bygd kan temperamentet være forholdsvis lyst og energisk, i en anden surt, seigt, disponeret for alleslags religiøse sygdomme.

Paa et væsentligt punkt er forskjellen mellem os og svenskerne aldeles afgjørende. Mens svenskerne, som anført, har en udpræget aristokratisk samfundsorden og en deraf bestemt tankegang, er vi ligesaa udprægede demokrater. Under foreningen med Danmark var vi blit et bondefolk, ledet af et ambulerende og derfor mindre farligt bureaukrati. Efter 1814 er forskjellen mellem bondestanden og embedsklassen stedse blit mere og mere udvisket, indtil vi nu har et samfund saa demokratisk, som det vel er tænkeligt, hvis man ikke skal søge til saadanne, der er rene nydannelser. De allerfleste nordmænd har en sterk fornemmelse af, at deres personlige ret er den samme, den tilmaales ikke, som i visse andre lande, kvalitativt. Vi er i egentlig forstand lige for loven.

Den sterke retsfølelse, som er et grundtræk i norsk folkekarakter, er naturligvis herved

blit yderligere udviklet. Selv om den hyppig kan glide over i rethaveri og procestrang, er den en høist værdifuld egenskab, maaske den eneste egenskab, vi besidder i en grad, der fordelagtig fremhæver vort folk ligeoverfor nabofolkene. De uregelmæssigheder, som k a n finde sted baade i svensk og dansk retsvæsen (i Danmark har vi nylig havt talende eksempler) er saa godt som utænkelige hos os. Danskerne tar efter vor opfatning lidt for letvint, lidt for gemytlig paa rettens undertrykkelse. I Sverige er loven — i praksis — endnu ikke lige for alle.

Vi nordmænd har et slemt ord for at skryte. Det kommer maaske delvis deraf, at vi ikke er saa «bugande» som svenskerne, ikke saa smidige som danskerne. Vi sier vor mening svært ligefrem, og vi lægger ikke videre dølgsmaal paa, at vi synes, vor mening er den rette. Ikke sjelden ligger heri en mangel paa formel kultur. Hvad der imidlertid er værre, det er, at vor kultur ogsaa i andre henseender lider af stor usikkerhed. Vi mangler bindende traditioner. Hos dem af os, der er af bra og kraftigt stof, kan dette virke saaledes, at de ud fra sin frygtløse forstand finder saa godt som alt tilladt. Hos de svagere og daarligere kan mangelen paa traditioner afstedkomme den besynderligste begrebsforvirring. En landsforræderisk daad, som nylig blev begaaet, kunde nok vække os nordmænd til eftertanke. Bortseet fra de

»gemene« forræderier, der begaaes for penge — vilde noget sligt være tænkeligt i et ældre, befæstet kultursamfund?

— — —

Aandelig selvstændigt var Norge naturligvis ikke, da det i 1814 politisk set blev sin egen herre. Aandelig selvstændigt blev det først derved, at vi opdagede en national arv, der var gjemt og glemt som en gammel skat. Den blev gravet frem, og dens metal blev gjort til gangbar mynt. En menneskealder af Norges udvikling i nutiden (1840—1870) har faaet sin karakter af mødet mellem det fortidens Norge, som endnu levede i bygdernes traditioner, og de unge kræfter, som — tildels under indflydelse af en større germansk bevægelse — saa sin opgave i at gjenskabe en selvstændig norsk kultur. Vor poetiske og vor historiske ældre litteratur, der ikke havde været glemt, fik forbund med en folkedigtning, der havde ført et skjult liv i aarhundreder og nu blev følt som det aandelige mellemled med fortiden. Samtidig konstateredes der, baade at der fandtes et norsk folkesprog, rigtignok splittet i dialekter, men dog tydelig sammenhængende med oldnorsken, og at den norske bonde saa langt fra var uden kultur, at han tværtimod havde sikre kulturtraditioner, bevarede og udviklede gjennem aarhundreder, et klart æresbegreb, hvor rigtignok det formelle, bygdens gode skik og sed, kravet til *decor*, spillede en lidt for

fremskudt rolle, og et eiendommeligt skjønhedsbegreb, som vore kunstnere hurtig gjorde sig fortrolige med.

Mens man søgte at udbytte de nationale traditioner i nynorsk kultur, reiste der sig en sprogkamp mellem «landsmaalets» og dansk-norskens tilhængere. Kampen kommer sikkert til at vare længe, men hvad saa resultatet blir, og hvilke værdier der end maatte spildes, hvis maalmændene virkelig i det væsentlige blev de seirende, er der dog neppe grund til at antage, at vor kultur her løber nogen alvorlig fare. Dens udvikling kan bli lige lykkelig, hvordan kampen saa falder ud. Der er andre farer, som er mere at frygte. Der er andre særegenheder ved den norske bonde, som kan vække større bekymringer for fremtiden end hans sprog.

Ligeledes synes det at være klart, at den norske kulturs nationale eiendommelighed er lige sikkert fastslaaet, om maalmændene, der betragter sig som de fortrinsvis «nationale», skulde trække det korteste straa. Den sum af kulturværdier, vi fra forskjellige hold har samlet, har faaet et saa bestemt norsk nationalt præg, at det vil bli af underordnet betydning, om fremtidens sprogform kommer til at nærme sig mest til dansken eller til oldnorsken.

Ved siden af den litterære kulturbevægelse i national retning har der gaaet en social og

politisk, som — hvor meget der end er opnaaet — dog ikke i sin helhed har havt det samme lykkelige forløb.

Det var, som ovenfor nævnt, embedsstanden, der i de første aartier efter 1814 fortrinsvis stod vagt om vor selvstændighed. Først i 30-aarene begyndte bønderne at gjøre sig sterkere politisk gjældende. Der dannede sig derefter nye fraktioner i kulturkampen. Vi møder i det følgende tidsrum, fra midten af aarhundredet, et bondeparti, der forfægtede bøndernes særinteresser, et bureaukrati, der tildels svigtede den gamle embedsstands nationale traditioner, og endelig en ikke partibunden gruppe af frisindede mænd, der med sine mangengang sterkt afvigende eller endog stridende anskuelser havde det tilfælles, at de repræsenterede de moderne europæiske tanker samtidig med, at de var dybt interesserede for vor nationale kultur. Sine sterkeste impulser udenfra fik disse delvis fra Frankrige, delvis — og især — fra England. Den engelske indflydelse havde allerede gjort sig sterkt gjældende hos Henr. Wergeland. Den var overveiende hos Ludv. Kr. Daa. Den nye politiske oppositions førere — som f. eks. Sverdrup og Richter — var grebne af engelske ideer. Hos periodens politiske historiker, som just i 60-tiaarene fik sin aandelige opdragelse, J. E. Sars, er det paafaldende, hvor hans tankegang dengang har modtaget engelske indtryk.

Det var denne brogetudseende gruppe af liberale, der i længden fik mest at betyde for den nationale kulturs udvikling. Endel af dens mænd kom hovedsagelig til at tilhøre litteraturen, i ethvert fald er det der, at de har virket sterkest paa sit folk. Det blev f. eks. tilfældet med den unge radikaler fra begyndelsen af 50-aarene, Henrik Ibsen, og med hans ven P. Botten Hansen. Det var ogsaa paa andre omraader end det politiske, at Vinje fik størst betydning. En eiendommelig mellemstilling indtog Bjørnson, den store digter og den evig omstridte politiker. Mange deltog til tider ivrig i det politiske liv, uden at man kan si, at det vægtigste, de har git, hører did. Det var saaledes tilfældet med O. J. Broch, rektor Holmboe, overlæge Danielssen. L. Kr. Daa blev ufrivillig stængt ude fra politiken, der var hans virkelige lidenskab. Endel kom, i ethvert fald gjennem aarækker, til at gjøre politiken til sit livskald: J. Sverdrup, Richter, Aimar Sørenssen, Ludvig Daae, J. Steen.

De mænd, der her nævnes som kjernen i et fremskridtsparti og i 60-tiaarene ofte befandt sig i opposition til regjeringen, savnede dog ikke altid støtte hos kredse, der stod regjeringen forholdsvis nær. Den gamle stortingspræsident Harbitz var snarere liberal end konservativ, en mand som Ketil Motzfeldt, der selv en kort tid var medlem af regjeringen, havde sympatier tilfælles med

fremskridtspartiet, og Dunker var i unionspolitiken mere national end mange liberale. Ja, det var først efterhaanden, at Fredrik Stang trængtes bestemt over til bureaukratiet.

Bureaukraterne af den gamle skole, som Vogt og den fra rigsretssagen i 1836 uheldig bekjendte Petersen, havde ved 1860 udspillet sin rolle. Høires fører i stortinget var Schweigaard. Ved siden af ham fik det konservative parti en fremragende forkjæmper i T. H. Aschehoug (der dog først fra 1868 tog plads i stortinget). En tid saa det ud til, at Birch-Reichenwald skulde komme til at spille en lederrolle inden det svenskvenlige bureaukrati, men han traadte efterhaanden i skyggen for Stang, der ubetinget var en betydeligere mand og desuden havde den praktiske fordel, at han havde en høi stjerne hos «Morgenbladet», som i løbet af faa aar blev det konservative partis indflydelsesrige hovedorgan.

Blandt bønderne gjorde de østlandske storbønder sig mindre og mindre gjældende, og selv den kloge vestlandske bondehøvding Ueland maatte mere og mere dele sin indflydelse med en mand, der var inkarnationen af norsk bondesneverhed, Søren Jaabæk, som fra 1865 gjennem sine bondevensforeninger udbredte sine yndlingsideer, hvoraf et gjennemført sparesystem, negtelse af alle udlæg i «unyttige» øiemed, afknapning af alle pensioner og gager, samt den merkelige tanke

om en fast lovbestemt rentefod var de mest bemerkningsværdige.

Og saa var der hos disse «bondevenlige» bønder et gammelt nag til embedsstanden, der af kløgtige politikere kunde udnyttes i diverse øiemed. Vil man se Jaabæk klart, maa man bedømme ham fra tiden før 1868. Hvad han senere i henhold til en bestemt politisk allianse kom til at støtte, sier intet afgjørende om hans egentlige og oprindelige tankegang.

Mellem Sverdrup og Ueland var der meget forklarlige politiske sympatier. Derimod var det «demokratiske» fællesskab mellem Sverdrup og Jaabæk rent tilsyneladende. Det vakte med rette opsigt og forbauselse, da den store allianse ved udgangen af 60-tiaarene blev sluttet mellem Johan Sverdrup, de moderne liberales høvding, og sparegruppens leder, Søren Pedersen Jaabæk. Denne allianse førte vistnok til seir, men seiren blev dyrt kjøbt, hvor dyrt aner maaske ingen. Betegnende er det, at flere af vore betydeligste mænd efter dette tidspunkt har vanskeligt for at finde parti. Henrik Ibsens breve fra 70- og 80-aarene er i saa henseende af den største interesse. Og hvor mange frisindede og frittænkende mennesker har i virkeligheden ikke i aarrækker følt sig isolerede. De hørte hverken hjemme i Christian Frieles høire eller i det nye venstre, hvor partiet ikke saa sjelden maatte føie de elementer, som Kielland senere

gav fællesnavnet «kaniner». Der fandtes i «det store venstreparti» en oprindelig og ulægelig splittelse. Den har senere ført til nye partidannelser. Det var en alt andet end naturlig forbindelse den mellem Sverdrup og Jaabæk. Der var dybe kulturmodsætninger, som senere eller tidligere maatte gjøre sig gjældende. Og det er disse modsætninger, der sikkert meget mere end de sproglige differenser vil komme til at bestemme fremtidens kulturkamp.

III.

Den magt i vort land, som de forskjellige kulturretninger og partier, konservative og radikale, hedninger og kristne, frisindede og frihedsfiendtlige, bourgeoisiet og arbeidsklassen, kort sagt vi alle først og fremst maa regne med, som vi forsøger at veilede eller at vildlede, at tækkes eller at tøile, — er den norske bonde. Til ham har man friet nu i mer end to menneskealdre. Han har ogsaa lært at skjønne, hvad han er værd, og han har sat sine priser derefter. Med de to trediedele, som stortingets sammensætning gir landrepræsentationen, er han landets egentlige politiske herre. Naar han ikke har gjort sig endnu sterkere gjældende, end tilfældet har været, kommer det først deraf, at han tildels har savnet politisk kyndighed, hvad

der igjen har bundet mere i visse mangler ved hans almendannelse end ved hans politiske sans; dernæst beror det derpaa, at bonden i de forskjellige landsdele har levet under saa forskjellige vilkaar. Der er fremtrædende modsætninger inden selve vor bondestand. Allerede i 1846 gjorde Ludv. Kr. Daa opmerksom paa, at den bureaukratiske opfatning af almuen som en helhed var en «aldeles feilagtig vildfarelse». «Der findes i Norge to væsentlig forskjellige klasser af jordbrugere: den, hvis gaardsbrug er stort nok til at ejeren kan leve af fornemmelig at ha opsyn dermed, og den, hvis gaardspart er saa liden, at den ikke kunde forslaa til hans familjes underhold, medmindre han dyrkede den for største delen med egne samt kones og børns hænder. Den første er efter det statsøkonomiske begreb en kapitalist og ifølge den almindelige selskabelige forestilling en gentleman i sin kreds. Den derimod, som selv dyrker sin egen gaard uden lejede arbejdere, er ogsaa selv en arbejdsmand.» Helt tilfredsstillende er Daas sondring ikke, da en stor gruppe af vore mindre jordbrugere i ethvert fald til visse tider af aaret bruger en relativt betydelig leiehjælp, ved siden af at de selv stedse arbeider med. Men der findes uden tvil en vigtig interessemodsætning mellem den vestlandske bonde, fra det lille brug, og den østlandske storbonde, hvortil man da bedst regner bonden fra Trøndelagen. Denne modsætning

faldt i 60-tiaarene undertiden, som naturligt kunde være, sammen med konflikten mellem høire og venstre, og det var omstændigheder og hensyn udenfor bondens nærmeste økonomiske interessesfære, der en tidlang neutraliserede stridsspirerne.

I den senere tid har endelig en tredie bondetype gjort sig gjældende, den østlandske landbefolknings underklasse, husmanden, den leiede jordarbeider og skogsarbeider, hvortil man ogsaa kan regne arbeideren paa de industrielle brug, der har sit sæde paa landet. Man kan derfor i dette øieblik skjelne mellem to hovedgrupper af vor landbefolkning, hvoraf den sidste afgjort gjør et sving i socialistisk retning og i meget tør komme til at virke sammen med byernes arbeider. Tar man saa de egenartede nordlandske forhold i betragtning, vil man finde en underklasse af fiskere, der ogsaa har interesser tilfælles med et arbeiderparti.

Imidlertid er bonden, alt hensyn taget til disse komplikationer, fremdeles den sterkeste klasse i vort samfund, saa sandt han forstaar at bruge sin magt, og der er intet til hinder for, at et «landmannaparti», fremgaaet ved allianse af vestlandske og østlandske bønder, med tilstrækkelig hensyntagen til begges forskjelligartede tarv, kunde komme til at bli det politisk dirigerende.

Hvordan ser han nu egentlig ud denne bonde? Har vi et klart indtryk af hans aandelige fysionomi? For at kunne virke paa ham maa vi kjende

ham. Den norske kulturs fremtid er i ikke ringe grad afhængig af, hvor meget bonden vil forstaa at bringe sine snevrere interesser i samklang med nationens, med indbegrebet af norsk intellektuel og materiel kultur.

Det er klart, at lige saa lidt som man kan tegne en normaltype af en italiener eller en tysker, lige saa lidt kan man opføre et almengyldigt begreb: den norske bonde. Men saa vidt forskjelligt bygdelag, som tidligere anført, kan være fra nærmeste bygdelag, er der dog endel karaktertræk, man ubetinget bør regne med, naar man vil operere ligeoverfor den norske bondestand som helhed, bestemte nedarvede egenskaber, man maa ta i betragtning, hvis man vil søge at udvikle det frisind hos bonden, som det nu ofte skorter paa, — at bibringe ham den mere omfattende nationale kulturinteresse, som endnu mangengang er ham fremmed.

Det var først, da den lovpriste norske odelsbonde i 30- og 40-aarene begyndte at gjøre sine politiske rettigheder praktisk gjældende, at man fik en klarere opfatning af hans natur, og begeistringen sank da temmelig hurtig. Smaalighed og raahed var de egenskaber, man i toneangivende Kristianiakredse omkring 1845—1855 fortrinsvis mente at kunne konstatere hos vore bønder. Imidlertid kom der just i den tid, da reaktionen mod odelsbondelyriken var saa godt som paa det høieste, etpar bidrag til hans karakteristik, der hvert især

stillede den norske bonde i ny belysning. De kom fra overordentlig forskjelligt hold og paa lige saa forskjellig maade. I sin undersøgelse af begreberne dannelse og norskhed, — med andre ord af begrebet: national norsk kultur, — fik Ivar Aasen anledning til at paavise, at den norske bonde eiede kulturtraditioner, som havde udviklet sig selvstændig i aarhundreder til trods for den trykkede og isolerede stilling, han i disse aarhundreder havde indtaget. Han pegte navnlig paa den værdighed i væsen, paa den takt i omgang, som kjendetegner den norske bonde. Han fremholdt med rette: «Man kan finde en meget ophøiet tænkemaade hos folk, der ikke har nogen særdeles stor kundskab, og hvad det ydre væsen vedkommer, saa kan man endog i de fattigste bygder finde folk, som er omhyggelig oplærde ei alene til en sømmelig og tækkelig fremfærd, men ogsaa til en vis finhed og artighed i omgang efter den skik som er brugelig paa stedet.» Aasen, der selv saa nøie kjendte den norske bondes levevis og tankegang, kunde her aflægge et vidnesbyrd, der havde stort værd. Raaheden var efter hans mening kanske lige meget at søge hos dem, der bare havde smædeord om bonden, og smaaligheden var ofte ikke andet end den forsigtighed, der i slegtled har været den norske bonde en livsnødvendighed. Aasen gir endog bonden det raad, at han ikke skal høre for meget efter hvad der raabes til ham.

Det gjælder for ham at holde fast ved sine traditioner. Ligeoverfor den forlorne Hermann v. Sauenbach, der finder, at «bondestellet» er «gammel slendrian», «elendighed og svineri altsammen», stiller Aasen den sindige Olav, der udtaler sin overbevisning saaledes: «Eg ser nog, at folk vil skapa seg um i bunad og klædnad, og i ord og tale og ymis aatferd; men eg ser ikkje just, at dei verda visare fyre alt det. Eg høyrer, dei skrøyta av forfederne vaare og tala fagre ord um vaare ættarmerke; men eg er rædd fyre, at skulde det halda fram, som det stemner, so vardt det ikkje stort atter av dei gamle ættarmerki. Dei tala um framgang, og det kann vera godt nog; men eg synest no ofta so, at det gjeng fram paa den eine sida og atter paa den andre; det gjeng i ring liksom hespetreet. Eg tenkjer, me kunde gjera lika god framgang, um me heldt nokot fastare paa gamalt maal og gamall bunad. Lat oss ganga fram i det, som godt er, men ikkje ganga so, at me gløyma vaar fedra-sed, som det stend i visa.» Ivar Aasen repræsenterer i god betydning den norske bondes konservatisme: lad os ikke slippe det gamle, før vi ved, at det nye er bedre. Han vil, at vi under kulturudviklingen først og fremst skal bevare de vundne resultater; naar vi søger videre frem, skal vi vogte os for at eksperimentere.

Efter Aasen kom Bjørnson. Hos ham var interessen for de norske nationale kulturtraditioner

blit en levende og livgivende magt. Det var den, der befrugtede hans første digtning. Hans bondenoveller og flere af hans første skuespil er i virkeligheden «skildringer af de karaktertræk, nordmændene maatte blive sig bevidst, for at kunne føle sig som en nation, med en historie bag sig» (C. Collin). Han har søgt de træk, der er de «væsentlig og blivende» norske. Og det har han gjort bl. a. paa den maade, at han hos nutidens norske bonde har villet gjenfinde de egenskaber, der var karakteristiske for sagaens nordmænd. Han har skabt en idealbonde i sagaens billede, som stod i grel modsætning til den bonde, man havde til bedste i datidens «fine» Kristianiakredse. Billedet var idealiseret, men dog havde Bjørnson rammet meget af det, der var væsentligt og blivende af godt hos den norske bonde: værdigheden, selvbeherskelsen, trofasthed i følelsen for hjemmet. Han konstituerer to typer af bønder, folket fra Granliden, der nedstammer direkte fra sagaen, der har en mørkere grundtone, en steilere, mere utæmmet karakter, og folket fra Solbakken, lyst og blidt og fredeligt, saa omhyggelig kristnet, som vikingers efterkommere omsider kan bli. Det er rigtig set, at der findes to grundtyper blandt vore bønder, og at den gudelige disposition er et af skillemerkerne. Kun har Bjørnson her ikke (hvad han senere gjorde) trængt dybere ind i «haugianeren», som Solbakkefolket repræsenterer. Han peger selv paa en vis

selvgodhed, men uden at han synes at finde den særlig stødende. Og i det hele taget er det sjelden, at den blide, gudelige type er saa renlinjet, som Bjørnson tegner den i «Synnøve Solbakken». Den gjemmer i regelen just endel af de egenskaber, som hos bonden truer vor nationale kultur. Gudeligheden pleier ikke, som i «Synnøve Solbakken», at faa bugt med brutaliteten. Tvertimod er den hyppig en maske for denne. Og selv om bonden blir oprigtig religiøst vakt, er det ikke gjerne paa en maade, der smelter hans haardhed. Den vakte bonde ser næsten altid sort og snevert og altsaa kulturfiendtlig paa tingene.

Aasen og Bjørnson bidrog hver paa sin maade kraftig til at fremkalde et rigtigere billede af den norske bonde, fordi de dannede en nødvendig og velgjørende modsætning til den blinde bondeuvilje. Til gjengjæld eggede Bjørnsons bondeidealisme, søndagsstemningen i «Synnøve Solbakken», til modsigelse ogsaa hos dem, der havde ret til at ha sin egen mening om vore bønder. Den skarpeste protest kom fra Vinje. Den blonde blide Synnøve, der saa let faar vaade øine, var ikke den bondetype, h a n kjendte. Hele billedet var ham for sødlig stiliseret, hvad han tydelig fik sagt, da han optog «Arne» som en parodi. Hvor meget blod Solbakkens bønder havde faaet i arv fra sagaens staute ætter, saa hørte romantikens Frithjof og Ingeborg ogsaa til deres ahner.

Selv gav Vinje ikke længe efter i «Ferdaminni» en række udmerkede bidrag, livfulde og paalidelige, til forstaaelse af bonden. Der skildrer han klart og upartisk, naturligvis oftest i sin vanlige spøgefulde eller ironiske form, baade bondens gode og mindre gode sider.

Han slaar med én gang fast hans realistiske livssyn. Han illustrerer det fornøielig i den lille samtale, han gjengir fra sin hjembygd, mellem hans far og en granne, om dennes søn, der gjerne vil følge Aasmund Vinjes eksempel og ta fat paa bøgerne istedenfor at kjøre tømmer.

«Fader: Lat guten gjera det stakkar; det er ikki for feitt for ein slik gardmands son det.

Han (grannen): Jau, for det kann inkji koma ut af det. Det er so dyrt. Eg hever høyrt, at Aasmunds hovud vilde koma paa eit par tusen dalar, dersom det skulde takast beint fram. Men han stakkaren hever no slitit seg fram, og derfor verdt det so seint han fær nokot. Eg vil ikki sjaa son min slik. Men hadde no cholera tekit han Aasmund, so haddi der ikki vorit att ein einaste grand av dei tvo tusind. Kauper eg derimot ein gard for tvo tusind, so stender garden like godt anten so fa'en guten liver heller han døyr.»

Det er egte norsk bonderæsonnement, klart og tørt og uangribeligt.

Bonden ved, at enhver ting bør ha sit nyttige øiemed. Kunst for kunstens skyld eller

sport for sportens skyld er ham fremmede begreber. Han er from for at komme i himmelen eller rettere sagt for at undgaa helvedet. Videnskab vilde staa for ham som byfolks luksus (en mening, som en stortingsmand for nogle aar siden aabenlyst vedkjendte sig, da det gjaldt skjønlitteratur), hvis han ikke havde erfaring for, at der er videnskaber, som baade kommer ham selv, hans kjør og hans marker til gode.

Vinje belyser dette bondens forhold til det «nyttige» og det «unyttige» i en charmant spøg, hvor han i en reiseskildring fra Romsdalen sammenligner de engelske tindebestigere og gjeterne.

«Dei (gjeterne) maatte kunne koma inn i den engelske «alpekliving-klub» allesaman og det endaa som heidrslemir. Eg lokkade ein stor kvit greive bukk ned til meg og gav honom ei braudskive og ein liten kurvesnabb (pølse) og ein liten tobakssnabb, og sagde, at eg gjerne vilde hava gjevit honom boki um alpeklubben, dersom eg hadde havt hena med meg; daa skulde han hava set, korleides engelskmenn draga kverandre etter reip upp i slike skortur og yvir afgrunnar. Paa titelbladet stender ein fjølltopp med gapande rivnur i snjoen, og engelskmenn krabba uppigjenom, ettersom dei hogga seg trappestig. «Men du Kvitfeld,» sagde eg, «du tarv ikki hogga deg so fram; du kunde ganga uppaa Raumsdalshornet, og engelskmenn er sutfulle for dei aldri kunna kliva derupp med klør

paa hænder og føter. Den, som kunde krabba dit, vilde sitja paa heidrsplassen i alpeklubben fyrste kvelden. Dit vilde du koma, Kvitfeld.»

«Ja, men der var ein mann her fra Raumsdalen tie tolv aar siden, som kleiv der upp,» sagde den eine roskarlen. «Og den steinen du kann sjaa paa toppen, naar du kjem upp i dalen, sette han der upp.»

«Slo han seg ihel fyrr han kom upp, eller daa han skulde kliva ned atter?» sagde eg.

«Nei han gjorde ikki det, fyrr han kom burt paa sjøen her um aaret.»

«Ja den mannen fortente ærleg udauden sin, som sette livet paa spil til ingen nytte, for han var vel likso stor vitenskapsmann han som denne Kvitfeld'en og dei fleste andre i alpeklubben.» —

Vinje vilde sikkert rystet paa hovedet, om han havde hørt, at inden aarhundredets udgang skulde norske bønder bevilge penge, mange penge, til en mand, som agtede sig til Nordpolen. Saa fik ovenikjøbet disse bønder bevis for, at manden, paa grundlag af den samme tur, kunde gjøre «nytte for pengene», og mere end det, ved at tale Norges sag i fremmede lande. Her var noget at overveie for den norske bondes skarpsindighed.

Til de mindre heldige tilbøieligheder hos bonden, der er blit fremhævet af flere, ogsaa af Vinje, hører rethaveriet, processygen. Det er vrang-

siden af den tidligere nævnte grundegenskab hos nordmanden: hans retsfølelse, der hos bonden hyppig har forbindelse med hans naturlige vedhængen ved arvet jord. Der maa man ikke komme ham for nær. Mangengang er der ogsaa saa lidet at forsvare, at han er nødt til at forsvare hver smule. En nylig udkommen fortræffelig dansk roman, «Sind» af Jakob Knudsen, skildrer med megen forstaaelse det samme fænomen hos jyden; — jeg tror, at jydens og nordmandens tænkemaade her dækker hinanden. Men det kan ikke negtes, at denne tilbøielighed ofte udvikler sig til et stædigt og sygeligt rethaveri (der opmuntres ved den billige anledning til at føre processer). Det er vikingens stridslyst, som nu er omsat i kranglevornhed.

Vinje gir et humoristisk billede af den procederende norske bonde i Lars, som «lagde seg etter rettsbøker og daa af desse mest etter den gamle logi af Christian den 5te med ei stor greivande løve paa titelbladet, som han tidt kunde sitja som i draumar og sjaa paa. Han trudde paa denne boki som paa Bibelen og vel so det, for han fann mange ting i Bibelen, som han ingen grund kunde finna i, og derfor var han i betre lote (humeur) paa thingstaden enn i kyrkja, og for so vidt var der nokot gamalnorsk i honom, so han rett var i sit es, naar han kunde bruge logkrokar, for det han vann med rettens hjælp var i hans

tankar altid den største rett, kor urimelegt det enn var for den rettvise tanken.

Men det, som forundrade honom mest, var, at han tidt tapade sakir tvertimod det, han las seg til i logi, for stykki, som vaaro aflagde hundrad aar sidan og vel so det, trudde han endaa stodo ved lag, og han sette tidt paa seg brillurne og las og las uppatter og sagde: «Det maa vera mykit til dom dette; men hægsterett gjerer honom vel um.»» Procestrangen blir efterhaanden en galskab hos Lars, for sine retsstridigheder forsømmer han alt, hans yndlingsopholdssted er et kot, et «kontor», hvor han kan «sitja all dagen millom logbøker og rettsbrev og motbøker og domar og innleg i retten. Alle hans eldre rettsbrev og bøker ero gule, liksom dei skulde vera duppade ned i saltlake og turkade paa ein stein i soli». Hvordan det gaar med en saadan mands jordbrug, sier sig selv. Han er bidt af en forrykt prokurator. Lars lever endnu.

Det moment af t r æ t t e k j æ r h e d, som indebæres i bondens proceslyst, kommer sterkt frem i de mange pinlige kaarsager. Kaarforholdet er en af de institutioner, der opelsker bondens slet-teste egenskaber. Saa smaat stel det mangengang er baade med gaardeieren og hans kaarfolk, saa trykkende som kaaret er for den første, og saa karrigt et livsophold de sidste nyder, er rivninger her ofte uundgaaelige. Og jo trangere vilkaarene

er, desto bitrere former faar ogsaa havesygen. En god skole for den ungdom, der vokser op under disse stridigheder, forberedende sig til engang selv at optage kampen med den ældre slegt!

Det er ikke vanskeligt at forstaa, at mistænksomhed er et træk, som historisk har maattet udvikle sig hos vor bonde. Han har været trukket saa grundig op af sportulerende embedsmænd, at det er rimeligt, han føler sig usikker ligeoverfor alt fremmed. Han har vænnet sig til at se en fiende i det, der kommer udenfra. Til gjengjæld vil man finde, at naar en mand først har vundet hans tillid, — det sker lettest, hvis han hører til en slegt, der er blit hjemme i bygden, — er al mistro gjerne borte. Og eftersom vore bønder nu naar i stedse livligere kontakt med udenverdenen, mens deres selvtillid gjennem deres deltagelse i det offentlige liv befinder sig i jevn stigen, vil sikkert deres mistænksomhed delvis komme til at fortage sig.

En saare farlig indflydelse har den religiøse smitsot øvet paa bønderne. Det var allerede Vinje paa det rene med:

«Hans var no ein gudeleg mann, han, imindsto hengde han og endaa meir hans mange vaksne born paa hovudet, og las berre disse smaabøkerne fraa Gram og Lammers skrift og alle slike trudomsbøker; ja Lammers var endaa der paa garden i

fjor, og gjorde den nyst innreide stova til kyrkje for dei fem og tjuge saudirne, han hadde til at gjæta i den odalske kyrkjelyden sin. Dei store svolkar af vaksne born, gutar og gjentur, som Hans aatte, dei laago late og las um daapen og tru, so dei ikki eigong paa folkevis bergade in dei stakkars høydottirne og vesle kornstraai paa den utrekne garden, som med hus og alt saag ut lik det argaste bruk paa vestlandet og nordanfjølls og i ei fjøllbygd. Der fannst knap ei veite i den kaldsure jord, og det var so det urde og krudde af skjer i kver einaste aakerleppen, og paa den steinutte eng var der berre sjølvsaatt gras som i gamle dagar. Alt laag i nukken (var forkuet) baadi aker og eng, for jordi var arm og vatnsjuk. Kvert hus paa garden, berre ikki denne kyrkjestova draup og lok og stod skakt og skjeivt med støder under.

Der var Lammers i mange dagar paa denne armodsgarden, og her maatte det taka somykit betri at tala um rikdomen, som hans trubrigd vilde gjeva deim. Det rann honom vist aldri i hug, at desse sterke unge folk skulde dyrka og husa upp garden sin i denne væne og gode bygd; og naar han gjekk yvir Olafs (grannens) gard, so sukkade han yvir denne synduge mannen, som gjorde narr af dette heile stell paa grannegarden sin, og meinte, at det var betre at lesa mindre og gjera større gagnverk. Han las vel Olaf ogso,

men det var mest tidender og jordbruksbøker og sligt nokot, og so las han Bibelen, men beint fram utan alle desse sjølvgjorde haardregne tydningar, som alle desse trudomsfolk setja hægre enn sjølve Bibelen. Det er desse handgrip og fotslag (tempo) i trui, som for deim er hovudsaki. Olaf kjærde seg inkje um alt slikt, men meinte, at den sanne tru er greid, og at det var sanne ord, at der ikki skulde byggjast tempel korkje i Jerusalem eller paa Garizim, men i aand og sanning; og likeeins meinte han, at den, som skal vera ein god mann for himilen, fyrst maa vera ein god mann for jordi, og at mannen fyrst skal læra seg sjølv, fyrr han lærer andre. Paa sama maaten meinte han um jordiske ting, at all tale um landsens fridom og framvokster er daarens tale, naar han ikki sjølv fyrst skapar fridom og framvokster i sin eigen heim.» — «Naar Hans sat med si svarte slitne trudomsbok i desse sine drjupande og fallefærdige sundersigande hus med froset mjøl og rotnat høy ikring seg, daa saag han liksom fyrst i sanning dette jordlivs armodsdom og vardt best kveikt upp i hugen sin til at syngja: «Far verdi, farvel!» Livsens griseskap og stakkarsdom er liksom ei uppelding af hugen for slike folk, eit slags andelegt rus likt tyrkens opium, og naar dei daa verda sjuke af alt dette svarte og late og armodslege liv, so vert hugen endaa meir uppeldad.»

Vinje har her paa en helt forskjellig maade

end Bjørnson stillet to grundtyper af norske bønder op mod hinanden, den friske, djerve, arbeidsivrige mod den gudelige sjukling, idealbilledet af fremtidens bonde mod den af den religiøse smitsot fordærvede. Han har brugt sterke farver, men det er ogsaa et program, han har villet gi, og programmet er udmerket. Ser man paa den udvikling, folkets saakaldte religiøse liv har gjennemgaaet siden Hans Nielsen Hauges dage, fristes man til at ønske, at Hauge var blit siddende al sin tid paa Akershus, og at det havde lykkedes de rationalistiske prester at stanse «vækkelsen» paa dens tidligste stadium. Den bevægelse, der begyndte med Hauge, har bidraget sterkt til at forsumpe vort folk.

Den værste kræftskade, som har angrebet bonden og gjennem ham hele vort politiske liv, er hykleriet.

Tilbøieligheden til hykleri er intet oprindeligt norsk racetræk. Det er sjelden forekommende i sagaerne. Det ansaaes dengang for en dyd hos en mand, at han var fritalende. At man var rævelistig mod sine fiender, var i sin orden, men ellers var mandig og aaben færd den eneste, der vandt agtelse. Hvilken dom hykleren dengang fik, viser Njaals sagas skildring af Maard Valgerdson.

Heri er der foregaaet en stor forandring. Den kristne geistlighed har naturligvis ikke været uden skyld. Kanske ikke mindre de danske embedsmænd,

fordi som sagt den norske bonde mangesteds i vort land kom til at betragte sin øvrighed som en fiende. Og da fienden var mægtig, gjaldt det at sætte det rigtige ansigt op, mens man narrede ham.

Efterhaanden har vore bønder lært dette med ansigtet. Til stasbrug gaar mange af dem om med en maske, som kan tækkes deres herrer. I den nyere tid, hvor deres forhold til øvrigheden er blit et ganske andet, hvor bønderne selv har taget magten, er masken blit malet til ære for nye tyranner.

Først var det da den religiøse vækkelse, pietismen. Den anrettede et stygt moralsk nederlag udover bygderne. Det blev mode at hænge med hovedet. Og selvsagt var det ikke Guds bedste børn, der gjorde mest af det. Den argeste sauetyv fandt her en anledning til at bli bedre end bygdens bedste mænd. En omvendt synder var en pryd for sin grænd. Om sauerne fremdeles blev borte, gjorde ingenting. Han kunde jo ikke ha skylden. Ovenikjøbet er den rigtige lutherske lægprædikantlære jo den, at man ene retfærdiggjøres ved naaden, og naaden er uendelig, for hver urigtig gjerning er der ny naade.

Med pietismen er det blit adskillig bedre. Ungdomslagene har her megen fortjeneste. De har bidraget til at indføre en friskere og naturligere tankegang og omgangstone.

Hykleriet og den gjennem pietismen opelskede

dømmesyge gaar nu under en anden fane. Det nye tyranni, der bestemmer bøndernes maske, er totalismen. Den regjerer mindst lige saa strengt som sin forgjænger. En af folkets kaarne har berettet mig, at i hans amt blev stortingskandidaterne ikke just eksaminerede meget af valgmændene. Men om én ting blev de alle spurgt: «Er du afholdsvenlig?» Det rummelige ord «afholdsvenlig» er oplysende: det aabner alle forbehold. Det er næsten endda lettere at svare ja paa et saadant spørgsmaal, end dengang pietisterne spurgte: «Holder du dig til den rette?» Totalismen er i færd med at nedbryde den norske bondes moral paa en høist betænkelig maade. Afholdshykleriet fører ham langt bort fra sagaens ideal, da det hed aabent og mandigt: «Vis dit eget ansigt.»

— Ovenstaaende er, som enhver vil se, almindelige betragtninger. Jeg har søgt visse typiske træk. Forøvrigt vil forholdene stille sig forskjellige i hver landsdel, eller endog i hver bygd. Det er saaledes klart, at den østlandske storbonde vanskeligere angribes af, hvad der naturligt er smaafolks laster. Han er bredere og friere anlagt, men ogsaa mere brautende, mindre taktfuld i sit væsen. Han er ikke saa modtagelig for den religiøse farsot, han er ikke paa langt nær saa disponeret for hykleriet. Det er lettere at finde en idealtype som Vinjes Olaf paa Østlandet eller i Trøndelagen, end det er paa Sørlandet eller Vestlandet.

Til gjengjæld tør den vestlandske folkerace eie en smidigere, finere, mere mangesidig begavelse, som først vil komme til sin ret, naar den er blit frigjort for bestemte fordærvelige indflydelser.

IV.

Norge har som bekjendt ingen adel. Vi trøster os for denne mangel ved at si, at engang i tiden kunde den rigtignok gjort nytte, fordi den kanske vilde ha hindret danskerne i at reducere Norge til en provins, men nu kan vi saa inderlig godt undvære den. Vi er demokrater, og vi er stolte af at være demokrater. Jeg har en mistanke om, at de, som raaber sterkest op om denne demokratiske stolthed, ingenlunde er helt uberørte ved synet af adelig glans, naar de møder den paa nært hold. Og i vor kjære hovedstad findes der sikkert endel mennesker, saa skikkede for den hofluft, de nu en tid har maattet undvære, at de mangengang i stilhed har beklaget det flaaseri af fædrene i 1821. Lidt adelighed gjør sig nu engang godt ved et hof. Men hvem tør paastaa, at rognebærene ikke er sure!

Hvis en fremmed spurgte mig: «Om I ikke har en adel, har I dog en societet — et stiltiende forbund af dannede velhavere?» — ikke da engang

vilde jeg være sikker paa, hvad jeg skulde svare. Ja, paa landet var der engang en societet, hver større bygd havde sin, i ethvert fald gjorde den et forsøg i den retning. For hundrede aar siden havde vi endog selskaber, som kunde ta det op med den almindelige societet i de øvrige europæiske lande: f. eks. det, der samledes paa Fladeby. Begrebet en selskabsmand var os dengang ikke helt fremmed. Bernt Anker var i ethvert fald en saadan, hvor slette de end var de vers, han reciterede, og hvor svulstige taler han holdt.

Men et organisk selvbevidst hele, som f. eks. det, vore større bønder danner hver i sin bygd, — hvor finder man dette i de klasser, der fortrinsvis gjør krav paa at kunne skabe en societet?

Før vore kommunikationer blev saa letvinte, — før vort aandsliv, fremfor alt gjennem politiken, tog en saa udpræget demokratisk retning og udviskede klassefornemmelserne, — før vore embedsmænd blev satte paa faste gager, — kunde nu og da velhavende embedsfamilier paa landet slutte sig saaledes sammen, at de med nogen ret betragtede sig som «stedets societet». En sorenskriver paa sportler, der tog ind sine 3—4000 speciedaler aarlig og kanske ovenikjøbet havde privatformue, kunde efter den tids forhold paa sin embedsgaard udvikle en smuk gjæstfrihed. Undertiden husedes virkelig i disse embedshjem mange interesser — ikke mindst kunstneriske —

ligesom man ikke sjelden fulgte ganske godt med i fremmed aandsliv. Traf det sig saa, at der i nærheden — d. v. s. i 3—4 gamle norske mils omkreds — befandt sig endel familier paa nogenlunde samme dannelsestrin, i nogenlunde samme rangklasse og med indtægter, der ikke ganske udelukkede selskabelig revanche, — etableredes der gjerne en fast kreds. Rigtignok befandt en betydelig del af de norske embedsfamilier sig i de halvkummerlige vilkaar som familien paa Gilje, men naar man nu engang hørte til den faste embedsstok, gled man gjerne ind i kredsen.

Noget lignende ser man i enkelte byers kjøbmandsstand, særlig der, hvor der havde udviklet sig et større skibsrederi. Her dannede der sig let et pengearistokrati, som holdt sammen.

Som forholdene nu former sig, har samholdet inden embedsstanden paa landet løsnet. Dels er familierne gjerne af mere forskjellig oprindelse, end tidligere har været tilfældet, dels er indtægterne blit mindre i forhold til de nødvendige udgifter, saa en jevn selskabelighed er udelukket, dels er det blit almindeligt, at man, for at adsprede sig, med jernbane eller dampskib tar ind til «byen», hvilket ord paa Østlandet betyder Kristiania, paa Vestlandet Bergen.

Paa lignende maade er det gaaet med pengearistokratiet i de fleste mindre byer. Dog er det vel her, at man lettest træffer en sammenslutning af dannede og velhavende familier, der kan be-

tegnes som «byens societet». I to byer er der endog god grund til at tale om en saadan: i Bergen og i Trondhjem. Her findes der en stok af familier med sikre traditioner, som — enten de omgaaes eller ei — betragter hinanden som hørende til samme selskab. Naar man hertil føier, at traditionerne i begge byer har en udpræget egenart, at en bergenser af god gammel bergensfamilie og en trønder af Trondhjems aristokrati har sine bestemte dyder og lyder, saa vil det indrømmes, at man har lov til at konstatere en bysocietet.

Men det er ikke det samme som en almindelig norsk societet. For den findes ikke.

Kristiania er at betragte som en mangefarvet nybyggerby. Den lille slump af oprindelige Kristianiafamilier forsvinder fuldstændig i den brogede mængde. Det maa saa være i en stad, hvis indbyggerantal paa et aarhundrede vokser fra 10 000 til en kvart million. Her gaar enhver sine veie. Der findes hofkliker, grossererkliker, kunstnerkliker, men ingen paagribelig societet. Dertil kommer, at restaurationslivet mere og mere faar overhaand over hjemmelivet. Udviklingen er i den sidste henseende i Kristiania gaaet i samme retning som i flere af de tyske storbyer.

Det er værd at regne med dette specielle norske fænomen. Det bidrager yderligere til at gi folket et demokratisk præg. Man arrangerer sin omgangskreds, eftersom det passer en. Det er hos os sjeldnere end i de fleste andre lande, at den

sociale ambition gir sig latterlige udtryk. Og adgangen til dannede norske hjem er lettere end i Europa som helhed. Det kan være en fordel, eller det kan være en mangel. Men forholdet er der. I dette demokratiske land findes der ingen adel. Der findes neppe heller nogen societet.

Hvad der for vor kultur betinger megen inegalitet, men ogsaa gir plads for en betydelig selvstændighed og mangesidighed.

V.

For Welhaven var smagen det vigtigste kriterium paa kultur. Det var det, han savnede hos Wergeland, det var det, han savnede hos de fleste nordmænd. Han repræsenterede danskernes syn paa vort land. Han følte selv Kjøbenhavn som sit rette hjem og udtrykte gjentagne gange sin længsel efter at flytte ind i den danske civilisation. Der var lidt skaberi, men ogsaa endel alvor i den maade, hvorpaa Welhaven og hans venner beklagede sig over den triste skjebne at skulle henleve livet i et barbarisk land. Man gav den forviste Ovid.

Endnu den dag idag er den norske nation i mange danskes øine en muligvis vel begavet, men socialt neppe passabel parvenu. Det er den samme tanke, der gjør sig gjældende i «Norges dæmring». Welhavens haan var heftigere, voldsommere end den moderne danskes billige satire. Men den sterkere ild betyder ikke, at Welhaven dengang vilde

reformere os ved sine invektiver. Det vilde han lige saa lidt som en nutidens kjøbenhavnerjournalist, der tvertimod har sin fornøielse af vore feil: maatte vi blot ikke lægge dem af! Hos Welhaven var flere ting paa spil: personlig uvilje, ungdommelig kaadhed og ungdommelig forfængelighed. Hvor klinger det ikke i hvert vers af «Norges dæmring»: «Gudskelov, at jeg ikke er som en af disse.» Det verk har da heller ikke havt noget ærinde til vor kultur. Den prestige, det fik hos en følgende slegt, skyldes dels, at Welhaven da var blit den mand han var, dels, at den negative harcellerende tone en lang tid var paa mode i anførende kredse, i Kristianiabureaukratiet og dets hovedorgan «Morgenbladet». Har «Norges dæmring» havt nogen indflydelse paa vor kulturudvikling, saa er det den, at Welhavens ungdomsjargon har været medvirkende til at bestemme den nævnte tone, til at udvikle en kjølig og ironisk holdning ligeoverfor hvad landet kunde evne, særlig paa det politiske omraade, til at gjøre kløften størst mulig mellem «dannelsen» og «raaheden». Og det er ikke paa den maade, man tjener sit lands kultur. Anekdoter om Welhaven bekræfter iøvrigt, at denne smagens apostel tildels har manglet, hvad man kalder «hjertets dannelse». Han har havt en egen fornøielse af at slaa sig til ridder paa de svage, mens han ikke gjerne lagde sig ud med de indflydelsesrige. Han sender f. eks. den

bekjendte forsvarer i rigsretssagen i 1836, den floskuløse regjeringsadvokat Petersen, som netop kunde friste en fritalende mand til angreb, de danske studenters visebog med et hyldningsdigt, hvor han betegner Petersen som «en rigtig mand med kræfter i sit bryst» og glæder sig over, at bogen, «et sjeldent stykke i en fjantet tid», kommer i «de rette hænder»: at stille en mand som Petersen op som en lysende undtagelse i en «fjantet» tid er et sterkt stykke. Til gjengjæld morer det Welhaven at chikanere en ung pige med en legemssvaghed. I meget har Welhaven været typen for hvad man kalder en «flaakjæftet bergenser», undertiden vittig, undertiden bare næsvis indtil frækhed. Hvad skal man ogsaa si om en professor, der benytter sin stilling ved eksamensbordet til at forvirre eksaminanderne med flaue vitser?

Welhavens indsats i norsk kulturudvikling er baade af negativ og af positiv art, og den negative side er ingenlunde til at overse. Man har gjerne stillet ham sammen med hans partifælle Schweigaard, men der en voldsom forskjel mellem Schweigaards værdighed og Welhavens flothed.

Ganske vist: i Welhavens produktion blev tonen fra «Norges dæmring» om nogle aar en anden. Den skiftede med de nye emner, han fandt. De forskjellige begivenheder, der bevirkede en gjenfødelse af norsk aandsliv, fik ogsaa en væsentlig betydning for Welhaven. Han opdagede,

at hvor smaat det kunde være med Norge og nordmændene i mange maader, saa gjemte de sagn og viser og eventyr fra folkelivet, der kom for lyset ligesom ved en opdagelse, en skat for en digter. Han benyttede denne skat som poetisk iklædning for sine egne stemninger og tanker. Eller han lod den undertiden virke ved sit eget indhold, paatrykte blot stoffet sin form, fremstillede det blankt, klart og «uplettet». Denne smagens elegante og skarpsindige prædikant, — denne elsker af Kjøbenhavn, af Winthers lyrik, af Hertz's versekunst, af Heibergs æstetiske spekulation, — bragte nu sine poetiske anskuelser i anvendelse paa norsk folkeliv. Og resultatet blev en række fine og stemningsfulde digte, der afspeilede Welhavens sjæleliv, men ikke hans emne.

Han er blit fremstillet som en fører i vor litteraturs nationale bevægelse. Intet kan være urigtigere. «Havde det staaet i den mands magt,» sa Sverdrup i debatten om Welhavens pension, «var der ikke kommet en eneste national streng paa Norges harpe.» Det er for saa vidt sandt, som den nationale bevægelse kom uden ham og mod ham. Men han forstod hurtig, hvad det stof, den bragte for dagen, var værd, og at gjøre sig det tilgode.

I enkelte digte, som «Dyre Vaa», har han git billeder af norsk folkekarakter, som virker med umiddelbar kraft. Men det meste af Welhavens nationale digtning er salonpoesi, omend salonpoesi af høi rang.

Klart kommer dette frem i hans betragtning af norsk natur og de naturmytiske figurer. Huldren spiller i Welhavens digtning samme rolle som nymferne i den klassiske. Hun gjør tjeneste som norsk skognymfe. Vi er her i virkeligheden ikke kommet langt bort fra det 18de aarhundredes pseudoklassiske efterligningspoesi. De tyske romantikere havde paa en tildels dybsindig og aandfuld maade paavist, hvorledes religiøse og naturmytiske skikkelser var billeder af naturens indvirkning paa den menneskelige fantasi. Denne tanke har Welhaven grebet og i stor udstrækning anvendt i sin digtning. Men det, som er sterkest udviklet i Welhavens digterpersonlighed, er paa den ene side reflektionen, paa den anden side smag og dekorativ sans. Og hans reflektion forflades undertiden af hans smag. Huldren blir nærmest en dekorativ figur, hun paraderer ligesom de mange personifikationer i forrige aarhundredes franske litteratur, *les Amours* og *les Ris*. Hun er en skogstemning, der har faaet langt gult haar og dragt som en søndagspudset sæterjente.

Endnu i den digtsamling, der udkom 1839, spiller det nationale element en ubetydelig rolle. Men i digtsamlingerne fra 1845 og 1848 er det nationale emnevalg paatageligt. Welhaven har halvt modstræbende fulgt strømmen. Han misbilligede saaledes det efter hans mening for folkelige norske sprog i Asbjørnsens og Moes eventyr. Men

samtidig skriver han til Ingemann, at der lyder til ham «en evindelig lokken og opfordring mellem fjelde og i skove». Han karakteriserer Norge som «en ubetraadt urskov», «Nordens poetiske aand suser» igjennem den. Han er blit greben af lyst til at begi sig ind i urskogen. Men hvor lidet han var skikket hertil, viser allerede det almindelige udtryk: «Nordens poetiske aand». Han kom altid til at gaa som en fremmed, en reisende, en dansk bymand paa sine udflugter i denne urskog. Selv sier han etsteds, at den tempererede zone neppe kan vise et tristere syn end en vaar i Kristianias omegn! Naturfølelse og nationalfølelse var hos Welhaven receptivt erhvervede. Han har erhvervet dem paa samme maade som en mand, der oprindelig har været blind for skulptur eller døv for musik, men efterhaanden bibringes en vis forstaaelse, der dog er noget helt andet end oprindelig sans. Han kan rigtignok komme til at fantasere over det, han har set og hørt, i ord saa skjønne, som hans pen raader over.

En digterisk aand som Welhaven vandrede naturligvis ikke gjennem det nyopdagede Norge uden udbytte. Han finder talrige sujetter af poetisk interesse, og han behandler dem med stor kunst. Han har et nydeligt anslag, og det hænder, at dette anslag, som i «Raad for uraad» har en virkelig norsk klang. Men i det store og hele kan man si, at det nationale har

frigjort og beaandet Welhavens digtergenius, uden at det har paatrykt ham noget sterkere norsk præg.

Kan Welhaven aldrig opfattes som en national fører i litteraturen, er der heller ikke noget andet omraade, hvor han har været banebrydende i vor kultur. Der er idetheletaget noget andenhaands over Welhaven. Han har især lært af Joh. Ludv. Heiberg og af Schweigaard. Heiberg var hans forbillede som smagsdommer, og meget af hvad Schweigaard har sagt, har Welhaven næsten direkte sagt efter. Han tog til indtægt Schweigaards «realisme», men blot i teori, i ord, i deklamation. Og i sine første forelæsninger, som lektor i filosofi, hævdede Welhaven, under Schweigaards indflydelse, filosofien som en erfaringsvidenskab og fastslog, at den samme metode, der fulgtes i den naturvidenskabelige forskning, maatte gjennemføres i psykologien. Hvor og naar har Welhaven vist, at han kjendte nogen saadan metode?

Eftersom der kom mere ro i Welhavens sind, forstod han sin opgave bedre. Han blev virkelig i én henseende en reformator, en kulturfører. Han begyndte at finde det umagen værd at polere den norske parvenu. Direkte og indirekte, især indirekte, gjennem sin kunst, prædikede han s m a g for nordmændene, og han prædikede med stort talent. Han har sikkert øvet adskillig indflydelse paa det norske sprog, ved at kjæmpe for formens

renhed og klarhed, og hans kritik af vor sociale kultur har neppe heller været uden frugt. Men sandsynligvis havde han opnaaet mere, om ikke hans «smag» havde været saa bundet i danske traditioner. En forhenværende omgangsskolelærer, en mindre velklædt person, en udestængt i det saakaldte fine selskab, Aasmund Olafson Vinje, har virket kraftigere til at kultivere den norske smag end societetens fornemste cavalier og digtningens strengeste dommer, den mester i dannelse, Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven. Han har virket slig, fordi smag dog tilsidst er et andet udtryk for stilsans, og fordi ethvert folk, som ethvert menneske, har sin stil, sin maade at bære sin af Gud givne dragt.

Har eftertiden udslettet meget af Welhavens verk, kuldkastet hans domme, sat en anden smag mod hans, saa er og blir det dog hans bestandige fortjeneste, at han saa klart og sikkert har hævdet den gode smags betydning i og for sig. Han har elsket formens ulastelighed saa høit, at hans kjærlighed har baaret frugt hos efterslegten. Han har, fremfor nogen, lært nordmændene at sigte deres ord, at stræbe efter holdning i kunsten saavel som i livet. Det er hans indsats i norsk kultur.

Wergeland havde helt andre bud at bringe. Hans dannelse var af en væsensforskjellig art fra Welhavens. En langt rigere naturbegavelse havde

han langt mindre stilsans. Hvis man, som Welhaven gjorde, anvender smagen som kulturmaalestok, er det let i detaljen at kritisere Wergelands kultur: her er han saare usikker. Men saa staar han desto sikrere for en anden maalestok. Som faa i vort land har Wergeland været en forkjæmper for humaniteten. Det gjaldt for ham at berige sig af fremmede kulturer og at lade denne berigelse komme hans eget folk til gode. Det gjaldt for ham at forstaa alt menneskeligt. Men det gjaldt fremfor alt at bringe frem det værdifulde i det norske folk og at udvikle det. Henrik Wergelands kultur var af praktisk art. Han forstod til fulde, at kultur var en virksomhed, og han anlagde denne virksomhed saa bredt som muligt. Welhaven var æstetiker og henvendte sig til et udvalgt auditorium, Wergeland var folkeopdrager og talte i fri luft. Ingen mand og ingen sag var Wergeland for ringe, naar han kunde rydde en tomme jord for norsk kultur. Nogen klar og bevidst plan har han neppe havt, men det ser ud, som han har tænkt sig at kunne civilisere nedenfra, gjøre folket umiddelbart delagtigt i kulturen, han har anseet al dannelse for at være af det gode. Faren ved at sprede dannelsen brudstykkevis har neppe nogensinde staaet tydelig for ham. Welhaven, der var mere skeptisk og mindre dristig, vilde civiliserere ovenfra: udbrede dannelse blandt de saakaldte dannede. Her kunde

han ogsaa virke for den interesse, der fyldte hans liv: kunsten. Saa stor poet som Wergeland var, kom kunsten ofte for ham i anden række. I de lag, hvor han vilde bryde vei for en norsk kultur, var der meget andet at gjøre, før man kunde ofre nogen større tid paa kunsten. Wergeland forstod nok, at kunsten ingen luksus var, at den er en af de hovedfaktorer, der skaber et folk, gir folket et ansigt, men han var saa optaget af sin kulturmission i de brede lag, at han ialfald en tid stillede kunstens opgave derefter. Opgaven var af halvt profetisk, halvt borgerlig nyttegjørende art. Betegnende er, hvad han skriver om «den unge svenske skald Ridderstad» («Morgenbl.» 7de, 8de jan. 1834). Det heder her bl. a.: «Den danske skjønlitteratur — — — er en sofalitteratur; og maaske der — paa sofaerne — findes dens publikum. Moro er dog ingen poesies ensidige hensigt og har aldrig været den virkeliges, alt længe før Horaz fremsatte dens «at gavne» som dens første. Vor oldtids skjalde qvad vel i den lune gjæstesal, men Thormodur sang paa Stiklestad, før kampen gik an, det gamle Bjarkemaal, — og Sighvat sang Magnus tilrette for hans politiske forfølgelser — —. Ikke døgenichtes moro eller alene kirke- eller fabelmoralen satte de sande digtere sig som meed. De indelukkede ikke sine sjæle i gemakkerne. Verdensmoralen var dem anvist, og de søgte sin plads i

verden, forhen som hærbevægere og kongernes lærere, nu som ideanførere og folkenes lærere. — — De stod i spidsen for sin tid. De levede i sfærer, deres tid ikke gjennemskar, og deres qvad var forjettelser.»

Saa høitflyvende som Wergelands betegnelse af skaldens opgave er, viste han sig i gjennemførelsen af sine meninger, i sin virksomhed som norsk kulturfører, praktisk og omsigtsfuld. Han var utrættelig, ikke blot for at oplyse den norske bonde og den norske arbeider, men ogsaa for at forbedre hans økonomi. Han forstod meget godt forholdet mellem materiel og intellektuel kultur: det var alene paa et bedre økonomisk grundlag, at reformerne kunde bygges. Han er paa en maade starteren af det saakaldte sociale arbeide her i Norge, hvis merkeligste repræsentant efter Wergeland var Eilert Sundt. Som de fleste ivrige folkeopdragere var han ikke ængstelig for at anvende tvang. Hans individualisme krydses nu og da af hans pædagogiske nidkjærhed. Han foregriber forsaavidt en bevægelse, som netop i vor tid sætter merke i vor lovgivning. Der er hos Wergeland ikke sjelden en gjenklang af socialistiske anskuelser: han ønsker en ganske stor myndighed hos statsmagten ligeoverfor individet. Hans frihedsbegreb er endnu ikke lidet bundet af det 18de aarhundredes forestillinger. Han har navnlig en voldsom tillid til virkningerne af oplysning og derfor ogsaa

en glødende interesse for alt, hvad der heder trykkefrihed, pressefrihed osv. Man maa erindre, at den danske reformbevægelse omkring 1790 i selve trykkefriheden saa en kautel næsten af samme betydning som det, vi nu finder i en repræsentativ forfatning. Paa den ene side har denne opfatning vist sig at være sangvinsk: man tvinger ikke en regjering bare med ord, — paa den anden side har man dengang virkelig anet pressen som den vordende stormagt. Henrik Wergelands standpunkt ligger ikke saa fjernt herfra. Hans politiske reformvenlighed begrænses desuden af hans respekt for grundloven: ligeoverfor denne var han som mange af datidens liberale meget konservativ, det var bedst at bevare grundloven som den var, begyndte man at røre ved den, kunde forandringerne lige let medføre tilbagegang som fremskridt.

Henrik Wergeland har virket vækkende paa det store folk, samtidig med at hans ord har git mange af de mænd, der senere tog ledelsen i vor kulturkamp, lykkelige impulser. Han efterlod sig imidlertid ingen kreds af venner og meningsfæller, som direkte kunde ta hans arbeide op. Der var ingen gruppe samlet om ham, end sige noget parti. Den af hans venner, som han politisk maaske kunde arbeidet bedst sammen med, Ludv. Kr. Daa, var kommet til at staa ham fjernt. Men kanske dette, at Henrik Wergeland ingen partimand var, alligevel har gjort hans mindes magt større. Han staar

nu i alle samfundslag som den store lyse bannerfører for humanitetens sag i vort land.

Lige saa lidt som Welhaven kan Wergeland sies at være den, der har brudt nye nationale veie i vor litteratur. Han vedblev al sin tid at være en kosmopolitisk aand. Han elskede vort folk, men denne kjærlighed var af almenmenneskelig art, det var oplysningstidens store menneskevenlighed, trangen til at udbrede lykke, forbedre, missionere. Han elskede vort land, fordi det var vort, og fordi det var vakkert. Her havde han mødt foraaret, her var han blit digter. Men der er dog tider, hvor han ønsker sig et større samfund, rigere forhold. Lidt naivt forhører han sig hos Ridderstad, om det vilde være vanskeligt at akklimatisere sig i Sverige. Han har intet skarpt øie for det særlig norske, i humør og rytme. Han bekjender til Fredrika Bremer selv aabent sin uvidenhed om en mulig forekommende folkepoesi i Norge. Hans digtning har ikke den mere specielle opgave at «afspeile folkets liv, saaledes som dette efter fysiske og historiske betingelser er til». Han søgte og han fandt det vakre overalt. Hvor han vil anslaa «nationale toner», er han ikke altid heldig. Vi mindes da mer end én gang om det 18de aarhundrede, drikkebordets og prækestolens retorik, Nordal Bruns harpe. Gudbrand Seiglestad er slig en nationaldragt uden menneskeligt indhold. Det var paa en anden maade, Wergeland

brugte «sin magt til Norges ære». Det var som den store kosmopolitiske digter, der sang sit «vord lys» til alle, men først og fremst til sit eget land. Han forkyndte i digt og handling vort lille folk det bedste, som det 18de aarhundredes reformatorer havde prøvet at forklare Europa. Hans store egenskaber gjorde ham til en nationalhelt. De unge fik en fane at samles om. De begyndte at samle sig der, navnlig efter at han, som bar fanen, var død. Og intet støtter mere et folks selvfølelse, et folks nationale bevidsthed end at kunne samles om mænd, som det med rette er stolt af.

— — —

Welhaven tilhørte i modsætning til Wergeland en bestemt kreds, en kreds af meget dygtige unge mænd, der holdt godt sammen. Endnu før dens medlemmer havde naaet firtiaarsalderen, var den blit den mægtigste i landet. Den blev toneangivende i Kristiania, og den øvede en uberegnelig indflydelse paa de dannede klasser udover landet. At den saa hurtig gjorde sig gjældende, skyldtes til en begyndelse gode konneksioner blandt hovedstadens spidser: de unge mænd var velseede paa grund at sit formentlig loyale sindelag og sit korrekte væsen. Som medlemmer af det konservative studenterforbund, som medarbeidere i «Vidar» og senere i «Den Constitutionelle» betegnede de en leir, der var mest behagelig eller mindst ubehagelig for den daværende styrelse. De var skikkede til

at vise sig hos statholderen, de var bureaukratiets haab. Ikke saa at forstaa, at de jo — i ethvert fald de betydeligste blandt dem — bevarede sin selvstændighed. Og da de først fik fodfæste, viste det sig, at deres egen dygtighed nok kunde bringe dem videre. De repræsenterede, tildels paa en fremragende maade, i en menneskealder den konservative linje i vor kulturudvikling. Hvor stor Welhavens anseelse var blandt vennerne, tilfaldt førerskabet inden kredsen og senere inden et helt politisk parti, med en selvfølgelighed, som man sjelden ser sidestykke til, Anton Martin Schweigaard.

Det er en høist eiendommelig stilling, Schweigaard har indtaget i vor historie. Faa høvdinger har været saa lidet omstridte, saa lidet forkjetrede. Han har faaet den hyldest, som tilkom ham, uden at hans modstandere fandt det opportunt at blande malurt i bægeret. Kun én gang, i hans ungdom, var der en mand, der selv med god grund følte sig krænket, Ludvig Kristensen Daa: han førte i slutningen af trediverne og begyndelsen af firtierne en forbitret, men haabløs kamp mod Schweigaard, der mere end nogen anden af den konservative kreds havde bidraget til at sætte Daa udenfor der, hvor han ønskede at ha sit virke. Og saa var der, en menneskealder efter hans død, en anden gammel modstander, Bjørnstjerne Bjørnson, som havde det ulyksalige indfald at ville nedsætte

hans minde, reducere ham til mindremand, flytte hans statue. Et merkeligt udtryk for den norske kulturs usikkerhed.

Hvad der netop betingede Schweigaards store indflydelse, var hans sikre kultur, hans harmoniske udvikling, hans sjeldne klarhed og maalbevidsthed. I et ungt, uroligt og ufærdigt folk stod han, næsten ene, som den fuldt færdige, en mand af den rene malm, en født fører. Han var ingen folkefører af dem, der begeistrer og lokker, der tumler sin hjord ved at blaase de melodier, som klinger bedst i dens øre. Han virkede ved sin personligheds fasthed, ved sin overlegne aand, sin kundskabsfylde og sin arbeidskraft. Han virkede ved et usedvanligt fond af reelle værdier.

Han traadte frem for offentligheden i en tid, da der paa den ene side stod et saakaldt nationalt, norsk-norsk parti, hvor dengang de færreste havde opgjorte maal, hvor en abstrakt og braakende fædrelandsbegeistring ofte overdøvede forstandig tale, og paa den anden side et parti, der kroede sig af sine dannede danske traditioner, mens det ellers væsentlig optraadte kritiserende og negativt. Han valgte «danomanerne», men mere end nogen anden var det ham, der gav partiet et positivt program, hvorved det blev noget helt andet, end det var.

Schweigaard er i vor historie repræsentanten for den klare og rolige dømmekraft, for den sunde realisme, vi o g s a a eier. Hos ham forekommer

folkets kritiske sans saa at si rendyrket. De allerfleste nordmænd, der rager op over mængden, ledes, som jeg tidligere har berørt, af en ekspansiv trang, der i en eller anden retning bringer dem til at sprænge skranker, stille voldsomme krav, søge det eventyrlige. Det kan faa udtryk i deres personlige liv, eller i deres offentlige gjerning, være sig digtekunst eller politik. Det kan ytre sig som en vældig vovelyst, som en urimelig sangvinskhed, som en tilbøielighed til at tumle med store opgaver eller, i mangel heraf, til at spille med de store ord. Etsteds bryder det frem. Schweigaard er her en undtagelse. Han staar midt i virkeligheden, han regner nykternt med virkeligheden og indskjærper sit folk, at det alene er denne regnemaade, der kan betrygge dets fremtid. Alt er hos ham afveiet, saa afveiet, at han f. eks. i sin politik kan virke altfor skeptisk og forsigtig. Han er den harmoniske realist i vor kultur.

Schweigaards karakter belyses udmerket af nogle ord i et brev til Welhaven fra Wien (13de juni 1834): «Jeg skulde inderligen ønske, at De kunde komme til at gjøre en reise i udlandet, om og kun for en kort tid, ikke fordi jeg tror, at man derved samler en saa stor rigdom paa nye anskuelser, men fordi det til at fixere sit verdensbillede og modarbeide en vis ubestemt higen er af stor vigtighed at overbevise sig om, at det, som man søger, egentlig intetsteds findes og dog findes

overalt, at en med smerte og indignationens begeistring udtalt protest mod forkjertheden ikke alene overalt møder modstand og misfornøielse, — men, hvad der er endnu haardere, kvæles ved kulde og ligegyldighed.» 26 aar gammel viser denne mand ikke alene, hvor store maal han har stillet sig, men ogsaa hvor dyb den er hans resignation. Han arbeider paa «at fixere sit verdensbillede», mens han erkjender, at den skjønhed, man søger, den findes intetsteds og dog overalt.

Schweigaards kritik var saare tidlig vakt, og den arbeidede rastløst. — Han gav sig aldrig, før han havde gjennemtrængt sit emne. Man kunde fristes til om ham at bruge udtrykket kritisk geni. Dengang Schweigaard valgte det juridiske studium, var det just ikke rart bevendt med de juridiske studenters litterære hjælpekilder. Man benyttede navnlig Hurtigkarls danske lærebog, der var temmelig mangelfuld. Af Ørsted var kun begyndelsen til hans store retsvidenskabelige oversigt udkommet samt enkelte spredte afhandlinger i tidsskrifter. Og de forelæsninger, Steenbuch holdt ved universitetet, skulde man ikke bli videre klog af. Betegnende for vanskelighederne var det, at de juridiske kandidater U. A. Motzfeldt og Fr. Stang blev satte til at holde forelæsninger, med det samme de forlod eksamensbordet. Schweigaards besvarelser af de juridiske opgaver viser det grundigste selvstudium af lov-

givningen. Hans meninger er altid fra første haand. Og ikke nok dermed: han underkaster datidens største auktoritet Ørsted en selvstændig kritik. Og det gjør en ung mand, efter 5 semestres studium, mens han jevnlig har maattet gi privattimer.

Denne «i sandhed, ved hjerte og ved aand, store jurist» kom til at staa som kjendsgjerningernes mand i et folk, hvor evnen til i god tro at lyve sig anderledes, end man er, forekommer saa vel udviklet. Han repræsenterer vor forstands kritik over vor fantasi, dommen over Peer Gynt.

For alle dem, der ikke har forudsætningerne for at forstaa Schweigaards juridiske skrifter og saaledes ikke kan glæde sig over den tæthed, hvormed han bygger sit verk, den klarhed, skarpsindighed og alsidige tankens styrke, hvormed han udtømmer sit emne, og de endnu flere, der vanskelig kan følge hans statsøkonomiske ræsonnementer, er det kanske bedst at søge et indtryk af Schweigaard og hans tankegang i en mere alment tilgjængelig afhandling som den om den tyske filosofi, der ovenikjøbet ved sin friskhed og dristighed kjendetegner den unge Schweigaard, manden, der ved morgentid gaar til sit dagverk.

Han har talt om spekulationen, «paa tysk maner den eneste mulige maade at filosofere» — «dens resultat er filosofien i eminent forstand», og fortsætter: «Det som vi andre kalde filosofi

eller, for ikke at strides om et ord, det, som vi kalde viden, det er (efter tyskernes, Fichtes og Hegels mening) ikke viden, fordi vi kun erkjende spredt, fordi vi ikke forstaa og heller ikke gjøre fordring paa at forstaa den absolute enhed, den universelle sammenhæng, det første springende punkt, det mysterium, som forvandler til enhed det universum, hvor alt er forskjel og omskiftning, og fordi vi se paa verdens enige uenighed, dens harmonerende dissonants som et universelt faktum, der er en betingelse for al erkjendelse, men som ikke er gjenstand for forklaring.»

Der ligger heri den bedste definition af den menneskelige videns grænser, som nogengang er git.

«De tyske filosofer udstyre sjælen med en aktiv og skabende evne, som uden at sætte sig i forbindelse med den ydre verden, uden at tage sin oprindelse derfra, uden at berige sig med kjendsgjerninger og erfaring, for sig selv udleder ideer, som ved en forud indrettet harmoni svarer til den ydre virkelighed. Den rene tænkelighed er for dem den objektive sandhed, som de ikke tilegne sig, men som de konstruere, saaledes som de udtrykke sig med en vedtagen terminus.» Schweigaards kritik rammer her, følelig og en gang for alle, en bestemt aandsretning, som af de germanske nationer er blit mødt med altfor megen veneration — naar man tænker paa retningens store mænd — og med altfor megen over-

bærenhed — naar man tænker paa de smaa og deres pretentiøse optræden. Men der skal ogsaa, ligeoverfor saa vanskelige emner, en overlegenhed som Schweigaards til at anvende en alt prøvende skepsis og samtidig at gaa helt klar af enhver spidsborgerlig snusfornuft. Mod sin vilje blev han i vort land en støtte for snusfornuften. Den materialistiske bevægelse, som omkring midten af det 19de aarhundrede hos os forsøgte at lægge en sterk dæmper paa norsk fantasi og norsk følelse, kunde med et vist skin af ret appellere til Schweigaards auktoritet. Enhver stor mand, der trækker skarpe linjer, resikerer at virke paa denne maade.

«Deres fælles punkt er det vilkaarlige, er aandens anarki,» heder det om de tyske systemer fra Kant til Hegel, «deres anmasselse er den, at de ville skabe sandheden og ikke lære den at kjende, at de sætte sine ideer i virkelighedens sted, at de personificere sine abstraktioner eller bedre sagt, at de ophøie dem til guder, at de fornegte den kilde, de skrive sig fra, og at de udgive dem for umiddelbare aabenbaringer.»

I virkeligheden fører denne art af tænkning til en ordlek, den blir en gjenopstandelse af den gamle metafysik. I modsætning hertil ser Schweigaard grundlaget for den objektive videns sikkerhed i «det almindeligste resultat af den almindeligste induktion». De spekulative systemer kommer ingen vei, saa længe de ikke kaster lys over underord-

nede spørgsmaal, der endnu hviler i mørke og trodser de ihærdigste forskninger. Mennesket er, efter Schweigaards mening, nødt til for altid at opgi en betingelsesløs viden. Den eneste metode, der har videnskabelig berettigelse, er den analytisk-deskriptive.

Den samme kritiske aand, som besjæler Schweigaard, naar han skal fiksere sit verdensbillede, gjør sig kraftig gjældende, naar han skal bedømme samtidens politiske og litterære forhold. «De, som ville optræde som folkemeningens ledere, burde dog engang erkjende det uforsvarlige i at gjøre den synsmaade gjældende, at vi ved vor politiske gjenfødelse allerede have opnaaet et standpunkt, hvorefter vi i alle retninger kunne se videre end vore omgivelser. Det er det mindste, som er udført; det meste staar endnu tilbage. Ikke over, hvad vi ere, men over, hvad vi kunne vorde, skulle vi være stolte.» «Den ægte nationalfølelse er aldeles forskjellig fra den arrogance at ville sætte sig selv høiest og optræde som norm for andre; den erkjender villigen andres værd, fordi den er sig sit eget bevidst.» «Man skal mindre pukke paa norskheden, men mere i gjerningen bidrage til dens forædling.»

Det var i striden om norsk-norsk og dansk i 30-aarene, at Schweigaard kom med disse bemerkninger. Naar han paa det litterære omraade følte sig bestemt tiltrukken af Welhaven, var det vistnok, fordi Schweigaards skjønhedssans paa

lignende maade som Welhavens finder sit udtryk i hans smag. Saaledes kom disse to til at gaa sammen paa et program, der af J. E. Sars træffende formuleres: «Korrekthed i liv og litteratur ligeoverfor en ungdommelig fantasis udskeielser og de praktisk afgrænsede formaal ligeoverfor endeløst vidtsvævende idealer.»

Schweigaard havde megen interesse for dansk aandsliv. Han stod i venskabeligt forhold til Orla Lehmann, og det synes, som om Danmarks mest fremtrædende liberale politiker i 50- og 60-aarene og vor konservative høvding i samme tid ingenlunde har staaet hinanden fjernt i anskuelser.

Tyskerne og deres litteratur gjorde, som vi allerede har set, ikke noget ublandet godt indtryk paa Schweigaard. Men det var dog her, at han traf de mænd, der virkede sterkest paa ham i nutiden.

Han var vel bevandret i antiken. Fra sin tidlige ungdom, ved vi, at han var begeistret for græsk sprog og digtning. Han elskede Homer. Af moderne poesi var det — i modsætning til filosofien — den tyske, der gav ham mest. Heine var ham meget kjær, hvad der, mellem saa forskjellige naturer, er skikket til at vække forundring. Det har dog vel mere været Heines frisind og hans ironi end det lyrisk-erotiske, som har tiltalt Schweigaard. Heines ironi vendte sig jo ogsaa tildels mod de samme magter, som Schweigaard vilde tillivs. Fremfor alt var det dog

Goethe og Schiller, som greb ham. Deres korrespondance omtaler han som «den dybeste fundgrube» i moderne aandsliv. Uden at Schweigaard havde nogen mere almindelig, sterkere kunstnerisk interesse, følte han dog en saadan ligeoverfor en kunst, der tillige gav en tænkers livssyn. Det er iøvrigt med Goethes auktoritet, at han kræver en digtning, der gir «en med det virkelige liv mere overennsstemmende sandhed». Welhaven gjentar hans krav, men uden helt at forstaa det eller at søge det gjennemført.

At Goethe var Schiller saa overlegen som aand, synes for Scweigaard at opveies derved, at Schillers etisk-æstetiske grundsyn saa fuldkommen svarede til Schweigaards egne idealer. Schiller var i virkeligheden hans yndlingsdigter. I poesien har realisten Schweigaard meget vel kunnet glæde sig ved det virkelighedsfjerne, naar dette fremtraadte i en afklaret og aandfuld form. Dog er det vanskeligt at forstaa, at han helt har kunnet goutere Schiller. Ti han sier selv, at han «hader den høie poesi af ganske hjerte». «De sublimeste folk er altid de trivielleste.» Hvad der irriterer ham, er vel først og fremst al uklarhed, al forvirring i tanke og form. Og den opstaar jo let, naar de mindre flyvedygtige begir sig paa fart mod høiderne. Hvad Schweigaard virkelig hadede, var alt «überschwengliches nonsens». Og saa al sentimentalitet. Den var ham inderlig imod, som gjerne tilfældet er med

naturer, der har sterke og varige følelser. Schweigaards uvilje mod al svæven i skyerne betyder ingenlunde, at han var velvillig overbærende mod det, der krøb forsigtig langs jorden. Tvertimod: han foragtede al middelmaadighed, alle, som upersonlig nøiede sig med andres meninger. De smaasnobber, der mente at tilhøre hans parti, havde ingen opmuntring at vente af ham.

Frankrige var det land i Europa, der indgjød ham mest respekt. Det klare og eksakte i den franske aand passede ham. Netop paa de reale videnskabers omraade havde jo franskmændene, da Schweigaard gjorde sin første udenlandsreise, bragt det vidt, og de har ogsaa her vedblit at være blandt de anførende. Schweigaards realisme ytrede sig ogsaa saaledes, at han tillagde de reale videnskaber en væsentlig betydning som dannelsesmiddel. Selv en ypperlig latiner var han en af de første, der arbeidede for realia mod sprogstudiernes forrang i skolen og ved universitetet. Han var endog temmelig vidtgaaende i sin krig mod latinen. Blandt hans mest betydende modstandere var da Fr. Stang og L. K. Daa. Uoverensstemmelserne mellem Schweigaard og Stang har været flere og dybere, end man i almindelighed maaske har troet. Stang var i sine første forelæsninger meget paavirket af den mand, hvis indflydelse Schweigaard just ønskede at bekjæmpe: Hegel. Han var oprindelig ogsaa mere liberal end Schweigaard. I

sin grundlovsfortolkning af 1833 er Stangs ræsonnement om kongens veto i bevilgningssager og i grundlovssager langt i favør af det senere venstres opfatning. Efter en meget svag bevisførelse stanser han ved et suspensivt veto for kongen i grundlovssager. Hver for sig kom derimod Dunker og Schweigaard efter en ypperlig historisk og juridisk deduktion til det bestemte resultat, at kongen havde absolut veto, hvad der da ogsaa blev høires standpunkt.

Paa sine reiser var Schweigaard en udmerket iagttager. Der er f. eks. i hans breve fra Paris en række friske og malende træk. Det fortættede menneskeliv i de store byer synes at ha interesseret ham meget, samtidig med at han ingenlunde manglede natursans. Tvertimod har han den egte naturelskers trang til at modtage sine indtryk mindst muligt fordærvede af civilisationens haandlangere. «Hvor mange deilige rifter og kløfter og dale er der ikke hos os, som ingen lægger merke til, medens paa besøgtere steder det hverdagslige hæves til skyerne. Men denne tanke indeholder intet sørgeligt; thi det hemmelighedsfulde, isolerede og fra nysgjerrighedens vanhelligelse fjernede er en nødvendig bestanddel i en fuldkommen naturnydelse, og jeg har paa min korte reise allerede maattet føle det kvalfulde i at besøge egne, der snart sagt ere indrettede til at besøges, og hvor det ikke et øieblik er muligt at blive kvit den

pinende tanke om offentlighed og torvmæssighed, som man just higede efter at undfly.»

Der er over Schweigaards personlighed en jomfruelighed i ordets bedste forstand, en skyhed for ufin berøring, som ogsaa kommer frem, hvor han her resumerer sine reiseindtryk. Og til denne jomfruelighed svarer en sand mandighed: fasthed, selvbeherskelse, udpræget selvstændighedsfølelse. Handling, virksomhed er efter hans mening mandens kald: «Virk saa meget, nyd saa lidet som muligt er visdommens ypperste raad — tilfredshedens tryggeste grundvold sætningens anvendelse i livet.» Det er ad den vei, og ikke ved udvortes fordele, at man kan bli lykkelig, ti «ingen udvortes tilstand kan væsentlig bidrage til gjenstanden for vor aldrig hvilende attraa og længsel, lyksalighed.» Allerede fra sin tidlige ungdom var Schweigaard klar over sin livslinje: valget af virkekreds var intet tilfældets verk, «det var allerede tidligere med tillidsfuld forventning afgjort i mit indre».

Schweigaard saa altid udover det øieblikkelige og tilfældige: *respice finem* var hans valgsprog.

Som høire's fører gjennem henved en menneskealder oplevede Schweigaard, at hans partis magt var blit undergravet. I begyndelsen af firtierne havde han været den selvskrevne høvding for den unge intelligens. Han stod omgit af mænd som P. A. Munch, Fr. Stang, Welhaven, U. A.

Motzfeldt og Dunker. I dette udmerkede selskab var han rede til at ofre al sin kraft for sit land.

Overordentlig meget blev udrettet. Men som kulturfører er Schweigaards stilling væsentlig forskjellig, eftersom man ser hen til vor materielle kultur og den intellektuelle.

Paa snart sagt alle omraader var Schweigaard det praktiske fremskridts mand. Den mægtige fremgang, vore næringsveie, vort kommunikationsvæsen og vort pengevæsen gjør ved det 19de aarhundredes midte, er i første række hans og Fredrik Stangs verk. Dels gjennem administrationen og budgetforslagene, dels gjennem lovgivningen har disse to nedlagt sig større fortjeneste end de fleste. Man maa vel erindre, at i henved en menneskealder var Schweigaard en bærende kraft i vort lovgivningsarbeide Baade hans reale livssyn og hans humanitet har paatrykt den sit stempel. Til det praktiske grundlag, hvorpaa den kommende udvikling, af hvilken art den maatte bli, i alle aar skal støtte sig, vil i vor historie i særegen grad Schweigaards navn være knyttet. Han er en af skaberne af vor materielle kultur.

Søn af en handelsmand, selv en tid beskjæftiget i handel, gjorde han jussen til sit studium og har som jurist leveret et monumentalt verk, den norske civilproces. Overalt i sit virke vedblir den tidligere handelsmand og senere store jurist at se praktisk paa tingene. Han er skeptisk, han

forlanger overalt bevis. Han anerkjender intet almengyldigt ideal. Han indtager et skiftende standpunkt til de politiske «programsager», og selv der, hvor hans fordomsfrihed hævede ham høit over tingets flertal, kunde han af foreløbige hensyn gaa sammen med de bornerede. Han regnede hver gang med situationen, med virkningen af en gjennemførelse i øieblikket.

Paa ét omraade var han radikal. Man har forundret sig over, at han, den konservative, var tilhænger af den mest ubetingede næringsfrihed, den dristigste forsvarer af den frie konkurrence, den økonomiske selvbestemmelsesret. Men den frie konkurrence var efter hans mening for vore næringsveie fremskridtets vei, og ligeoverfor det hensyn gjorde han vanskelig noget afslag, naar ikke humane betragtninger, som i husmandsloven, syntes ham at veie endnu mere. Her var han ikke bange for saa raske reformer, at hans modstander af det liberale parti, L. K. Daa, der selv var en ven af en udstrakt næringsfrihed, dog veg tilbage. Og paa enkelte omraader, saaledes naar det gjaldt statens forhold til vore skoge, har visselig ogsaa hans teorier om den frie private konkurrence været skjebnesvanger for landets økonomi.

Schweigaards ræsonnement i den bekjendte artikel i «Vidar»: «Om den litterære antidanskhed» — er saare karakteristisk for hans praktiske aand. Han procederer der paa det større samfunds aande-

lige og reelle fordele. Det vilde være nyttigt for vore forfattere, om de kunde betragte baade Norge og Danmark som sit aandelige hjem. De burde ikke slaa vrag paa det ulige større danske marked.

I vor intellektuelle kultur har Schweigaard virket kontrollerende, luttrende, undertiden som en gavnlig modvægt, undertiden som en hindring. Han var, i politiken og i vort aandsliv forøvrigt, den, der stedse vilde bevare de vundne resultater, det, vi nu engang havde. Han frygtede alt, som gik i det blaa. Derfor var han ængstelig for at forrykke magtstillingen mellem konge og storting. Derfor var han glad ved at kunne holde paa, hvad vi havde arvet fra dansketiden. Det var farligt at gi slip paa gamle værdier, før de nye var forhaanden. Han kunde glemme, at det altid er paa de gamle værdiers bekostning, at de nye udvikler sig.

Der var ingen teoretiseren i Schweigaards konservatisme. I sin filosofi var han som bekjendt den bestemte modsætning til sin politiske meningsfælle professor Monrad. Monrad kommer til det konstitutionelle monarkis nødvendighed ad de bekjendte trappetrin i den Hegelske logik, ganske paa samme maade som han f. eks. kom til nødvendigheden af en guddommelig treenighed. Schweigaard mente af samtidens erfaringer at kunne hente et induktivt bevis for det samme monarkis hensigtsmæssighed. Hans nykterhed følte sig tiltalt

af tanken om to magter, som balanserer hinanden. Som man ser: veiene kan være forskjellige.

Schweigaard har som sagt ikke saa sjelden været en modstand, der skulde overvindes, men alt i alt en modstand, der var heldig, fordi enhver sag, der kom under hans behandling, altid blev omhyggelig sigtet. Er teorien rigtig om de to kjæmpende elementer i et folk, der nødvendig udfylder hinanden, saa har Schweigaard været en ideal repræsentant for det konservative.

Hans konservatisme var efter 1848—1850 en tid i sterkt tiltagende. Begivenhederne ude i Europa havde chokeret ham, fyldt ham med ængstelse. Det er dog med en vis forundring, man ser en mand som Schweigaard tabe sin naturlige holdning ligeoverfor et relativt saa ufarligt fænomen som arbeiderbevægelsen omkring 1850. Og hans omhu for kongemagtens rettigheder gaar lovlig vidt, naar han f. eks. i 1857, tilhørende en minoritet paa 4 stemmer, søger at fastslaa, at der kræwedes kongelig approbation, naar stortinget vilde nedsætte en kommission.

Vanskeligst var hans stilling i unionsspørgsmaalet. Hans skepsis bevirkede, at han ikke vurderede vort folks evne til at staa paa egne ben særlig høit. Han anbefalede altid en varsom politik ligeoverfor Sverige, samtidig med, at han, selvfølgelig, vilde værne om sit lands ære. Han var ængstelig for, at vi skulde stille større krav,

end vi kunde gjennemføre, og han saa i unionen en naturlig betryggelse. Deraf en vis opportunisme.

Saaledes er Schweigaards dobbelthed: i den materielle kultur en fremskridtsmand, en banebryder, — i den intellektuelle, i politik og litteratur, den bevarende, den tilbageholdende.

Hans sjelden renlinjede karakter og hans klare virkelighedssans har sat præget paa hans lange og hæderfulde arbeide. Ingen har virket dybere end han paa vort politiske livs moral. Ingen har som han, realiteternes store apostel, stillet høiere, mere ideale krav til personligheden. Ingen aristokrat har været oprigtigere interesseret for smaafolks velvære. Ingen konservativ mand dybere gjennemtrængt af humanitet.

— — —

Saa vigtig en mission Schweigaard havde i vort folk, kom hans auktoritet en tid til at bevirke en vis stagnation. Hans stille indflydelse var i Kristiania i 50-aarene saa stor, at den ikke bare blev gavnlig. Omkring Schweigaard leirede der sig et seigt bureaukrati, som havde lidet af hans værdifuldeste egenskaber, men som med begjærlighed greb hans materialisme, og som spradede med hans skepsis. Det var dette bureaukrati, der i en aarrække bestemte tonen. Det ene vidnesbyrd efter det andet fortæller, hvor tung og lav luften dengang laa over Kristiania, hvor «kvælende prosaisk». «Aanden» i hovedstaden var reaktionær. Den dannede forsaavidt ingen undtagelse: der gik om-

kring aarhundredets midte en reaktionær bølge gjennem vort aandsliv i det hele.

De to mænd, der fortrinsvis mødte denne reaktion og hver især kom til at staa som bannerførere i en sterk og langvarig demokratisk og national bevægelse, er Johan Sverdrup og Bjørnstjerne Bjørnson. Bjørnsons indflydelse var af mangesidig art, den lod meget faa sider af vort aandsliv uberørt. Sverdrup koncentrerede sin virkelyst og sjeldne arbeidskraft paa det politiske omraade, hvor ingen mand i norsk historie kan opvise et lignende livsverk.

Da Sverdrup kom, havde en anden betydelig norsk politiker, O. G. Ueland, i én henseende delvis banet veien for ham. Ueland havde i ikke liden grad æren baade af bøndernes samling og af deres politiske opdragelse. Bøndernes deltagelse i vort politiske liv tegnede i 40-aarene alt andet end heldig. En yderlig bondesneverhed karakteriserede den ene af de politiske fløie, mens den anden, de mest udprægede bureaukrater, i frygt for «raaskaben» ønskede sig en sterk kongemagt og nærmere tilslutning til Sverige. Ueland bidrog til at udvikle bøndernes politiske smidighed, mens han samtidig selv viste sig udviklingsdygtig. Forbindelsen med ham var oprindelig for Sverdrup en ganske væsentlig støtte. Den mand, der blev den egentlige leder af et stort venstre, hvori ogsaa bondeoppositionen gik ind,

— manden med alle politiske traade i sin haand — det var imidlertid Johan Sverdrup.

— — —

Det var den franske revolution, som især gav den moderne parlaments- og folke-taler hans præg: den demokratiske taler med de store ideer og de bestikkende ord. Engelske politikere havde i sit parlament udviklet interessante typer af veltalenhed, men det blev dog fransk retorik, der rundt omkring i Europa øvede den sterkeste indflydelse paa folketalernes stil. Appellen til de folkelige instinkter (nationens eller klassens), den ideale almindelighed, hvori de enkelte reale spørgsmaal indsvøbtes, fremfor alt slagordene — det leder altsammen tanken hen paa revolutionstalerne. Modellen for den franske retorik var atter den romerske. Den første franske republik var tænkt som en gjenfødelse af republiken Rom. Den største lighed bestod deri, at tidens politikere gjerne antog en romersk orators lignelse. Mange af dem naaede høit. Mirabeaus talekunst er ægte latinsk eloqventia.

Der berettes om Johan Sverdrup, at han allerede som gut havde lært at beundre den franske revolutions grundsætninger. Han var tidlig interesseret for politik, tidlig frihedsbegeistret. I 13 aarsalderen (1829) demonstrerede han for 17de mai, i studenteraarene følte han sterk sympati for Wergeland, han vekslede i sine studier mellem jussen og visse humaniora, især historie og filo-

sofi; sine sterkeste indtryk udenfra modtog han fra Frankrige og England. Da han optraadte som praktisk politiker, havde de engelske ideer, som han søgte at indføre i norsk statsliv, et radikalt fransk tilsnit. Hans parlamentarisme var den eiendommelige afart af den engelske, der havde udviklet sig hos et fransk venstre med mere eller mindre fordækt republikansk program. Dens grundtanke var folkesuveræniteten. Under sin politiske virksomhed har Sverdrup paa en genialt mangfoldig maade git udtryk for denne idé. Sverdrups parlamentariske form var i endnu høiere grad fransk. Han er den franske retor omplantet paa nordisk grund, han stammer fra Mirabeau, ja, han kan føre sine ahner tilbage til det romerske senat.

Da Sverdrup, 34 aar gammel, begyndte sin politiske løbebane, var det første gang, at norske fagforeninger sluttede sig sammen i en bestemt politisk hensigt. Larviks handelsforening, haandverkerforening og arbeiderforening opstillede Sverdrup som kandidat ved stortingsvalget, og saaledes kom den unge sagfører ind i den nationalforsamling, hvor han skulde øve en voksende, tilsidst en afgjørende indflydelse gjennem atter 34 aar, indtil han som det første «parlamentariske» ministeriums chef dokumenterede, at hans parti og dets program havde seiret over hele linjen.

Der kan være delte meninger om, hvorvidt Sverdrups virksomhed i dens helhed har været

saa gavnlig for vor udvikling, som det ofte er blit sagt. Hvad alle maa beundre, er den konsekvens og energi han udviste, saalænge han i storthinget forfulgte de maal, han havde sat sig, først som ung friskaremand, forholdsvis ensom i sin fremskredne europæiske radikalisme, senere som den mere og mere anerkjendte høvding over et seirrigt parti. Denne kraft tilsvares neppe af en lignende dybde, men vel af et usedvanligt fremsyn. Han var sin store modstander Schweigaard underlegen i grundighed og alsidighed, men overlegen som politisk begavelse, hvis man da ikke tillægger de politiske konjunkturer, venstres stilling som opposition og fremskridtsparti, den afgjørende betydning. Han havde lettere for at naa mennesker: folk med de mest forskjelligartede forudsætninger. Han havde evnen til at samle og evnen til at holde fast; han var paa samme tid djerv og bestemt i sin offensiv og smidig i sin taktik. Han vidste at koncentrere sin virksomhed om en række større opgaver, mens han ofrede hensyn, som for en strengere politisk moral dog ikke var uvæsentlige. Mens Schweigaard var en realpolitiker, der manøvrerede i overensstemmelse med en udpræget ideel tankegang, kjæmpede Sverdrup for almindelige politiske ideer, men med udpræget reale, jordiske midler. Den ene tog sit standpunkt til en sag efter sagens praktiske værd under den forhaandenværende situation og udredede derefter

spørgsmaalet grundigst muligt, forat sagens dokumenter kunde tale for sig selv. Den anden stred for visse store principer, ligeoverfor hvilke ofte de praktiske hensyn maatte bøie sig (man erindre saaledes hans forhold til den franske handelstraktat 1866). Men han vandt tilhængere for disse principer ved argumenter *ad hominem*; han tilkjøbte sig t. eks. stemmer for de aarlige storting, for statsraadernes adgang til tinget ved at gjøre sparemændene tillags i tilsyneladende mindre spørgsmaal, hvor hans egne sympatier i virkeligheden tør ha ligget andetsteds.

Hans stilling som kulturfører kommer iøvrigt til at maatte dømmes væsentlig efter to store linjer i hans politiske program: den demokratiske og den nationale.

Hans demokratiske politik, saaledes som den markeres ved hans forhold til de aarlige storting, stemmeretssagen, statsraadssagen, juryen, værnepligtsloven, folkeoplysningen, skattevæsenet osv. — har utvilsomt havt baade gavnlige og mindre gavnlige følger for norsk kulturudvikling. Grundtanken var som sagt folkesuveræniteten, det mest udstrakte selvstyre. Til det maal arbeidede han for at gjøre alle statsmedlemmer saa oplyste, saa selvstændige, saa aandelig voksne som muligt. Dette hans arbeide har utvilsomt baaret udmerkede frugter. Desuden virker jo selve adgangen til det offentlige liv, deltagelsen under ansvar, opdragende

for de enkelte individer, hvis interesse for de offentlige ting mægtig stimuleres, naar de selv kan øve indflydelse. Almendannelsen vokser med en normalt fremadskridende demokratisk udvikling. Paa den anden side kan dette bli en forholdsvis kostbar form for folkeopdragelse, og det har den ogsaa været hos os. Man betaler med de feiltagelser, som en mindre kultiveret majoritet let vil komme til at begaa i spørgsmaal, der helt eller delvis ligger udenfor dens aandelige horisont. Her er det af største betydning, at de formentlig mere vidtskuende førere har flokken i sin magt, men det er saa langt fra altid tilfældet, at tvertimod førerne ofte har valget mellem at følge flokken eller at bli siddende ensomme tilbage som vidner til sin menigheds udskeielser. Det har hos os hændt, at en fører i overbevisningstro hæderlighed lod flokken gaa: det var Ludvig Kristensen Daas skjebne. Men i almindelighed synes lederne, at de ikke kan være saa hjerteløse at lade hjorden uden tilsyn. De faar heller ofre det «mindre» for det «større». Saa møder man da det smukke syn af en bred blind majoritet, der traakker ned, hvad den vil, mens førerne lukker øinene. Dette syn har Sverdrups demokratiske politik oftere skaffet os. Men hertil kommer, at den samme politik har skabt en anden suverænitet, der er endnu langt farligere end folkets — nemlig bygdernes. Den største politiske feiltagelse i

Sverdrups virksomhed er hans vedholden ved tanken om en almindelig decentralisation, bygdestyrets uafhængighed.

Den n a t i o n a l e politik, Sverdrup fulgte, har som bekjendt efter hans død vundet en bekræftelse af sin rigtighed, som knapt nok han selv havde anet, end sige forudseet. Høire havde i det store og hele den opfatning af unionen, at den ved imødekommenhed fra begge sider maatte kunne bli til største gavn for begge lande, og i overensstemmelse hermed indtog partiet en velvillig og forsigtig holdning ligeoverfor Sverige. Om man var tjent med en intimere sammenslutning, derom var meningerne inden partiet delte. Den paagaaende bondeopposition i 40-aarene førte en bureaukratisk høirefraktion til at se en beskyttelse for norske kulturinteresser i en nærmere tilslutning til Sverige. Naar den første unionskomitė intet kom til at udvirke, var aarsagen hertil vel saa meget at søge i svensk som i norsk misfornøielse med dens forslag. Den praktiske aandsretning i 50-aarene var heller ikke ugunstig for en varsom, klogt anlagt helstatspolitik. Men svenskernes optræden i statholdersagen bragte atter stemningen i Norge til at kjølne ligeoverfor broderlandet. Dog var ængstelsen som bekjendt ikke større, end at man nedsatte en ny komitė, der havde saa meget bedre udsigt til at løse sin opgave, som bondehøvdingen Ueland var med. Men da den fremlagde sit resultat, havde

Sverdrups unionspolitik allerede vundet et saa sikkert fæste, at nogen intimere sammenslutning mellem rigerne ikke viste sig at være gjennemførlig.

Sverdrups standpunkt var, som vi ved, det, at «nordmænd skal regjere i Norge», hvad der i hans mund vilde si, at vi intet tilfælles skulde ha med Sverige undtagen kongen og det fælles forsvar. At befæste denne tankegang hos den norske majoritet var en af de opgaver, som han havde sat sig, og som han løste. Det blev hans partis styrke. Gjennem sin unionspolitik vandt venstre en saadan position, at det ogsaa formaaede at gjennemføre sine indre politiske programsager.

Man kan si, at det var svenskerne, der gjorde høires velvillige unionsprogram tilskamme, og det er utvilsomt sandt. Svenskernes kortsynthed ødelagde unionens smukke fremtidsmuligheder. Det var dem, der tilsidst gav Sverdrup palmen i hænderne. Men ligeoverfor det fuldbyrdede faktum maa gamle høiremænd og unionsvenner indrømme Sverdrup den plads, historien n u har git ham. Ingen norsk mand har bidraget sterkere til at sikre vor nationale selvstændighed udadtil end Johan Sverdrup. Her ligger en af hans væsentlige fortjenester, om ikke den største, som kulturfører. Begivenhederne i 1905 er den endelige konklusion af Sverdrups lange og konsekvente plædering for

den nationale sag. Naar hans virksomhed her maa betegnes som mere betydningsfuld end f. eks. Dunkers, til trods for at dennes indlæg i uninonssagen gaar i samme retning og i klarhed, stringens og indtrængende behandling af emnet staar over Sverdrups, kommer det navnlig af Sverdrups stilling til den norske bondeopposition. Ingen af bondehøvdingerne, hverken Ueland eller Jaabæk, allermindst Ueland, var udprægede nationalister. Tvertimod ved vi, at unionsaffærerne i aarrækker interesserede bønderne saare lidet. Det er Sverdrup, som mere end nogen anden kan sies at ha skabt et nationalt norsk bondeparti.

Følger man Sverdrups virksomhed 1851—1884, er det forbausende, hvor den udmerker sig ved sin énhed og sammenhæng. Han kan nok skifte standpunkt, men ved nærmere betragtning viser der sig ingen brist i den indre harmoni.

Det mindst imponerende ved Sverdrup er hans stil. Den blev vistnok i aarenes løb kvit endel eiendommelige floskler, men den vedblev altid at ha et bestemt oratorisk præg. I 1851 sier han, at hvis man gaar saa vidt, at man tillægger kongen absolut veto med hensyn paa grundlovsforandringer, da «har man krænket folkesuveræniteten, da har man saaret frihedstræet i dets rod». Denslags fraser anvender han neppe 20 aar efter, men retoren er hos Sverdrup altid tilstede. Som den folkeopdragende retor har han ogsaa selv yndet

at betragte sig. Saa sent som i 1880 bruger han i debatten om statsraadsagen udtryk som disse: «Hr. præsident! Jeg har gjort en personlig erfaring. Jeg reiste engang omkring i lande, som have parliamentarisk styrelse, og hvor jeg kom, saa fandt jeg en mand — og tænk, han var minister! — som havde debatteret sig ind i sit folks forstaaelse og ind i dets sympathi, saa at dets store overveiende flertal var beredvilligt til hver dag at bistaa ham i hans gjerning.» Denne mand, som har «debatteret sig» ind i sit folks forstaaelse og sympati, er ikke det Johan Sverdrup lyslevende? Og tænk — han blev ogsaa minister! Det «store overveiende flertal» var «beredvilligt til at bistaa ham i hans gjerning» — for en stund! Karakteristiske for Sverdrup er ogsaa de følgende ytringer i samme tale: «Er ikke stortingsdebatterne den store oplysningskilde for de stemmeberettigede og de politisk myndige i vort land? Er ikke det udtalelser, hvori er samlet alt, hvad der lever og rører sig hos borgerne i landets forskjellige egne og i de forskjelligste stillinger? Bringer ikke enhver, som deltager i denne forsamlings forhandlinger, pligtmæssig frem for sine medrepræsentanter og for offentligheden det bedste, han har i eie?» Sverdrup vilde gjerne, som vi ser, at den sal, hvori han ønskede at samle al magt, ogsaa skulde gjælde for at være samlingsstedet for nationens aandelige liv, «den store op-

lysningskilde». Hans udtryksmaade farves saa sterkt heraf, at den paa en nyktern betragter af stortingets aandelige kvalifikationer gjennem tiderne virker ironisk. Det er atter det retoriske, der spiller ham et puds. Det er idetheletaget d e t, der generer, naar man l æ s e r hans taler. Der vrimler af udtryk som «det historisk givne», «hvad livet kræver», «hvad man kan byde nationen», «kommende slegter» osv. Og «Tidens strøm, hr. præsident! en granitdæmning vil den bryde i skummende vrede» — saadanne sætninger affyrer han uden blu. At han med meget smaa mellemrum apostroferer sin tale med henvendelser til præsidenten, virker selvfølgelig langt anderledes trættende under læsningen, end det har gjort mundtlig. Fremmedord elsker han, de franske forekommer hyppigst, men der er ogsaa urimelige tyske, som «angelegent».

Bortset fra disse formelle indvendinger gir hans taler et særdeles klart og godt indtryk af mandens maalbevidste og samlede personlighed. Han har havt en merkelig sikker tro paa demokratiets sag. Hans stiltiende forudsætning er overalt: folkets instinkt vil bringe de dygtigste til magten. Og allerede fra første stund vil han ikke vide af nogen deling af denne. Kongen har i grundlovssager overhovedet intet veto. «Staten er en nødvendig organisme (!), og der maa énhed og kraft i ledelsen.» Han smiler til grundlovens tre-

deling af statsmyndigheden: «den politisk naive tilstand, at man tror enhver magt i staten er hvad den nævnes i lovgivningen». Han betegner «reformbillen» som «det engelske demokratis første seir paa veien til overmagt i samfundet — ikke det første trin til at gjenoprette ligevægten». «Kan man ikke faa styrelsen saadan, at folket gjennem indflydelse paa kongens ministre er det styrende, saa maa regenten forsøge ved ethvert middel at regjere; der er intet tredie valg mellem disse to ting[1].»

Udviklingen af stortingets magtstilling ligger ham stedse paa hjerte. Intet af denne maa opgives, alt, hvad der er opnaaeligt i den retning, maa tilstræbes. Derfor afviser han tanken om kirkemøder, der skulde ha nogen art virkelig myndighed. Saaledes som denne tanke fremkom i 1868, var det konservative formaal, som laa under, hvad der gjorde den endnu mere usmagelig for Sverdrup, men i og for sig fandt han den forkastelig, fordi «stortinget ingen ret har til at delegere bort sin myndighed endog blot for en mindre væsentlig del». Det er frygten for, at stortingets selvstændighed kan lide et skaar, som bringer ham til først at stille sig mod statsraadernes adgang til stortinget, og det er bevidstheden om, at stortingets indflydelse herved vil

[1] Udhævet her.

forøges, der forholdsvis snart lader ham skifte standpunkt: «Den omstændighed, at statsraaderne skulle deltage i stortingets forhandlinger, forsvare sine forslag der og være repræsentanter for regjeringens hele politik, gjør, at man ved indførelse af institutionen faar en stor, jeg kan næsten sige, den eneste sikre garanti for, at kun dygtige mænd og kun mænd, der har nationens tillid, kaldes til medlemmer af statsraadet» (1872). Han citerer i tilknytning hertil afdøde høiesteretsassessor Motzfeldts udtalelser i 1860: «Det tør haabes mere og mere at have klarnet i enhvers bevidsthed, hvorlunde det offentlige livs rette tyngdepunkt ikke kommer til at ligge, hvor det bør være, nemlig i det store folkeraads midte, førend alle raadslagninger angaaende de offentlige anliggender der have deres rette plads, der mødes og der sluttes, forinden dersteds den exekutive magts udøvere maa ligesaafuldt som folkeraadets medlemmer begrunde deres berettigelse til ledelsen af de offentlige anliggender.»

«Det store folkeraad» er den eneste rette stedfortræder for det suveræne folk — derefter bestemmes dets magtstilling.

Spørges der saa, hvem er det suveræne folk? — ser vi, at Sverdrup er stemt for at gi ordet en meget omfattende betydning. Det er et rummeligt begreb, det er desuden et tøieligt begreb. Sverdrups politik er just, at begrebet efter

hvert skal tøies mere og mere, enten berettigelsen for denne fremgangsmaade var at søge deri, at den politiske oplysning og evnen til selvstyre tænktes at vokse successivt hos folket, eller grunden blot var af taktisk art: man kunde alene vente tilslutning hos den allerede myndige, stemmeberettigede del af folket ved gradvis at foreslaa stemmeretten udvidet. Sverdrups udtalelser i stemmeretssagen er derfor ofte prægede af en vis almindelighed eller vaghed: «Nationen er gjennemtrængt af bevidstheden om, at stemmeretsreglerne maa udvides, at der er megen modenhed og handledygtigtighed i vort land, som bør kaldes til offentlig gjerning — —» (1873). «Man kan repræsentere en gammel rønne og være stemmeberettiget, og man kan være en myndig statsborger, man kan repræsentere en sjelden arbeidskraft og en hæderlig karakter, og man har ikke andel i det største samfundsgode.» Har Sverdrup ikke altid lyst til at pointere den ubetingede demokratiske lighed i et saa delikat spørgsmaal som stemmeretssagen, viser han paa andre omraader — f. eks. naar det gjælder den almindelige værnepligt, der saa længe mødte modstand hos høire og, sandsynligvis af sparehensyn, ogsaa hos bønderne — en ganske afgjort demokratisk tankegang. Og denne hans demokratiske tankegang er intimt sammenhængende med hans humanitet. Human og saavidt muligt éns behandling af alle — store og smaa i sam-

fundet — det er, hvad han altid hævder. I begyndelsen af sin stortingsvirksomhed fik han anledning til at ta sig af de domfældte deltagere i arbeiderbevægelsen, og det var ham, der gik skarpest løs paa regjeringen i anledning af Harro Harrings udvisning. Senere er han ivrig medvirkende til at reformere den militære straffelov i human retning. Netop som en aktiv og formaaende repræsentant for moderne human demokratisk tankegang er Johan Sverdrup en af de kulturførere i vort samfund, man uvilkaarlig først vil nævne.

Det er dels de humane hensyn, dels folkesuverænitetstanken, som gjør ham til en ivrig forkjæmper for juryen. Dels frygter han, at dommeren under den tidligere gjældende praksis «væsentlig vil forblive i anklagerollen», dels er hans opfatning denne: «Deltagelse i lovgivningen, deltagelse i retspleien, her er ikke alene analogi, men ogsaa en sammenhæng af streng konsekvens.» Derfor er juryen «nødvendig».

I skattelovgivningen er hansstandpunkt, som man kunde vente, bestemt demokratisk. Ideelle og klogskabs-hensyn virker her i den smukkeste overensstemmelse. Ligeoverfor den gamle matrikulskat og næringsskatten fremhævede han i de overordentlig instruktive og overbevisende taler, han holdt under det kommunale skattelovforslags behandling 1879, billigheden og retfærdigheden af

en indtægts- og formues-skat, udredet forholdsmæssig efter enhvers evne. At han samtidig handlede i interesse af venstres daværende kjernetrop, landsamternes bonderepræsentation, gjorde ham selvfølgelig sagen saa meget lettere, men man kan ikke vente, at han, under sine bestræbelser for en virkelig paakrævet reform, ogsaa skulde erkjende, at den nye beskatningsmaade kunde gi den samme landsrepræsentation anledning til misbrug, hvad der antydedes fra konservativt hold og virkelig tildels er blit tilfældet.

Det var statholdersagen, der gav Sverdrup leilighed til for første gang at gjøre sig bemerket i unionsspørgsmaalet. Han var da en af hovedforsvarerne for et dadelsvotum til statsraadsafdelingen i Stockholm, fordi den ikke havde vist «en kraftfuldere optræden» i «fædrelandets høieste anliggender». Han dvælede vistnok væsentlig ved den konstitutionelle side af sagen — statsraadets ansvar —, men han betonede sterkt, at grunden til, at han havde taget sagen op «i saa stort omfang», var den, at vor konge bar et andet lands krone: «netop fordi Norges konge bærer et andet lands, et mægtigere lands krone, var det en utilgivelig feil af os, dersom vi forsømte noget for at gjøre vort konstitutionelle ministerium saa sterkt ligeoverfor kongen og Sverige som muligt; — her er en pligt tilstede af det strengeste slags, en uafviselig pligt.» Sverdrups tale i 1871 mod forslaget

281312A

til ny foreningsakt er betegnende for den unionelle politiks udvikling, saa klar er da det norske venstres fører over stillingen og saa djerve falder hans ord:

«Man smigrede sig længe i Norge med haabet om, at den udvikling, som forholdet til Sverige har havt, skulde kunne fortsættes uden uheldige afbrydelser, at det vilde blive en god, rolig og jevn fortsættelse til begge folks tilfredshed og lykke. Men saa skulde det ikke være. Og de, som bragte foreningen i et nyt spor, var svenskerne i 1860. Der havde i Sverige været en opinion for, at Norge, saasnart de første følelser, der beherskede nationen, efter hvad der var hændt i 1814, havde tabt sin kraft, at da Norge med glæde vilde modtage en nærmere tilslutning til Sverige, maaske den nærmeste tilslutning. Da saa det modsatte kom, at Norge begyndte at vokse sig stort, da det viste, at det ikke alene havde en mening, men ogsaa, at det formaaede at gjøre sin mening gjældende, saa blev Sverige vækket af sin drøm, og der indtraadte en voldsom reaktion, der førte til, at man der forlangte en revision af rigsakten, saaledes at Sverige skulde være den, der var leder og fører og havde den bestemmende magt og indflydelse i foreningen. Ingen tænkte naturligvis paa at dekretere, at Norge skulde være en provins af Sverige; men gjennem institutioner og lovenes sammenknytten skulde det bringes derhen, at Sverige

spillede den første rolle i foreningen, at Norges kræfter skulde stilles til Sveriges disposition og virke for Sveriges storhed og fremtid, uden hensyn til, om det stemte med Norges selvstændighed og uafhængighed. Derhos traf denne bevægelse inden Sverige sammen med en udvikling inden det hele Europa i almindelighed, som nødte dem til at vælge ubetinget underhandlingens form; nationaliteternes ret gjorde sig gjældende; styrkeforholdet var blevet saaledes modificeret, at Sverige ikke kunde optræde med bestemte fordringer henpegende i baggrunden paa en større magt. Ingen benegter, at Sverige har større magt end Norge. Men hvad jeg benegter, det er, at den er af saadan betydning, at det, at Sverige appellerer til den, behøver at influere paa vore handlinger[1]; den tid er forbi, og derfor maatte det komme dertil, hvortil det nu er kommet.»

Efterat statholderen vel var blit begravet, dukkede udenrigsministeren selvfølgelig op i forgrunden som den alvorligste udfordring ligeoverfor nordmændene, og det, som navnlig gjorde den nye foreningsakt uantagelig, var just, at den her saa langt fra rettede paa misforholdet, at den fastslog det som retmæssigt og regulært. Tidligere havde Sverdrup kunnet betegne stillingen saaledes: «Vi

[1] Udhævet her.

have retligt herredømme over vore udenrigske anliggender, men faktisk have vi det ikke.» Ved den nye foreningsakt vilde ogsaa det retlige herredømme bli borteskamoteret. Sverdrup udbryder da ogsaa: «Hvorledes? Storthing efter storthing, generation efter generation har arbeidet for at faa en ordning i denne henseende, som hævder Norges ligestilling, som sætter det i stand til at varetage sine interesser, som viser sig at have den indflydelse paa dets fremtidige skjæbne, som ingen nation kan opgive uden at berede sig en vanhædrende undergang — dette arbeide skulde vi opgive og sige: «nei, vi formaar det ikke — unionskomiteen har i det mindste ikke formaaet det — vi maa opgive det, vi faar finde os i vor skjæbne, vi erkjende Sverige for overordnet, vi lægge disse vigtige, skjæbnesvangre sagers behandling i dets haand, — det gaa os da som det kan»!»

Der maatte intet slaaes af paa kravet om ligestilling — her var Sverdrup stedse paa vagt. Og han gik forsaavidt endnu et stykke længer, idet han fra første stund modsatte sig enhver politik, der havde skinnet af at bøie af. Her stod i lang tid Sverdrups steilhed mod Schweigaards forsigtighed. Modsætningen mellem deres standpunkter kom klart frem i debatten i 1860 om et dadelvotum til den norske regjering i Stockholm, hvor Sverdrups stilling er git i disse ord: «Man har sagt, det skulde være klogt, at Sverige

skulde høres, men jeg siger, jeg fatter ikke, hvorledes Schweigaard kan sige i sin argumentative del af adressen, «de have ingen ret til at høres, men dog skulle de faktisk høres»; — hvad magt har retten, naar den skal staa paa papiret, men svigte, naar det kommer til handling, som dog er det essentielle?»

Sverdrups styrke i hans indre politik, det som gav hans holdning dens fasthed og glans, var, som jeg tidligere har nævnt, just, at han udad, mod Sverige, repræsenterede det nationale. Han forsømmer da heller ikke jevnlig at fremhæve forbindelsen mellem en kraftig position i unionsspørgsmaalet og det norske demokratis livskraft i den indre politiske udvikling. Han kobler disse vigtige ting saaledes sammen, at de fremstiller sig som naturlig forbundne. I debatten om mistillidsadressen 1872 udtrykker han det saaledes: «Sverige vil stedse kunne øve et ganske væsentligt tryk paa den norske statsstyrelse, hvis ikke det norske ministerium bestemt kan paaregne støtte i det norske storthing.»

Svaghederne i hans politik er ogsaa ovenfor antydede.

Det er den «modarbeidelse af centralisation», som allerede stod paa reformforeningens program i 1859, og som væsentlig blev en række af indrømmelser til bygdepolitikernes bestræbelser for at skabe smaa herredsrepubliker. Først overførtes

bureaukratiets magt paa kommunestyrelserne, dernæst gav man disse en endnu større indflydelse; gjennem den senere lovgivning og praksis er de efterhaanden naaet did, at de nu kan skalte og valte med sine anliggender uden hensyn til det heles bedste. Statens regulerende myndighed er blit utilbørlig svækket.

Sverdrups feilgreb i denne henseende er sammenhængende med hele hans politiske holdning ligeoverfor bønderne. Han naaede selvfølgelig ikke sin magtstilling inden bondeoppositionen uden betydelige opofrelser. Af de større praktiske opgaver var det som bekjendt forsvarsvæsenet, det især gik udover. Angivelig fordi man ikke kunde ha tillid til regjeringens forvaltning, i virkeligheden fordi vort forsvar dengang skulde ofres paa bondesparsomhedens alter, negtede Sverdrup den fornødne hjælp. Alliansen med Jaabæk og «bondevensforeningerne» var vistnok udgangspunktet for venstrepartiets storhed, men indebar ogsaa den hemmelige kræftskade, som senere skulde bevirke partiets splittelse. Allerede forinden denne fandt sted havde bondeborneretheden inden partiet oftere vist sin overmagt over den europæiske liberalisme, hvis repræsentant Johan Sverdrup oprindelig var. Og efterat splittelsen var blit aabenbar, begav det sig, at den gamle frihedsmand, der nu sad som landets førsteminister, fik at vælge mellem de «blaagule», «kaninerne», det saakaldte «mode-

rate» parti, hvis leder var en prest, Sverdrups egen brorsøn, og levningerne af det «rene» venstre. Han valgte de blaagule, og hans stolte løbebane fik den ironiske afslutning, at monarken og høire blev hans beskyttelse mod gamle vaabenfæller. Den norske politik var indtraadt i et nyt stadium, som den store kriger og diplomat fra 60- og 70-aarene ikke forstod. Og dog var det blot en unaturlig forbindelse, som revnede. Sverdrup havde i politiske øiemed søgt assistanse hos kulturfiendtlige magter i vort land. Det hjalp ham til at drive flere vigtige programsager igjennem, det hjalp ham ogsaa i unionsaffærerne. Men tilsidst hevnede det sig. Det hevnede sig paa Sverdrups egen personlighed. Det efterlod ogsaa skadelige følger i vort politiske liv. Men det stiller valget klarere for fremtidens norske statsmænd. Johan Sverdrups skjebne maner.

— A. M. Schweigaards politik led tildels under hans store respekt for det historisk givne. Som fortolker søgte han lovenes oprindelige mening: den juridiske mening, saaledes som den fremgik i historiens lys. Johan Sverdrup er ogsaa her hans modsats. Det karakteristiske ved hele Sverdrups virksomhed er hans forsvar for den levende udviklings krav. Han er naarsomhelst villig til at bryde med det historisk givne. Og hans lovfortolkning er alt andet end samvittighedsfuld, hvis der staar «høiere

interesser» paa spil. Det viser (1878) hans eiendommelige forsvar for stortingets ret til at honorere kommissioner af stortingets tilfældige udgifter, som han udleder af loven af 1816 § 9, hvor der gives stortinget ret til at regulere «som noget, der vedkommer thingets indre politi», hvad der er «nødvendigt for selve storthinget eller nogen af dets afdelinger, saasom trykningsomkostninger, skrive-materialiers anskaffelse, opvartning, lys og brænde i forsamlingsværelserne og saa videre». Eller hans merkelige vridninger i myrmandssagen: «Naar man ser hen til, hvad skjødning, thinglæsning, skylddeling osv. koster, saa mener jeg, at de folk, som kjøbe stemmeret for det, betale skat for det (!) og i løbet af flere aar sandsynligvis mere i skat end en hel del rettighedsmænd i Finmarken, der ved at udrede rettighed blive stemmeberettigede.» I sine betydeligste øieblikke kunde Sverdrup selv aabent vedkjende sig, at han satte virkelighedens krav over lovens mening. Under behandlingen af spørgsmaalet om nedsættelse af en parlamentarisk skattekommission 1877 lod han saaledes falde disse ord: «Et vakt og kraftigt folkevirke, det lader sig ikke en gang dæmpe af noget absolut veto; med fast vilje fører det nationens meninger og hjerteanliggender igjennem, trods hvad der staar i grundlovsparagrafer om vetoet, ja om det absolute veto var nævnt i hver eneste af grundlovens 112 paragrafer.» De ord kunde staa som motto for

Johan Sverdrups virksomhed. Han havde den for en kulturfører frugtbare, men ogsaa tidt farlige opfatning, at den historiske sandhed ligger i fremtiden, ikke i fortiden.

— — —

Det var ganske eiendommeligt at se «Morgenbladet» den 17de september 1905 anbefale sine læsere «den udmærkede artikel, hvorigjennem en af vor nationale frigjørelseskamps høvdinge, professor Ernst Sars, henvender sig til den norske almenhed». En saadan anerkjendelse havde vel ingen drømt om vilde bli en venstrehøvding tildel.

Unionsspørgsmaalet er kommet til at staa som en kreditpost for venstre. Egentlig har dog de forskjellige standpunkter i unionssagen aldrig faldt sammen med den indre partideling. Det var — som tidligere nævnt — efter 1814 oprindelig den norske embedsstand, der repræsenterede de mest udprægede nationale anskuelser. Bønderne saa derimod i kongemagten og unionen en mulig forbundsfælle ligeoverfor bureaukratiet. En menneskealder efter unionens indgaaelse (ca. 1845) var forholdet omvendt: da begyndte bureaukratiet at frygte for bønderne. Men inden de forskjellige partigrupper var atter meningerne om det heldige i en mere eller en mindre intim sammenslutning med Sverige i høi grad delte. Endnu i 60-aarene finder vi, at Schweigaard og Ueland i unionspolitiken ikke staar hinanden fjernt, mens

f. eks. Sverdrup og Dunker er meningsfæller. Den høikonservative Dunker staar steilt paa norsk selvstændighed ligeoverfor den liberale O. J. Broch, der er «amalgamist». Og selv naar det senere gjennem Sverdrups taktik kom til at se ud, som om venstre maatte opfattes som det egentlige nationale parti, var i virkeligheden divergensen mellem høire og venstre ikke ganske saadan, som man ofte har villet ha det til. Om ét blev alle tidlig enige: unionen, som den nu engang forelaa, havde aabenbare brøst. Men alle forsøg paa at restituere den med en ny viste sig at være forgjæves: opfatningen i Norge og i Sverige var saa altfor forskjellig, og i selve Norge var der atter megen uenighed. Nogle var stemte for at gjøre Sverige mindre indrømmelser, naar man derved kunde opnaa en stabil tilstand, udrydde den herskende uklarhed, som man indsaa var vel skikket til at skabe fremtidige vanskeligheder. Fordelene ved en økonomisk sammenslutning og ved et i fællesskab organiseret forsvarsvæsen bidrog særlig til at stemme mange nordmænd for imødekommenhed. Denne gruppe, der midt i 60-aarene førte det store ord, beholdt senere sine fleste tilhængere blandt høire, ikke mindst høiremilitære. Den kunde blit den sterkeste, hvis svenskerne havde forstaaet den norske nationalstolthed bedre, og hvis deres politik ikke, som et stort svensk blad nylig udtrykte det, havde været at si nei, saa længe et samvirke var muligt,

og ja, naar det var blit umuligt. En formel ligestillethed af den art, som afmerkedes i det af kronprins Gustaf i 1905 foreslaaede forhandlingsprogram, vilde ikke længe i forveien fuldkommen ha tilfredsstillet den her omtalte gruppe, og selv om Sverige i realiteten havde beholdt hegemoniet, vilde ogsaa de øvrige meninger ha maattet bøie sig. Den svenske politik i 1860 under statholderstriden havde imidlertid saaet farlige frø, som snart skulde spire, og som ogsaa senere fik god næring fra Sverige. Lidt efter lidt dannede der sig i Norge en fraktion, hvis først hemmelige, senere ganske aabenbare maal var at svække foreningen. Denne fraktion, der til en begyndelse var uden indflydelse, voksede sig efterhaanden sterkere. Den havde sine fleste tilhængere blandt venstre. Imidlertid blev i lang tid norsk politik bestemt af et tredie standpunkt: man burde opretholde *status qvo*, ingen forandring foretage i rigsakten, indtil forholdene muligvis kunde bli slige, at en for Norge formaliter som realiter fuldt tilfredsstillende ordning lod sig træffe. Da muligheden for en saadan ordning endnu ikke lod sig skimte, blev denne politik nærmest negativ: at forkaste alle uionsforslag, hvordan de saa tog sig ud. Den havde tilhængere baade blandt høire og venstre. Det kan indrømmes, at fra omkring 1870 den største unionsvenlighed var tilstede hos høire, og at dette parti navnlig tog afstand fra enhver

politik, der kunde opfattes som aggressiv mod Sverige, mod unionen, mod kongemagten. Men det bør erindres, at det er en udpræget høiremand, der klarest og fyldigst og allerede saa tidlig som i 60-aarene har formuleret den her skisserede, for norsk politik afgjørende tankegang: ingen forandring i samlende retning, da heller opløsning.

Det er Bernhard Dunker, hvis politiske standpunkt kortelig kan angives saaledes: han var i vor indre politik konservativ, bl. a. ved siden af Schweigaard den dygtigste forsvarer af det absolute veto; han havde megen interesse for dansk aandsliv og for de skandinavistiske ideer; han var en afgjort modstander af svenske amalgamationsbestræbelser. En frisindet og selvstændig høiremand, en original personlighed, hvis skarpsindighed og vid var almindelig kjendt og ikke lidet frygtet. Ingen norsk sagfører har — og med rette — havt et saa stort navn som han. Det er ogsaa knyttet til en række af datidens mest celebre sager. Det ry, han vandt, var — som Vinje engang fremholdt — ikke langt fra at gi ham en «historisk-mythisk storleik». Hans djervhed og originalitet og hans mange ofte overraskende seire gjorde ham til en af folkefantasiens helte.

Det skrift, hvor man lettest lærer hans stilling til den indre politik og da navnlig til de konstitutionelle stridsspørgsmaal at kjende, er et leilighedsarbeide, «Om den norske konsti-

tution», bemærkninger, foranledigede ved P. K. Gaarders «Fortolkning over Grundloven» (1845).

Dunker ser her grundloven under et strengt juridisk historisk standpunkt: det og det har været tanken, under de givne forudsætninger. Det modsatte standpunkt er Sverdrups, der forsaavidt han overhovedet holder sig indenfor den ramme, grundloven gir, vælger den fortolkning, der, bedst stemmer med «det politiske livs vækst».

Et og andet af hvad Dunker sier kan nu virke underlig fremmed. F. eks. naar han plæderer kongemagtens sag i de ord: «Der lod sig endog adskilligt anføre for den mening, at grundloven under den udøvende magt har tænkt sig indbegrebet af den hele statsmyndighed, alene med undtagelse at den deel af statsmyndigheden, som udtrykkelig og specielt er tillagt en anden statsmagt. Man kunde sige, at det er ligefrem indeholdt i den første hovedgrundsætning (Grl. § 1) og ligger ogsaa i den omhyggelighed, hvormed grundloven helt igjennem har betegnet, at kongen repræsenterer statsmyndigheden i det hele. Herhen hører kongens kroning og salving efter § 10, en akt, der ikke alene betegner, at kongen er beklædt med den hele statsmyndighed, men endogsaa, at han har modtaget denne myndighed ikke af nationens haand, men af Guds naade. Hertil hører det, at kongen efter § 74 aabner storthingets forhandlinger og efter § 80 opløser storthinget, naar han,

efterat det har været samlet i de ved grundloven bestemte 3 maaneder, ikke finder dets fortsatte virksomhed gavnlig eller nødvendig, at han efter §§ 69 og 70 baade sammenkalder og efter eget godtbefindende opløser et overordentligt storthing, og at efter § 81 lovene skulle udfærdiges i en form, der fremhæver kongemagten som den, hos hvem kilden til deres forbindende kraft maa søges.

Hiin mening bestyrkes endvidere derved, at grundloven synes ikke engang at have lagt an paa en udtømmende opregning af de functioner, i hvis udøvelse denne statsmagts myndighed skal bestaae, medens den derimod i § 75 indeholder en opregning, som aabenbart har til hensigt at være udtømmende, af de rettigheder, som tilkommer storthinget.

I §§ 16 til 26 omtales vistnok flere af de vigtigste functioner, som tillægges kongen, men disse bestemmelser ere ikke saaledes sammenfattede som de forskjellige dele af § 75, der undereet opregner samtlige storthingets functioner, og sammenfatter dem alle under den enkelte sætning: «Det tilkommer storthinget».

Denne forskjel i fremstillingen af begge statsmagters functioner er saa betegnende, at den neppe kan være tilfældig.»

Den principale stilling, Dunker her tillægger kongemagten, har udviklingen berøvet den, og den forekommer sikkert den norske ungdom i 1905

saare fjerntliggende. Men historisk-juridisk havde Dunker visselig ret. Hvor meget fædrene i 1814 benyttede den franske konstitution af 1791, har de tilvante forestillinger om kongemagten fra det enevælde, hvis embedsmænd de ledende kræfter paa Eidsvold jo dog havde været, sikkert spillet sterkere ind — bevidst eller ubevidst — end man nu ved en overfladisk betragtning blir opmerksom paa.

Havde vi havt et nationalt kongedømme, kunde der været gode grunde, som talte for, at det i visse henseender vilde været til udviklingens gunst, om kongemagten ikke var blit reduceret til den skygge, den nu er blit, men havde beholdt den stilling, Dunker anviser den. Det kan ogsaa være et stort spørgsmaal, om ikke saa vilde blit tilfældet. Det var kongedømmets rodløshed i folket, som efterhaanden forringede dets betydning. Det blev det norske storting og ikke den trekvart svenske konge, som naturlig kom til at opfattes som nationens repræsentant.

Med Dunkers unionspolitik — rigsaktens bevarelse i den oprindelige form — var der vistnok ingen fare for, at den kongelige magtstilling skulde true vor nationale selvstændighed. Uden stortingets medvirkning kunde der vanskelig finde sted nogen forrykkelse af det engang etablerede forhold. Men lige saa sandsynligt er det, at det endelige resultat af unionskampene — unionsopløsningen i 1905 — neppe vilde fremkommet, hvis

ikke den magtfordeling, Dunker med megen ret mente at finde i grundloven, i løbet af det 19de aarhundrede var blit helt en anden.

— Dunker kommer i sin undersøgelse af forholdet mellem den udøvende og den lovgivende magt ogsaa ind paa ministeriets ansvar og den maade, hvorpaa det kan fri sig for dette. Han medgir, at «i England vedkommende minister neppe vilde kunde frie sig for ansvar ved den blotte protest til protocollen, men at negtelse af at bringe den kongelige befaling i udøvelse, det vil sige, nedlæggelse af sin post, rimeligvis der vilde ansees for den eneste gyldige protest». Dunker betviler, at det samme som regel kan gjælde hos os, men «paa den anden side er faren for, at en norsk konge skulde ved ikke at respectere sit ministeriums eenstemmige protest, eller et norsk ministerium ved *pro forma* til protocollen at protestere mod den beslutning, som det udenfor protocollen netop havde tilraadet kongen at fatte, kunne eludere forskrifterne om den constitutionelle ansvarlighed, forhaabentlig kun en chimære».

Dunker burde sagt, at det var utænkeligt hos en norsk konge ligeoverfor et norsk ministerium. Hans chimære dukkede tilsidst op i virkeligheden. Men da brast ogsaa den norske statsforfatning.

Dunker har dog ikke saaledes opfattet kongemagten som forfatningens tyngdepunkt, at han jo

ser den eneste virkelig sunde udvikling i et loyalt samarbeide mellem regjering og storting. Derfor er han ogsaa en tilhænger af statsraadernes adgang til tinget: «Vor' grundlov har forsømt at benytte det eneste i sandhed virksomme middel til at sikkre sig hos ministeriet ikke alene dygtighed og sand og levende interesse for statens tarv saavelsom utrættelig iver i at fremme den, men ogsaa en kraftig og værdig holdning ligeoverfor monarchen.»

Han vil kun, at monarkens ret, saaledes som den er bestemt i grundloven, skal forbli ubeskaaret. Stortinget har at holde sig indenfor det for denne institution afstukne omraade: «At det vilde være en grundlovstridig adfærd af storthinget at indskrænke sine skattepaalæg til blot at gjælde i eet, istedetfor i tre aar, for derved at tvinge kongen til forinden aarets udløb atter at sammenkalde storthinget, for at faa paalagt nye skatter, er utvivlsomt.» «Det er grundlovens villie, at storthinget i de 3 maaneder, constitutionen har indrømmet det, skal indrette sin virksomhed saaledes, at det efter denne tids forløb skal kunne hæves, medmindre kongen finder det tjenligt fremdeles at lade det fortsætte sine arbeider.» Grundlovens § 80 konstituerer den nødvendige ligevægt. Naar rigsretten af 1836 dømte Løvenskiold, fordi han ikke havde protesteret mod stortingets opløsning i juli maaned samme aar, skjønt skatterne endnu ikke var regulerede, kunde rigsretsdommen ikke

hindre, at de ordinære domstole erklærede alle skatter og afgifter bortfaldne 1ste juli, uagtet det følgende overordentlige storting havde indrettet sig efter en modsat opfatning.

Selvfølgelig har det tidspunkt, hvorpaa Dunkers bemerkninger fremkom, havt indflydelse paa den styrke, hvormed han pointerede kongemagtens selvstændige stilling. 1845 var jo et merkeaar i den bureaukratiske reaktion. Da hyldede Kristianias ungdom den af rigsretten halvt frifundne statsraad Vogt. Og P. J Homann opfordrede i sit flyveskrift: «Et blik paa vore politiske forholde», til statskup. Selv L. K. Daa følte sig, som vi ved, sterkt frastødt af bøndernes færd. Dunker peger da ogsaa paa den voksende fare for et «masseherredømme». Han fastslaar, at regjeringens kraft i en række af aar desuden var aftaget og ministrenes frygt for at udsætte sig for en rigsretsaktion tiltaget. Det var derfor af vigtighed for nationen, «hvis repræsentant og rettigheders bevarer regjeringen ligesaavel som storthinget er, at enhver bestemmelse, der kan tjene til at betrygge mod en for landet skadelig virksomhed fra storthingets, ligesaavel som fra kongemagtens side, opretholdes i sin fulde kraft og sin hele konsekvens».

Stortingets raadighed over statsformuen er — efter Dunker — blot n e g a t i v.

Hans standpunkt i et af de vigtigste stridsspørgsmaal mellem de to magter er dermed givet:

«Efter det anførte kan, saavidt skjønnes, spørgsmaalet om, hvorvidt kongelig sanction udfordres til gyldigheden af storthingets beslutninger, ikke engang opstaae ved storthingets b e v i l l i n g e r, da disse selv reducere sig til en sanction af de udtællinger, kongen har erklæret at ville gjøre, eller, forsaavidt bevillingerne gaar udenfor budgetpropositionen, da til en vedtagelse af, at kongen, dersom han skulde finde det tjenligt, endog udbetaler mere end af ham foreslaaet.»

Saaledes har vor forfatning set ud for en af datidens dygtigste yngre jurister, og saaledes vilde den ogsaa blit, om en strikte juridisk granskning havde bestemt dens skjebne.

Dunker mener videre om et forfatningsspørgsmaal, der var praktisk, saalænge stortinget kun samledes hvert tredie aar, at kongen ikke alene kunde nedsætte eller ophæve den af stortinget paalagte told, men endog havde ret til at paalægge told eller forhøie den af stortinget paalagte. Dog var dette at opfatte som en «provisorisk foranstaltning». T o l d e n s o m b e s k a t n i n g er ikke gjenstand for kongens myndighed, men derimod t o l d e n s o m m i d d e l t i l n æ r i n g s v e i e n e s o r d n e n (hvor foranstaltningerne havde til h e n s i g t at ordne osv.).

At kongen havde absolut veto i grundlovssager, dokumenterede Dunker temmelig afgjørende ved en juridisk belysning af grundlovens historiske

forudsætninger og af den indbyrdes sammenhæng mellem grundlovens egne paragrafer (75—82). Han slog samtidig ihjel Fr. Stangs suspensive veto, der i virkeligheden var et umuligt kompromis (ikke desto mindre accepteret af vore ledende politikere en menneskealder senere).

At kongen overhovedet havde et veto, mente Dunker, at Stangs grundlovsfortolkning fra 1833 godtgjorde. Men absolut maatte det være:

«Det synes vistnok vanskeligt at forklare, hvorledes det skulde være gaaet til, at constituenterne skulde have forglemt, udtrykkelig at fastsætte den vigtige regel, at nationalforsamlingens beslutninger, forsaavidt de gaae ud paa andet end control med regjeringen eller lignende dispositioner, som efter deres egen natur ikke tilstede nogen sanction, ikke er gyldige uden forsaavidt de sanctioneres af kongen; men denne vanskelighed voxer næsten til reen umulighed, naar man skal tænke sig den underforstaaede sætning at være den, at kongen tvende gange, men ikke oftere, kan med retsvirkning negte sin sanction. At det forhold, hvori storthinget staar til regjeringen, er et saadant, at kongen i de anliggender, der høre under storthingets ressort, ikke kan handle paa egen haand, men kun kan træffe saadanne foranstaltninger, som af storthinget er vedtagne, uden at dog storthinget paa egen haand kan sætte noget igjennem mod kongens villie, dette kan man tænke

sig muligheden af, at constituenterne have fundet saa ligefrem indeholdt i selve begrebet om monarchie (Grls. § 1), at de ikke engang have fundet det nødvendigt, derom at give nogen udtrykkelig regel. Men derimod synes det utænkeligt, at en saa vilkaarlig og principløs sætning, som den, at en storthingsbeslutning, ved tre gange at gjentages, skulde gjøre den ellers nødvendige sanction overflødig, kan være forudsat som en selvfølge.»

Tokammerforfatningen, som enkelte høiremænd ansaa for heldig, har ingen tilhænger i Dunker: «Norge har ikke i sit skjød elementer til to kamre, og en saadan institution vilde derfor rimeligvis enten være bleven aldeles unational, og altsaa virkende mod sin hensigt, eller den vilde være bleven ørkesløs, ligesom storthingets inddeling i odelsthing og lagthing er det.» «Den nationalforsamling, som ikke for en stor deel bestod af bønder, vilde efter Norges naturlige forholde neppe være nogen virkelig national forsamling.»

S t a t s r a a d e r n e a d g a n g t i l t i n g e t o g k o n g e n a b s o l u t v e t o — det var Dunkers standpunkt, og paa det standpunkt kunde det norske høire bygget med de bedste udsigter. Navnlig hvis det ogsaa havde fulgt Dunker i hans unionspolitik.

Det var under statholderstriden, Dunker her tog alvorlig fat.

Dunker stod regjeringens leder 1858—1861,

Birch Reichenwald, personlig nær, og det er ikke utænkeligt, at han kan ha øvet en vis indflydelse paa ministerens holdning under krisen. Birch Reichenwald, der som ganske ung havde tilbragt en tid i Sverige og var særlig godt anskrevet paa høieste sted, opfattedes, da regjeringens ledelse betroedes ham, som en af det «svenkvenlige» partis spidser. Imidlertid viste det sig, da konflikten i statholderstriden blev alvorlig, at Birch Reichenwald ingenlunde var den for svenskerne bekvemme mand. Hans norske modstandere fortolkede det slig, at han følte trang til, gjennem en heldig ordning af det celebre spørgsmaal, at modbevise den beskyldning, der hvilede paa ham.

Her stod Dunker sin ven ypperlig bi ved sine «Flyveblade», der var indledningen til en grundig gjennemgaaelse af unionsforholdene.

Hvor langt man var kommet, — hvor vanskeligt det var at skabe en alvorlig og fast opposition mod sammenslutningspolitiken, — viser udtalelser i det liberale norske «Aftenbladet» fra 1867, samme aar som unionskommissionen holdt paa at afslutte sit arbeide, aaret mellem Dunkers to publikationer «Om revision af foreningsakten» (1ste bind 1866 — 2det 1868).

Det heder der om Birch Reichenwalds fald: «Istedenfor at følge den ganske hverdagslige klogskabs regler, valgte den her omhandlede statsmand

og hans meningsfæller at kjæmpe for en sag, som de ansaa for sit lands; og de maatte, som rimeligt var, falde, fordi en unionskonge ikke vel kan regjere med tvende ministerier, der staa i principiel modsætning til hinanden og daglig levere hinanden bataljer.» Bladet citerer Dunkers ord: «Enhver regjering gjør indre politik i sin ydre.» «Kan saa være,» fortsætter det, «vi ville ikke drage paastandens rigtighed i tvivl. Men vi tro med ligesaa stor sikkerhed at turde paastaa, at begivenhederne i 1861 godtgjøre, at det, ialtfald som forholdene nu ere, neppe baader norske ministre at ville gjøre indre politik i sin ydre, i forholdet til Sverige.»

Det er mod denne tankegangs slaphed, at Dunker slaar til lyd.

Foruden de nævnte stridsskrifter forefinder vi adskillig avispolemik, hvori Dunker deltog. Deriblandt er der en feide mellem ham og O. J. Broch, som optræder paa vegne af det i mai 1864 stiftede skandinaviske selskab.

I det første skrift om revision af foreningsakten behandler Dunker rigsakten og dens tilblivelse, den første unionskomité, forslaget af 1844, nogle enkeltheder i forsøget til sammenslutning, som blev belyste ved praktiske forhold (de gjensidige handelsindrømmelser ved «sukkerkrigen», gjensidighed i retspleien ved den Ankerske sag) — hvorpaa han fulgte udviklingen af statholder-

striden, indtil den nye revisionskomité nedsattes. Han ender med at stille dennes horoskop.

Til trods for at forslaget af 1844 ingenlunde gav Norge fuld ligestilling, var det «helt igjennem af saadant indhold, at efter de i Sverige i almindelighed raadende begreber Sverige overalt var tabende, Norge overalt vindende nye rettigheder eller forøget andel i den fælles styrelse». Blandt de ting, der navnlig ikke tør ha passet Sverige, var den af justitsdepartementet (Fr. Stang) indbragte redaktionsforandring om adgang til at oprette egne norske konsulater: «Skjønt nemlig consulatvæsenet strengt taget ligger aldeles udenfor rigsakten, og der saaledes aldrig har været noget til hinder for, at kongen ansætter en consul udelukkende for norsk regning, hvor vel Norge, men ikke Sverige er interesseret i at have en consul, og omvendt, saa har man dog altid fra svensk side været saa nidkjær i det ømme punkt om repræsentationen ligeoverfor udlandet, at det aldrig har kunnet blive spørgsmaal om ansættelse af nogen egen norsk consul paa steder, hvor kun Norge havde handels- og skibsforbindelser.» Hele revisionsudkastet blev i Sverige stedet til hvile uden nogensomhelst ligtale. Det bør heller ikke forundre, mener Dunker, ti «ministeriets medlemmer kunne i foreløbige forhandlinger, især i dem, der ikke komme til offentlig kundskab, være hævede over nationale fordomme og lidenskaber og see

sagen fra et høiere og almeengyldigt standpunkt, men naar handlingens tid kommer og lidenskaberne og fordommene vise sig rede til at levere en alvorlig kamp, da stige ministeriets medlemmer ned fra de luftige høider og opgive kampen eller sætte sig endog op paa toppen af de bølger, som de skulle have bekjæmpet, men som de nu faa udseende af at styre derved at de lade sig føre af dem».

Den første unionskomités historie var derfor en udmerket undervisning for os nordmænd. Den næste alvorlige lærdom var den, vi modtog under statholderstriden: «En af de største fordele var udentvivl den, at man endelig engang kom til fra begge sider at tale rent ud og sige hinanden uden omsvøb og fortielser alt det, hvoraf hjerterne vare fulde. Skulde man paa nogen maade komme til forstaaelse af hinanden, saa maatte det skee paa denne maade.» Stillingen blev klar: «Enhver norsk mand lærte at indse, at bestemt modstand var uundgaaelig nødvendig mod Sveriges fordringer, saadanne, som man nu endelig havde lært dem rigtig at kjende.»

Ikke saa, mener Dunker, at der før eller efter statholderstriden fandtes nogen virkelig uvilje mellem nationerne. «Man forsvarede fra begge sider, hvad man ansaa for sin lovlige ret, og forsvarets styrke rettede sig efter angrebets farlighed.» Den maade, hvorpaa unionens femtiaarsdag, 4de

november 1864, feiredes, viste tydelig nok det venlige sindelag mellem folkene.

Desto mere haabløst maatte det være, at man vilde gaa til en ny revision af foreningsakten.

«At Norge, uagtet det utvivlsomt nærer det mest trofaste brodersind mod Sverige, dog ikke har opgivet et jota af sine paastande og fordringer, det beviser endog selve den norske regjerings sidste betænkning —.» «At Sverige heller ikke fra sin side har forandret sine anskuelser i nogen maade, det viser den hele række af foredrag fra den svenske justitsminister.»

Hvad var saa meningen?

Unionsakten indeholdt alt det, som foreløbig kunde opnaaes i enhedsretning uden tvang.

For fremtiden var der kun to veie:

Enten maatte man bygge folkenes forening paa friheden, og da maatte man overlade til folkene selv, naar, hvorledes og i hvilken grad de af sig selv vilde flyde sammen i aandelige og materielle interesser.

Eller havde man alene at anvende tvang.

«Der hvor man vil have fælleskab med broderlandet, maa man først indrette sig saaledes, at det, man byder broderlandet at være fælles om, er bedre eller i alt fald ikke slettere, end hvad broderlandet allerede har.»

Saa med toldforeningen, saa med retsvæsenet.

«Mærkeligt er det i den unionsakts-revisions-

historie, som vi her have gjennemgaaet, at see et nyt bevis paa sandheden af Frederik den stores udsagn, at menneskeslægten aldrig lærer noget af forældres eller forfædres erfaringer, men altid maa modtage undervisningen fra nyt af gjennem egne lidelser. Alle svenske statsmænd studere unionens eller unionernes historie lige fra den første union under Magnus Smek til den sidstes opløsning efter Christian den andens flugt. Men de studere den kun for at lære, hvorledes de skulle gjentage de samme feil, og derved bevirke alle de samme ulykker, begge dele naturligvis modificerede efter de forandrede tider og forholde, som deres forgjængere gjorde i den forrige forening.»

Dunkers konklusion er denne:

Norge skylder ikke alene sig selv, det skylder Nordens sag ikke at gjøre det skjebnesvangre første skridt til anden gang at lade sin suverænitet gaa op i en forbundsfælles.

Som god skandinav gaar han ud fra, at Nordens frihed og selvstændighed alene sikres ved Danmarks tilslutning til Sverige og Norge. Men gaar Norge op i Sverige, blir Danmarks tilslutning af nationale danske grunde umulig.

Heller opløsning af unionen end amalgamation.

Unionskomiteen fortsatte imidlertid sit arbeide ledsaget af de bedste forhaabninger fra en stor del af den norske almenhed. Paa dette tidspunkt

var den fraktion inden det liberale parti, som repræsenteredes af Sverdrup, endnu underlegen.

«Aftenbladets» redaktør, D. Meidell, udtrykte vistnok majoritetens opfatning, naar han (1867) skrev:

«Folkets interesser synes med bydende nødvendighed at fordre bilæggelse og udjevning af gamle tvistepunkter, ikke oprippelse og fornyelse og fortsættelse af en halvt forglemt strid, til hvis foreløbige udjevning og bilæggelse de tvende rigers statsmagter har gjort, hvad der stod til dem at gjøre.»

«Morgenbladet» istemte en om muligt endnu mere unionsvenlig tone.

Det var en «samling» af lignende art som den, der fandt sted i 1903.

Kongen havde ogsaa git sit opdrag til komiteen en høist beroligende form:

«Revisionen bør ikke være bunden til visse forud fastsatte punkter, og de nye bestemmelser bør ikke alene hvile paa den principielle lighed, som maa udgjøre grundvolden for foreningen mellem tvende fri og selvstændige folk, men de maa ogsaa affattes med forsigtigt hensyn til det bestaaende.»

«Forholdene var indtraadt i en ny fase», erklærede «Aftenbladet». Dunker var kun talsmand for en nu «forsvindende minoritet». Han kunde ikke se tingene «fra mere end én side: fortidens».

Bladet fandt det dog fornødent at imødegaa ham i en lang serie af udførlige artikler, der konkluderer saaledes: «Vi antage, at det har været hr. Dunkers nærmeste formaal, «at kløften mellem de tvende folk kunde holdes aaben eller, om muligt, udvides, for at saarene ikke fuldkommen skulde læges og voxe sammen.» — Hr. Dunker «er ved forholdenes magt kastet ind i en position, som han ikke mere kan forlade, han er kommen i en skjæv stilling, fra hvilken han med en vis fatal nødvendighed er tvungen til at se tingene skjævt. Han tilhører i det mindre et overvundet parti, med hvilket og for hvilket han trolig har holdt sammen og kjæmpet og vel ogsaa lidt, og han tilhører i det større et endnu kjæmpende parti, med vidtstrakte, langt ud i fremtiden rækkende formaal, men inden hvilket der i de senere aar og navnlig i den seneste tid synes at være indtraadt en for dette partis offentlig anerkjendte formaal lidet lovende spaltning.»

De to partier, der sigtes til, er: det mindre den fraktion inden høire, som havde optraadt mest selvstændig ligeoverfor Sverige, det større skandinavismens tilhængere.

Dunker havde i 1848, det aar, da skandinavismen skjød den største fart, været med til at stifte «Karl Johansforbundet» og, som «Aftenbladet» udtrykker sig, «i høj grad bidraget til fremkaldelse og løftelse» af den skandinavistiske

stemning. «Aftenbladet» har ham mistænkt for at ville gjennemføre skandinavismen just «ved at holde kløften mellem de forenede folk aaben eller endog ved at udvide spaltningen». I et møde i studentersamfundet 12te december 1863, hvor der affattedes en adresse til de svenske studenter i anledning af det danske spørgsmaal, havde ogsaa Dunker vakt sterk bevægelse ved at si, at hvis Danmark bukkede under, vilde Norge komme i en dobbelt fare: fra Tysklands side og fra Sveriges. Mod dette lands «amalgamationsplaner» vilde Danmark som tredie medlem af unionen være den bedste støtte. Da «Det skandinaviske selskab» stiftedes mai 1864, indtraadte der en tydelig splittelse mellem de norske skandinaver. Dunker stillede sig meget skeptisk ligeoverfor dette selskab, der efter hans opfatning nærmest var et skjul for «amalgamisterne». Han forlangte, ligesom i 1848, handling: væbnet deltagelse i Danmarks strid.

12te februar 1867 holdt O. J. Broch i det nævnte selskab et foredrag om vort hærvæsen, hvor han bl. a. fremholdt følgende synsmaader: «Enhver stat, der ikke har kraft til at forsvare sig selv eller sin frihed til at raade over sin deltagelse eller ikkedeltagelse i de europæiske anliggender, er for Europa et sygt lem.» «Man ikke alene tillader, men man endog ønsker dens snare opslugen af stater med stærkere livskraft. (De mindre tyske staters skjebne efter den prøisisk-

østerrigske krig er her tydelig i friskt minde). De mindre nationaliteter, de svagere stater har en sterk opfordring til i tide at undersøge sin tilstand i denne henseende og til i tide at søge den eneste sande helsebod for sygdommen, den mandige bestemthed at ville blive sunde.» «Mandighedsaanden er nationernes livskraft.» Den viste sig efter talerens mening ved sammenslutning mellem de nærbeslegtede mindre stater. Vor styrke laa i «unionsforholdets fuldstændigere og hensigtsmæssigere udvikling.» Fremfor alt var det magtpaaliggende, at begge stater paa forsvarsvæsenets omraade gjorde, hvad de lige meget skyldte sig selv som sin forbundsfælle. Neutralitetserklæringer kunde man aldrig stole paa. Specielt vilde en saadan være upraktisk for Skandinaviens vedkommende.

Broch var i sin tale kommet med ytringer, som Dunker tog som sigtelser til sig. Han sendte ham øieblikkelig en udfordring i «Aftenbladet» i form af tre spørgsmaal:

«1. Naar, hvor og hvorledes har jeg eller det parti, til hvilket jeg hører, modsat mig noget forslag til vort forsvarsvæsens bedre ordning?

2. Er det virkelig det skandinaviske selskabs eller dets lederes formaal at virke for en tilslutning til Sverige af den beskaffenhed, at Norge ingen selvstændighed beholder uden i indre anliggender?

3. Dersom det foregaaende spørgsmaal besvares bekræftende, i hvilken henseende eller af hvilken grund er da benævnelsen «amalgamister» ikke anvendelig paa selskabets medlemmer?»

Som man ser, Dunker kunde stille sine spørgsmaal. Intet under, at Broch fandt dem advokatoriske.

Hans svar til Dunker er ubestemt holdt. Han vil «bevare al den selvstændighed ligeoverfor Sverige, som man kan beholde uden fare for at tabe selvstændigheden overfor fremmede magter».

Dette svar er dog ganske talende, ikke mindst naar man sammenholder Brochs udtryk med de tilsvarende i en skrivelse fra selskabets styre (undertegnet O. J. Broch, T. H. Aschehoug, O. A. Bachke, L. K. Daa, F. H. Frølich, Joh. P. Olsen, C. J. Vogt), hvor dettes program opgives at være: «at slutte sig sammen med det erklærede formaal under bevarelsen af hvert folks selvstændighed i indre anliggender at virke til en nærmere politisk forbindelse mellem dem.»

Dunker udnytter naturligvis den tilstaaelse, som heri ligger. Han fremfører desuden eksempler, som stiller selskabets tøielighed i amalgamistisk retning i et farligt lys. En brevskriver til dansk «Fædrelandet», medlem af selskabet, har endog gaaet saa vidt, at han tar parti med den norske uafhængigheds hadskeste fiender, «Göte-

borgs handelstidning» og «Dagligt allehanda», mod de norske rettigheders høihjertede forsvarer, svensk «Aftonbladet», og ovenikjøbet antyder, at sammenslutningen maatte finde sted, «selv om blod og jern maa til». — Det var saaledes ikke bare lokketoner, der anvendtes, selv om amalgamisterne gjennemgaaende foretrak at bruge saadanne vendinger som statsraad Carlson i hans tale ved foreningsfesten 4 november 1864: «Hvad den enkelte har tabt som enkelt, faar han rigelig igjen ved den vinding det forenede hele har høstet.»

Striden drog flere med, navngivne som unavngivne. Dunker angrebes mest af anonymer. Et medlem af det skandinaviske selskab forsøgte at gi det udseende af, at Dunker ingen forandring i unionsakten vilde ha, fordi han — alene — var fornøiet med den nuværende ordning, der jo dog stred «mod fædrelandets hellige og dyrebare ret». Ogsaa til Danmark og Sverige forplantedes feiden. Den unge J. E. Sars svarede en svensk recensent (H. Forsell).

Unionskomiteens udkast, hvis «sjæl» vistnok var T. H. Aschehoug, kom, og det viste sig, at nordmændene denne gang var gaaet endnu langt videre i indrømmelser end i 1844. Saa rykker Dunker atter ud, denne gang først i «Folkebladet», siden i sit stridsskrift no. 2.

Han er nu blit for alvor varm. Han udvikler

en overlegen dygtighed, en kraft og en klarhed, der ikke levner hans modstandere det mindste smuthul. Der er intet af det, han vil ha sagt, som ikke kommer frem i den skarpeste belysning. Ingensinde er den svensk-norske unionspoliks mangehaande brøst blit ransagede af en mere indtrængende og ubarmhjertig kritik. Denne anden del af Dunkers skrift er et monumentalt arbeide. Eftertiden har intet at lægge til. Alt, hvad Dunker har sagt om unionen, har — desværre — vist sig at være rammende. Det er en kjender, der ser hver revne i bygningen og aner dens skjebne.

Hvad det fremfor alt gjaldt om, var naturligvis, at ikke den norske selvstændighed skulde begraves i og med unionens fald. Og det var det, unionskomiteens tilbygninger rimeligvis vilde føre til.

Dunker viser først, hvilken dumhed det vilde være at gi slip paa den gamle rigsakt:

«Den ufuldkommenhed i formen, som er bleven en følge af, at alle de i Norges grundlov indeholdte paragrafer, hvori fandtes bestemmelser, der vedkom forholdet til Sverige, helt og ord til andet bleve af Sveriges stænder indtagne i rigsaktens text, denne ufuldkommenhed er i vore øine den største fuldkommenhed ved den gamle rigsakt, og giver den en betydning og vigtighed, der burde gjøre det umuligt at udslette den af de gjældende aktstykkers tal, førend den tid er kom-

men, dersom den skal komme, da den norske grundlov, de norske statsmagter, norsk lov og administration, norsk nationalitet, det vil sige Norges land og folk som saadant i modsætning til eller som forskjelligt fra Sveriges land og folk gaar samme vej, som man nu vil sende rigsakten af 1815, og følger den til skyggernes land.»

Dernæst besigtiger han selve grundlaget for komiteens forslag. Den har misforstaaet unionens væsen: «Unionen er kun til i kraft af indrømmelser fra de enkelte stater, hvoraf den bestaar.» «De enkelte staters selvstændighed er ikke en gave af unionen, men derimod denne sidste en af begge riger som saadanne besluttet og netop paa deres fulde suverænitet grundet foranstaltning, hvis grændser af sig selv er der, hvor unionsakten ophører at tale.» Men komiteen har villet gjøre unionen til det principale. Og dog er det «tværtimod den, der har at bevise enhver ret, den vil tilegne sig over de enkelte stater, hvoraf den bestaar.»

Komiteens bestemmelser om udenrigsministeren som obligatorisk svensk osv. afvises af Dunker som fuldstændig uantagelige:

«Paa en ny, det hele statsretslige forhold mellem rigerne udtømmende og helt fra nyt af ordnende unionsakt kan Norge umulig gaa ind, naar ikke begge rigers fuldkomne ligeberettigelse helt er gjennemført i den nye kontrakt.»

Om unionsparlamentet udtaler han, at han ubetinget foretrækker den nærværende tilstand, «fremfor et unionsparlament, der fra først af intet vilde have at bestille uden at grunde over og bringe begge rigers statsmænd til at grunde over, hvad man skulde finde paa at give det at bestille, en granskning, som ikke kunde føre til andet resultat end — — at rollerne efterhaanden blev vexlede, rigernes særlige nationalforsamlinger tørredes ind for tilsidst aldeles at bortfalde, unionsparlamentet blev begge rigers eneste parlament og dermed naturligvis ogsaa unionsregjeringen rigernes egen regjering».

Man kunde mene, at naar Norge alligevel ikke formaaede at sætte sine fordringer igjennem, var der ingen nytte i at negte at gi afkald paa rettigheder, som man alligevel ikke fik erkjendt. «Men,» sier Dunker, «der er en himmelvid forskjel mellem paa den ene side at undlade at fordre sin ret anerkjendt i gjerning gjennem forandring af bestaaende institutioner og paa den anden side at fraskrive sig og give formelig afkald paa rettigheder. Det er i denne forskjel, at livets hele haab og fylde ligger for hver den, hvis styrke ikke svarer til hans ret. Retten og sandheden har altid det i sig, at den kan vinde seier og blive til virkelighed, medens overmagten, hvor overvældende den end kan være, dog altid har den indre skade og svaghed, som bestaar i, at magt aldrig bliver til ret.»

Med lysende logik paaviser Dunker det uholdbare i det standpunkt, at Norge skal holdes udenfor udenrigsstyret, men dog betale sin anpart af omkostningerne:

«Er de udenrigske anliggenders styrelse en byrde, saa fordrer unionens bestaaen, at denne byrde skal bæres af begge i forening, og at ingen af parterne maa kunne, end sige være pligtig til at stille for sig ved at betale istedenfor at gjøre tjeneste. Er det et gode, en magt, en hæder, saa fordrer unionens tarv med samme nødvendighed, at Sverige ikke vil holde paa dette gode som et forlods udbytte for sig —.»

En stor del af Dunkers skrift er af helt juridisk statsretslig art. Efterat han paa det grundigste har paavist alle de vanskeligheder, en intimere sammenslutning mellem Sverige og Norge vilde medføre, saafremt man ønskede at redde det mindre lands selvstændighed, gaar han over til at skissere en sammenslutning, som ogsaa har hans billigelse: en sammenslutning mellem alle tre nordiske lande. Han udformer skandinavismens program, som det i praksis maatte gjennemføres. Han tar de statsretslige konsekvenser af de almindelige ideer. Han er atter her den djerve og gjennemførte logiker. Han tror ikke paa aftaler og traktater. «Krigen maa forfatningsmæssig være fælles.» «En og samme konge maa paa sit hoved forene alle forbundne rigers kroner.» De tre riger

maa danne en forbundsstat, hvor der er uadskilleligt fællesskab med hensyn til alle udenlandske statsanliggender. I indre anliggender har hvert rige sin uafhængighed.

En saadan association vil Dunker være med til. Men ikke til en association, hvor «nogle befale og andre adlyde», hvor «ét folk raader over et andets skjebne».

Ligeoverfor unionen mellem Sverige og Norge fik Dunker ret. Den «association» blev opløst. Nu staar tilbage, om fremtiden nogengang vil gi ham ret i tanken om en videre association. Eller om det alligevel kun var en romantisk drøm, der drev sit spil i en hjerne, som kanske var klarere, end nogen anden mand har havt den i vort land.

— — —

Flere af vore fremragende mænd har grebet dybere ind i vort offentlige liv end Ludvig Kristensen Daa, men ingen, Bjørnson alene undtagen, har udfoldet en saa mangesidig virksomhed, ingen har gjort sig selvstændig gjældende i saa talrige og forskjelligartede kulturspørgsmaal som han.

Vinje, den skøier, der undertiden havde sin glæde af at erte Daa og undertiden vilde ham virkelig tillivs (skillet er her ofte vanskeligt at trække), har engang skildret Daas mangfoldighed saaledes:

««Daa er ein vitenskapsmann», segja mange.

Jamen er han so. Men ordet vitenskap er no sprettet eller elastisk som desse hosebaand. Du kan spana det kring leggen og kring livet; og det snører mest like hardt paa alle stadar. Det er so løglegt alt med Daa. Vitenskapsmenn segja: nei vitenskapsmann er han strengt sagt ikki; men ein politikus er han. Politikeren segjer: politiker er han ikki, men ein vitenskabsmann maa han vera. Historikeren segjer: historiker er han ikki, men philosoph og naturkunnig maa han vist vera. Philosophen svarer: nei Gud fri os fraa hans philosophi! Ja, so er han daa philolog, som er hans examen. Nei, svarar philologen, men nokot annat, sosom ethnograf. Soleides verdt han som smeden i æventyret visad burt baadi fraa himelriki og helviti og maa stande i sin krok millom baade desse heiman alt til domedags. Sannsaki er vel den, at han er nokot av kvert.»

Nu er denne dom ikke retfærdig, Daa var m e r e af hvert, end Vinje vilde gjøre ham til. Men karakteristisk er baade billedet af Daas alsidighed, og den maade, hvorpaa han blev set paa i de forskjellige leire. Daa var intetsteds nogen mand, som blev modtaget med aabne arme. Vennesæl var han ikke.

Rent historisk vil hans levnedsløb ha større interesse end de flestes. Han har optraadt aktivt paa flere merkelige stadier i vor udvikling, og hans optræden, ja, ikke mindre hans personlige

skjebne kaster lys til alle sider. Selv hans gjentagne forbigaaelse ved universitetet og hans udtræden af det politiske liv er meget illustrerende.

Daa blev student i en bevæget tid — just som striden mellem de norskbegeistrede og det mere eller mindre danskfarvede intelligensparti blussede alvorlig op. Han sluttede sig fra første stund til den nationale retning. Han kom til at staa Henrik Wergeland nær. De var som ét, sier Wergeland. Bruddet blev som bekjendt desto voldsommere. Ligesom Wergeland var Daa hvad man dengang kaldte en god patriot. Det første skrift, han offentliggjorde, rigtignok anonymt, handlede om tidens mest brændende nationale spørgsmaal: «Syttende mai og politiet. En politisk betragtning i anledning af Christiania politirets dom afsagt 20 december 1830, over de formedelst constitutions-dagens begivenheder f. å. tiltalte.»

Daas deltagelse i det politiske liv kom til at bli mindre langvarig, end han vistnok selv havde ønsket. 1854 er han sidste gang paa stortinget. 1856 fratræder han som hovedredaktør af «Kristianiaposten».

Daa var selv en merkelig blanding af smaat og stort, og dette kom ogsaa til at sætte sit præg paa hans gjerning. I de store spørgsmaal var han en varmtfølende og energisk forkjæmper for aandsfriheden, — ikke blot det: han havde større

vuer og skarpere kritik end de fleste. Han var en begeistret aand, og han var tillige en klartskuende aand.

Det er saaledes, Daa fortrinsvis vil bli staaende i historien. Men historien kan ikke helt glemme de sider af Daas karakter, der — af uvæsentlig betydning som de er i historisk forstand — dog kom til at øve adskillig indflydelse paa hans livsførelse. Det er træffende, hvad Botten Hansen her har sagt («Nyhedsbladet» 1866): «Paa fjernt hold viser jo en mands handlinger sig af større betydning end hans person og private noder og alle de smaa egenheder, som hans sande individualitet altid maa have. Men i den snævrere kreds ledes folk til saa nøie at stirre paa det uvæsentlige og individuelt afstikkende, at den hele og sande personlighed og det store og hovedsagelige ved denne tabes af sigte. Der er neppe nogen af vore offentlige mænd, som hos os har lidt saa meget som L. Kr. Daa ved dette indskrænkede nærsyn, skjønt de fleste af dem har maattet yde det sin tribut. Medens han hører til de mænd, som fra det private livs side taaler enhver kritik, har han som offentlig person været alt andet end hellig». — Han pointerer dernæst det «sære» og «eiendommelige» ved Daas personlighed. Og det er sandt: Daa var en sær og eiendommelig mand. I strid var han stedse «Han er mest som en eldre slaastkjempur», sier Vinje, «som i alle sine

slagsmaal ero so upprivne og sidan attergrodde, at dei hava ei hud som ein kartnagl.»

En uret, som han led i sin ungdom, havde merket ham. Han forvandt den knapt nogensinde. Den gjærede i hans sind, gjorde ham bitter og mangengang uretfærdig. Det var først besættelsen af lektorposten i historie 1837 og senere af universitetets lærerpost i statsøkonomi. Fremgangsmaaden var, som vi skal se, høist eiendommelig.

Daa var 1834 blit filologisk kandidat. Han havde i studenteraarene taget livlig del i studentersamfundets forhandlinger og var en af de mest anseede blandt de unge liberale. Som bl. a. Orla Lehmann i sin bog «Norge og nordmændene, reiseerindringer fra 1836 og 1865» fremhæver, var han langt fra at deltage i partiets udskeielser. Han var en altfor klog og kritisk mand til at finde behag i det norsknorske skryt. Udpræget frihedsmand og fædrelandskjær havde han, som han selv har sagt, «dannet sig en skandinavisk overbevisning lige fra den stund, han begyndte at tænke over de historiske forholdes udvikling». Den *furor Normannorum*, som efter Orla Lehmanns udtryk «tidligst og sterkest havde grebet den letbevægelige studenterverden», smittede ikke Daa. Nu var denne bevægelse, forsaavidt den vendte sig mod Danmark, ingenlunde Karl Johan eller regjeringspartiets fremstaaende mænd, Wedel og Løvenskiold, saa ukjær som det sterkt demokratiske præg, der

f. eks. udmerkede Daas anskuelser. Daas brochure om 17de mai og politiet, hvori han skarpt kritiserede de forholdsvis høie pengebøder, politidommene havde ilagt mænd, som alene ved sin tale havde vakt en smule folkeansamling, havde git anledning til en avisfeide mellem ham og Bjerregaard, der som assessor havde taget disse domme i forsvar, skjønt han selv var stemt for festligholdelse af 17de mai. Denne feide og Daas frimodige holdning i det hele var sikkert blit bemerket paa høiere sted, og man tør vistnok se mindre saglige hensyn i regjeringens optræden ligeoverfor Daa i 1837 og senere.

Da professor Steenbloch var blit syg 1835, konstitueredes Daa som docent i historie og geografi. Steenbloch døde 1836, og Daa, som havde skilt sig smukt fra sin opgave, indstilledes af det historisk-filosofiske fakultet enstemmig til posten. Denne indstilling tiltraadtes af kollegiets flertal. Men ikke destomindre udnævnte regjeringen P. A. Munch 1837. At det unge høire, der var vel anskrevet i regjeringskredse, og som i Schweigaard allerede talte en formaaende mand i sin midte, har gjort sig gjældende ved denne besættelse, er vel givet. Imidlertid var ogsaa lærerposten i statsøkonomi blit ledig ved Lundhs død (juli 1836). Oktober 1838 havde kollegiet indstillet, at Daa, der imidlertid havde gjort en studiereise i dette fag til Frankrige og England, foreløbig skulde

forestaa undervisningen i statsøkonomi. Atter kom der hindringer. Det juridiske fakultets medlemmer Schweigaard og Motzfeldt indgav en forestilling, hvori de fremhævede nødvendigheden af, at statistik og statsøkonomi foredroges af en jurist. Kollegiet fastholdt sin indstilling, men en kgl. resolution af 27de marts 1837 overdrog posten midlertidig til Schweigaard. Efter en langvarig universitetsfeide, hvorunder selve den økonomiske lærerpost blev noget omordnet, blev den ved kgl. res. af 26de marts 1840 henlagt til det juridiske fakultet og tildelt Schweigaard. Hvad der end denne gang kunde være berettiget i det juridiske fakultets mening, saa maatte den nye skuffelse føles dobbelt sterkt af Daa. Og fremgangsmaaden ved besættelsen af lærerposten i historie var i ethvert fald stridende mod honnet skik og sedvane. At Daa opfattede det hele som et udslag af «servilitet», var ganske naturligt. Han hørte til oppositionen, derfor blev han lukket ude. Han bar stødet med altfor liden fatning. I de forskjellige stridigheder, hvori han indviklede sig, dels med Schweigaard, dels med Munch, brugte han grove ord. «En lemlæstet invalid i administrationens tjeneste», er hans udtryk om Schweigaard[1], og

[1] «Daa smører sig til med tjære — for at faa Schweigaard sort som beg», lyder ogsaa Henrik Wergelands epigram.

Munch kaldes «en af de junkere, som ministeriet nu sætter paa katederet». En tredie af samme kreds, Welhaven, er ogsaa oprigtig og grundig afskyet af Daa.

Til uheld for Daa har de to mænd, Munch og Schweigaard, der paa en mere eller mindre korrekt maade gik ham forbi, senere indlagt sig saa store fortjenester, at Daas uret, som Botten Hansen har sagt, snart blev glemt af publikum. Der er uretfærdigheder, som synes at retfærdiggjøres af historien.

Daa opfattede, og ikke ganske uden grund, Schweigaard, P. A. Munch, Welhaven, Motzfeldt, Fougstad o. fl. som tilhørende et og samme koteri, de viste hinanden en hjælpsomhed, som virkede i høi grad eggende paa deres modstandere. Hele denne kreds, det unge høire, juristpartiet, med Schweigaard som fører og den «danske» æstetiker Welhaven som skjønaand, støttedes af grev Wedel, regjeringens chef, og kom forholdsvis hurtig til gode stillinger. Den, som var værst at forsørge, var Welhaven. Tilsidst blev han anbragt som lektor i filosofi (1840). Der blev ikke tilladt nogen konkurrence, hvad der selvfølgelig kunde dadles. Og Welhaven havde jo heller ikke paa nogen maade vist saadanne kvalifikationer just til denne post, at regjeringens fremgangsmaade ad den vei kunde undskyldes. Som vi ved, fyldte han heller aldrig stillingen. Daa tog da ogsaa skarpt

til orde. Han forfulgte den Wedelske kreds, hofkredsen, dandyerne, pariseryngelen, som han udtrykker sig, med et oprigtigt had og ikke uden vid. De forskjellige udtalelser, der fremkommer i «Granskeren» 1840 om Wedel, Munch, Schweigaard og Welhaven, er vistnok især karakteristiske for Daa og hans personlige form, men paa vigtige punkter tør oppositionen ha delt hans tankegang, der her er ret smaalig.

Da Wedel dør, er det med en vis tilfredsstillelse, Daa anmerker, at der kommer saa faa rosende udtalelser om ham: «Der er nu forløbet en saa lang tid siden denne statsmands død, at de vigtigste stemmer kunde havt leilighed til at udtale sig, som stode i saadan berørelse med den afdøde, at man af dem kunde vente enten interessante historiske oplysninger eller fromme ytringer af hengivenhed for den bortgangne høvding. Det har rimeligvis været flere end én paafaldende, at disse for-dagen-læggelser have været yderst sparsomme i forhold til anledningen. Endog statholderens eget blad, «Den constutionelle», har ladet sig meddele den interessanteste opsats fra Sverige. Ligger der noget særeget princip til grund for dette maadehold i veltalenhed, eller skulde det være tilfældet, at det system af dandyisme, som man antog, at den afdødes hofholdning havde forstærket saa meget i vort land, ikke er kapabelt til at udføre noget dygtigt, ikke engang i anledning af sin egen

ernærer?» Man antog, som bekjendt, at bl. a. Welhaven støttedes af Wedels kasse. Daa omtaler dernæst med stor bidskhed det selskabsliv, der havde blomstret med Wedels hus som centrum.

Saa gjælder det Wedels kapacitet som finansmand: Schweigaard havde «som redaktør af «Den Constitutionelle» indrømmet greven administrativt talent som finansminister. De forskjellige misgreb, som var blit begaaet i den norske finansstyrelse, skyldes efter Schweigaards opfatning ikke ministeriet, men stortinget, og professoren «maa jo», tilføier den iltre forfatter, «uden tvil som statsøkonom forstaa sagen, og som jurist vide at skifte retfærdig».

Endelig har Daa et længere angreb paa regjeringen for dens forhold ved afhentningen af Wedels lig fra Tyskland. Selv den sidste honnør, der gjøres Wedel, smerter Daa. Denne mand har visselig følelser, der rækker ud over graven.

Hvor inderlig hadsk Daa var mod Munch, ser man af en liden artikel, der er ligefrem grinagtig i sin tone. Det er vel denslags udbrud, der bringer Vinje til at gjætte paa, at det var daarligt fat med Daas galde, eller at han led af hæmorrhoider:

«Kan hr. lektor Munch aldrig blive voksen?

Hvad er nu dette for et uvæsen han farer afsted med i «Den Const.» no. 107? En artikkel i et tysk blad fortæller, at «Welhaven ved gunst

blev universitetslærer, begyndte med 400 tilhørere, hvilket antal dog ret snart sank ned til 4, efter at han havde talt om en firkantet cirkels tænke»lighed», og over dette kommer hr. Munch i saadan hidsighed, at han farer ud i bladet med beskyldning om sandhedsfordrejelse! Hvor er den? Kan han eller noget menneske, som ikke vil lees op i øinene, nægte at Welhaven staar i gunst hos hoffet og ministeriet, og var anseet udygtig til sin post af landets fleste og kompetenteste videnskabsdyrkere? Kan det nægtes, at hans auditorium den første dag var propfuldt, saaat, hvis det ikke talte 400, var skylden hos rummet og ikke hos manglende nysgjerrighed? Har Welhaven selv fragaaet, at han har talt om en firkantet cirkels tænkelighed? Vil Munch, for at kunne rette en eneste tøddel i fortællingen, være saa god at opgive, gjennemsnitlig for en uge, hvor mange tilhørere Welhaven nu har over 4?

Og at nu hr. Munch raser saaledes over denne æggekage, at han bryder ind paa Treschow Hansson, med den angivelse at han er forfatteren? Vil ogsaa han udlure og angive en departementsfuldmægtig for formentlig uembedsmæssig brug af pennen? Kunde ikke hr. Munch endnu have erhvervet saa megen litterær takt, at han holdt sig alene til det uskadelige stykke, uden at forske efter indsenderen? Og hvis denne nu maaske var Treschow Hansson, skulde da ikke hr. Munch have saa megen sømme-

lighedsfølelse imod den gamle, af vor unge litteratur fortjente (?) mand, at han staggede sin kaadhed fra udbrud imod hans person? Det vilde i sandhed være en skam, hvis ikke pressen tog sig lidt af de junkeres opdragelse, som ministeriet sætter paa kathederne, dersom de i svimmelhed paa høiden taler over sig! —»

Ligeoverfor en gammel kampbroder, Henrik Wergeland, var Daa, da det kom til brud, om muligt endnu bidskere end mod sine modstandere af det unge høire. Den lange og pinlige feide har her ingen interesse, men afslutningen viser, at den «vidtbekjendte, bidske, nidske, hadske, barske, ondskabsfulde, traa og harske publicist Vinæger» maa ha havt andre og mere værdifulde egenskaber, siden han kunde bli Wergeland saa kjær, som forsoningsdigtet «Fordums venner» vidner om. Og det er disse egenskaber, der kommer frem i hans stilling til de store objektive spørgsmaal, hvor hans personlige stædighed og pirrelighed ikke spillede ham saadanne puds som i det daglige liv.

Daas virksomhed i «Granskeren» gir i sin totalitet et udmerket billede af hans mangeartede kundskaber og hans interesse for alle samfundsspørgsmaal af betydning for vort land. Selv om adskillige artikler er skrevne af medarbeidere, er Daa og «Granskeren» udtryk for én og samme tankegang, én og samme personlighed. Bladet og han er saa at si ét. Det er en række af vigtige

opgaver, som «Granskeren» i de faa aar 1840—43 vier en grundig og samvittighedsfuld undersøgelse[1].

«For saa vidt vil Granskeren altid blive énsidig», sier Daa selv i sin prospekt, «at den kun vil virke som de liberales blad, for fremadskridningen paa den grundlovmæssige bane.» Og hvad denne fremadskriden betyder, fremgaar af Daas ytring, at der for at sikre et sandt konstitutionelt styre intet andet raad gives end det, som er «befundet probat i England, nemlig, at nationalforsamlingen, der hos os mere end i noget andet land maa have formodningen for sig om at være udgaaen af folket, sætter sig i et saa imponerende forhold til den exekutive magt, at denne ikke vover at handle uden i konsekvens af den af forsamlingen udtalte aand.» Daa har her allerede udtalt den politiske grundanskuelse, som Sverdrup senere søgte at slaa fast i vort offentlige liv.

Det er ikke for intet, at Daa nævner England. Ikke blot var det parlamentarismens hjemland, men Daa var i det hele taget sterkt interesseret for engelsk aandsliv, en entusiastisk beundrer af Eng-

---

[1] Der er bl. a. afhandlinger om kreditforening for grundbesiddere, om statsbudgettets deling i extraordinært og ordinært, om forholdet mellem selveiere og leilændinger, om jordudstykning og dens indflydelse paa landbruget og folket i det hele, — om privatbanker eller filialafdelinger osv. osv. Om Bergens musæum findes en ganske udførlig artikel.

land. Han havde opholdt sig der en tid paa sin statsøkonomiske studiereise, og hans solide tankegang følte sig tiltrukket af den engelske karakter. I «Engelsk salt» driver ogsaa Wergeland gjøn med Vinægers bestræbelser for at bli *«entirely an englishman»* [1].

[1] Daa havde etpar engelske bekjendtskaber, der ogsaa har sin plads i norsk historie. Forfatteren Samuel Laing gjennemreiste i 30-aarene en stor del af Norge og Sverige og gav en udførlig og særdeles interessant beretning om sine indtryk af norske og svenske forhold, — kultur, politik og økonomisk liv. Han boede temmelig længe paa forskjellige steder i vort land, bl. a. i Kristiania, og gjorde bekjendtskab med flere af vore mere fremstaaende mænd, bl. a. med Daa. Laings reisebeskrivelse, hvor der vistnok forekommer enkelte misforstaaelser, viser dog et ganske indgaaende kjendskab til forholdene. Forfatteren har megen sympati for nordmændene, og hans domme er prægede just af det partis synsmaader, som Daa tilhørte. Han er en af de første udlændinger, som har git en udførligere og mere korrekt fremstilling af de to skandinaviske landes politiske stilling til hinanden og deres indre politik. Hans iagttagelser fra Norge er baade de mest interessante og de rigtigste. Daa nærede megen respekt for Laing. Det var — syntes han med rette — af stor interesse, at vort fædrelands forhold blev bedre kjendt i England gjennem en baade sympatisk og forstaaende fremstilling. En brorsøn af S. Laing, R. M. Laing, som i flere aar levede i Norge, har skrevet nogle digte i «Granskeren», som ikke er daarlige,

Blandt Daas medarbeidere i «Granskeren» kan merkes Jonas Anton Hjelm, som i en klar og dygtig fremstilling behandlede spørgsmaalet om statsraadernes adgang til stortinget, og Henrik Anker Bjerregaard, som har leveret en artikelrække om en dengang meget paakrævet reform af vor sagførerlovgivning.

Med iver og omhu tog Daa sig af de forskjellige reformer i vort offentlige liv, som drøftedes just i disse aar og tildels ogsaa gjennemførtes. Han er overalt aandsfrihedens talsmand. Og aandsfrihedens idé fandt han udtrykt i vor grundlov. Med en pietet, der er ganske egte, fremhæver han stadig, at den liberale fremadskriden maa kun ske i overensstemmelse med grundlovens aand. Den kjærlighed og stolthed, hvormed datidens nordmænd omfattede det skriftstykke, der ligesom var tegnet for vor frihed, det anerkjendte udtryk for vor selvstændighed, er hos den nuværende generation kun vagt tilstede. Det var imidlertid ikke bare som symbol, grundloven havde stort værd, — den tankegang, hvoraf den var gjennemtrængt, viser en kraftig individualisme, en sans for den personlige frihed, som slet ikke præger flere af vore nyere love, efterat lovgiverne

deriblandt et mindedigt over Maurits Hansen. Han er ellers kjendt som oversætter af Øhlenschlägers «Hakon Jarl».

mere og mere er begyndt at hælde til den opfatning, at de er kaldede til at opdrage folket i bestemte retninger.

For hver ny større lovændring, der drøftes i «Granskeren,» ser vi det spørgsmaal dukke op: kan den sies at være i grundlovens aand. Ja, grundloven havde jo selv ganske naivt forbudt at gi nogen lov, der kunde sies at stride mod dens aand. Naar f. eks. jødesagen er oppe, maa høiesteret afgi en betænkning, om virkelig den paragraf i grundloven, der forbød jøderne adgang til landet, kunde forandres, selv med $^2/_3$'s majoritet — om ikke det vilde stride mod grundlovens aand? Man tænkte sig med andre ord en forsyndelse mod grundloven af samme ubestemte og hemmelighedsfulde karakter som synden mod den Helligaand.

Jødesagen var et af de aandsfrihedsspørgsmaal, som drøftedes i «Granskeren». Bladet har ogsaa offentliggjort flere dokumenter, udtalelser fra forskjellige institutioner, som nu virker ganske kuriøse. Det er betegnende, at mens høiesteret, der dog kun drøfter den juridiske side af spørgsmaalet — om en saadan lov kunde vedtages — og det teologiske fakultet begge viser sig imødekommende, saa protesterer byernes børs- og handelskomiteer alle som en. Og tankegangen røber sig hos dem alle: de er bange for jødernes konkurrence. Udtalelsen fra Bergens børskomité er

iøvrigt mest liberal. (Den er undertegnet af A. Mohn, Prahl, Janson og Meltzer). En enkelt af de protesterende i Kristiania havde sikkert selv jødisk blod i aarerne.

Det forundrer os ikke, at det dengang faldt vanskeligt at skaffe jøderne adgang til landet, naar vi ser, hvad en mand som professor Winther Hjelm, der stod regjeringen nær, ja til og med havde dens opdrag, vover at byde i sin betænkning og forslag til lov om grænserne for religionsfriheden og navnlig om separatistiske og gudelige forsamlinger. Betænkningen, der nu har sin interesse som kulturhistorisk kuriosum, var et hartad frækt forsøg paa at kvæle al religiøs ytringsfrihed, et yderliggaaende udslag af den reaktionære bølge, som i begyndelsen af aarhundredet gik over Europa, men som naaede os saa sent og saa svagt, at den brødes komplet mod en yngre liberal bevægelse. Daa lod forslaget vederfares en grundig behandling: han gjennemgik forholdene i Europas samtlige civiliserede lande, hvoraf det blev klart, at den tilstand, Winther Hjelm ønskede at indføre i Norge, vilde bli mere ufri, mere barbarisk end hos nogen anden moderne nation, — han polemiserede mod hele tankegangen i forslaget og viste dens latterlige og raa konsekvenser; ved siden deraf paapegede han den uredighed, den forvirring og tilfældighed, som herskede i skriftet, der lige let lod sig gjennemgaa bagfra som forfra.

Hele denne Daas polemik er fortjenstfuld, om den end virker lidt for udførlig, for overflødig detaljeret. Han er ikke fri for at ty til Winther Hjelms forslag «som til et spisekammer eller stabur i trange tider».

«Det synes virkelig at være hr. Winther Hjelms mening,» sier Daa, «at statens magt over alle menneskers sjæle er saa forskrækkelig, at den ikke blot kan befale undersaatterne at tro paa den religion, som det falder regjeringen ind skal være den herskende, men at ogsaa en ny art *regula de tri*, et nyt begreb om menneskenes naturrettigheder, en ny forestilling om Cæsars mord m. m. kan indføres ved lov eller maaske provisorisk anordning eller reglement.» Saa urimeligt W. H.'s forslag end var (det opererede med straffe som tugthus og landsforvisning), fortjente det efter Daas mening paa grund af sagens vigtighed den nøiagtigste drøftelse i pressen.

Forslagets bestemmelser gik i lige grad ud over katoliker og dissenter. Daa tar katolikerne i forsvar: «Vi vil opfordre ham (W. H.) til fra et kultiveret og frit katolsk land at fremvise nogen lærebog eller teologisk skrift, som aander halvt saa megen hadskhed imod anderledes tænkende, som W. H.'s egen bog.» Han angriber videre den tvangsanordning (konventikelplakaten), der negtede lægfolk at samles i religiøse møder. Mens W. H., som Daa udtrykker sig, endog vil

forbyde mundtlige tankemeddelelser over religionen, anbefaler Daa varmt det forslag, der endelig i 1842 førte til ophævelse af den gamle forordning af 13de januar 1741, efter hvilken som bekjendt i sin tid Hans Nielsen Hauge blev fængslet. Af udenlandske domme citerer han Samuel Laings: man kunde af hans udtalelser se, hvilket fordelagtigt indtryk en udlænding havde faaet af det religiøse liv hos almuen i Norge og Sverige[1]. W. H.'s forslag fandt selv ikke hos høire noget forsvar af betydning. Her skulde Schweigaards humane indflydelse snart gjøre sig saa sterkt gjældende, at vor lovgivning kom til at gaa i en helt modsat retning.

Der var et andet omraade, hvor Daa — og dengang ikke uden grund — var ængstelig for overgreb fra regjeringens side. Det var pressens frihed. Karl Johan havde virkelig i trediveaarene i Sverige gjort flere forsøg paa at kneble pressen. Den mest bekjendte af disse pressesager er den, som blev anlagt mod redaktør, fhv. kaptein Lindeberg, men som heldigvis fik en udelukkende komisk afslutning. Lindeberg, som var meget interesseret for et teaterforetagende, men ikke fik bevilling, havde i den anledning i pressen udtalt sig temmelig skarpt om Karl Johan. Han blev

[1] Saa absolut fordelagtige er Laings udtalelser her dog ikke.

fængslet og efter en gammel forlængst forældet bestemmelse i «Misgjerningsbalken» dømt til at miste sit hoved. Det var naturligvis meningen, at han skulde bli benaadet med nogle maaneders fængsel. Men der gjorde man regning uden Lindeberg. Det var en original herre og særdeles stædig. Han vilde ikke lade sig benaade. Det nyttede ikke, at han fik besøg af forskjellige rangspersoner, som formelig gjorde kur til ham for at faa ham til at lade sig benaade. Han vilde lade sig halshugge. Rigtignok fik han ogsaa visit af en frihedsbegeistret skrædder, som opmuntrede ham til at staa ved sit forsæt: lad dem bare ta hovedet, sa skrædderen, det vil virke saa glimrende. Tilsidst fandt man paa at udstede en almindelig politisk amnesti, — der arrangeredes en festdag udelukkende i den anledning, mindefest for Karl Johans landgang i Sverige — saa blev man paa den maade kvit den stædige redaktør. Man fortæller, at han bogstavelig talt blev kastet ud af fængslet.

Her i Norge havde man, efter de ganske talrige sager i 20-aarene, endnu saa sent som i 1834 anlagt proces mod «Morgenbladet» i anledning af en artikel om de danske provincialstænder. Desuden havde man — med større berettigelse — gjort jagt paa «Statsborgeren».

Daa var ængstelig for, at regjeringen skulde slaa videre ind paa den tvilsomme politik. I en

varmt skrevet artikel fremhæver han trykkefrihedens store betydning, — hvor lidet enkelte misgreb fra pressens side har at si ligeoverfor det, at man i denne har et værn mod alleslags overgreb og uretfærdigheder. «Lofthus», sier han, «denne martyr for folkefriheden, pintes i et halvt snes aar, lænket til en stabbe, indtil døden forløste ham. I en statsforfatning som den nærværende, hvor appel til almenheden igjennem pressefriheden staar enhver aaben, kunde en saadan uretfærdighed ikke fundet sted.» Han anser en uindskrænket trykkefrihed for det bedste middel til at forebygge uret. Ligesaa fremhæver han som «en fordelagtig side af trykkefriheden den aandsenergi, som frihed i at tale, tænke og ytre sig offentligen meddeler den nation, som er i besiddelse af dette gode».

Om disse ting tvistes der ikke nu mere hos os. Men i 1840 var endnu den norske presses ytringsfrihed paa langt nær ikke nogen fastslaaet kjendsgjerning.

Saa optraadte Daa i flagsagen. Han var en af de varmeste talsmænd i de bestræbelser, der førte til, at vi fik et eget norsk flag. Daa fremhævede, at det flag, vi tidligere havde, ikke kunde sies at ha lovskraft. Grundtanken i hans flagartikler er den, at det var lige uværdigt for Norge og for Sverige at opgi sine gamle nationale farver.

En anden politisk reform — statsraadernes adgang til tingsalen — havde Daas fulde tilslutning. Det er med hele Daas politiske grundsyn, hans engelske sympatier, klart, at denne form for parlamentarisme, som halvthundrede aar senere indførtes i vort politiske liv, maatte tiltale ham. Af juryen var Daa ligeledes en ivrig tilhænger.

I saagodtsom alle saakaldte «merkesager» i vort politiske liv har Daa engang staaet blandt dem, der aabnede kampen, der gav bevægelsen dens retning. Men han fik ikke glæden ved at være med til at føre den frem.

I 1839 var Daa blit statsrevisor. 1842 blev han valgt ind paa stortinget som repræsentant for Akershus amt, og han gjenvalgtes 1845. Han var da præsident i odelstinget. 1848 kasseredes hans valg i Søndre Bergenhus. 1854 mødte han som repræsentant for Kristiania.

I skriftet «Varsko», der var et tilbageblik paa stortingssæsonen 1845, faar man et indtryk af, baade hvori Daas styrke som politiker bestod, og hvorfor han blev lukket ude. Han havde mange betingelser for at bli leder af et centrumsparti, han var national, han var frisindet uden radikalisme, han ønskede at samle og støtte en mellemklasse af dygtige og selvstændige bønder og kjøbmænd, han var interesseret for bygdernes selvstyre, for gaardbrugernes økonomi og uddannelse, ikke ræd for at kjæmpe for deres sær-

interesser (korntold, landbrugsskoler o. s. v.), ikke tilbøielig til at gaa for braat paa, naar det gjaldt nye og uvante ting, der kunde skræmme bonden. Det saa ogsaa et øieblik ud til, at han skulde danne parti. Men det glap. Hans væsen var jo alt andet end smidigt — det gjorde vel sit. Men den atmosfære, han indaandede i bondeoppositionen, har øiensynlig ogsaa faldt ham tungt for brystet. Just i 1845 behandlede stortinget en række af sager, der gav en maalestok for medlemmernes kultur. Og de resultater, der fremkom, vidnede ikke synderlig smigrende om det niveau, hvorpaa en betydelig del af repræsentationen befandt sig. Daa lagde heller ikke skjul paa sin mening. Han lavede endog, som anhang til «Varsko», en oversigt over stemmegivningen i forskjellige vigtige sager: et slags kulturstatistik.

Der er først dissenterloven. Den forsøgtes druknet af Ueland m. fl. — det saakaldte vestlandske parti, der vistnok vilde gi den lutherske statskirkes medlemmer frihed til at holde andagtsøvelser, men ingenlunde følte en lignende trang ligeoverfor dissentere. 38 fulgte parolen, deriblandt Jaabæk, presten Løberg, presten C. Dahl, Vesæth, Aga, Løvland, Vigeland (gode vestlandsnavne), Harildstad, Baggerud, byfoged Christensen (!). I jødeloven var der ikke det fornødne flertal; blandt dem, der stemte imod jødernes adgang, finder man størsteparten af de samme kjerne-

tropper: Vesæth, Harildstad, Baggerud, C. Dahl, Jaabæk, Lundegaard, Løvland, Vigeland, Ueland. I brændevinssagen fik Uelands forslag om at forbyde al brændevinsbrænden og al indførsel af brændevin 25 stemmer, deriblandt Vesæth, Aga, Baggerud, Jaabæk, Løvland, Vigeland, Løberg og eiendommelig nok Schweigaard. Falsen vilde forbyde bønderne at brænde, men han vilde fremdeles importere. Denne skjelnen tiltalte 4 medlemmer (foruden foredragsstilleren Bøttger, Scheen, Finne). En bestemmelse om flytningsattester, mere rigorøs end § 18 i loven af 20de september 1845 (som skyldes et bænkeforslag af Sørensen og Schweigaard), havde bl. a. som tilhængere Vesæth, C. Dahl, Løvland, Vigeland, Ueland.

Endel af de andre sager — f. eks. juryen og lensmandsloven samt dekreteringen af rigsret ligeoverfor Vogt — var ogsaa af større interesse, men der foreligger ikke her den samme gruppering i stemmegivningen.

Alt i alt var Daas indtryk af de kræfter, der rørte sig blandt bønderne, ikke just det bedste. Det gjaldt hyppig at vinde opmerksomhed ved at «stemme for 2 skilling, naar andre stemte for 3». Baade mod bønderne og mod andre er den bebreidelse rettet: «I et land med ringe politisk kultur tænker man paa alt andet end paa de endelige følger af handlinger, hvorved strax en eller anden bihensigt kan vindes.»

I det hele indtog Daa i 1845 en mellemstilling hvorfra han uforbeholdent sa de forskjellige partier sin mening. Sine gamle fiender «troppisterne» angriber han, fordi de nu paa enkelte omraader viser sig altfor radikale. Saaledes i undervisningsvæsenet, hvor de (med Schweigaard som anfører) «antog det franske system, som foretrækker en saakaldet realistisk dannelse bestaaende især i naturvidenskab og mathematik. Modpartiets nationalitet viste sig her i ėn mere konservativ agtelse for den nu gjældende sprogundervisning». Og under det unge høires paavirkning anvendte regjeringen en braahed og hensynsløshed i sine reformer, som ogsaa vakte Daas betænkeligheder: «Man har stundom set regjeringen i mange aar modsætte sig den mindste indrømmelse, afslaa den ringeste eftergivenhed i en materie, hvorom lovgivningens bestemmelser erkjendtes at være forældede og urimelige. Men pludselig fremkommer der fra selve denne mod nyheder og forandringer haardnakkede regjering et splinternyt forslag, som kuldkaster med et pennestrøg alt det gamle, og som paa engang skjænker os ikke alene hvad moderate fremskridtsmænd have forlangt, men hundrede gange mere. Enhver erindrer hvilke ophævelser, kranglerier, ja forfølgelser vor gamle handels-, haandværks- og religionslovgivning har afstedkommet, og hvilken ihærdig modstand regjeringen, storthing efter

storthing, gjorde imod alle forsøg paa delvis reform. Men pludselig saa man i 1842 og 1845 fremsatte paa storthingene kongelige forslag til en handelslov og en dissenterlov, der i radikal liberalisme overgik alt hvad nogen havde kunnet vente. Enhver, som ikke vil tro, at her i mellemtiden var foregaaet en ren om-forhexelse af gemytterne, maa næsten antage, at vedkommende juridiske statsmænd ikke brydde sig saa meget om materien, om lovens virkning paa næringer og handel eller kirke og gudsfrygt, som om dens form.» Derfor havde Daa «troet, at han maatte gjøre opmerksom paa den forstyrrende indflydelse, handelsloven vilde udøve paa byernes skattevæsen, uagtet faa havde stræavet oftere for udvidelse af næringsfriheden» end netop han. Noget lignende var i endnu mere paafaldende grad tilfældet med dissenterloven, hvor «regjeringen i eet sæt gik over fra frysepunktet til kogepunktet i religiøs liberalisme». Nogen indflydelse har det vel her havt paa Daas stilling, at han sporede Schweigaards indflydelse bag regjeringens frontforandring.

Daas forsigtighed viser sig selv ligeoverfor et saa retfærdigt lovforslag som det om lige arveret for mænd og kvinder. Han er bange for, at denne forandring yderligere skal bidrage til udstykning af vore landeiendomme og saaledes medføre en fare for hans ydlingstanke: en velhavende bondestand som et politisk centrum. Han

vil saa nødig, at vore faa penge skal klattes ud i smaat. Derfor udtalte han ogsaa i en anden sag (landbrugsskolerne): «Naar vestlændingerne vilde, at oplysningsvæsenets fond skulde uddeles saaledes, at rige og fattige bygder over hele landet fik ligestore smuler til ophjælpelse af sit almueskolevæsen, eller maaske til lindring i sin skoleskat, indsaa de meget rigtig sin interesse.» «Men det hele land og folk har større nytte af, at der i een egn findes tusinde i sandhed oplyste gaardbrugere, end af at der findes hundrede tusinde, som kunne sin katekismus lidt bedre end nu.»

Daa ser en vigtig vanskelighed for vort lands udvikling i den omstændighed, at der paa landet forekommer en saa udpræget social forskjel, der tillige er en forskjel i herkomst: «Det er en beklagelig endnu ikke udslettet levning fra enevoldsvældet, at man endog i mange af hine omtalte bedre agerbrugs- og skog-distrikter gjør en forskjel mellem bønderne, de ægte norske landboere, og de konditionerede. Til de sidste regner man da embedsmændene og dem, som enten nedstamme fra disse eller er indflyttede til bygderne fra byerne eller fra fremmede lande. Disse to klasser, af hvilke den ene lever paa ægte norsk, den anden paa halv udenlandsk vis, holde sig i en adskillelse, der har sin ulykkelige rod i det uindskrænkede herredømme, som den danske enevoldsherskers tjenere kunde udøve over sine omgivelser og i den enfoldige ringe-

agt, hvormed de mødte dem. Denne selskabelige adskillelse, der staar i den mest skjærende modsætning til tidsalderens udjævnende ideer, som til vor konstitution, berøver de to afdelinger af nationen mange af de fordele, de kunde yde hinanden.»

Er Daa misfornøiet med bureaukratiet, er han det ikke mindre med «radikalismen». Han dadler de forsøg, man paa stortinget i 1845 gjorde for at ramme regjeringen mere føleligt. Planen om at lave en mistillidsadresse, der skulde fremkalde en «minister-forandring», fremsat af Løberg, understøttet af Ueland, Fauchald og Stabell, ansaa han for hensigtsløs, og rigsretsaktionen mod Vogt for farlig, da den nemt kunde «skilt os med vore dyrebareste rettigheder». Han har en kraftig mistillid til repræsentanter, der tilraader rigsretssøgsmaal om tvilsomme sager «for at faa bragt dem paa det rene». Endnu mere uvilje har han mod «avisskriveren», som «taler den offentlige mening efter munden», som «altid holder sig paa den stærkeste side, og ligervis som skibsrotterne forlade den synkende skude». Her er det tydeligvis partigjængeren Stabell, han tænker paa.

Daas samlede indtryk af de sidste storting er dette: «Jeg antager, at intet menneske i Norges land (!) nu vil paastaa, at folket er modent til at udøve det engelske parlaments republikanske myndighed, nemlig at regjeringen sanktionerer alle storthingets beslutninger, og erkjender det i besid-

delse af den hele lovstiftende suverænitet, efterat storthinget i 1842 har besluttet brændevinsbrændingens ophør, og storthinget i 1845 har besluttet en lov om at folket skulde udkaare politibetjentene paa landet.»

Dette Daas udbrud maa vel tages med forbehold. At han dog ikke nærede nogen afgjort mistillid til det norske folks evne til selvstyre, viser hans forsvar for decentralisationen:

«Den mærkværdige indsigt og kjærlighed, hvormed det hele folk har omfattet formandskabsindstiftelsen, hvorved den er bleven næsten lige vigtig som selve statsformen, viser, at her har folket fundet sin naturligste politiske troesbekjendelse. Endskjønt den idé, som «Blikket» (P. J. Homanns flyveskrift) tillægger bondepartiet, at dele Norge i 400 republiker, regjerede af formandskaber, vistnok er ufornuftig og skadelig, er den dog langt mere national end den modeidé, som er denne rak modsat, nemlig at gjøre Kristiania til Paris (!) og vor regjering til franske ministerier (!).»

Saa berettiget som det selvstyre, man oprindelig tildelte bygderne, end kunde være, har det dog været bygdekommunernes voksende magt, der har ført udviklingen i vort land i en retning, «rak modsat» Daas politiske grundanskuelse.

Denne har han udtrykt saaledes:

«Den gamle norske bonde, hvem vore skjalde og sagamænd fremstillede som ideal, var en selv-

stændig mand, der følte sit eget værd, og vilde have det respekteret. Han vilde, efter det engelske ordsprog, have sit hus betragtet som sin borg, hvori han kunde gjøre alt, hvad der ikke var hans medborgere til skade. Fra denne mere aristokratiske aand, hvor personen selv betyder noget, udgaar det rigtige begreb om frihed, der bestaar i at fordre visse bestemte rettigheder for den enkelte borger eller det særskilte menneske. Anderledes er det derimod, naar under alles fuldkomne lighed individet ikke selv betyder nogen ting, naar enhver betragter sig kun som et medlem af en stor masse. Her opstaar ikke ideen om individuelle rettigheder. Men her fødes derimod et andet begreb, som kun den med historie og filosofi ubekjendte kan forvexle dermed, nemlig majoritetens herredømme.» «Uagtet det er en meget almindelig begrebforvexling at forestille sig enhver demokratisk forfatning som liberal, lærer dog historien, at det er en af de groveste vildfarelser.» «Det er ved historiens uimodsigelige vidnesbyrd godtgjort, at der ikke sjelden under paaskydelse af denne idé (at frihed og majoritetsherredømme er.ét) har været udøvet et grummere og mere barbarisk tyranni, end nogen kristelig enehersker har villet og vovet. Den frihed, der ikke som en herskende og underkuende trods, men som en beskyttende og retfærdig grundsætning fortjener gode og forstandige menneskers kjærlighed, er alene den i Englands

og Amerikas tolerante love udprægede forestilling, der gaar ud paa, at sikre enhver borger hans ret og at tilstede ham alt det raaderum og den bevægelighed, der ikke gjør indgreb i naboens bedre ret.»

— — —

Daa er hos os en af de mest repræsentative forkjæmpere for den skandinaviske bevægelse. Allerede i 30-aarene havde han i «Morgenbladet» udviklet sine anskuelser i denne store sag.

Intet fænomen har saaledes præget det 19de aarhundrede som den sterke udvikling af nationalitetsfølelsen. Det er fra den, at en stor del af aarhundredets aandsliv har modtaget sine mest frugtbare impulser. Navnlig har dette været tilfældet i de germanske lande, som — bortset fra England — egentlig først i det 18de aarhundrede begyndte at bygge op en selvstændig kultur. I politisk henseende har den samme bevægelse dels virket samlende, dels udskillende. Det sproglige fik mere at si end det tilfældig politisk sammenhørende. Tidligere havde borger og bonde mindre følt sig som medlemmer af en nation end som undersaatter i et bestemt statssamfund under et nedarvet kongehus.

Denne nationalitetsbevægelse bevirkede i Norge paa den ene side en stræben mod norskhed, paa den anden side et ønske om at samles med frænder af samme stamme i et fælles forbund, mere eller mindre strengt, af mere eller mindre fri og aan-

delig eller politisk og statsretslig karakter. De mest konsekvente tilhængere af skandinavismen — og til dem hørte Daa — saa i de tre nordiske stammer blot grene af den samme nationalitet, der naturlig burde forenes i ét statssamfund. Den idé, som realiseredes af tyskerne for de sydgermanske landes vedkommende, vilde Daa og hans meningsfæller ha realiseret for Norge, Sverige og Danmark.

I en liden piece, som bærer den snurrige og misvisende titel «Danmark russisk eller skandinavisk» (1849)[1], har Daa gjennemgaaet hele skandinavismens program, svaret paa de forskjellige indvendinger, fremholdt dens fordele — kort sagt samlet det væsentlige, der har været anført for og imod skandinavismen. Den indeholder en række af bemerkninger, hvis klogskab og gyldighed man fremdeles maa erkjende.

Hans udgangspunkt er, at «1848 og 1849 aars orkaner have aldeles henveiret alle de skuffende fortrøstninger og forhaabninger, hvortil partikulærpatriotismen i smaastaterne støttede sig». De har henvist til statsforbundene, «der først da fremtræde som en nødvendighed, naar den enkelte stat har

[1] Titelen har hensyn til den mulighed, at Rusland skulde blande sig i den første slesvigske krig og derved bringe Danmark under sin interessesfære, mens Daa's opfatning er den, at Danmark bør bli skandinavisk og opgi sin helstatspolitik.

maattet prøve eller seet af erfaring, at den ikke er sig selv nok». Mens det dengang uenige Italien var blit bragt i dyb elendighed, fordi det ikke dannede et eneste statssamfund, havde de smaa tyske stater ladet deres bygde-uafhængighed gaa op i en stor forbundsstat og derved opnaaet «den høiere nationale selvstændighed og velvære». Vi maa regne med, at «folkenes magt og frihed for en væsentlig del beror paa deres størrelse».

Af de indvendinger, der kunde gjøres mod kravet paa en skandinavisk sammenslutning, prøver han først den, at de store magters indbyrdes jalousi skulde stille sig imod f. eks. en erobring af Norge, og viser dens løshed. Datidens politiske konstellationer røber klart nok, at en mulighed herfor kan opstaa ad flere veie.

Nogenslags ridderlighed maa man allermindst vente. «Hvorfor skulde Polen og Tyrkiet være de eneste stater, der var tjenlige til, som offere, at befæste freden? Naar er Skandinavien tillagt større ukrænkelighed end andre folkeslag?»

Den indvending, at Norge og Sverige danner en militær enhed, der bedst vil klare sig uden «det svage punkt» Danmark, finder Daa ogsaa lidet holdbar: «Ingen svensk har troet, at hans land blev lykkeligere og mægtigere ved at berøves en tredie del af sine forsvarere og ved at faa russiske istedet for svenske kanoner paa Åland, udenfor Stockholms porte.» Engelske statsmænd

indrømmer vistnok «muligheden af at Britannien for Kanadas skyld kan faa krig med De forenede stater, saa det altsaa bliver en sørgelig nødvendighed at holde flaader og krigshære til Kanadas forsvar. Men de paastaa at, naar man endelig skal have krig, er det bedre at føre den med Kanadas bistand imod De forenede stater end imod De forenede stater og Kanada tillige». Den her bestridte opfatning vilde umuliggjøre al kolonialpolitik. Og i sine konsekvenser vilde den lede til selvopgivelse.

Endelig har man villet henføre danskerne til en anden gruppe af den germanske race end nordmænd og svensker — hvorfor skandinavismen skulde være «uhistorisk». Daa anvender mere skyts mod denne urimelige indvending, end den fortjener. Lige saa ubegrundet er den tanke, at Danmark skulde tænke paa at erhverve sig et «principat eller overherredømme i en skandinavisk forbundsstat».

Saa imødegaar Daa den paastand, at tanken om et skandinavisk forbund skulde være udgaaet fra «sværmere og digtere, der følte begeistring for denne store idé». Den er i ethvert fald opstaaet hos intelligensen, ovenikjøbet hos praktiske mænd, som hylder den nationale énheds-idé «for at opnaa flere af borgersamfundets største goder». «Hele sagen er verdslig, ligesom al politik.»

Med beundring og megen forstaaelse betragter

Daa den tyske énhedspolitik, og han har et forbausende klart blik for de veie, tyskerne snart skulde slaa ind paa: for at støtte sin handel og industri maatte de tilsjøs og tillands bli lige saa mægtige som England og Frankrige. Og de maatte skaffe sig kolonier. Det fremtidige herredømme tilsjøs var ikke mindst vigtigt: «Tyskland maatte altsaa erhverve sig en statseenhed og ved de ressurcer som denne frembød, en flaade!»

«Disse anskuelser,» tilføier han lakonisk, «er ikke poetiske, og jeg har aldrig seet dem fremsatte paa vers.»

Enhver tysker havde kunnet si sig selv grunden til de franskes tidligere overlegenhed. «De franske vare altid optraadt som eet, samlet, enigt og kraftigen ledet folk, hvorimod aldrig mere end en del af de tyske stater paa en gang havde mødt dem, medens de andre tyske enten havde iagttaget en egennyttig neutralitet eller endog forrædersk slaaet sig til fienden. Dette bedrøvelige og skjændige forhold vilde altid gjentage sig, saalænge ikke landet var forenet under en stærk regjering. Thi hvergang en krig udbryder, ere der altid tusinder af borgere, som vilde slutte fred paa de skjændigste betingelser.»

«Tyskerne have lært sin politik af Englands historie og af dets storværker, de ville ikke lære den om igjen af dets politikere og deres falskhed.»

«En virkelig politisk union af de tre skan-

dinaviske lande, Norge, Sverige og Danmark, som forpligter dem til at bistaa hinanden i krig med et fælles hærvæsen og lader dem optræde som eenhed imod alle andre magter, lover os de samme fordele, der ovenfor er paaviste at være tyskernes formaal.

Alene denne skandinaviske enhed er istand til at yde os saamegen pengekraft og folkemagt, at vi kunne have rimeligt haab om at vorde istand til at møde endog kuns det første angreb af vore formodede fiender.»

Daas forklaring af det slesvigske spørgsmaals praktiske udseende er grei og fornuftig. Han «gjenopripper ikke en tøddel af de gamle pergamenter og de moderne bevisførelser». Hvem der har «retten», vil dog tilsidst «magten» afgjøre. Den moralske berettigelse ved enhver politisk omvæltning blir først da godtgjort, naar det viser sig, at «det onde, man vilde undgaa, og det gode man tragtede efter at opnaa» ved sin vigtighed opveier de onder, omvæltningen afstedkom. Den rigtige afgjørelse er efter hans mening den, der ganske simpelt og bestemt tilsies af «nationernes retsfølelse»: «de dansktalende slesvigere ere danske og de tysktalende maa faa lov til at høre til Tyskland, hvis de ville og ere stærke nok til at kunne.»

For Danmark er den rigtige politik at opgi enhver tysk magtstilling og at slutte sig til sine

skandinaviske frænder. «En saadan forening af beslægtede elementer har vist sig at fremme kulturen og de tre omtrent jevnstærke stater kunne ikke udøve nogen overvældende eller knusende indflydelse paa hinanden.»

Men «dersom den skandinaviske union vorder indgaaet, skal det ske frit: foreningen skal stiftes, fordi vedkommende nationer ere oplyste nok til at indse adskillelsens fordærvelighed og til at erkjende, at forening ikke blot er nyttig (thi dette er ikke motiv nok til at stifte stater) men nødvendig, for længere at kunne være til».

Daa vedblev altid at være varm skandinav. I 1862 sier han: «Skandinavismen kan i alle nordiske riger have havt sine anfegtelser; men — det er vor tro som vort ønske — af disse øieblikkets kampe er den gaaet ud lutret og styrket.» Dog indrømmer han da, at den «endnu i det væsentlige er en opløftende og poetisk fremtidstanke».

— — Daa deltog, som vi ved, ikke saa lidet i maalstriden.

Hans standpunkt er der delvis bestemt af hans skandinavisme.

Allerede i 1838 udtaler han sig med megen interesse for den danske sprogforsker Rasks tanke gjennem ortografien at nærme de skandinaviske sprog til hinanden: «Han vilde ikke forandre et eneste ord, en eneste lyd i sproget — kun be-

tegnelsen af lyden vilde han rette. Men han vilde, at folkeeiendommeligheden skulde bære frugter og skyde blomster, ikke blot være et skjelnemerke.» «Det foresvævede ham altid, at der i Sverige, Finland, Danmark, Island og Norge bo 6—7 millioner mennesker, som forstaa hinandens tale uden vanskelighed, men som saa lidet forstaa hinandens skrift, at de læse 10, ja maaske 100 tyske eller franske bøger for hver dansk og svensk. Ham var det klart, at dette forhold var højst skadeligt, og at denne skade var tilvejebragt ved en ogsaa i andre henseender uhensigtsmæssig og byrdefuld retskrivning.»

Da Ivar Aasen optraadte, modtog Daa ham i 1852 gjæstfrit i «Den norske tilskuer», hvor Aasen foreløbig protesterede mod, at man overførte folkelige ordsprog, gaader, stev, folkeviser og folkeeventyr paa «dansk», — man skulde gjengi dem i deres egen dialekt. Senere kunde man prøve sig frem med originalt forfatterskab paa maalet. Ligeoverfor denne tankegang stillede Daa sig endnu ret velvillig. Men eftersom det viste sig, hvad maalbevægelsen virkelig indebar, optraadte han mere tilbageholdent. Og hans endelige standpunkt laa vistnok ikke fjernt fra den opfatning af maalbevægelsen, som en tysk videnskabsmand gjorde gjældende i en ytring, citeret af Daa: «endnu en hindring for menneskeslægtens samfærdsel i aandelig og materiel henseende».

— — —

I det 18de aarhundrede var interessen for den nordiske historie i sterk vækst. Den viser sig dels i originale arbeider, dels derved, at man udgir i trykken eller paabegynder udgivelsen af vigtige historiske dokumenter og skrifter, enten i grundsproget eller i oversættelse. Samtidig studerer man med iver de gammelnordiske sprog. Der udkommer saaledes i forrige aarhundrede ikke faa arbeider over islandsk — ordbøger og grammatiker. I dette arbeide gik danske, nordmænd og islændinge sammen, men der var ogsaa nordmænd, som først og fremst kastede sig over Norges historie, og hvis forskning ikke alene har almindelig videnskabelig betydning, men ogsaa har virket til at udvikle den norske nationalitets selvbevidsthed. Den mand, som her gik i spidsen, er Gerhard Schøning. Han samlede al sin kraft om opgaver, der forekom ham betydningsfulde for Norge.

I 1751 skrev han sit «Forsøg til de nordiske landes, særdeles Norges, gamle geografi», der blev udgit af «Det danske selskab». Samme aar blev Schøning rektor i Trondhjem. Her traf han to mænd, der ligeledes har havt stor fortjeneste af Nordens videnskabelighed, Suhm og Gunnerus. I forening udgav Suhm og Schøning «Forbedringer af den gamle danske og norske historie», der udkom i 1757. Saa stiftede Gunnerus, Suhm og

Schøning «Det norske videnskabsselskab». I dette selskabs skrifter offentliggjorde Schøning forskjellige afhandlinger, deriblandt et meget interessant arbeide om Trondhjems domkirke.

I 1765 blev Schøning forflyttet til Sorø. I 1769 udgav han «Om de norskes og en del andre nordiske folks oprindelse», der maa betragtes som indledningen til det verk, der var hans livs maal: en stor norgeshistorie fra den ældste tid op til samtiden.

Dette skrift er merkeligt derved, at teorien om en indvandring ad nordlig vei, den saakaldte «norske» teori, som fremsattes i 1839 af Keyser og senere forfegtedes af Munch, allerede her er fuldt udviklet. Keyser synes at ha været uvidende herom — i ethvert fald nævner han det ikke.

I 1771 begyndte Schøning udgivelsen af sin norgeshistorie, og fra 1773—75 havde han reiseunderstøttelse til et ophold i Norge. Han bereiste Trondhjems stift, Gudbrandsdalen, Hedemarken og Kristianiaegnen. Denne reise har han beskrevet i historisk og antikvarisk øiemed — den første reisebeskrivelse i denne genre i Norge (2 hefter trykt 1778—1782). I 1775 blev han geheimearkivar efter Langebek og begyndte efter kongeligt paalæg udgivelsen af «Heimskringla»: de to første og en del af tredie bind blev færdige. I sin norgeshistorie naaede han ikke længer end til tredie del (980). Han døde som bekjendt allerede 1780.

«Heimskringla», dette verk, der er os saa kjært og værdifuldt ved dets stilling i vor nationale litteratur, har, som vi ved, i tidernes løb været udgit adskillige gange, dels i originalsproget, dels i oversættelse. Dets historie gjennem de forskjellige udgaver til vor tid er illustrerende for vor kulturudvikling. Det har været mere for os nordmænd end en historisk og kunstnerisk interessant bog. Det har været et nationalt samlingsmerke, en national skat, i mindre maalestok har det spillet samme rolle som det gamle testamentes historiske del hos jøderne. Det har holdt vor gamle historie, vor fortid frisk i vort minde. Det har gjennem lange tider været en bondens bog, en almindelig, god og udviklende læsning paa vore gaarde. Da Peder Claussøn Friis overførte «Heimskringla» paa et sprog, der allerede dengang var vel saa tilgjængeligt for den norske almenhed som oldnorsken, var det en gjerning, som den norske nation stedse vil være ham taknemmelig for. Han gjengav Snorres verk i en i bedste forstand folkelig stil, djerv, enkel og malerisk.

Denne Claussøns oversættelse blev, som vi ved, gjennem Ole Worm efter Claussøns død besørget i trykken 1633 i Kjøbenhavn under titelen «Snorre Sturlasøns norske kongers chronica, udsat paa dansk». Claussøn har benyttet flere forskjellige haandskrifter. Senere har han tilføiet

en oversættelse af kongesagaerne efter Snorres tid, og et mellemparti har han indarbeidet efter en Sverres saga af en nyere forfatter. Ole Worm har, da han udgav bogen, yderligere foretaget adskillige ændringer. Claussøns Snorre maa derfor. delvis karakteriseres som en bearbeidelse.

I forrige aarhundredes begyndelse forefandtes der af «Heimskringla» — man har, som vi ved, kaldt Snorres norske kongesagaer saaledes efter indledningsordene i «Ynglinga saga» — to pergamentshaandskrifter, det ene har man kaldt «Kringla», det andet «Jøfraskinna». De blev begge ødelagt ved Kjøbenhavns brand 1728, men var heldigvis da afskrevne af islænderen, Asgeir Jonsson. Saa er der to andre membraner, hvis originaler fremdeles er i behold: «*Codex Frisianus*» og «Eirspennil» — de er defekte, i den ene mangler Olaf den helliges saga, den anden begynder med Magnus den godes.

Det er paa disse fire haandskrifter, de senere udgaver har bygget.

Den første udgave af Snorre Sturlason paa originalsproget skyldes en svenske, Johan Peringsköld, Stockholm 1697. Det er ham, som formodentlig har brugt betegnelsen «Heimskringla». Han har ved siden af haandskriftet «Kringla» benyttet Peder Claussøns oversættelse, tildels paa en meget uskjønsom og sprogurigtig maade, samt enkelte membraner af ældre sagaer.

Denne udgave, som var temmelig mangelfuld, fulgtes af Schønings. Han fik, som vi har hørt, selv kun udgit de to første bind. 1783 kom tredie bind, besørget af Skule Thorlacius. Hvor stor interessen var for Snorres arbeide, viser allerede det, at der intet sparedes i bogens udstyr: den blev efter datidens forhold et pragtverk. Og den oldnorske tekst ledsagedes baade af en dansk og en latinsk oversættelse. Men ogsaa denne udgave led under betydelige svagheder i tekstbehandlingen.

Efterat begivenhederne i 1814 havde git det norske aandsliv nyt indhold, var det ganske naturligt, at vore historikere med forkjærlighed vendte sig mod Norges fortid, og at interessen for den gamle norske kultur og dens verker blev endnu varmere. Alle landets bedste mænd forstod, at det, der skulde berettige og befæste vor stilling som selvstændig nation, det var, at vi virkelig i aandelig henseende manifesterede vor selvstændighed, at vi formaaede at skabe en egen nynorsk kultur. Under dette arbeide maatte vi først og fremst støtte os til de traditioner, dansketiden syntes at bryde. Til en begyndelse var nordmændene tilbøielige til at dække over nutidens aandelige fattigdom ved at prale med de stolte erindringer. Sagaens store minder blev ligesom endnu større, fordi det var saa smaat alt det man havde lige for øie. Men denne trang til

at bygge op et nyt Norge formede sig ikke bare som skryt og mindetaler over svunden glans. Den havde bl. a. den gode følge, at vi med kjærlighed og ærbødighed forsøgte at fremdrage og bevare vor gamle kulturskat.

Det, man forstaar ved et lands nationallitteratur — i snevrere betydning — det er jo dels den litteratur, der spirer op af landets egen jord, dets nationale poesi, dels den, der omhandler landets historie og minder. Den sidste er ikke mindre væsentlig, mindre betydningsfuld, end den første.

Mens vor nationale poesi i begyndelsen af dette aarhundrede kun var fattig og ringe, havde vi paa det historiske omraade allerede før 1840 naaet anerkjendelsesværdige resultater. Navnlig var der udrettet meget ved at samle og gjøre tilgjængelig gamle skrifter og dokumenter af interesse for vor historie og vor kultur.

Netop i begyndelsen af vort aarhundrede kom «Heimskringla» til ære kanske som aldrig før. Den blev feiret som vor nationale bog fremfor alle, mangengang i ødsle og patetiske ord. Men den blev ogsaa læst: bogens popularitet var ingen tom frase. Det var fremdeles Peder Claussøns oversættelse, som var mest kjendt og benyttet. Den kostbare kjøbenhavner-udgave med den tredobbelte tekst fik aldrig større udbredelse hos os. En patriotisk og offervillig mand, Jacob Aall, fandt,

at en ny oversættelse var paakrævet. Den kom 1838—39 i et særdeles smukt og værdigt udstyr. Den udgave har vi vel alle fra børn af været fortrolige med. Senere har «Snorre» i 1868 været udgit i originalsproget med en fortræffelig tekstbehandling af C. R. Unger. Den kom i en serie af brilliante udgaver af vore gamle verker, som det norske oldskriftsselskab har ladet besørge. Og i vore dage foreligger der som bekjendt atter en ny smukt udstyret oversættelse.

Jacob Aalls «Snorre» var imidlertid blot et enkelt udtryk blandt mange for den iver og dygtighed, hvormed nordmændene, efterat de havde vundet politisk selvstændighed, tog sig af sin fortidslitteratur.

Til en begyndelse havde adskillelsen fra Danmark vanskeliggjort benyttelsen af de kilder, hvoraf vor oldtidsforskning fornemmelig maatte øse.

«Selskabet for Norges vel», der var stiftet 1810, og hvis historisk-filosofiske klasse ledede af overlærer Ludvig Stoud Platou og presterne Claus Pavels og Johan Storm Munch, var begyndt med at opstille historiske prisopgaver og at anlægge en diplomsamling. Det havde allerede tidlig planer til at udgi en oversættelse af «Snorre» og forskjellige utrykte sager af historisk værd. Det drev forhandlinger herom med de danske historikere Nicolai Grundtvig og P. E. Müller. Disse forhandlinger afbrødes 1814. Det

unge norske universitet var sparsomt udrustet med hjælpemidler, og foreløbig gik det derfor noksaa smaat.

Den første professor i historie var Ludvig Stoud Platou. Saa kom Enevold Steenbloch. Det var begge dygtige mænd, men noget merkeligere arbeide i norsk historisforskning kom ingen af dem til at efterlade sig.

En langt større betydning fik professoren i statsøkonomi, Gregers Fougner Lundh, og en fremragende historiker udenfor universitetet, justitiarius Jens Christian Berg. Tidligere er nævnt Jacob Aall, hvis interesse for fædrelandets historie allerede i vort universitets første virkeaar gjorde sig smukt gjældende. Han bekostede 1812 Werlauffs udgave af Vatnsdølasaga og 1814 Bjørn Halldorssons islandske lexikon. Selv lærte han 37 aar gammel oldnorsk og oversatte Laxdølasaga og brudstykker af Njaals saga. Stor fortjeneste havde endvidere kaptein G. Munthe af sine geografiske anmerkninger til «Snorre». Gregers Lundh planlagde et norsk diplomatarium og udgav 1828 en prøve, der imidlertid blev uden fortsættelse. Chr. Lange og Unger realiserede 1847 hans idé og leverede første bind af vore oldbreve.

Lundh har ogsaa mange andre fortjenester. Bl. a. oversatte han Bergens gamle bylov, han udvirkede statsunderstøttelse til udgivelsen af Norges

gamle love, han hentede hjem fra München Kristian den 2dens og erkebiskop Olaf Engelbrektsøns arkiver. Sammen med Berg, Munthe og Keyser stiftede han samfundet til udgivelse af Samlinger til det norske folks sprog og historie, der udkom i seks bind (1833—1839). Disse samlinger danner et merkepunkt i vor nationale udvikling. Fra denne tid udfoldede der sig hos os en virkelig rig historisk litteratur — dels originalarbeider, dels udgaver af vore ældre utrykte arbeider. Det nye Norge vidste paa en ærefuld maade at dokumentere sin aandelige selvstændighed.

Til de nævnte samlinger har især Berg leveret mange og værdifulde bidrag. Han var en af dem, som med sin udprægede nationale selvfølelse, sin glæde over fædrelandets frigjørelse, sin uvilje mod det danske herredømme, ved hele sit historiske syn kom til at gi en bestemt historisk skole dens præg.

Denne skole, som man har kunnet kalde den nationale, har visselig i meget havt uret, og mange af dens synsmaader har den senere forskning delvis gjendrevet. Men den har samtidig havt overordentlig stor betydning — baade rent videnskabelig og især for udviklingen af vor nationale kultur. Den har havt en stor mission i vort aandsliv, derved at den i høi grad har bidraget til at udvikle nordmændenes selvstændighedsfølelse

som folk. Den har git dem mere mod til at søge sit eget, udfolde sine kræfter, være sig selv. En falsk teori har undertiden i øieblikket større værd end en rigtig. Og for vort unge aandsliv har den nationale historiske skoles feiltagelser havt uberegneligt værd.

Denne skoles fornemste repræsentanter er, som vi ved, Rudolf Keyser og P. A. Munch.

Der er navnlig to teorier, som gir den norske nationale historiske skole dens særpræg. Begge disse er oprindelig formulerede af Keyser.

Den første gjælder forholdet mellem norsk og islandsk litteratur. Her hævder Keyser — i modsætning til dem, der enten vil gjøre vor oldtidslitteratur saavidt muligt til fælles nordisk, og dem, der vil gjøre den til specifik islandsk, — at den er fælles norsk-islandsk. Denne teori har han udviklet i sin indledning til «Nordmændenes videnskabelighed og litteratur i middelalderen». Den anden gjaldt veien for nordmændenes indvandring til Norge.

Den islandske litteratur var efter Keysers mening nærmest en gren af den norske. Islænderne havde fortjenesten af at ha opbevaret og nedskrevet traditioner, som allerede havde faaet sin bestemte form i Norge. De følte sig stedse selv som nordmænd, de stod i stadigt samkvem med Norge, og det var tildels paa norske stormænds opfordring, at de nedskrev sine verker.

Samtidig medgir Keyser, at de fleste af datidens unavngivne forfattere eller traditionsnedtegnere, hvad man nu vil kalde dem, har været islændinger. Ligeledes har i den senere periode, fra omkring aar 1000, de fleste navnkjendte forfattere, skaldene, været islændinger.

Et spørgsmaals besvarelse afhænger af, hvordan spørgsmaalet stilles. Den gamle litteratur er fornemmelig islandsk, hvis man spørger efter nedtegning og nedskrivere. Den er derimod ingenlunde specifik islandsk, hvis man spørger efter den kultur, hvoraf den er fremgaaet. Den er i aand og sprog lige meget norsk som islandsk. Det fælles sprog og den nære aandelige forbindelse maa her tillægges en væsentlig vægt. Man kan ikke skrive en gammel islandsk litteraturhistorie, uden at Norge kommer til at spille en væsentlig rolle i denne. Man kan heller ikke skrive en gammel norsk, uden at Island faar en lignende plads. Derimod kan i begge disse fremstillinger Danmark og Sverige holdes udenfor. En anden sag er det, at en betydelig del af den norsk-islandske litteratur viser hen til ældre fælles-germanske traditioner.

Keyser var imidlertid gaaet meget for vidt, da han væsentlig vilde gjøre islændingerne til nedskrivere. I sin iver for at bygge op et gammelnorsk kultursamfund, gi det unge Norge et stort vakkert billede af det gamle Norge, dets

poesi, dets videnskab, dets institutioner, retslige og religiøse, — i sin begeistring for denne opgave har han visselig gaaet islændernes ret for nær. Vi kan trygt indrømme dem brorparten af æren.

Keysers lære har da ogsaa været gjenstand for skarpe angreb af udenlandske forskere og for kritik og modifikationer af norske. Som rimeligt er, har den norske kritik altid været en smule venligere, mere imødekommende. Man har samtidig havt en sterk følelse af den betydning, den «nationale» historiske skole, selv i dens overdrivelse, har havt for vort aandsliv.

En af de lærdeste auktoriteter paa det foreliggende omraade, Henrik Schück, har kortelig git sin opfatning af spørgsmaalet saaledes:

De senere paa Island optegnede gamle sange staar under en sterk paavirkning af den norske kultur. En stor del har kanhænde allerede før Islands kolonisation erholdt den samme form i moderlandet, i hvilken de nu foreligger, og ubestrideligt er det, at idetmindste de fleste af eddaens heltekvad har været kjendt i Norge paa samme tid. Ikke mindre sikkert er det, at den lærde skaldedigtning havde sine ældste repræsentanter i Norge. Men eiendommeligt nok synes disse litterære bevægelser at stanse omtrent samtidig med, at islænderne fremtræder paa verdensteatret. Ingen norske skalde omtales senere, og allerede Olaf Haraldssøn og Harald Haardraade

omgiver sig fortrinsvis med islandske hofpoeter. Den for sin tid saa høit dannede kong Sverre blev nødt til at anvende islænderne til sine litterære opgaver. Nogle love, en eller kanske tre kortfattede krøniker og etpar religiøse skrifter, er alt hvad den norske litteratur har at opvise ved begyndelsen af det 13de aarhundrede.

Karakteristisk for denne sterilitet er de indledningsord, hvormed den norske munk Theodoricus begyndte sit latinske arbeide: *Historia de antiquitate regum norvagensium.*

Som sine hjemmelsmænd nævner han islænderne, «hos hvilke erindringen om disse konger fortrinsvis ansees at leve videre, da de bevarer det besungne i deres kvad», — og paa et andet sted indprenter han udtrykkelig, at tidligere (han skrev omkring 1180) fandtes ingen historieskriver i hans fædreland. Man har saaledes al anledning til bestemt at tilbagevise den af nordmanden Keyser fremsatte teori, ifølge hvilken den saa righoldige islandske historiske sagalitteratur visselig var nedskreven paa Island, men ogsaa blot nedskreven. Det egentlige forfatterskab skulde ha fundet sted i Norge. — Disse chauvinistiske drømmerier tør nu ikke længere i Keysers eget fædreland paaregne mange tilhængere, og af videnskaben er de forlængst blit forkastede: den islandske sagalitteratur er islandsk og udelukkende islandsk.

Schück paaviser dernæst, at der ved Haakon den gamles regjering atter udvikler sig en rig norsk litteratur — den romantiske sagadigtning — men denne er ikke norsk i egentlig forstand. De arbeider, som nu omplantes paa norsk grund tilhører den almindelig europæiske, romantiske og teologiske middelalderlige litteratur og bestaar af udenlandske legender, ridderromaner og novelletter. Schück nævner som en af dens interessanteste verker den Tjodrek af Berns saga, som af Gustav Storm er paavist at være forfattet i Bergen mellem 1250 og 1265 af en nordmand efter fortællinger af indvandrede nordtyskere, folk fra Bremen og Münster.

— Schücks omtale af den gamle norske litteratur er i virkeligheden lidt for flot. Naar han sier, at kun nogle love, en eller kanske tre krøniker og etpar religiøse skrifter foreligger i Norge fra omkring 1200, — er dette ingenlunde noget træffende udtryk for for det rigtige forhold.

For at gi en lidt tydeligere forestilling om dette maa jeg nævne særskilt de forskjellige grupper af gammel norsk-islandsk litteratur. Alle disse grupper er af Keyser gjort til gjenstand for en interessant behandling i hans forelæsninger over «Nordmændenes videnskabelighed og litteratur i middelalderen», som han paabegyndte i 1847, og som foreligger trykte i Ryghs udgave af 1866.

Der er først det navngivne forfatterskab, de forskjellige skalde og deres digtning. Skaldekunsten har været almindelig over hele Norden. I Ragnar Lodbroks saga forekommer der skaldestykker, som med rette eller urette tillægges ham og hans sønner. Af den gamle sagnskald Brage, Lodbroks samtidige, er der ligeledes bevaret brudstykker. Men det er først fra Harald Haarfagres tid, at der i større mon foreligger digte af historisk kjendte skalde. Disse er for det meste nordmænd eller islændere. I den tidligere periode mange nordmænd — i den senere for det meste islændere. Men hele denne skaldedigtning maa betragtes som sammenhængende. En stor del af den islandske skaldekunst er ogsaa blit til ved det norske hof. S k a l d e d i g t n i n g e n e r h v e r k e n n o r s k e l l e r i s l a n d s k, d e n k a n a l e n e b e t e g n e s s o m n o r s k - i s l a n d s k.

Jeg gaar imidlertid forbi Snorres bekjendte lærebog i skaldekunst, den saakaldte yngre edda, og den samling af oldkvad, man har benævnt den ældre edda, og fæster mig ved sagaerne, der gjerne inddeles i tre grupper: den mystisk-heroiske saga, den historiske og den romantiske. Den første gruppe refererer gamle traditioner, som under megen omdigtning gjennem mange slægtled kan føres tilbage til begivenheder langt ældre end Norges ældste sikre historie, dels til sydgermanske sagnkredse, de samme, der forekommer i

«Niebelungenlied», dels til gamle nordiske sagnskikkelser, danske som Rolf Krake og Ragnar Lodbrok, eller norske som Hálf og Frithjof. Denne gruppe, hvis stof er fællesgermansk eller fællesnordisk eiendom, maa vel i sin nuværende form nærmest betragtes som islandsk. Det er islandske omarbeidelser af gamle sagn og sange. Volsungesagaen, der stammer fra ca. 1290, er f. eks. ifølge Sophus Bugge for største delen ikke andet end en prosaisk omskrivning af gamle kvad. Ofte følger den prosaïske fremstilling digtene punkt for punkt, ja, den har endog misforstaaet deres udtryk. I det øieblik det ikke kan paavises, at en ældre norsk bearbeidelse her har været bestemmende for den islandske, maa efter sin hele beskaffenhed disse sagaer sies at tilhøre Island. Her som andetsteds har tidligere den omstændighed, at man tillagde baade sagaerne og navnlig kvadene en større alder, end de virkelig besidder, virket forstyrrende. Sophus Bugges og Gustav Storms undersøgelser, særlig da den første geniale forskninger, har jo ganske revolutioneret vor oldtidsvidenskab. Det tør nu ansees for fastslaaet, at oldkvadene er tre-fire hundrede aar yngre, end man paa Keysers tid gjerne var tilbøielig til at antage, og at de mytisk-heroiske sagaers affattelse ogsaa falder meget senere, end man først troede. Keyser har iøvrigt for sit vedkommende været meget forsigtig med at ville be-

stemme de forskjellige digtninges alder, — det er først lidt efter lidt, at man har tilveiebragt et materiale, hvoraf man har kunnet drage sikrere slutninger.

Den næste gruppe, den historiske saga, tilhører ikke saa udelt Island. Her har Schück brugt lidt uforsigtige udtryk. Den historiske saga omhandler dels foreteelser i Norge, dels foreteelser paa Island. I sidste tilfælde er den rent islandsk: det er islændinger, som skriver om islandske forhold. Den fremtræder da fornemmelig som islandsk ættesaga, og just i denne form har den oldnordiske fortællekunst naaet sit høidepunkt.

Ser man paa den del af de historiske sagaer, der omhandler Norges forhold, vil man vistnok finde, at ogsaa her er forfatterne ofte islændere. Det er f. eks. tilfældet med «Stutt ágrip af Norges konunga sögum», med den saakaldte «Morkinskinna», et pergamenthaandskrift, der begynder 1035 og gaar til 1157, den saakaldte «Flateyarbok», der indeholder en mængde spredte beretninger og historiske digtninge, samt endelig Snornes berømte «Heimskringla». Men i alle tilfælde bygger historikerne for en væsentlig del paa norske meddelelser, og af de mange nu tabte sagaer, som har dannet grundlaget for f. eks. Snorres verk, har visselig endel været norske, de har første gang været fæstede paa perga-

mentet i Norge. Men saa er der ogsaa en meget vigtig saga, efter sit udstyr benævnt «Fagrskinna», som baade er blit til i Norge og er forfattet af en nordmand. Foruden denne er flere mindre sagaer sandsynligvis norske.

Samtidig maa man huske, at flere af de mere bekjendte sagaskrivere var fødte nordmænd, selv om de til tider opholdt sig paa Island. Det er f. eks. tilfældet med Hauk Erlendsson, der endog har andel i bearbeidelsen af en særlig islandsk saga («Landnamabok»), og sandsynligvis ogsaa med Jon Halldorsson, der senere blev islandsk biskop. Centrum for det historiske arbeide var Island, men materialet kom gjerne i en eller anden form fra Norge. Undertiden, fortælles det, har nordmænd dikteret islændere beretninger om norske begivenheder. Det saakaldte «Hryggjarstykke» — der beretter om Harald Gille og hans sønner, om Magnus Blinde og Sigurd Slembe — skal saaledes være dikteret islændingen Erik Oddsson af nordmanden Hall Torgeirsson. Og ved enkelte leiligheder bygger de senere sagaer paa et øienvidnes oprindelige beretning. Det er f. eks. Vidkunn Jonsson, der som deltager i krigsfærden har bevaret kjendskabet til begivenhederne under Magnus Barfods tog til Irland for historien. Saa maa man huske, at den senere historieskrivning stadig støtter sig til skaldenes kvad. Disse kvad og den mundtlige tradition er

sagaernes egentlige grundlag. Endelig har ogsaa enkelte konger, som Sverre, selv havt en haand med i arbeidet. Karl Jonsson, en islænding, var Sverres sekretær. Kongen har mere eller mindre nøiagtig indgit ham, hvad han skulde si. Den kloge mand vilde helst være sin egen historieskriver. Og om Sturla Tordsson heder det, at han sammensatte kong Magnus Lagabøtters saga efter hans brevskaber og kongens eget raad.

Alt dette — og meget mere, som her ikke er fornødent at anføre — synes at vise, at den sagalitteratur, som omfatter Norges historie, maa betegnes som norsk-islandsk. Det er ikke muligt at skille de enkelte elementer ud fra hinanden. Vi staar ligeoverfor en frembringelse af fælles kræfter, et udtryk for en fælles kultur.

— Hvad den romantiske saga angaar, har vi allerede hørt Schücks egen udtalelse: her kan Norge opvise en rig litteratur. Merkeligt er det, at han, naar han omtaler den norske kultur i det 12te, 13de og 14de aarhundrede, da ikke samtidig gjør opmerksom paa flere verker af en anden art end sagaerne, hvoraf i ethvert fald ét staar meget høit: Kongespeilet. Ogsaa den norske lovkyndighed har i det 13de og 14de aarhundrede betydelig interesse.

Endelig har vi den rent poetiske litteratur. Denne fremtræder dels i Snorres yngre

edda, en æstetisk lærebog, veiledning for skaldene, udstyret med eksempler, hvori megen gammelnorsk digtning er bevaret, — dels i digtsamlingen den ældre edda, der som samling betragtet maaske er yngre end Snorres. Her har Bugges virksomhed stillet problemerne i nyt lys. Han har forfulgt vor gamle litteraturs forbindelse med den sydeuropæiske, kristelige og romerske kultur. Forbindelsen har fremfor alt fundet sted over Storbritannien. Navnlig har vort samkvem med Irland og den norske befolkning paa de skotske øer spillet en vigtig rolle. En stor del af de sagn, der har git vor oldtidsdigtning dens stof, er ad den vei vandret til Norge og Island. Og for den ældre digtnings vedkommende først til Norge. Hele denne udvikling har Keyser vistnok ikke kjendt. Men han har faaet ret deri, at den poesi, vi møder i eddaerne, er norsk-islandsk uden gjæld til Sverige og Danmark. Samtidig har det vist sig, at den langtfra er i den grad original, som man før troede. Den tilhører os rigtignok i sin nuværende form som vor nationale eiendom, men den er selv et resultat af en mængde forskjellige indvandrede sagn og forestillinger. Bugge har paa en maade flyttet den gamle litteraturs centrum til øerne i vesten, som dengang var norske.

Den yngre edda er forsaavidt et islandsk verk, som det er sammenarbeidet af Snorre. Men

de poesier, hvorpaa han har bygget sin store æstetiske læredigtning, og de poesier, vi forefinder i den ældre edda, — skal nu disse i sin nuværende form karakteriseres fortrinsvis som norske eller som islandske? Her er selv Schück i hovedsagen tilbøielig til at gi Keyser ret. Han tilbageviser først den gamle lære, at Sæmund prest skulde ha noget med den ældre edda at gjøre. Herom havde allerede Keyser tilintetgjort enhver tvil. Dernæst godtgjør han, at den saakaldte ældre edda, hvis nyere udgaver har optaget adskillige digte, som ikke fandtes i det oprindelige haandskrift, «*Codex regius*», kun er en enkelt samling blandt flere tabte, og at de enkelte digte, som f. eks. Voluspaa, er sammenarbeidet af ældre traditioner. Han gir afgjørende sproglige grunde for, at denne digtning er opstaaet i vikingetogenes aarhundreder — aarhundrederne nærmest før og nærmest efter 800. Det sprog, hvori de er blit til, er det oldnorske, det i Norge herskende sprog paa Harald Haarfagres tid. Og hvad de ældre af eddadigtene angaar, maa de efter dette hidrøre fra Norge. Dette bevises ogsaa af andre omstændigheder: «Det natursceneri, der henspilles til» — sier Schück — «er Norges, ikke Islands, og politiske hentydninger ansees af en bekjendt oldforsker (Müllenhof) for at henvise til den tid, da Harald Haarfager endnu ikke havde bragt alle smaarigerne under ét scepter.» Af de senere

eddakvad kan flere baade hidrøre fra Island og fra de skotske øer. De er nedtegnede paa Island. Ogsaa her kommer man saaledes til det resultat, at den omhandlede digtning er norsk-islandsk. Det er og blir nødvendigt at behandle den norske og den islandske produktion i sin sammenhæng. Den danner et kulturhistorisk hele. Det er ogsaa det, Keyser er gaaet ud fra, om end hans teori paa en eggende maade pointerer Norge som denne litteraturs egentlige hjemland. I den af eftertiden modificerede form tør den ha haab om at bli staaende.

Keyser havde stillet sig den opgave at bygge op hele det gamle norske kultursamfund. Hans forelæsninger gir foruden den nævnte litteraturhistorie tillige en fyldig fremstilling af «Nordmændenes stats- og retsforfatning» og et udmerket billede af deres private liv. Disse tre skrifter udkom efter hans død, gjennemsete af professor Rygh. Allerede i 1847 havde Keyser selv udgit en fremstilling af «nordmændenes religionsforfatning i hedendommen».

Det billede, Keyser opruller, har et betydeligt kunstnerisk værd. Uden at være nogen sproglig kolorist udmerker Keyser sig ved en frisk fremstillingsevne, sikker smag og fremfor alt stor klarhed. Dernæst har det været af stor vigtighed for det nynorske aandsliv at faa en saadan samlet, baade kyndig og aandfuld beskrivelse af det gamle

kultursamfund. Det var et betydningsfuldt led i hele den nationale bevægelse, — ikke mindst frugtbringende ved den ivrige diskussion og den energiske forskning, som Keysers arbeider var sterkt medvirkende til at sætte i gang. Ja, selve overdrivelserne, selve det «chauvinistiske»-bidrog meget til at sætte liv i leiren.

— — —

Da Keyser holdt sine første forelæsninger over vort ældre sprog og vor ældre historie, — disse forelæsninger, der var saa klare og vakre i sin form, saa nye og dristige, saa gjennemtrængte af kjærlighed til Norge — havde han, i aaret 1829, blandt sine tilhørere en ung mand, som fulgte ham med stor interesse og med forudsætninger for at kunne nyttiggjøre sig det meddelte, der var ganske ualmindelige. Det var P. A. Munch.

Allerede i gutteaarene havde Munch med iver gransket sin fars bibliotek, hvor han bl. a. fandt den bekjendte sprogforsker Rasks islandske grammatik, Bjørn Haldorssons islandske leksikon og enkelte sagaer, deriblandt 1ste bind af den danske udgave af «Heimskringla». Disse bøger blev ligesom et merke for Munchs liv og virksomhed. Glimrende begavet som han var i sproglig henseende, beherskede han fransk, tysk og oldnorsk med stor lethed allerede, da han blev student.

Historien var lige fra skolen Munchs yndlingsfag, og da han var kommet til universitetet, fortsatte han flittig sine historiske studier, samtidig med at han lærte flere nyere sprog, engelsk, spansk og portugisisk. Keyser blev opmerksom paa den unge mand, tilbød ham sin private veiledning og gjennemgik med ham bl. a. vore gamle love, der dengang for en større del kun var tilgjængelige i afskrifter. Saa mente Munch, at han ogsaa skulde ha en embedseksamen, og ved siden af sine videnskabelige studier tog han da (1834) juridikum. Som man ser, var det en mand, der kunde overkomme lidt af hvert. Hans arbeidskraft var i virkeligheden overordentlig, hans opfatningsevne paa de forskjelligste omraader merkværdig rask og sikker, hans hukommelse ligefrem fænomenal.

Fra dette tidspunkt (1834) er Munchs navn knyttet til den norske historieforskning. I studenteraarene stod han, som vi ved, Schweigaard og Welhaven nær. Schweigaard var vel af disse tre den sterkeste og mest overlegne personlighed, og han har sikkert havt indflydelse ogsaa paa Munch.

Som kandidat blev Munch Keysers assistent, og disse to merkelige mænd begyndte nu et overmaade frugtbringende samarbeide. Fra mai 1835 til april 1837 opholdt de sig i Kjøbenhavn, hvor de samlede materiale til en udgave af Norges gamle love. De foretog ogsaa andre vigtige un-

dersøgelser. Med denne deres kjøbenhavnerreise begynder — som Botten Hansen har sagt — en ny periode i behandlingen af oldnorske skrifter. Dette arbeide havde hidtil ligget i islændingernes haand. De norske lærdes kontrol blev af adskillig betydning. Samtidig danner Munchs og Keysers studier i de kjøbenhavnske arkiver udgangspunktet for hele den senere oldforskning i vort land. Den kom herefter ikke mindst til at søge udenfor landet, til arkiver, hvor der gjemte sig materiale til norsk historie. I at opdage saadanne kilder havde Munch — efter Botten Hansens udtryk — en hartad divinatorisk evne.

Keysers hovedverk var det billede, han har git af hele vort gamle kultursamfund. Ved siden deraf har han leveret endnu nogle historiske arbeider og medvirket ved udgivelsen af en række gamle skrifter. Men den, der som materialsamler har havt den største fortjeneste, er Munch. Han har ikke alene vist veiene, de ruter, som forskningen maatte ta, men han har ogsaa bragt for dagen et rigere stof end nogen anden.

I mai 1837 blev Munch lektor i historie, 1841 professor. Hans hovedstudium var og blev mere og mere Norges ældre historie, og hans forelæsninger kom væsentlig til at handle om denne. Samtidig drev han indtrængende studier i sammenlignende sprogvidenskab. Det var de indoeuro-

pæiske sprog og fortrinsvis da de germanske, han beskjæftigede sig med.

Fra midten af firtiaarene begynder han med offentlig understøttelse en række af reiser, der mere og mere fører ham bort fra hans virksomhed som forelæser over i et arbeide som samler. For at skaffe oplysninger til vor ældre historie og studere levningerne af norsk nationalitet og sprog i vore gamle kolonilande foretog han to reiser. Sommeren 1846 drog han til Normandie og forblev nogen tid i Paris. Høsten 1849 gik turen til Skotland og Orkenøerne. Over London kom han tilbage i januar 1850. Han vendte begge gange, navnlig den sidste gang, hjem med adskilligt udbytte. Arkiverne i Paris, London og Edinburgh har senere været gode kilder for vor historiske forskning. Men endnu langt større betydning fik dog Munchs senere ophold i Rom.

Forinden han drog til Italien, havde han indenlands gjort flere ture, dels i geografisk, dels i antikvarisk øiemed. Hans geografiske studier havde atter hensyn til hans historiske forskning. Han vilde af selvsyn kjende de egne, der var historiens skueplads. Hans antikvariske undersøgelser resulterede bl. a. i et verk over Trondhjems domkirke.

Munchs romerophold, der bragte et saa glimrende udbytte for Norges historie, afsluttedes braat i 1863, da et slaganfald endte hans liv.

Den høst, han gjorde i Rom, var saa stor, at Munch selv ikke havde tænkt sig muligheden deraf. Efter ham har yngre norske forskere, særlig Gustav Storm, med held søgt til samme kilde.

Munchs samlinger er kun en del af hans virksomhed. Hans største historiske verk «Det norske folks historie» tynges endel af stofmængden. Han fortaber sig vel meget i detaljerne, saa fremstillingen kommer til at mangle perspektiv. Han beskjæftiger sig saaledes med de mange fakta, at det kulturhistoriske, tidsaanden, grundbevægelserne ikke træder tilstrækkelig frem. Om hans talrige specialafhandlinger er derimod blandt sagkyndige meningen vistnok énstemmig dybt anerkjendende.

En særstilling indtager de afhandlinger, hvor Munch ikke behandler et enkelt begrænset emne, men hvor han formulerer en mere almindelig teori, hvor han begir sig ud paa de historiske vidder. Med al sin lærdom og grundighed er han da undertiden romantisk dristig. Det viser sig bl. a. i hans udførelse af den Keyserske teori om indvandringen til Norden. Denne var af Keyser baseret ikke mindst paa sproglige undersøgelser — i og for sig en god tanke, ja en af grundtankerne i den moderne historiske forskning. Af sproget og dets udvikling — de forskjellige sproglige stadier — kan man ikke alene i den ældre historie slutte sig til folkenes slegtskab, men det er ogsaa en vigtig støtte, naar man skal bedømme deres van-

dringer. Men i anvendelsen af dette middel viser Keyser sig ensidig og altfor dristig. Han er romantiker, national romantiker. Det er mere en poetisk idé, han forfølger og vil gjenfinde i virkeligheden, end en nyktern undersøgelse af materialet. Han ledes af en trang til at fastslaa, at Danmark i k k e, som danskerne gjerne vilde ha det til, var det skandinaviske moderland, — efter hvilken anskuelse Norge blev en naturlig provins af Danmark, etslags koloni, der rettest burde befinde sig i forening med moderlandet. Han tar det standpunkt at hævde det stik modsatte, han gjør Norge til hovedlandet, Helgeland til den ældste norske bygd. Han lader de nordgermanske folk komme ad nordøstlige veie, mens de sydgermanske har udbredt sig søndenfor Østersjøen. Senere har da nordgermanerne gaaet sydover — indtil den sydlige danske grænse. Han tror at kunne bevise denne teori allerede af det sproglige: det gamle oldnorske sprog er det oprindeligste, det er ved den tid, da der forekommer skriftlige optegnelser af alle tre — norsk, svensk, dansk — det reneste. At det er det egentlige stamsprog, bevises ogsaa deraf, at *norrœn* er fællesbetegnelsen paa alle tre sproggrupper, og desuden den særlige betegnelse for den norske gruppe. Nu danner de tre grupper tilsammen én stamme, den nordgermanske, der er væsentlig forskjellig fra den sydgermanske (tyske) og den nu

uddøde gotiske, — deraf og af den omstændighed, at det norske synes at være det oprindelige, slutter Keyser, at sprogstammens centrum ligger i nord, og at indvandringen derfor er skeet nordenfra. Der er foruden sproget navnlig ét vigtigt middel, naar det gjælder at forfølge et folks udvikling og vandringer, og det er de forskjellige oldfund. Visse geografiske forhold maa ogsaa tages med i betragtning. Det hele er et saare kompliceret spørgsmaal. Keyser benyttede vistnok ogsaa beviser fra den antike litteratur, fra den ældre middelalderlige og fra arkæologien, men han var især paa det sidste omraade ikke tilstrækkelig rustet. Han har udkastet en hypotese, som i videnskabelig henseende fornemmelig havde betydning ved den diskussion, den vakte, — men som i national henseende i en vigtig og vanskelig krise virkede som et ildnende løsen, et tegn til frigjørelse, en proklamation af norsk selvstændighed. Keysers afhandling havde ved siden heraf den videnskabelige interesse, at den feiede bort alle de gamle lærdomme om aserne som historiske skikkelser, al tanke om gjennem asalæren at naa til historisk anskuelse af Nordens oldtid, og at den paaviste, hvor lidet værdifulde ogsaa andre af de gamle beretninger, f. eks. «Fundinn Noregr», er i historisk henseende.

Keysers hypotese optoges nu af Munch, der

modificerede den og begrundede den nærmere. Det blev Munch, der senere førte dens sag. Det merkeligste stridsaar er 1849. Da offentliggjør Munch i «Morgenbladet» endel artikler «Om skandinavismen», der vakte alvorlig modstand baade i Danmark og i Norge. Det er to sterke bevægelser i Nordens aandsliv, som her møder hverandre. Den nyvakte eller rettere: gjenvakte skandinavisme og den norsk nationale selvstændighedsbevægelse. Disse to retninger behøver ikke at staa fiendtlige ligeoverfor hinanden. Hos enkelte af periodens mænd gik de smukt sammen. Men de indebar selvfølgelig momenter til en alvorlig konflikt. Den norske selvstændighed var endnu for ung, det norske aandsliv altfor meget i sin første spiretid, til at skandinavismen ikke skulde kunne virke farlig. Problemet berørte forskjellige omraader. Det blev ogsaa stillet i relation til den ældre historie. Den norsk-historiske skoles lærdomme føltes som en opposition mod den skandinaviske enhedstanke, saaledes som den præsenterede sig med det lidt danske præg, den fra begyndelsen af havde faaet. Munchs indlæg foreligger i to smaa afhandlinger, «Om skandinavismen», der er særaftryk af artiklerne i «Morgenbladet», og «Skandinavismen, nærmere undersøgt med hensyn til Nordens ældre nationale og literaire forhold»; den sidste gir et svar til dansken Worsaaes skrift «Om en forhistorisk, saa-

kaldt tysk befolkning i Danmark». Munchs teori har han selv senere, i en meddelelse til Botten Hansen, anvendt i dennes biografi af Munch, sammentrængt i en fremstilling, der viser hans forhold baade til Keysers indvandringshypotese og til spørgsmaalet om eiendomsretten til den gamle norske litteratur.

Vi ser der, at Munch har ladet sig lede af en lignende følelse som Keyser — en national og romantisk følelse. Han vil vindicere vor nationalitets ret. Han vil hævde for os, hvad os tilkommer.

I det litterære spørgsmaal har Munch ikke gaaet synderlig udover, hvad der virkelig var vel begrundet. Derimod er indvandringsteorien baade i den tidligere form og i den, hvori den af ham er fremstillet, senere blit forkastet. Munch vilde, at ogsaa de sydgermanske stammer skulde være komne fra nordøst[1]. Han opgav den skarpe adskillelse mellem sydgermaner og nordgermaner, der dannede

---

[1] Derfra var germanerne gaaet, den nordlige gren dels omkring Finmarken til Haalogaland, dels over Ålandshavet til Mälartrakterne — den mellemste (gotiske) og den sydlige (tyske) over Østersjøen, Skaane og de danske øer. Danmark havde først været besat af goter; med Braavallaslaget var der foregaaet et indryk af nordgermaner, fra en blanding af dem og goterne nedstammer de d a n s k e.

et væsentligt led i Keysers udvikling. Denne adskillelse var ikke holdbar. Men nogen afgjørende grund for, at de germanske folk, paa deres vandring fra syd, fra det sydvestlige Asiens fjeldlande, skulde gaa saa langt nord og øst, forinden de atter bøiede mod syd, har ikke Munch kunnet gi. Saa uromantisk og usentimental Munch ellers er i sit forfatterskab, har en romantisk fantasi ubevidst gjort sig gjældende. Den senere forskning har ikke fundet noget usmageligt for det norske folks selvfølelse deri, at vore forfædre er komne sydfra over Danmark eller Skaane. Men hele forholdet til Danmark var dengang et langt andet end nu, hvor vi just ikke føler os besværede af nogen aandelig eller politisk overhøihed fra den kant.

Den norske historiker, der kraftigst protesterede mod Munchs indvandringsteori, var just Ludvig Kristensen Daa. Den har vel for det første saaret hans skandinavisme, men dernæst var ogsaa Daa, med al sin varme nationalfølelse, en i videnskabelig henseende særdeles nyktern mand.

Daa gir, i sin brochure «Have germanerne indvandret til Skandinavien fra nord eller fra syd?», en geografisk undersøgelse af den rute, nordmændene ifølge Munch skulde taget til «den første bygd», Haalogaland. Selv havde han omhyggelig bereist disse trakter. Han kommer til den opfatning, at en indvandring i oldtiden ad den

vei er høist usandsynlig paa grund af selve de geografiske forhold. Han sammenstiller de resultater, han i denne henseende er kommet til, med den antagelse, at nordmændene — som germanerne i almindelighed — har været et folk, der drev kvægavl. Slig som det omhandlede terræn har været, anser han det for utænkeligt, at et kvægdrivende folk har taget denne rute. Dernæst finder man — og det er ikke det mindst væsentlige — ingen sandsynlige spor efter denne nordmændenes vandring. Det er ikke rimeligt, at de med sin gode vilje skulde forlade klimatisk gunstigere og mere frugtbare egne for at gaa saa høit mod nord, uden at de blev drevne hertil. Og der er i Nordrusland intet spor af nogen germansk befolkning paavist.

Uagtet ikke alle Daas argumenter er afgjørende, — der tales jo om en tid, som ligger saa langt tilbage, at alle spor muligens kunde være udslettede, — synes hans gjendrivelse af den Munchske teori, saglig og grundig som den er, dog i det væsentlige at være fyldestgjørende.

Det varede heller ikke længe, før vor historieskrivning opgav den nationale historiske skoles standpunkt for indvandringsteoriens vedkommende[1]:

[1] Hertil har ikke mindst Ryghs arkæologiske undersøgelser bidraget. De fastslaar en gradvis indrykning sydfra.

Daas brochure er et foredrag, han holdt paa et geografisk møde i Kristiania i juli 1868. Men som vi ved, havde han allerede i 1849 i «Morgenbladet» ligeoverfor Munch forfegtet de samme anskuelser, som han nu, med rigere sagkundskab, gjorde gjældende. Artiklerne i «Morgenbladet» var blit samlede under titelen «Om professor Munchs antiskandinaviske historik». Det var dengang ikke mindst som skandinav, Daa var mødt op. Eiendommelig nok kom hans sidste brochure just i en tid, da skandinavismen begyndte at dø hen. En af den nationale historiske skoles hovedteorier blev begravet samtidig med skandinavismen. Fremsat i 1839 er den ganske forladt, da Ernst Sars, som iøvrigt er, hvad jeg i god forstand vil kalde en nationalistisk historieskriver, i 1873 udgir 1ste bind af sin «Udsigt over den norske historie». Sars peger paa den omstændighed, at syd- og nordgermaner i sproglig henseende har staaet hinanden saa nær, at der fra dette synspunkt er al grund til at antage en indvandring sydfra. Fra Tyskland er germanerne gaaet nordover. Imidlertid er der, som Sars senere anfører, forskjellige arkæologiske grunde, hvorfor man har forsøgt at gjenoptage den Munchske hypotese i en anden form. Der kunde være en mulighed for, at der først har fundet sted en indvandring sydfra, senere en saadan nordfra. Den yngre indvandring har afmerket sig ved redskaber af en

enklere stil, mindre paavirket af indflydelse fra fra syden. Den skulde hidrøre fra et folk, som havde staaet den sydeuropæiske kultur fjernere. Men ogsaa denne teori fandt Sars, at man maatte opgi. Den «frembød altfor mange uløste knuder».

1839—1873. Indenfor dette tidsrum ligger den saakaldte nationale historiske skoles tilblivelse og opløsning. Den har lagt en grundvold, hvorpaa man senere har bygget, — selv om en og anden formentlig hjørnesten, som viste sig ingen hjørnesten at være, er blit fjernet. Dens levetid falder sammen med den norske romantiks blomstring i skjønlitteraturen.

— — —

I visse henseender var Ernst Sars Munchs modsætning, i andre hans arvtager. Den opgave, som Sars stillede sig, og som han har fastholdt gjennem hele sin virksomhed som historieskriver, var at følge de store linjer i det norske folks udvikling og at gjøre det slig, at nationen kunde ta lærdom deraf, lære at forstaa, hvad der var nationalt værdifuldt, bli klar over de feiltagelser, der havde fundet sted, og de veie, der var at gaa i fremtiden. I sin «Udsigt over det norske folks historie», i «Indledning til grundloven» og nu sidst i «Norges politiske historie 1815—1885», — overalt fornemmer man denne plan. Hans verk er præget af en bestemt personlighed, en bestemt politisk opfatning, et bestemt

livssyn. Alt blir vurderet efter en maalestok, der viser forfatterens frisind og hans varme nationalfølelse. Hvad Michelet har været for Frankrig, har Ernst Sars ønsket at være for Norge.

En saa positiv plan, en saadan maalbevidsthed lægger selvfølgelig snarer for historikeren, og det er ikke altid, at Sars har undgaaet dem. Til gjengjæld gir det hans verk en helstøbthed, som man maa beundre. Det sterkere lys og den sterkere skygge gjør billedet kunstnerisk klarere, og den store følelse, hvoraf det er udsprunget, virker uvilkaarlig paa læseren. Sars har som de færreste bidraget til at ildne den historiske interesse hos norsk ungdom og til at skabe dens syn paa fortiden. Det er vel saa, at de indtryk, han har efterladt i de unge sind, trænger til at korrigeres. De, der er bragt til at søge videre paa egen haand, vil ogsaa snart forstaa, at billedet har andre træk, der maa medtages, hvis det skal bli fuldstændigt. Men den interesse, han har vakt, har sin værdi i sig selv: det er oftest bedre at begynde med for megen glød end for liden, med tro end med tvil. Praktisk talt har Sars' historieskrivning ikke mindre betydning, fordi om dens historiske syn kan være gjenstand for kritik.

Ved den nationale begeistring, der beaander hans virke, er Sars Munchs arvtager. Derimod er han Munchs modsætning i sin historiske metode, i fremstillingsmaaden. Mens Munch i sit hoved-

verk fortaber sig i de mange detaljer, er det Sars' styrke, at han betoner det væsentlige, det politisk og kulturhistorisk bestemmende. Hans maal er at male tidsaanden og at gjøre rede for aarsag og virkning i vigtige historiske kriser.

I sine unge aar havde Sars det held at tilhøre en kreds, der var skikket til at inspirere og til at modne en mand med hans begavelse.

Botten Hansen var den, der med sit kameratslig vindende væsen og sit talent som vært fortrinsvis samlede kredsen. Vinje har ved hans død skildret den slig:

«Ja, me «bokringen», «felagskapet», «gildebrødrene», «westphalerne», med alle dei kjælenavn, som me under dei serskilde samansætningar og blandingar hava sett paa os, me hadde ofte og lenge «botneguten» som midtpunkt for os. Der saato me daa med alle dei bøker ikring os og finge ein god dram og spikesild og lybsk pølse. Der var skjemt. Du skulde ha voret med. Ein slik kveld var der, lat meg taka deim etter alderen: Asbjørnsen, Ivar Aasen, eg, Ibsen, Bjørnson, E. Sars og ellers imillom og som til utfylling ein og annan Saul blandt alle desse profeter. Paa alle Olymper var der altid ei skotskive. «Me maa væra interessante gutar,» sagde eg, daa sellskapet so i fyrstninga saag nokot stivt ut, «skal ikke her vera aand og vit og sprakande samtale, so maatte skam vita.» Og

so bar det laust. Og daa det leid fram i, veit eg, at eg sagde: «Synd, at ikke Welhaven skal vera med. De ero no i grunnen berre smaagutar imot honom, de allesaman. So som han samtalar, det kan ingen her. Det gnistrar som af ei elektricermaskine.»

Ja, det var dagar. Takke Gud for, at me eingaang livde deim, og takk til den mannen, som gjorde somyket for at føra os ihop.»

Den kreds var med til at fuldføre Sars' aandelige opdragelse. I visse henseender har vel ogsaa Welhaven, Sars' morbror, som Vinje saa gjerne vilde havt med, øvet indflydelse. I det selskab, der samledes hos Botten Hansen, var de forskjelligste anskuelser repræsenterede, men de mest fremtrædende egenskaber var en munter og frygtløs kritik og en sterk nationalfølelse. En udpræget individualisme gik side om side med samfundsinteresse og trang til at reformere. Det kritiske og individualistiske element var mest fremherskende hos Ibsen, Vinje og Botten Hansen. Den reformatoriske virkelyst hos Bjørnson. Skjønt Sars rent personlig neppe stod denne nærmest, var det vel Bjørnsons idéer, der fik mest betydning for ham. Der er her dog ikke tale om anden paavirkning end den, som naturlig vil finde sted mellem to selvstændige personligheder med fællesskab i tanker og maal. Imidlertid er Sars i ganske anden grad konservativt anlagt end Bjørn-

son. Saa uenige Sars og Welhaven var i sin betragtning af vort aandsliv og i sin politiske opfatning, er slegtskabet tydeligt. Welhavens skepsis formaaede vel ikke at rokke Sars' optimisme, men det samfundsbevarende, korrekte, oplinjerede i Welhavens anskuelser gaar igjen hos Sars. I virkeligheden har enhver radikalisme, enhver revolutionær tilbøielighed været Sars fremmed. Han er et samfundsmenneske, født konservativ, med liberale doktriner. Jeg har engang hørt Sars selv med megen humor skildre en debat i studentersamfundet, hvor Hans Jæger benegtede, at Sars var noget menneske, et «begreb» var han. En af «høvdingerne i vor nationale frigjørelseskamp» er han i andre samfundsspørgsmaal repræsentant for den korrekte borgermoral. Under den saakaldte «bohêmbevægelse», som i sin yderlighed, hos Hans Jæger, fik sit udtryk i en række paradoksale, undertiden helt uvittige teorier, men som i det store og hele var et udslag af den moderne individualisme, hvis program er personlighedens frie og naturlige vækst, hensyntagen til de enkeltes væsensforskjellige karakter og opposition mod hykleriet, — tog, som vi ved, Sars afgjort parti for «samfundsmoralen». Han fandt intet latterligt ved «En hanske». Men han fandt heller intet latterligt ved Hans Jæger. Det var, under den skarpeste modsigelse, dog to doktrinære, der mødtes. I virkeligheden var tankegangen i «En

hanske» og de Jægerske teorier lige golde, lige livsfjerne, lige umenneskelige. Jæger var for den sags skyld selv mere «begreb» end Sars. Det var andre mænd forbeholdt at føre den i 80-aarene frembrydende individualisme seirende frem: Garborg, Gunnar Heiberg, Knut Hamsun. Alle var de mere eller mindre Ibsens arvtagere.

Sars har her altid været paa den anden side. Havde han været født to menneskealdre senere, vilde han blit statssocialist.

Sars' store betydning for norsk aandsliv ligger i hans forhold til det nationale. Han er en af dem, man ikke kan regne foruden, naar man skal fortælle, hvordan Norge er blit det, som det nu er. Det sidste kapitel i hans politiske historie 1815—1885 skrev livet selv i 1905. Dette hans verk lader mange vigtige sider af vor politiske udvikling kun let berørte for at gi et desto kraftigere billede af én bestemt bevægelse: Vor nationale frihedskamp. Sars har reist dennes mindesmerke. Og den dybe og sterke følelse, der besjæler verket, fortæller bedst, hvilken vigtig andel Sars selv har havt i den endelige seir.

Nationalist og samfundsbevarer — det vil bli Sars' eftermæle. Og da passer det godt, at denne mand selv, som vi ved, har været medlem af en familie, hvis hus ved fælles kræfter — ved en sjelden samling af personlig elskværdighed, kund-

skab, dannelse, aand — er blit idealet af et fint, gjæstfrit, varmhjertet norsk hjem.

— — Sars historieskrivning har, som det af ovenstaaende vil være klart, sin bestemte farve. Det er en udpræget personlighed, der taler, og han taler paa et partis vegne.

Det er af stor interesse, at tildels de samme afsnit i vort lands historie er blit behandlede af en anden mand, med ikke lidet forskjellige synspunkter: Yngvar Nielsen. Han og Sars vil i fremtiden i vigtige spørgsmaal kunne supplere hinanden.

Yngvar Nielsens arbeider over Norges historie efter 1814, Norge i 1814 og hans store verk om Wedel udmerker sig ved en omhyggelig belysning af kjendsgjerningerne, ved sin nykterne historiske kritik. Hans fremstilling er adskillig mere objektiv end Sars'. Men man tar dog ikke feil af, at forfatteren ogsaa tilhører et andet parti. Medlem af en gammel Kristiania-patricierfamilie har Yngvar Nielsen sine traditioner fra vort bureaukratiske intelligensparti, fra det høire, der i sin tid administrerede baade myndig og dygtig, der med personligt frisind forbandt en vis naturlig utilbøielighed til at overlade magten i «ukyndige» hænder. Paa konservativ side har han selv ogsaa spillet en ganske fremskudt rolle i vort politiske liv. Hans politiske sympatier har dog ikke paa noget væsentligt punkt gjort hans historiske

domme vildledende. Tvertimod maa man beundre den ro, jevnhed og værdighed, hvormed han stedse lader kjendsgjerningerne tale for sig selv. Naar han end ikke Sars i kunstnerisk klarhed og overblik — her har ogsaa det sterkt personlige i Sars' fremstilling sin store betydning — saa har man til gjengjæld under læsningen af Yngvar Nielsens verker en større tryghedsfornemmelse.

Aabenhed og mandighed er det indtryk, Yngvar Nielsens virke paa alle punkter gir. Og det er vel især den frimodighed og uafhængighed, hvormed han altid sier sin mening, der har bevirket, at hans parti i ikke endnu høiere grad har gjort brug af hans arbeidskraft, end skeet er.

Tilhørende de konservatives høire fløi og i sin tid en god unionsven har Yngvar Nielsen tillige altid lagt for dagen den varmeste interesse for sit land, dets historie og ikke mindre dets natur. Hans kjærlighed til Norge har sat frugt i et omfattende forfatterskab, længere og kortere skildringer fra de forskjelligste dele af vort land, af historisk, arkæologisk, geografisk og almindelig kulturel betydning. Det mest praktiske udslag af denne virksomhed er hans verdenskjendte reisebog, hvor han, der formodentlig er den i Norge mest bereiste mand, har git inden- og udenlandske turister en fortrinlig veiledning. «Yngvar Nielsen»

er blit indledningen til en hel reisebogslitteratur, men hævder fremdeles sin stilling som hovedverk i sin genre. I stilhed har forfatteren her øvet en gjerning, som har langt større rækkevidde, end de fleste aner. Har man selv reist endel i vort land, vil det, hvor man kommer, i de egentlige turiststrøg og i afsidesliggende dale, være en paafaldende, med hvilken respekt og sympati Yngvar Nielsens navn stedse blir nævnt. Ham kjender alle. Og hvad hans auktoritet har formaaet at tilføre vore bygder af ydre kultur, at bortrydde af gammel uskik og at vække af sans for ordentligt stel, for renlighed og for skikkelig behandling af folk og af fæ — er ganske forbausende. Det var en ikke ringe kulturopgave, den lidenskabelige vandringsmand i sin kjærlighed til vor natur og vort folk ligesom rent tilfældig og efterhaanden kom til at arbeide for.

— — —

Næsten nøiagtig paa samme tid som den nationale historiske skole begyndte sin virksomhed, indtraf der begivenheder, som blev bestemmende for vor nationale skjønlitteraturs udvikling. Det var «opdagelsen» og samlingen af vor folkedigtning: sagnene, eventyrene, viserne.

Impulserne til den virksomhed, som udfoldedes af Jørgen Moe, P. Chr. Asbjørnsen, M. B. Landstad m. fl., kom især fra Tyskland.

De, der her som i saa meget andet er gaaet foran i den germanske verden, er brødrene Grimm. Faa mænd har havt en saa dybtgaaende indflydelse paa germansk kultur som disse to. De fortsatte Lessings og Herders verk, men de koncentrerede sin virksomhed langt sterkere paa det tysk-nationale omraade. De gav den tyske selvstændighedskamp en glimrende afslutning ved at skjænke sit fædreland en række arbeider over det, der historisk og sproglig var Tysklands eiendom, den nationale kulturskat i videste forstand. Tysklands store klassikere Goethe, Schiller, Lessing og Herder var med sin varme interesse for alt tysk udpræget kosmopolitiske aander: hele vor jord, med dens brogede aandelige vegetation, var gjenstand for deres undersøgelser. Og den gamle og den nye historie var dem lige kjære: de levede i det gamle Grækenland og i det tyske rige ved 1800. Brødrene Grimm begrænsede sin virksomhed til fædrelandet: de ofrede al sin kraft paa Tysklands sprog og institutioner, historie og digtning.

I et land som Frankrige, med den gamle kultur, — en kultur, som er ældre end Frankrige selv, en direkte fortsættelse af den latinske, — der vedblir den mest kosmopolitiske franskmand alligevel at være udpræget fransk, den latinsk-franske kultur lever i hans blod. Der er i et saadant land ingen fare for, at de nationale tradi-

tioner skal forfalde, at det franske aandsliv nogengang skal bli uselvstændigt, et overfladisk eftertryk af det fremmede. Da er der snarere at frygte for en vis ensidighed: franskmændene har været tilbøielige til at mene, at de havde nok i sig selv og antiken. En franskmand kan derfor vie alt sit arbeide til formaal, der ligger langt borte fra fransk aandsliv: han blir dog aldrig hjemløs. Hans lands kultur lever i hans blod.

Dette: aandelig talt at ha et hjem — det er af største betydning for alle nationer og for den enkelte. Tyskeren fra 1750 var endnu usikker, uselvstændig. Landet var et anneks under Frankrige. Nordmanden fra 1840 boede ogsaa i et anneks, under Danmark, og Danmark havde ovenikjøbet selv en ung ubefæstet kultur.

Brødrene Grimms livsverk fik en vidtrækkende betydning ogsaa for de nordgermanske lande. Hos os har den tyske romantik direkte ikke indvirket særlig sterkt. Den virkede mest gjennem den danske litteratur. Der er én stor undtagelse, og det er den betydning, brødrene Grimm har havt for undersøgelserne af vor folkedigtning. Kraftigere end nogen før dem havde de vidst at vende tyskernes litterære interesse mod det nationale. Det er det samme ønske, den samme tankegang, der hos os bestemmer Jørgen Moes virksomhed, og som kommer klart og varmt frem i

de forord og redegjørelser, hvormed han ledsager sine samlinger.

Af viserne i den lille samling, Moe udgav i 1840, er den største del af senere oprindelse, og det lille udvalg kan derfor kun opfattes som et forbud om, at interessen for folkedigtningen er vakt. Bogen har imidlertid en desto merkeligere fortale. Vi møder her en mand, der har den mest intense nationale interesse, men samtidig ser kritisk paa den patriotiske begeistring og ikke er ængstelig for at tilbagevise den store tale om norskhed og norsk herlighed: «Gaar man ud fra den hovedfordring til et lands skjønlitteratur, at den i rene luttrede billeder skal afspeile folkets liv, saaledes som dette efter fysiske og historiske betingelser er til, vil det neppe falde nogen ind at negte, at hvad vi kalder norsk digtekunst, staar meget lavt.» Det er en klar og god definition, Jørgen Moe her gir. Den viser iøvrigt lige meget mod en realistisk som mod en romantisk opfatning af folkelivet. Det var forsaavidt ogsaa en i bedste forstand realistisk grundtanke, der ledede Jørgen Moe og Asbjørnsen under deres arbeide som eventyrsamlere. De søgte at gjengi de folkelige traditioner saa friskt, saa umiddelbart, saa virkelighedstro som muligt. De saa sin opgave i at udlevere sit folk den skat, det selv eiede, til fri benyttelse.

Det er den grundtanke, som besjæler Moes

fortale til viserne: Vi trænger en folkelig grundvold for vort aandsliv. En grundvold i vort eget. Hidtil havde vi manglet en saadan. Vor pegasus var «flyttet ned paa de danske sletter» og var blit «tilreden paa tysk og fransk». «Efter adskillelsen fra Danmark tog det politiske element alle kræfter i sit sold, og ingen af denne tids digtende nordmænd ragede saa høit op over sin tid, at han, frigjort fra denne eensidige stræben, formaaede at fordybe sig i og gjengive folkets huus- og hjerteliv, — uden een eeneste, vor fortræffelige Maurits Hansen.»

Moe, som selv var bondegut, kjendte den norske bonde bedre end Wergeland. Han havde i ethvert fald et saa nykternt og skarpt blik paa vor bondestand, at den patriotiske odelsbondelyrik ikke smagte ham. Moe har ogsaa gjort sig skyldig i fraser, men kun en sjelden gang, forledet af moden i skandinavismens blomstperiode. Ligeoverfor hele den nationale bevægelse har Moe det sunde kritiske blik, der udmerker de bedste af vore bønder. Han var fuldt vel paa det rene med, at det grundlag af norskhedsbegeistring og frihedsglæde, hvorpaa kredsen om Wergeland byggede «det nationale arbeide», var altfor løst. Der maatte søges et andet.

Jørgen Moe og P. Chr. Asbjørnsen havde mødt hinanden under sin artiumslæsning. 1827—1828 var begge elever hos en kapellan

paa Norderhov. Gjennem fælles litterære interesser og under de streiftog i skog og mark, som de begge holdt saa meget af, knyttedes her et venskab, som blev af den største betydning for norsk aandsliv. I temperament og smag var de hinanden saare ulige. De har paa en merkelig maade suppleret hinanden. Jørgen Moe var et fint og skarpt tænkende hoved, med en betydelig kundskabsrigdom, med overblik over hele den litterære germanske bevægelse og grebet af dens aand; han havde ideerne, han havde evnen til at gi et program, med sin viden og sin skarpsindighed vidste han at begrunde, med sin poetiske og sproglige sans anede han langt fremover. Asbjørnsen paa sin side havde en større koloristisk evne, en bredere pensel. Hans lune er rundere, hans sprog festligere, han naar kunstnerisk set tættere ind til den natur og det folkeliv, han skildrer. Og dog er der nogle af de eventyr, hvor just Jørgen Moe har været midleren, som ved sin sprogtone, ved sit ægte norske humør hører til det ypperste i hele vor eventyrlitteratur. Der er f. eks. «Gutten og fanden i nødden» eller «Smeden, som de ikke turde slippe ind i helvede». Her, hvor Jørgen Moe med den fineste sprogsans har løst sin opgave som kunstnerisk medium, har han naaet fuldt saa høit som nogen eventyrfortæller i vort land.

Asbjørnsens interesse for eventyrene har op-

rindelig været af mindre litterær, mindre reflekteret beskaffenhed end Moes. De har moret ham. De har tiltalt hans fantasifulde lune. Han har glædet sig over dem, samtidig med, at han har glædet sig over hele det milieu, hvor de blev ham fortalte. Han har elsket dem sammen med alt det andet, som hans friluftsliv bød ham, med elvene, han fiskede i, med skogene, med tømmerhytten og kværnen og den natlige ild, ved hvilken han har tilbragt saa mange festlige stunder. Eventyrene hører sammen med hans kjæreste oplevelser. Og de hører sammen med de emner fra folkelivet, hvortil hans talent drog ham.

I sin fortale til visesamlingen berører Moe det særsyn, at «vor kunstpoesi i sin helhed staar ganske adskilt fra, er noget rent fremmed for vor folkepoesi, saaledes som denne, fornemmelig i eventyr og sagn, men ogsaa i enkelte metriske, lyrisk-episke former fremtræder». For at bøde paa denne afgjørende brist ved vor kunstpoesi «maa ethvert middel være af yderste vigtighed». «Og saalænge der ikke fremtræder nogen eller kun en enkelt digteraand med den overlegne dygtighed, at den ved egen kraft kan dukke ned i folkelivet og der frigjøre og hæve op igjen med sig den rigdom af poesi, dette eier, saalænge maa dette søges deri, at man rækker de poetiske gemytter folkepoesierne, forat disses aande, der i sandhed er at ligne med den vækkende og be-

livende vaarvind, kan befrugte dem til frembringelser, digtede i folkets aand, eller til modtagelighed for saadanne.» Det, Jørgen Moe her har foresat sig, fik, som vi ved, et særdeles lykkeligt resultat. Virkningen af folkepoesierne aabenbarede sig ikke alene i den senere litteraturs aand og emnevalg, men ikke mindre i den sproglige udvikling, i en ny klangfarve hos vore forfattere.

Den første digter, hos hvem denne sprogets nye farve er merkbar, er just Asbjørnsen. Hans ordvalg er endnu i alt væsentligt dansk, men rytmen, stemningen, det ubestemmelige, der er sprogets sjæl, har faaet et andet præg: et norskere[1]. Asbjørnsen aabner den udvikling, der i ganske kort tid gir vort sprog en ny karakter. Den afgjørende overgang danner stilen hos Vinje: han er skaberen af den moderne norske sætning.

Det originale og fornyende hos Asbjørnsen som kunstner viser sig dels i hans naturskildringer, dels i hans folkelivsbilleder. Hos Asbjørnsen har naturskildringen faaet sit eget selvstændige poetiske værd. Welhaven havde omsat sine egne stemninger i naturscenerier. Fra sit studerekammer søgte han i erindringen et billede fra den norske

[1] Der er en stigning af norskhed hos Asbjørnsen fra hans almindelige fortællende og naturbeskrivende prosa til reproduktionen af eventyrstilen og videre til den fra folkelivet direkte hentede replik.

natur, som hans sjælelige tilstand kunde iklædes. Asbjørnsen gjengir de stemninger, som den norske natur har vakt i hans sind. Han former et billede af naturen, saaledes som den har virket paa et poetisk modtageligt sind.

Asbjørnsen, kristianiagutten fra Dronningens gade, er i vor litteratur den første store maler af Kristianiadalens natur: Akers jorder og skogbevokste høidedrag. Han skildrer den med en egen ømhed i farverne.

Det heder i «Kværnsagn» (1843): «Naar verden gaar mig imod, og det undlader den sjelden at gjøre, naar dertil gives nogen leilighed, har jeg stedse fundet mig vel ved at anvende friluftsvandringer som dæmper for min smule bekymring og uro. Hvad der denne gang havde været i veien, husker jeg ikke nu mere; men hvad der staar klart for min erindring, det er, at jeg en sommereftermiddag for nogle aar siden med fiskestangen i haanden vandrede opover engene paa østsiden af Akerselven forbi Thorshaug og Sandaker gjennem Lillohagen til oset ved Maridalsvandet.

Den klare luft, hølugten, blomsterduften, vandringen, fuglekviddret og de friske luftninger ved elven virkede i høi grad oplivende paa mit sind. Da jeg kom over broen ved oset, begyndte solen at hælde mod aasranden; snart laante den aftenskyerne sin bedste glans, for at de en stakket tid

kunde fryde sig ved den fremmede pragt og speile sig i de klare bølger; snart brød den gjennem skyen og sendte ud en lysstrime, som dannede gyldne stier i de mørke barskove hinsides vandet. Aftenvinden førte efter den hede dag med sig en forfriskende duft fra granerne, og de fjernt gjenklingende, hendøende toner af gjøgens aftensang stemte sindet til vemod.»

Sent paa kvælden, da fisken ikke længer vil bide, gaar Asbjørnsen ind i en sag for at hvile sig: «Foran mig laa sagens indre, klart oplyst af en luende skorstensild. Den var i fuld gang; men dens hjul, dens blade og vægtstænger syntes ikke at ledes af nogen menneskelig vilje og haand, men ene at gaa som et legetøi for kværnknurrens eller fossegrimens lune og usynlige tag.» — — Men efterhvert faar han da øie paa menneskelige skikkelser. Han vælger sig ud en gammel graaskjægget arbeidsmand, der sidder ved skorstenen med en rød hue ned over ørene, og gir sig i prat med ham. Asbjørnsen blir anbragt paa en stokkeknub ved ilden, og saa begynder passiaren. «Det var lækker fisk,» sier den gamle og veier en tremerking i haanden. Men for tredive aar siden var det anderledes med fisk i elven — sagflisen ødelagde den: «En kan ikke undres heller,» mener gamlingen, «at ikke fisken gaar ud i elven, for lukker den paa kjæften og skal ha en svælg rent vand, saa faar den kroen fuld af sagflis og

mukker.» Det opliver den gamle at snakke med en, som forstaar hans sorg over «de svære kolver», han trak i fordums dage, og som nu er borte. Vi ser ham tydelig med det graa skjæg og den røde lue — og Asbjørnsen paa kubben ved siden. Der er en tredje tilstede, som ikke er mindre livagtig. Det er en gut, som har fulgt Asbjørnsens fiskeri med gutters naturlige interesse og siden er gaaet med ham ind i sagen. De husker ham nok: den mørkrædde fra Gamlebyen, som havde været oppe paa Brække med et brev fra lensmanden — nu vil han gjerne ha følge hjemover. Men sagens larm og vandet, som bruser mellem hjulene under hans fødder, tar sterkt paa hans nerver: «Huf, her torde jeg ikke være en nat for meget godt,» sier han. «Ja da har jeg været her mangen nat,» mener den gamle, «og ikke havt stort for det heller.» «Jeg har hørt af mor,» svarer gutten ængstelig, «at der skal være saa meget troldskab og fanteri i slige sage og kværnhuse.»

Nu er Asbjørnsen ved maalet. Det er en saadan kvæld, han holder af. Først en prægtig fisketur. Saa en lun passiar ved skorstenen i en sag. Et par morsomme typer at studere. Et malerisk milieu. Nu er det bare at faa gamlingen rigtig paa glid.

Og det forstaar Asbjørnsen. Gamlingen ser lidt skeptisk paa ham: «folk tror ikke sligt mere

nu — folk er for kloge og belæste nu til dags.» Men Asbjørnsen gaar lempelig hen over dette spørgsmaal: «Det kan du ha ret i paa en maade. I gamle dage var folk sterkere i troen paa al slags troldskab; nu lader de, som de ikke tror paa det, for at synes kloge og oplyste, som du sier. I fjeldbygderne hører man dog endnu, at de underjordiske viser sig, tar folk ind til sig og sligt.» Og saa fortæller Asbjørnsen selv et eventyr først — et kværneventyr, om en kværnknur, som var efter kværnkallen. Det har den mørkrædde gutten ogsaa hørt, og han kommer med en ny historie, den om «sjøl», som har brændt sig. Gamlingen griber nu ind og fortæller om den skrædder, som var vaagsom nok til at holde vagt i en kværn om pinsekvælden, skjønt det havde brændt to pinsekvælde efter hverandre. Han, som fik besøg af alle kattene og hug labben af den ene. Og den labben tilhørte kjærringen i huset.

«Møllerkjærringen var en troldkjærring selv da?» spurgte gutten, som havde lyttet til med spændt opmerksomhed.

«Du kan vide det,» sagde den gamle.

Saadan knytter Asbjørnsen historierne sammen — det er kværnens eventyr, han dennegang har bragt inden samme ramme. Kompositionen er mønstergyldig. Den ypperlige lille skisse, som begyndte med en naturstemning, skildringen af

en fisketur, afrunder sig i en ny naturstemning, et lidet billede af udsigten fra høidedraget over Kristiania.

«Det var næsten ikke muligt at høre et ord længer. Sagen gik atter med sus og med brus. Maanen var oppe og trætheden forbi efter den korte hvile. Jeg sagde derfor farvel til den gamle og gik i følge med den mørkrædde gut. Vi fulgte stien under Grefsenaasen ned over høiderne mod Grefsen. Hvidlige taager svævede over elvedraget og myrerne nede i dalen. Op over byens røgslør hævede sig Akershus med sine taarne, der traadte klart frem mod fjordens speil, hvori Næsodden kastede sig langt ud som en mægtig slagskygge. Himlen var ikke ganske ren, og der var lidt drag i skyer og luft; maanens lys blandede sig med sommernattens dæmring og dæmpede omridsene i forgrunden af det landskab, som udstrakte sig for vore fødder. Men over fjorden laa maanelyset blankt og straalende, mens Asker og Bærumsaasene, fortonende i sortblaa skygninger, hævede sig over hverandre høit op i luften og dannede landskabets fjerne ramme.»

Dette er klart og skarpt som et fotografi, men et fotografi, som er poesi, sommernatsstemningen er indvævet i ordene.

«Kvægede af natteduggens kjølige bad udsendte violer og andre natlige blomster en liflig duft over engene, men fra myrerne og bække-

dragene kom der af og til klamme gjennemtrængende luftninger, der isnende berørte mig.

«Huf, det grøsser i mig,» raabte min ledsager ved saadanne leiligheder. Han troede, at disse luftninger var pustet fra natlige aander, og mente at se en troldkjærring eller en kat med gloende øine i hver busk, som rørtes af vinden.»

Det er Asbjørnsens natursymbolik. Naturen, som kaster lys og skygge i det menneskelige sind. Naturen, som fryder og forfærder. Naturen, som i den oprindelige, naivt naturbeherskede menneskesjæl skaber fornemmelse af glæde og uhygge og angst, der blir billeder, blir naturmytiske væsener, blir folkeeventyr. Det er denne naturens forvandling, som Asbjørnsen har skildret i sine eventyr. En kunstner af en senere slegt, Kittelsen, har hertil git en genial illustration: troldenes liv, der er naturens liv i menneskesjælen.

«Den straalende (!) Pan er død,» sier Welhaven. Det er rimeligt nok, at Pan er død, for Welhaven har aldrig mødt ham. Men Kittelsens trold, der afspeiler Asbjørnsens inderste tanke, er Pans skyldfolk i Norden.

Faa digtere før Asbjørnsen, kanske ingen, har naaet saa tæt ind til den norske natur. Det er ellers just i hine aar, at den norske natur finder sine digtere. Der er Wergeland, hvis lidenskabelig subjektive lyrik har git vidunderlige

stemningsbilleder af norsk vaar- og sommerliv. Og saa er der Jørgen Moe og Asbjørnsen, som begge har en mere episk, beskrivende tone. Jørgen Moe har navnlig malet sin bygd — Ringerikes natur — og beslegtede egne. Asbjørnsen har fra sine talrige streiftog en rigere skissesamling.

— Lige stor eller endnu større interesse end Asbjørnsens skildringer af norsk natur har hans norske folkelivsbilleder. Det er blit sagt, at med ham er den virkelige norske bonde — som er en ganske anden end festtalernes odelsbonde fra 30-aarene eller Bjørnsons sagabonde fra 50-aarene — dukket op i vor litteratur. Det er ogsaa rigtigt. Hos Asbjørnsen er han tilstede, selv om det kun er glimtvis. Vi føler, at han kjender ham. Fremfor alt er han lyslevende i dialogen, hvor Asbjørnsen har gjengit ham med en troskab, som altid vil være lige frisk, lige tilforladelig. Her har ingen formaaet at stille ham i skyggen.

— Asbjørnsens skjønlitterære arbeide var kun en del af hans mangeartede virksomhed for norsk kultur, intellektuel og materiel. Han var en saare mangfoldig mand. Hans friske virkelyst har overalt sat spor. Som zoolog, som forstmand og som specialist paa torvvæsenets omraade har han leveret bidrag, dels af strengere faglig natur, dels populære, til almindelig oplysning («Naturhistorie for

ungdommen», «Kortfattet naturlære», «Naturhistorie for børn», «Vildrenen», «Bidrag til Christianiafjordens litoralfauna», «Lærketræet samt den nyere tyske bartrædyrkning», «Om skovene og om et ordnet skovbrug i Norge», «Om myrdyrkning», «Torv og torvdrift» osv.). Han skrev for børn, og han skrev for menigmand. Han har gjort en lang række af smaa monografier over dyrearter og over træsorter. Han arbeidede for nye indtægtskilder og for bedre udnyttelse af de forhaandenværende. Han tog sig af vor husflid («Træ- og udskjæringsarbeide til husflidens fremme i Norge»), og han lærte husmødrene bedre madstel (en oversættelse: «Fødemidlerne, som de maa være for at vedligeholde hilsen, give kræfter og spare penge i husholdningen» og etpar originale arbeider: «Fødemidlernes opbevaring i land og by» og «Fornuftigt madstel, en tidsmæssig koge- og husholdningsbog»). Han har forfattet en ligesaa praktisk som grundig afhandling om «Kaffeen, dens nytte, værd, rette behandling og forfalskning samt de saakaldte surrogater eller nødmidler for samme», der viser den største belæsthed i «kaffelitteraturen» og et indgaaende kjendskab til kaffeens historie. Ja, om det saa er en «Feltseng til-brug paa reiser i Norge», saa er det til Asbjørnsen, man skal henvende sig for at faa besked.

I «Budstikken», det fortræffelige maaneds-

skrift, han 1859—1861 udgav sammen med P. O. Boyesen, C. T. Christensen og F. C. Schübeler, i «Norsk landmandsbog», i «Skilling-magazin», i forskjellige folkekalendere, i «Illustreret Nyhedsblad», i «Morgenbladet» — overalt finder man populære og faglige artikler af Asbjørnsen. Han freder fugl, og han planter træer, han udtørrer myrer, og han koger graut. Den tankegang, der leder ham, kommer intetsteds klarere frem end i slutningsafsnittet i hans bog om husfliden. Han nævner der de opraab, som gjerne rettes til almenheden, hvergang et uaar udsætter befolkningen i visse landsdele for ligefrem nød. De haandsrækninger, som da ydes, betyder imidlertid ikke andet end foreløbig lindring. Faren er altid forhaanden.

Saa gir han et lidet billede af en af de fjeldbygder, hvor et uaar kan bli skjebnesvangert:

«Den ligger paa eller under høifjeldet, overalt er det fjeld og ur, ingensteds sammenhængende, dyrkningsført land; naturens store fattigdom viser sig i de nøgne fjelde eller i den tynde skov paa dem, i de store lyngvidder og moserne og myrerne. Folket bor spredt og er indskrænket til de faa flækker, som findes omkring, hvor fjeldet skraaner eller sænker sig. Ser man ud fra sit vindøie her, saa mødes ikke blikket som i slettelandet af nabogaardens venlige marker og bølgende agre, men som oftest af vilde fjeldknauser og vide brune

heier. Det er ogsaa saare ufremkommeligt overalt; paa enkelte smaastumper nær, gives der ingen banet vei. Alt maa bæres eller føres frem paa hesteryggen, og man kan med sandhed sige, at folket maa kravle om i fjeldene. Det er let at skjønne, hvor tungt livet bliver her; thi det er ikke alene det, som skal hjem, der føres saaledes; den hele gaardsdrift er ikke lettere.»

«Hos den stærke og sunde vækker den haarde strid for at livnære sig under Nordens strænge natur alle evner og kræfter og staalsætter ofte krop og sjæl, men over dem, der ikke saaledes kunne værge sig mod dens magt og ved den alvorligste virksomhed opretholde sig selv, lægger den samme natur sig som en byrde, der kuer og lammer. For disse bliver hvilen efter arbeidet let en altfor stor nydelse, og gjennem denne lister ladheden sig ind lidt efter lidt, og ovnsbænken eller at ligge «paa kvilo» bliver den høieste lyksalighed; her have vi i mange bygdelag en anden stor hovedgrund til nøden og trangen.»

Denne mand kjender vort folks kaar og vaner af selvsyn. Naar han søger at vække interesse for husfliden som en økonomisk hjælp og støtte og som en aandelig stimulans, eller naar han ivrer for forbedringer i brugenes drift, i madbod og kjøkken, — saa er det overalt det samme ønske, der leder ham, ønsket om at udvikle Norges ma-

terielle kultur og derigjennem skaffe vort folk bedre livsvilkaar.

Er Asbjørnsen opmerksom paa alle mulige praktiske forbedringer, der kan komme vort land til gode, er han ikke mindre vaagen, naar det gjælder de store videnskabelige begivenheder. Ogsaa her er han mellemmand mellem Europa og Norge. Bl. a. var han hos os den første, der gav en udførlig oversigt over Darwins «Arternes oprindelse». 1860 kom Darwins verk. Allerede i «Budstikkens» hefte for februar—marts 1861 foreligger Asbjørnsens anmeldelse («Darwins nye skabningslære»), der viser den dybeste interesse og forstaaelse. Han er straks paa det rene med, at «Arternes oprindelse» betegner «et mindeværdigt tidsafsnit i naturvidenskaben». «Der aabner sig en vid mark for undersøgelser over udviklingens vexelforhold, over følgerne af brugen og ikke brugen, over virkningen af de ydre livsvilkaar. Studiet af culturens frembringelser vil vinde uhyre i værdi[1]; vi ville gjøre os umage for og være i stand til at kaste lys over jordboernes tidligere vandringer, og til at maale den umaadelige længde af de geologiske skabningsperioder, ved sammenligning med de foregaaende og efterfølgende organiske former. Physiologien vil komme til at erkjende, at hver aandens kraft og evne

[1] Udhævet af Asbjørnsen.

kun kan være tilveiebragt trin for trin. Angaaende menneskeslægtens herkomst og nedstamning tier Darwin, ligesom om menneskeracernes indbyrdes forhold til hverandre, men hans lære aabner ikke destomindre nye standpunkter herfor.»

— — —

Det var to østlændinger, gaardmandssønnen Jørgen Moe fra Ringerike og kristianiagutten Asbjørnsen, som gav den norsk nationale bevægelse en bestemt karakter ved at vende opmerksomheden mod folkepoesien. Af denne skulde vor litteratur hente nyt liv. For at bli en selvstændig nation maatte vi søge et grundlag i vort eget. Uden at opgi det, vi havde arvet fra fælleslitteraturen, havde vi at udnytte de rigdomme, der var gjemt i vort eget land.

Saa kom der en liden vestlænding, en bondegut fra Søndmøre, Ivar Aasen. Han var jevnaldrende med de to, født 1813, men det varede længer, før han fik arbeidet sig frem. Han tog et langt skridt videre. Han krævede ligefrem et brud med de traditioner, vi var vant til ogsaa at opfatte som vore. Han forkyndte en revolution af vort aandsliv. I sine ideer paavirket af den tysk nationale bevægelse søger han i sin bestemmelse af de nationale traditioner og i sit sproglige ideal til oldnorsken og dens fortsættelse i bygdedialekterne.

Ivar Aasens betragtningsmaade var denne:

De traditioner, som I dansknorske vil fastholde, samtidig med at I opsøger «folkepoesien», de er ikke vore, de er indvandrede, de er fremmede. Dette sprog, som I fornyer med norske ord, er heller ikke vort, det er et udenlandsk overklassemaal. Men der gives endnu et norsk sprog og norske traditioner, og dem kan I finde ude i bygderne hos vore bønder.

«Vi vide,» sier Aasen i sin anden udgave af grammatiken, «at dette land har havt et sprog, som baade har nydt en omhyggelig skriftlig dyrkning og tillige havt et betydeligt værd i sig selv, saa at man endog har været tilbøielig til at ansee det som den ypperste af de tre gamle sprogformer i Norden. Og ved nærmere eftersyn vil man ogsaa finde, at den norske almue kjender eller bruger et tungemaal, som har omtrent den samme lighed med gammel norsk som det nuværende svenske talesprog med gammel svensk og det nuværende danske med gammel dansk. Den paastand, at det norske sprog skulde allerede være gaaet af brug for tre hundrede aar siden, kan altsaa ikke være rigtig.»

Det gamle sprog lever tvertimod hos bonden, og det er just den norske bondekultur, Aasen har viet sin gjerning. Hans videnskabelige interesse, hans kjærlighed til sit land og hans ønske om at hævde bondens sociale værdighed, sprog og traditioner, samtidig med at han aabnede ham veien.

til et rigere aandeligt liv, har her virket sammen. Han er blit fader for en hel ny litteratur: landsmaalslitteraturen. Han har gjennem sine videnskabelige undersøgelser tilrettelagt det materiale, hvorpaa den kunde bygge, — han har muret den en solid sproglig grundvold.

Den store vanskelighed og det revolutionære i Aasens bestræbelser ligger allerede udtalt i ovenstaaende: han ønsker at slaa bro lige tilbage til oldnorsken; han vil gjøre alt det mellemliggende til noget halvfremmed, halvt uvedkommende.

— Første gang han, omend ret forsigtig, lægger frem sit program, er i en anmeldelse af «Folkevennen» (1852), hvor det bl. a. heder: «Forholdet mellem de to sprog er forøvrigt af en saa uheldig beskaffenhed, at den eneste sikre udvei for os vilde være at anlægge en aldeles norsk sprogform, saaledes at formbygningen dannedes efter en eller flere af de bedste dialekter og sprogstoffet dannedes ved det almindelige norske ordforraad, med stadigt hensyn til det gamle sprog. Kun ved en saadan radikal reform vilde sprogets nationalitet atter kunne sættes paa fode — —». Udover i 50-aarene veksledes forskjellige indlæg i dette spørgsmaal. Blandt dem, der tog virksom del, kan nævnes P. A. Munch, L. Kr. Daa, Ole Vig, M. J. Monrad, K. Knudsen, P. Botten Hansen, Aasen og Vinje. Det var imidlertid først i 1858, at kampen blussede op for alvor. Fra dette aar

kan man regne, at der er bevidst aaben krig mellem de to sprog og deres tilhængere.

I dette aar faar maalmændene sit eget organ i «Dølen», hvis redaktør Aasmund Olavsson Vinje blev Aasens værdifuldeste forbundsfælle.

Aasens forsvar for bygdemaalets ret ligeoverfor dansk-norsken er kanske det solideste indlæg fra maalmændenes side i den hele kamp lige til vore dage.

Men tidsafstanden føles sterkt, naar man læser hans i en anden forbindelse omtalte afhandling «Om dannelsen og norskheden». Han stiller de to begreber dannelse og norskhed i forhold til hinanden: kan der i det virkelige norske, i norsk bygdeliv, i norske skikke og sprog, konstateres en bestemt dannelse? — er denne udviklingsdygtig? — er det maaske just ved at gaa ud fra den, at vort aandsliv kan haabe paa den fyldigste og mest eiendommelige udvikling? Man fornemmer gjennem Aasens rolige og humane fremstilling dog en vis lidenskab, et forurettet folks lidenskab, en sterk opposition mod vrangforestillinger, fordomme, standshovmod hos de saakaldte dannede klasser, hvis daarligste, til gemyt eller hoved daarligste repræsentanter gjerne prætenderede et slags privilegium som «kulturens» bærere ligeoverfor «raaskaben» i de udannede klasser. Aasens undersøgelse af begrebet «dannelse» vil nu, bortset fra, at han undertiden paa en uheldig

maade sammenblander dannelsens mulige moralske frugter med selve dannelsen, ingen modstand møde.

Aasen undersøger dernæst, hvori et folks dannelsesgrundlag, dets kultur i strengere forstand skal bestaa, og han lægger herunder særlig vægt paa «sammenhængen mellem folkets tiltagende dannelse og folkets gamle nedarvede skikke».

Han indrømmer, at der er adskilligt i det norske folks skikke og levemaade, som kan trænge en reform, men han er dog tilbøielig til at bevare mest muligt: det vilde være urimeligt, om den norske bonde «skulde paatage sig en ny ham i stedet for den gamle».

Det vigtigste for ham er dog sproget. Det tungemaal, der som ættemerke konstituerer vor nationalitet, vor norskhed, er det i dialekterne levende, fra oldnorsken direkte nedstammende sprog, bygdernes norsk: «Den gamle arv er endnu til; de rette arvinger er ogsaa til, og de have det i sin magt at tage arven i fuld brug og sætte den i fuldkommen stand, uden at nogen har ret til at forhindre det.» Aasen samler sit indlæg i nogle slutningsbemerkninger: formaalet med hans stykke var at vise, at «norskheden ikke er til hinder for den rette dannelse», — dernæst, at «det norske maal netop er den allervigtigste del af norskheden». «Dette er en sag, som vedkommer det hele folk i landet, og som derfor

burde saaledes oplyses og forklares, at alle tænksomme læsere kunde faa anledning til at gjøre sig en rigtig forestilling om tingen.» «Man bør have et haab om, at den tilvoksende oplysning ogsaa skal virke i en anden stævne ved at aabne folkets øine for den vinding, som det vilde have, naar dets herligste fædrenearv blev agtet og skjøttet, som den burde — —.»

Af Aasens øvrige bidrag, hvor han fortsætter tankegangen fra det nævnte stykke, skal merkes hans opsats i «Ill. Nyhedsblad» (1858): «Det norske sprog og kulturen», hans forskjellige indlæg i maalstriden, som han selv har samlet med indlagte resuméer af modpartens anførsler, under titelen «Minningar fraa maalstriden um hausten 1858», samt hans fortale til grammatikens anden udgave (1864). Aasen fører sin polemik paa to maader. Han optræder snart forsvarende, snart erobrende. Han vil paa den ene side først fastslaa, at bondens sprog virkelig egner sig som kultursprog, at det har den fornødne smidighed og velklang, og at dets ordforraad ikke er utilstrækkeligt: herfor har han selv ført det gyldigste praktiske bevis; — dernæst fremhæver han almuens ret til selv at benytte sit sprog paa omraader, som nærmest vedkommer den. Han vil ha plads o g s a a for bondens maal. Paa den anden side søger han at vise, at dette maal er landets egentlige og tilsidst bør bli det herskende.

«Man skulde have ventet, at et lands almue ikke skulde behøve at lære mere end landets eget sprog, og at landets høvdinger ogsaa skulde lære det samme, om de end selv havde lært et andet maal. Men i stedet derfor blev det netop almuen, som maatte lære to sprog. I stedet for at byrden af sprogenes ulighed skulde falde paa en enkelt stand, som netop havde den bedste leilighed til at tænke paa slige ting, er denne byrde kommen til at falde paa selve folket, paa den tusinde gange større almue, som allermest kunde trænge til en lettelse og ialfald til befrielse for unødig møie.» Han fremhæver det urimelige i, at folket f. eks. skal modtage religionsundervisning i et fremmed sprog. Han nævner, at dette sprog maa «have vanskelighed for at virke paa folkets forstand, og endmere for at virke paa hjertet og følelsen». Her holder han sig endnu til etslags defensiv. Andetsteds fremhæver han sterkt, at bondestanden, «som utfyller største parten av landsens folkemengd og er ættad ifraa landsens gamle ibuar», maa være den egentlige «landslyden», og at dens vilje maa være den bestemmende.

Mellem disse to anslag bevæger Aasen sig. Men hvor forsigtige hans ord delvis kan falde, venter og haaber han tydelig, at den norske bonde senere eller tidligere skal gjøre sit sprogs ret gjældende. Han tror ikke paa noget kompromis, nogen sammensmeltning: «at optage adskillige norske ord

i dansken kan vistnok være til nytte i skrifter for almuen, da det dog altid er en lettelse for almuesfolk at faa se noget mere af det maal, som de kjendes ved og selv kunne bruge; men derved er dog at mærke, at dette ikke er nogen opreisning for det norske maal, og at bogmaalet ikke derved faar nogen ret til at kaldes norsk, saa længe som form og grundlag i det hele er dansk. Og paa grund af uligheden imellem danske og norske ordformer vil denne optagelse heller ikke kunne drives synderlig vidt. Det bliver det bedste raad at søge det norske sprog der, hvor det findes, at lade det staa ukrænket, hvor det staar, og heller forsøge at drage det frem end at trænge det tilbage. En skriftlig dyrkning af dette maal vil være et øieblikkeligt middel til at vænne folk til læsningen, at fæste begrebet om en mønsterform og fremhæve sprogets bedste egenskaber. Men der er noget andet, som ogsaa er ønskeligt, og dette er, at almuen ikke skal forledes til at foragte sit nedarvede maal. Hvad vi først maa ønske er, at man skal taale at høre norsk, og at almuen ikke skal tvinges eller tvinge sig til at tale noget andet.»

— Til de modstandere, der fremholdt, at det «tillavede» landsmaal, som blev skrevet af nogle faa, umulig kunde ha nogen chanse mod et levende sprog, det dansk-norske, hvori saagodtsom hele vor litteratur var affattet, havde Aasen havt følgende

svar: «Hadde no tanken voret den, at det norske landsmaalet paa ein einaste gong skulde drive det danske reint ut or landet, saa vilde desse folki hava nokon rett; men slikt hever vist ikkje voret paatenkt, utan det skulde vere av folk, som ikkje hava skyn paa tingen. Det hever voret talat um, at folk vilja riva ned eit gammalt hus og so standa husville til eit nyt er bygt; men denne likningi høirer ikkje her; det trengst aldri um aa riva fyrst og byggja sidan; her er tuft nog til eit nytt hus jamsides med det gamle, og den, som ikkje vil hava det nye, kan halda seg til det gamle og sitja der i ro og fred til sin døyande dag.»

Der er to indvendinger, som Aasen har klaret mindre tilfredsstillende.

Det er først betydningen af bruddet med den ældre litteratur og med Danmark. En ungdom, der skriver og taler kun Aasens sprog, vil uvilkaarlig komme i et temmelig fjernt forhold til vor ældre litteraturskat. I sammenhæng hermed maa det erindres, at et større sprogsamfund altid byder sin litteratur bedre betingelser, en videre læsekreds og en mangfoldigere gjensidig paavirkning — ud fra dette kan der regnes paa en større aandelig rigdom, større frugtbarhed. Det er af den grund betænkeligt helt at skille lag med Danmark.

Dernæst gaar sprogudviklingen i retning af formernes forenkling, deklinationer og konjuga-

tioner blir simplere, eftersom de afslibes ved brugen, det formfuldeste sprog er i virkeligheden ikke det bedst og mest dyrkede. Folkene erhverver sig efterhaanden større færdighed i at nuansere og pointere meningen uden at benytte de mange former. Det vilde derfor i en vis henseende betegne et tilbageskridt, om vi forlod dansk-norsken for at gaa tilbage til et sprog, der stod oldnorsken nærmere. Dette føler Aasen anderledes: han synes endog at finde en vis glæde ved de mange former, han omfatter dem med en sprogkjenders kjærlighed, det gjør ham ondt, at sproget skal miste nogen af dem.

— Hvilken stilling man end indtager til maalbevægelsen, kan Aasens virksomhed vanskelig vurderes for høit. Han har git os nøglen til en stor national skat. Han har mere end nogen anden virket til at frigjøre de rigdomme, der laa bundne i vort folk. Den norske bonde er paa en maade, som man for femti aar siden neppe kunde tænke sig, blit delagtig i landets aandelige liv. Og hvilke farer maalbevægelsen end maatte vise sig at indebære, saa er det sikkert, at hele vort aandsliv gjennem den har faaet en bredere grundvold og rigere tilgange.

Aasen er blandt dem, som i første række maa tilskrives æren for den forandring, der skildres i hans bekjendte linjer:

«Lenge det laag som ei natt yver landet,
tinget var tagnat, og folket var fraa,
aalmenningshugen var sovnat i bandet,
giv han maa aldri meir sova som daa!
Tiderne vendest, og folket var vaknat,
reist or si lega og løyst or sitt band,
myket var ugjort, og myket var saknat,
lenge det leid, fyrr en alt kom i stand.

No er det von til, at verket skal lettna,
no er det tungaste taket vel gjort — —»

Med saa meget større grund kan disse ord gjentages nu, efterat Aasens gjerning allerede har virket gjennem halvthundrede aar.

Vi kjender hans lille teaterstykke, «Ervingen». Det er ikke meget betydeligt, men ikke mindst paa grund af de indlagte vakre sange har det opnaaet en ikke ringe popularitet og opføres ogsaa til stadighed i vore ungdomslag. Det er i virkeligheden væsentlig et indlæg i maalsagen: — Den «vænaste heimstaden» i bygden er Flaaviki. Der sidder nu en fremmed, en indflytter, Hermann Sauenbach. Vi faar senere vide, at ogsaa han er bondegut, født Saudebækken. Han har staaet i krambod og er blit fin paa det, han skammer sig ved at være bonde og slaar om sig med de «fine folks» vanlige gloser: bonderaaheden, bondens gammeldagse stel osv. Satiren er enkel og overfladisk. Det er fremmeddyrkelsen, danskeriet, det at vi svigter vore egne traditioner, som

Aasen har taget sigte paa. Og ligesom bønderne efter Aasens mening burde bruge sin odelsret, vinde landet tilbage, hævde vort sprog og øvrige ættemerker — saaledes har ogsaa Aasen i «Ervingen» en norsk gut, Aamund, der betegnende nok fra Amerika vender tilbage som arving til gaarden. Naboen Olav opmuntrer ham til at gjøre denne ret gjældende. Stykkets tanke er udtrykt i de ord: «Eg tenkjer, me kunde gjera lika god framgang, um me heldt nokot fastare paa gamalt maal og gamall bunad. Lat oss ganga fram i det, som godt er, men ikkje ganga so, at me gløyma vaar fedra-sed, som det stend i visa:

Dei vil alltid klaga og kyta,
at me ganga so seint og so smaatt;
men eg tenkjer, dei tarv ikkje syta:
me skal koma, um ikkje so braadt — osv.»

Denne vise er, som vi ved, blit saare populær, den norske bondekonservatismes triumfhymne. Aasen vil i det hele gjerne forsvare det gamle stel mod projekterne fra den store myretuen der udenlands, han sætter folkets selvfølelse op mod den saakaldte «kultur». Han fortæller bønderne, at de ikke skal ta hatten for dybt af. Han er — helt uafhængig — med i den fylking, der i det politiske liv flokkede sig om Ueland og Jaabæk. Han indskjærper bonden: Gjør som Aamund, ta den vænaste heimstaden som din retmæssige odel.

— — —

«Solengi vaare gudelege bøker ikki ero skrivne paa norsk (d. v. s. paa «maalet»), so vert der ikki stort af med os» (maalmændene). Her har vistnok Vinje ret: det er i forbindelse med den norske bondes religiøse interesse, at enhver større partibevægelse vil ha lettest for at vinde videre omfang hos vor landbefolkning. I flere slegtled var bondens læsning væsentlig af gudelig art. De anførte ord er hentede fra Vinjes nekrolog over Ole Vig.

Den «vækkelse», der gav almuen interesser udover det daglige stræv og bragte den til at gjøre sig selvstændig gjældende i vort offentlige liv, var dels af politisk, dels af religiøs natur. Den første, som formaaede at haandhæve sin stands krav paa en saadan maade, at stortingets bønder kom til at danne parti, at bonden blev en politisk magt, er Ueland. I vor kultur betyder Uelands verk væsentlig, at en bestemt stand emanciperer sig og derved vinder mulighed for at gribe selvstændig ind i kulturkampen. Til en begyndelse optraadte den oftest kulturfiendtlig.

Bondens aandelige emancipation forberedes navnlig gjennem de religiøse strømninger. Den største betydning havde først nordmanden Hans Nielsen Hauge og senere dansken Grundtvig. Den bevægelse, Hauge vakte, bidrog meget til at udvikle vor første bondeopposition. Det er beteg-

nende, at Ueland var haugianer. Eftersom haugianismen forplantede sig til samfundets høiere lag, ikke mindst gjennem bondefødte prester, antog vort religiøse liv en intensere karakter, men ogsaa en mørkere farve. De bedste repræsentanter for rationalismen havde forsøgt at forsone kristendommen og kulturen. De uddrog en almenmenneskelig lærdom af den kristelige religion og lod det livsfiendtlige — teorien om den almindelige besmittelse ved synden — træde i baggrunden. De gav det jordiske liv en anden og selvstændigere mening end at være en afdøen til bedste for det himmelske. Den sidste betydeligere talsmand for denne humaniserede kristendom var hos os N. Treschow. Mod ham reiste der sig i slutningen af 20-aarene dels under fremmed (tysk og dansk), dels under hjemlig haugiansk indflydelse, en ortodoks luthériansk opposition. Den kom først til orde gjennem W. A. Wexels. Senere erobrede den strenge lutherdom mere og mere terræn i vor geistlighed. Wexels havde med sin udpræget ortodokse opfatning personlig intet særlig mørkt livssyn. Han hævdede med en vis elskværdig naivetet kristendommens «grundsandheder». Men der er efter Wexels' mening i religiøse materier alene et enten— eller at vælge imellem, og det valg har altid været og maa altid bli skjebnesvangert for kristendommens stilling til kulturudviklingen: «Enten maa Bibelen forstaaes efter sit ord og troes

paa dette, eller den bliver den usikreste vejledning til sandhedens erkjendelse.» Det nye testamentes historiske sandhed fastslaar han saaledes: «Hvor er det nogensinde hørt, at en troværdig historisk skribent skal bevise for læsernes granskende fornuft, at de begivenheder er skete, som han simpelt og ligefrem som øienvidne eller sagkyndig mand fortæller?» Treschow var en klog, dannet og kundskabsrig mand, men ligeoverfor saa slaaende argumenter trak han naturligvis det korteste straa. Kristendommen er *qva* religion irrationel. Den kristne menighed i landet gav Wexels ret, og hos Treschows egne meningsfæller gik den kristelige rationalisme mere og mere over i indifferentisme. Inden den kristne leir blev de bigotte og de bornerede derfor forholdsvis let herrer — var man ikke enig med dem, taug man gjerne — og det pietistiske, livsfiendtlige element voksede i magt, indtil det i 50- og 60-aarene oplevede en triumftid. Gisle Johnsen og Caspari bestemte da den officielle rettroenhed, mens alle slags lægprædikanter boltrede sig paa bygderne. Det store enten—eller vedblev at lyde, som det altid har lydt i kristendommens «frugtbareste» perioder: enten lever vi for det næste, det himmelske liv — eller ogsaa gaar vi op i det jordiske. Lever vi for det himmelske, har ingenting værdi, som ikke fører vor tanke mod det ene fornødne: alt andet tjener kun

til at distrahere os, eller er simpelthen af det onde. Al verdslig kunst og videnskab er omsonst og blir let skadelig. Vi kan nok dyrke vor jord, saapas, at vi opholder livet, for det er Gud, der har at afgjøre, hvorlænge vi skal forblive i denne jammerdal, men vi maa vogte os for at lægge nogen sterkere interesse i vort arbeide, saa tanken blir bortledet fra vort rette hjem. Fremfor alt maa vi vogte os for at hengi os til den fri forskning. Den frie forskning forvirrer forstanden, ja, den besmitter viljen. Det fremhævede allerede Wexels ligeoverfor Treschow: «Medens de selv (de vantro) mene, at deres vantro ligger i forstanden, kan den dog ligge i viljen.» Ti — mente Wexels — ellers maatte de dog bøie sig for de beviser, der forelaa. De vantros indvendinger var jo dengang paa det grundigste gjendrevne af Köppen og De Luc (!). Den sidste havde bevist, at «de geologiske phænomener stadfæste skabelsens historie og den hellige skrift i almindelighed».

Efter den kristelige blomstring i 50- og 60-aarene holdt pietismen og ortodoksiet sin stilling, indtil der i 80-aarene dukkede op en nyrationalistisk retning, som dog omhyggelig fralagde sig det gamle ildeklingende navn. Dens betydeligste repræsentant var Frederik Petersen, der vandt et stort parti blandt de yngre teologer. Det norske kirkefolk vedblev imidlertid stedse at samle sig om ortodokse forkyndere, som Heuch,

der med meget talent forfegtede den gamle solide lære: *Credo, qvia absurdum.* Og ganske nylig viste det sig ved besættelsen af etpar professorposter, at de «rettroende» lutheranere i Norge fremdeles er paa sin post. Først vragede man en af de mest begavede af vore unge videnskabsmænd, Anathon Aall, dernæst gik man paa akkord med den noget mere rettroende Johannes Ording, man slap ham vel ikke op paa lærerstolen i dogmatik, men man gav ham et teologisk stipendium.

Det er forholdet mellem norsk kultur og norsk kristendom. Den drivende kraft i kulturen er i evighed den frie forskning, og den bevarende kraft i kristendommen er til dens død: *Credo, qvia absurdum.*

Ortodoksiet har dog inden selve den kristne leir mødt én farligere modstand, fra en bevægelse, der under kristeligt flag baade søgte at udbrede kultur og særlig at udbrede denne i folkets bredere lag. Selvfølgelig blev der noget halvt og forfusket i denne forbindelse af kristendom og kultur, men praktisk set kan ikke grundtvigianismen frakjendes en civilisatorisk mission i vort folk.

Ogsaa Grundtvig vendte sig i sin tid mod rationalismen, men paa en ganske anden basis end de ortodokse.

Grundtvig var naaet til sin religiøse opfat-

ning gjennem romantisk poesi og spekulation. Schellings poetiske naturfilosofi var det, der oprindelig førte ham bort fra rationalismen. Saa vaktes samtidig hans interesse for Nordens gamle historie gjennem Øhlenschlägers digtning. Grundtvigs teologiske lære, som han efter adskillige aars vaklen udformede i feiden med professor Clausen (1825), tog sit udgangspunkt i den apostoliske troesbekjendelse, der «gjenlød som et levende vidnesbyrd gjennem tiderne». Han haabede ad den vei at kunne opnaa en grundig adskillelse mellem tro og teologi. Han vendte sig paa samme tid fiendtlig mod de ortodokse, de doktrinære bogstavfortolkere, og mod rationalisterne, der kun anerkjendte det i den kristelige religion, som stod prøve for fornuftens domstol. Han gled udenom den største vanskelighed: den historiske kritik. Han saa i kristendommen en umiddelbar troes- og følelsessag, et forhold mellem guddommen og den enkelte. Og dette forhold kunde være lige sandt og inderligt hos de enfoldige som hos de vellærde — ja, man havde Kristi egne ord for, at de enfoldige havde lettest for at finde sandheden. I begyndelsen af 20-aarene ser vi ogsaa Grundtvig med iver ta sig af fyenske almuesfolk, der blev forfulgte af presterne og øvrigheden, fordi de deltog i religiøse opbyggelser. I Danmark gjennemkjæmpedes dengang en lignende strid, som den, vi hos os kjender fra Hauges

virksomhed. For Grundtvig var det om at gjøre, at kristendomsforkyndelsen talte enfoldig til folkets hjerte. Han vilde heller ikke formene almuesmænd indbyrdes at drøfte kristelige troes- og følelsesspørgsmaal. Det afgjørende var, at «kristenlivet» fik ny varme.

Grundtvigs folkelige religionsforkyndelse var lys, optimistisk, skjønhedselskende. Det beroede paa dens poetiske udspring. Grundtvigs religiøse trang var tillige en poetisk trang. Hans kristendom var en enhed af skjønne forestillinger og følelser.

Vi ved, at Grundtvigs digteriske interesse var inderlig forbunden med hans fædrelandskjærlighed og hans kjærlighed til den gamle nordiske historie. Hele hans virksomhed kom saaledes til at præges af to elementer, et kristeligt og et nationalt historisk. Han vilde gjenopvække Nordens «helteaand», mane frem igjen den gamle nordiske «kraft», og han vilde anvende denne kraft i kristelig og national retning. Fremfor alt vilde han under denne gjenopvækkelse henvende sig til det store folk, d. v. s. de nordiske nationer. Han vilde tale saadan, at hans ord gik dette folk til hjerte, ti «hjertelivet» var det væsentlige. Han tænkte sig en folkeopdragende virksomhed, der egentlig var en fortsættelse af det store arbeide for folkeoplysning, som det 18de aarhundrede havde saamegen ære af. Det 18de aarhundrede havde imidlertid væsentlig tænkt paa at udvikle folkets

forstand, gi det kundskaber, gjøre det dygtigere i den økonomiske kamp. Grundtvigs og hans disciples maal var derimod navnlig at udvikle folkets skjønhedssans, dets historiske og nationale interesse og at lede dets religiøse følelsesliv. Overalt sporer man i grundtvigianismen dens romantiske oprindelse. Af den nordiske litteraturs mest fremtrædende mænd dyrkede den grundtvigske skole ved siden af stifteren fortrinsvis Øhlenschläger. Grundtvig beundrede den gamle jødiske og den gamle nordiske kultur, han bøiede sig ogsaa for den græske, men han havde knapt den fjerneste forstaaelse for den latinske, selvfølgelig heller ikke for dens moderne datter, den franske. Den samme tendens gjenfinder man hos hans disciple. Deres hyldning af den oldnordiske kultur, og deres lovprisning af de nordiske stammers «heltekraft» var ofte ganske hysterisk, en eneste opsang af klingende fraser. Men grundtvigianismen har uden tvil øvet et stort civilisatorisk verk i Norden gjennem sit energiske arbeide for at vække folkets aandelige interesser — gjøre alle klasser delagtige i vor kultur, udvikle den historiske og nationale sans.

Grundtvigianismen forplantede sig hurtig til Norge, hvor den navnlig befæstede sig gjennem den institution, som den havde skabt sig i Danmark: folkehøiskolen. 50- og 60-aarene betegner grundtvigianismens egentlige blomstring hos os, men dens indflydelse rækker langt videre.

Blandt den norske grundtvigianismes skikkelser har, historisk set, neppe nogen den interesse som Ole Vig. Ikke saa at forstaa, at flere af vore grundtvigianere i begavelse, dannelse eller kundskabsrigdom har været ham overlegne eller i det mindste jevnbyrdige (Christoffer Bruun da særlig, men ogsaa Herman Anker, Frits Hansen, O. Arvesen). Men bevægelsen fik hos ham et særlig karakteristisk udtryk. Selv udgaaet af folket, dreven af en brændende kundskabstrang, søgte Ole Vig sit livs opgave i at delagtiggjøre folket i den historisk-nationale dannelse, som han elskede saa høit. Det centrale i hans stræben er dette: Jeg vil gjøre hele den gamle mytologi og Nordens historie til vore dage let tilgjængelig for den almue, hvorfra jeg selv stammer. Jeg vil gjøre den bekjendt med de vakreste digte og sange helt fra kjæmpevisernes tid til vore dage. Jeg vil herigjennem skaffe den en elementær dannelse, hvori de vigtigste elementer skal være af national-historisk og religiøs natur. Jeg vil fortolke vor historie i folkelig og kristelig aand.

Vig optraadte første gang som forfatter i eget navn i 1851 med en digtsamling «Bondeblomster». Digtene, der er forfattede fra 1846 til 1850, er dels af religiøst indhold, dels fædrelandssange, naturstemninger, mindedigte og festsange. Den grundtvigianske klang er overalt merkbar. Vig er ingen betydelig poet, han kommer let til sine

vers, men han kommer ogsaa let til daarlige vers. De strømmer over af begeistrede ord. Sproget er i de fleste digte (som f. eks. «Jeg elsker dig, mit hæderkronte Norge») fra Nordal Bruns tid, med endel grundtvigske vendinger. Det er ikke ved sin digteriske begavelse, Ole Vig indtager en saavidt merkelig plads i vor historie, det er ved den praktiske tendens i hans forfatterskab.

Fædrelandskjærlighed og en lys religiøsitet er hans forfatterpersonligheds lidt almindelige kjendemerker. Hans patriotisme faar ikke sjelden et umodent chauvinistisk præg («Vildtyske nykker» osv.), den stolthed, der ofte fører ordet, kan virke ligefrem barnagtig («Nordens frihedsbrev»), men det er nu engang et træk, man hyppig gjenfinder hos Grundtvig og hans disciple.

Hele Ole Vigs livsbetragtning, hans poetiske sind, hans hengivenhed for alt norsk, hans frihedsglæde og hans kristendom, der er alvorlig nok, men ingenlunde dømmesyg, kommer frem i hans smukke digt til Henrik Wergelands minde.

Viser allerede den første digtsamling Vigs program, saa kommer det ganske klart og sammenhængende frem i hans næste bog: «Liv i Norge». Den begynder med en populær fremstilling af nordisk mytologi og skildrer dernæst den gammelnorske kultur gjennem billeder af den gamle historie. Skildringen har den moralske hensigt: folkeaandens vækkelse. Den vil fremmane

fædrenes skikkelser til efterlignelse. Kun skal efterlignelsen ske i kristelig aand. «Var folkets aand (i oldtiden) religiøs saa var den ogsaa alvorlig. Livet kunde vel være raat og vildt blandt de gamle nordboer, men saa var det dog kraftigt og kjernesundt.» Vi skal mindes, «at Norges aand var i alle maader en kjæmpeaand, og livet heroppe et kjæmpeliv». «Jeg har allerede ved talen om Valhal gjort opmerksom paa, hvad vore forfædres heltekampe paa liv og død har at betyde. Det var dog vistnok ikke overflødigt at gjentage den altfor meget forglemte sandhed, at kun igjennem kamp og strid kan det faldne menneske komme i samfund med sin skaber(!).» Den gamle historie blir gjennem de merkeligste analogier et emne til sedelig og religiøs opbyggelse.

Ligesom sin mester Grundtvig glæder Vig sig stedse over historiens poesi: Nordens aand var jo «historisk-poetisk». Ogsaa den religiøse stemning er hos Vig altid forbundet med en poetisk.

«Liv i Norge» samler sig i mottoet: fædreland, historie og modersmaal.

Bogens sidste del gir et overblik over den nyere historie, ogsaa den litteraære. Vig anbefaler visse forfattere. Længe dvæler han ved Hans Nielsen Hauge. Om Vig ønsker en «folkeopvækkelse», er han ængstelig for denslags bevægelser som thraniternes: «O landsmænd, hvor kan I vel

indbilde eder, at Thrane og slige folk bedre skulde forstaa sig paa landets regjering end baade regjering og storthing.»

«Det er en velsignet ting, at folk agter og elsker sit modersmaal.» Det er ikke ganske klart, hvad Vig har tænkt sig som vort modersmaal. Han havde interesse for maalbevægelsen, han forstod, at Aasens grammatik var «et sandt storverk»; som redaktør af «Folkevennen» modtog han maalmændene med sympati, han gjorde selv forsøg med landsmaalet, men noget fast standpunkt naaede han hverken i teori eller i praksis. At Vig slog ind paa «maalveien» i sit religiøse forfatterskab, tillægges af Vinje megen vægt: det gjorde ham «mykit meir verd som national mann». «Meiningi og ein liten freistnad var det, og det maa komast i hug, for det er saare ting at vera den fyrste med, daa alle tru, at Guds ord ikki toler at vera paa norsk utan at verda vanheilagt.»

«Det var Vigs ulykke,» sier Vinje, «at han kom ut som vaxin mann til at verka, fyrr han havde gjennomgjengit skulen til gagns.» Hans norsk var «ein millom-norsk, ein norsk utan vitenskap». Han var «ein høveleg yvergangsmann for si tid (som vi nok alle ero kvar paa vis)».

Vigs halvdannelse kommer tydelig frem i alt hvad han har skrevet. Meget karakteristisk antyder Vinje, hvorledes den ogsaa røbede sig i Vigs personlige væsen:

«Arvesen (som samlede en del af Vigs arbeider og udgav dem med en sterkt rosende fortale) talar mykit om Vigs fædrelandskjærleik og hug til modersmaalet, det er ikki fritt for, at Vig sjølv rødde vel mykit om sin hug til desse ting. Det er ingen, som tviler paa, at Vig var ein god son af Noreg; men det maa vi tru alle ero, til vi sjaa det modsette, og der er ingen, som skal tru, at han hever nokon serrett paa at vera norsklynd.»

Vig døde i rette tid, mener Vinje: «Hans kunnskap og tenkning og norske maal rakk ikki lenger fram. Det var altsaman godt til si tid og sit bruk, men folket vilde lenger fram, og Vig kunde ikki fylgja med.» Størst betydning har Vig vistnok havt ved sin virksomhed blandt skolelærerne i national retning.

— — —

I en liden opsats under diskussionen i høst om republik eller monarki, gjorde Bjørnstjerne Bjørnson opmerksom paa, at han sikkert vilde faaet en større andel af «æren», hvis Norge var blit republik. Men han maatte — trods alt — anbefale monarkiet. Nu: sin andel af æren bør han i ethvert tilfælde ha. Og som det er i denne sag, vil det vel være i næsten alle sager af betydning for norsk politisk og litterært liv — for norsk kultur — i de sidste femti aar. Hvordan resultatet er blit, maa Bjørnson ha sin del af æren. Har han undertiden kjæmpet mod en be-

vægelse, som vandt seir, saa har han til andre tider bidraget til at gi den samme bevægelse næring. Om det til og med er maalsagen, som han saa tappert har bekriget — vinder maalmændene engang helt frem, saa kan de sagtens gi Bjørnson hans del «af æren».

Bjørnson har i vort aandsliv været snarere en frugtbar naturgud, end en mand, der til stadighed fulgte bestemte maal. Han har ladet det regne og skinne sol over retfærdige og uretfærdige, over sager og mænd. Han har sjelden beholdt samme mening om samme spørgsmaal. Men frugtbar var han stedse, frugtbringende for sit land, en guldgrube for venner og for modstandere. Og ét har altid staaet fast: gjennem de forskjelligste anskuelser har han bevaret den samme lidenskabelige trang til at tjene sit land, tjene det og beherske det. Han har været nationalaandens ypperste-prest, og naar han traadte ud af sit allerhelligste, troede han nok imellem, at nationalaanden og han selv, det var egentlig ét og det samme. Glorien har han havt om sit hoved, synlig for alverden, og han har talt med mange ildtunger.

«Konge! Den være konge, som har noget, han vil være konge for.» Bjørnson vidste alt dengang, da han skrev disse ord, at han var kaldet, og han lod ogsaa andre vide det. I Sverres monolog («Mellem slagene») har hans følelse af den kraft, der gjærede i ham, bevidstheden om

det digteriske kongeemne, der var i vækst i ham, faaet sit udtryk. Samtidig merker vi, hvorledes hans ord tar brand af den kampild, der just da havde luet om Bjørnson i teaterstriden. Han vilde noget mere, noget udenfor det kunstneriske. Han følte kald til at ta den ansvarsfulde ledelse i det nationale arbeide.

Siden har han paa mangelunde vis røgtet sit kongelige ærinde til det norske folk. Men ikke én af dem, der har været eller er hans modstandere i politik, i uden- og indenrigs, i sociale spørgsmaal, i den etiske værdsættelse af livsværdierne, tør negte sin gjæld til Bjørnson.

Der var engang en kritiker i «Morgenbladet», som skulde være overbærende mod den unge Bjørnson. Han var venlig, han skrev om «Sønnøve Solbakken»:

«Naar dette kvikke hoved med sine mange sunde instinkter efterhaanden modner sig ved mere koncentrerede studier, naar han lærer at begrænse sine ideer (!) og aflægger den ungdommelige lyst til at gjøre sig mere interessant, end hans emne egentlig tillader, vil han udentvil skjænke os gode sager.»

Hvor mange kritikere tror sig ikke sikre, naar de følger den «gyldne» middelvei. Lidt anerkjendelse, lidt gode raad, lidt tilrettevisning. Og hvor prægtig virker ikke middelmaadighedens evige komik, naar denne toskillingsopmuntring henvendes til en ung gud, der just er rede til at stige ind i sit rige.

Han havde sine feil, den unge gud, saare menneskelige feil. Og det er vel det, som har ført ham endnu nærmere ind til det norske folks hjerte. Nogle af feilene var i høi grad folkets egne. Guden var af kjød og blod, og hans blod susede voldsomt i ham.

— — «Vi søger i skogen de sollyse pletter.» Det er et motto, som man kunde gi Bjørnsons digtning, lige fra «Synnøve Solbakken» til «Over ævne». Saa dyster og tung den kan staa, skogen — Bjørnson finder de sollyse pletter. Er der ikke anden raad, er han mand for at lufte ud og lyse op, saa at det siden kan «dufte og yre og sprætte». Bjørnson elsker solskinnet og dagen. Han flyttede engang romantiken fra et tysk maaneskinslandskab op i en norsk birkeli, hvor solen randt. Han elsker at staa der, hvor livet yrer sterkest, og at føle, at han selv lægger kraft til. Han er en frugtbar, skabende, positiv aand, et djervt solskinsmenneske, der retter sine frygtløse øine mod lyset, hvor strengt det end er. Han er af de mænd, som ikke har nok med at forvalte rigdommen i sit eget indre. De maa ogsaa forvalte for andre, de har et overskud af livsmod og initiativ, som de bruger til at drive andre frem med. De har en trang til handling, som paa én tid er næstekjærlighed og herskerglæde.

Som denne daads- og herskelystne høvdingskikkelse, der elsker de sollyse pletter, vil Bjørnson

bli staaende i vor kulturs historie. Hvor meget der rives i stykker af hans verk — hvor meget han selv river i stykker — samlet vil billedet bli det samme.

Skjønhedsglæde og virketrang i et optimistisk og for stort og smaat interesseret sind — det er det faste, man kan holde sig til i dommen om Bjørnson.

Han ønsker at efterlade skjønhedsindtryk, og han ønsker at gi moralske impulser. Han vil glæde, og han vil forbedre. Nu hænder det, at menneskene ikke vil bli forbedrede just paa den maade, som Bjørnson anviser. Og det hænder, at han vil forbedre noget, som han ikke forstaar. Der er sjælelige fænomener saa sensible, at denne solskinsmand kan virke paa grænsen af det brutale eller af det indiskrete. Og der er livsanskuelser saa dybt forskjellige fra hans, at naar Bjørnson vil tale eiermanden til rette, er det, som om fuglen vilde tilbyde den firbenede lærdom i at flyve, eller omvendt den firbenede formene fuglen at bruge vingerne. Bjørnson har altid været saaledes fyldt af sit eget jeg, at han vanskelig har formaaet at gjøre sig fortrolig med andres tankegang. Havde ikke hans jeg været saa rigt, vilde han faaet undgjælde sterkere herfor, end nu er blit tilfældet.

— Første gang Bjørnson greb afgjørende ind i den norske kulturs historie, var i teaterstriden i 50-aarene. Mens vi paa andre omraader dengang

var kommet saa langt, at vi med rette kunde begynde at betragte os som en selvstændig nation, — mens der endog i literaturen af Ivar Aasen var indvarslet en sproglig revolution, som brød med de forlængst befæstede dansk-norske traditioner — virkede vor scenekunst, med det danske islæt i selve det norske talesprog, med sit trekvart danske eller i ethvert fald gjennem dansken importerede repertoire og med sin faste stok af danske skuespillere, som et levende og uimodsigeligt vidnesbyrd om, at endnu var vor aandelige selvstændighed af meget omtvistelig natur. Den kulturform, som altid udvikler sig senest, — det nationale teater — den havde vi endnu ikke. Her stod vi ikke paa egne ben. Hvor høit der taltes om norskheden, kunde enhver upartisk fremmed pege paa hovedstadens scene og si: I maa dog nøies med et dansk provinsteater — er Norge egentlig da saa langt fra at være en dansk provins? Man kunde svare paa det spørgsmaal, hvis man, som Ivar Aasen, ligefrem vedstod, at byerne endnu fornemmelig tilhørte Danmark: Norge, det var bygderne, det var bonden. Men for den, der vilde ha vort aandsliv som helhed opfattet som udtryk for en bestemt folkeeiendommelighed, maatte vort teater stille sig som en modsigelse, der ikke lod sig bortforklare. Mange gik naturligvis let hen over dette spørgsmaal: det var ikke nødvendigt, at vor selvstændighed blev saaledes gjennemført,

tvertimod kunde det ha sin interesse, at man ikke kom altfor langt bort fra Danmark, sondringen var allerede stor nok, hvad det gjaldt om var snarere samling. Mod den nationale selvstændighedsbevægelse virkede paa et punkt som dette ganske naturlig skandinavismen. Og saa havde det danske spil paa vor scene en ypperlig støtte i traditionerne og i smagen. Ovenikjøbet talte selve spillets kunstneriske valør til dets fordel.

Der skulde Bjørnsons mod, selvtillid og sikre overbevisning til for at kunne træde frem, som han gjorde, og si: «Vi maa alligevel ta det store skridt. Vi maa og vi kan staa paa egne ben.» Det viste sig, at han regnede rigtig. Først vandt han sin krig. Teaterslaget 6te mai 1856, hvor han mobiliserede ungdommen, lige til skolegutter, blev afgjørende. Og dernæst indfriede han sit ord: vi kunde staa paa egne ben. Den unge hær af sceniske kunstnere, hvis evne han havde stolet paa, svigtede ikke. Selv greb han fra nu af stedse virksomt ind i vort teaterliv, dels som kritiker, dels som praktisk teatermand, dels og ikke mindst som dramatisk forfatter. Hans kritiker viser hans ypperlige sceniske skjøn: han nøier sig ikke med at bedømme præstationerne, maale værdien af det endelige resultat; han er tillige kunstnernes kloge veileder. Sin teaterpraksis begyndte han i Bergen (1857—1859), hvor tanken om en national scene allerede var realiseret af Ole Bull, og fortsatte

den senere i Kristiania (1865—1867), hvor han fuldbyrdede det verk, han havde begyndt i 1856. Og samtidig kom den første række af nationale dramaer, hvorved Bjørnson og Ibsen skabte vel egentlig den vigtigste livsbetingelse for vor scenekunst.

Ingen har spillet den rolle i vort sceniske livs udvikling som Bjørnson. Han medbragte her alle betingelser. En instruktør med den skabende fantasi, den trolddomsmagt, som han eier, har knapt nok noget land havt sidestykke til. Den gamle definition af kunsten som en lek, et spil af kræfters overflod, passer her paa Bjørnson. Han spiller med levende brikker, beaander den enkelte og gjør det hele til det billede, der har staaet for hans indre syn. Udtalelserne fra dem, der har arbeidet under hans ledelse, er enstemmige. Han har den geniale umiddelbarhed, der hos barnet gjør grankongler til kjør og vedstykker til lokomotiver, og han har den suggestive evne, der overfører forestillingen til andre. Og alt dette i fuld forstaaelse af den enkeltes særegenhed og rækkevidde.

Som vi ved, har Bjørnson lige til det sidste grebet personlig ind ved indstuderinger af sine egne arbeider. Forøvrigt har han havt den lykke at se den ledende stilling i norsk teaterliv indtaget af Bjørn Bjørnson, hans egen søn, der paa en udmerket maade har taget i arv den

kulturopgave, hvor faren gjorde det første store løft.

— Dommen om Bjørnsons bondenoveller har varieret sterkt. Ved deres fremkomst fandt mange dem dristige i deres realisme, siden har man netop indvendt mod dem, at de manglede realisme. Hvad der gir dem deres største historiske betydning, er dels den sproglige fornyelse, de bringer, dels den merkelige forbindelse, digteren har knyttet mellem nutidens og fortidens norske typer: Bjørnson søgte under skildringen af nutidens bønder de rødder, vor tids bondeliv har i sagaens bondeliv.

Ud af sprogets gjæring havde den unge kunstner vundet en ny stil, der har sterkere farver og dybere klang end Welhavens smukke dansk. Bjørnsons prosa gav trods de talrige danske vendinger med ét slag norsk sprog en selvstændigere, norskere klang. Ligesom dansken i begyndelsen af aarhundredet udgik forynget af Øhlenschlägers haand, saaledes møder hos Bjørnson det norske sprog i vaarskrud, alle vaarens varme farver gjør sit indtog.

Det er navnlig i den fortællende og beskrivende form, at Bjørnsons sprog i 50-aarene viser en saa stor fornyelse. Her naar han længere end Asbjørnsen, foruden at han, selvfølgelig, er den større poet og den større formkunstner. I repliken derimod, i gjengivelsen af bondens tale, staar han bonden langt fjernere end Asbjørnsen, som har

grebet bondens udtryksmaade paa første haand, mens Bjørnson har gaaet veien om sagaen. Og tar man for sig Bjørnsons sprog i samtidige avisartikler, i kritiker og polemiske indlæg, er ganske vist ogsaa disse prægede af hans personlighed, men der foreligger endnu ikke noget afgjørende brud med datidens langelige, af talrige hoved- og bisætninger sammenslyngede periodebygning, som havde udviklet sig i dansk under indflydelse af tysken og fremfor alt af latinen. I novellen havde Bjørnson indført sagaens kortere udtryksform, i avisartikler anvender han endnu tidens almindelige dannede skriftlige udtryksmaade. Endnu sterkere er denne modsætning hos Ibsen, der i sit drama er en mester i klarhed og knaphed, mens han i sine breve skriver dansk latin. Hos Bjørnson fulgte snart hans øvrige prosa den vei, han selv havde banet i novellen. Men det skede dog ikke, før maalbevægelsen havde gjort sin virkning.

Bjørnsons nye norsk havde suget næring fra mange kanter.

Det, som tændte hos den unge digter, var mere end nogen enkelt mand en hel litteratur: sagalitteraturen. Videre var der Henrik Wergeland. Bjørnsons sprogkunst er vistnok suveræn, men man føler, at Wergelands poesi er gaaet forud for Bjørnsons prosa, ligesom man hos Wergeland føler Shakespeare, den evige kilde til sprogfornyelse, — hvis poesis guldregn befrugtede vor første store

lyriker, ligesom den engang befrugtede Schiller, ligesom den befrugtede Victor Hugo.

Saa havde den nys vakte maalbevægelse ogsaa sin indsats i bondenovellernes sprog. Bjørnson, der var vokset op paa bygden, søn af en bondefødt prest, havde alt dengang sit standpunkt paa det rene: tag af landsmaalets rige farver og kraftige ord, men lad dets tunge formfulde grammatik ligge.

Endelig havde digteren oprindelig modtaget indtryk fra H. C. Andersens eventyrstil, der senere fortog sig.

Bondenovellerne bringer vel ikke nogen virkelighedsskildring af den norske bonde, meget var fortiet og meget understreget, men væsentlige træk var antydede, og det maleri, de gav af den norske bygd, natur og beboere, var en stor kunstnerisk bedrift, der blev bestemmende for en eiendommelig periode af vor nationale litteraturs udvikling. Naar man tænker paa virkningerne af Bjørnsons ungdomsdigtning, saa er disse langt fra bare de direkte: dette, at de yngre forsynede sig af Bjørnsons ordforraad, opsøgte lignende sujetter, festede med paa hans ungdommelige triumftog over Norges land. At Kristoffer Janson og Magdalene Thoresen gik lige i hans spor, at Kristian Elster fulgte Bjørnson, til han fandt sig selv, at Jonas Lie gjennem Bjørnson opdagede sin egen domæne, — har alt ringere inter-

esse mod det, at Bjørnsons poetiske seire mægtig bidrog til at hæve hele vort kunstneriske niveau. Digteren forlangte mere af sig selv, vragede som Bjørnson det visne og elskede det varme og unge, i stemning og i sprog. Endnu i 1842 blev Maurits Hansen, selv af mænd som Jørgen Moe og L. K. Daa, betegnet som en stor digteraand; hvor meget høiere stilles ikke fordringerne tyve aar senere. Her har Bjørnson, navnlig i sproglig henseende, bidraget mere end nogen til at skabe den nye værdimaaler.

Hos Wergeland er der billeder, som virker kanske skjønnere end alt andet i norsk poesi. Men paa den anden side: hvor ujevnt, hvor tilfældigt er ikke Wergelands sprog. Han har ingen stil. Der findes i hans digtning sjeldne kostbarheder. Hos Bjørnson er, da han naar til sin fulde manddoms kraft, alt præget af den samme personlighed, alt er fast og frodigt tillige, alt er kjød og blod af ham selv.

Mod slutningen af 60-aarene er der en krise i Bjørnsons udvikling, og det er vel ogsaa den, der bevirker etslags kort hvil i hans forfatterskab. Krisens art forklares, saavidt jeg kan forstaa, i «Fiskerjenten». I «Synnøve Solbakken» havde Bjørnson ikke taget haugianerne deres selvgode gudelighed ilde op. Og han havde i bondenovellerne malet kirken, dens plads i bygden og i bøndernes sind, søndagens høitid, med den dybeste

forstaaelse. I «Fiskerjenten» er den norske haugianisme blit formælet med Grundtvigs mildere og gladere lære, der gaar en lysning af danske bøke gjennem den norske barskog. Og den unge kvinde, der i prestegaarden modnes til skuespillerinde, er en foreteelse, der kaster lys tilbage og fremover. Men navnlig føler man i det opgjør, hvor bygdepietismen beseires af «Fiskerjentens» mandlige helt, den frisindede teolog Ødegaard, at Bjørnson er rede til at gaa endnu et skridt videre. Nogle aar efter er den sterke pastors helterolle, som vi gjenfinder i en række af senromantikens bøger, udspillet med selve romantiken. Der er imens foregaaet en dyb aandelig omvæltning, — ogsaa hos Bjørnson.

Mange illusioner var bristede. Betegnende er det, at «Synnøve Solbakkens» forfatter i 1877 i en replikveksling med Garborg i anledning af «Magnhild» udtrykker sig saaledes: «Vi har — varmhjertede og i bedste mening — underholdt en altfor stor bondekultus. Jeg kjender mange prægtige bønder og det af alle lag i deres standsskilte forsamling. Men disse udmærkede undtagelser, — som ogsaa fremtidig skal styrke min tro paa et stort, skjønt, norsk bondeliv, — det maa ikke afholde os fra stærkere end før at bekjende for dem og for os de store brøst, de daarlige eftersygdomme af forladthed, slet behandling, armod og uvidenhedens hovmod, som gras-

serer iblandt dem. Med skrydet faar det have slut.»

I de mellemliggende aar havde jaabækianismen ladet romantikerne lære forholdenes virkelige natur bedre at kjende.

I et brev til «Stockholms dagblad» fra februar 1879, ogsaa et indlæg i diskussionen om «Magnhild», sier Bjørnson:

«Mit sind ligger for at tro, og jeg tror fremdeles. Men det, som videnskabelig er bevist at være fabel, det har jeg ogsaa maattet slippe, og jeg har bekjendt min overbevisning.»

«Jeg tror fremdeles.» Men det var paa nye guder, han troede, paa nye opgaver. Under indflydelse af en stor bevægelse udenfra gik han lykkelig ud af krisen, sterkere end nogensinde. De moderne tanker, hvis mest indflydelsesrige tolk i Norden var Georg Brandes, gjorde i begyndelsen af 70-aarene et mægtigt indtryk paa Bjørnson. I «Magnhild» og i «Leonarda» møder vi en anden grundstemning. Atter blev Bjørnsons navn et stridssignal, i kampen for aandsfrihed i Norden. Atter flokkedes ungdommen om ham, en ny slegt.

I Bjørnsons realistiske forfatterskab staar de to grundlinjer i hans personlighed overordentlig tydelig. I overensstemmelse med realismens idé søger han vistnok at gi og tror at gi den moderne virkelighed, som den er. Men man føler

altid, hvor man elsker de sollyse pletter. Og mens digteren opruller sine billeder fra livet, staar prædikanten ved siden af og messer sin tekst. «Paa Guds veie» er som et grødefuldt landskab i sol og regn, en levende vrimmel af godt og ondt. Men midt i landskabet har en prest reist sit altar. Der er disse to i Bjørnson: én, som ser, og hvad han ser, blir til billeder, en stor digters syner, — én, som forkynder, en lærer for menneskene. Ingen moderne digter er, til trods for raceforskjellen, saa beslegtet med Bjørnson som Victor Hugo. Ligesom den ildfulde franskmand har den djerve germaner i sin digtning afspeilet sin tids store bevægelser, selv altid deltagende, en ordets kunstner og en handlingens mand.

Bjørnson har kjæmpet for aandsfrihed: frihed til at forske og til at tale. Og fordi hans røst var sterkere og myndigere end de flestes, har han her som kulturfører gjort praktisk gagn i stor udstrækning. Selv har han ikke altid været saa frisindet. Paa visse omraader har han dømt ganske snevert. Men det har i virkeligheden ikke skadet synderlig, fordi han altid har fastholdt aandsfrihedens første og sidste princip: enhver ærlig mening skal ha lov til at ytre sig. Om nogen myndighed af hvilkensomhelst art vilde kneble en mand for hans ideers skyld, — han kunde gjerne være Bjørnsons bitreste modstander

— Bjørnson vilde være den første til at tale hans sag.

Under arbeidet for menneskenes etiske forædling har Bjørnson undertiden pointeret sine etiske idealer saa heftig og énsidig, at han har syntes blind for alle værdier udenfor de maal, han nu engang har stillet sig. Han studerer neppe sine medmennesker for at forstaa dem. Han lægger èn maalestok paa dem, og saa kommer det an paa, om forholdene er de, som han har besluttet skal være de rigtige.

Bjørnsons virksomhed for sedeligheden — i og for sig en sag af stor kulturel betydning, men en sag, hvor den personlige opfatning er mere divergerende end paa noget andet omraade, og hvor desuden alle teorier gaar op i røg, naar naturen selv taler, — har nu i snart 30 aar sat en mængde kræfter i bevægelse, og han selv har, fra de forskjellige leire, været betragtet snart som en samfundsforstyrrer, snart som en vældig profet og reformator, snart som en teoretiserende moralist uden gehør for livets egen stemme, snart som en gammel herre, der har glemt sin egen ungdom.

I «Dagbladet» for 15de december 1877 skriver Bjørnson selv om «Magnhild»: «At slippe sine kjærlighedsyge drømme og tage fat, — jeg gjentager det, at det er sedelighed. Jeg tør ikke afgjøre, om den enkelte altid kan det (jeg har,

som man vil se, vogtet mig omhyggelig for dom), men jeg har af Magnhilds livsførelse vist, hvilken linje jeg mener fører ud, og har under dette ladet hende opdage, at vor «bestemmelse» er mere end én, en «mangebladet». Dette tænkte jeg mig kunde blive til trøst for mange.»

Den tanke, som Bjørnson her har udkastet, betegner vel kjernen i Bjørnsons sedeligheds-arbeide. Den har hensyn til et af livets dybeste og vanskeligste problemer. Bjørnson har behandlet det senere, — i «Laboremus» er det dramaets grundtema — men han har der taget for meget parti for og mod sine personer til at kunne gi nogen virkelig belærelse om de stridende livsværdier. Gunnar Heiberg har i «Balkonen» set problemet under en anden synsvinkel og uden at ta parti. Kjærlighedslivet mod aandslivet — det er konflikten, den evige. Kjærlighedslivet gir aandslivet næring, impulser, farve, flugt. For kunsten er i ethvert fald kjærligheden den nødvendige grobund. Men kjærlighedslivet har andre love end det intellektuelle, og det kan til tider virke kulturfiendtligt, tilintetgjørende for alle aandelige værdier. Saa er det det, at hos mændene den erotiske følelse og den intellektuelle kraftudfoldelse aldrig samtidig staar i zenith. Er der ikke krig mellem disse to magter, saa er der i alle fald en mere eller mindre krigersk eller fredelig

succession. (Anderledes med kvinderne, hvor der hyppig er en frodigere aandelig vegetation omkring det tidspunkt, da den fysiske fuldbyrdelse af livets vilje finder sted.)

Bjørnson synes væsentlig at ha set forholdet slig, at de sanselige krav har at underordne sig de intellektuelle opgaver. Man gjør bedst i at «slippe de kjærlighedssyge drømme og at tage fat». I «Magnhild» vil han endnu ingen dom fælde, han viser kun, at vor bestemmelse (ogsaa kvindens bestemmelse, hvad der var det, som vakte opsigt) er «mangebladet»: navnlig er der tider, hvor et sundt udviklet menneske uvilkaarlig vil søge afstand fra det sensuelt ophidsende for at udrette, hvad man tror sig kaldet til. I «Laboremus» fremstiller han den kjærlighedsbegjærende kvinde som en for mandens «høiere» livsmaal farlig magt, han gir hende uret, skjønt hun dog kun forfølger sit høieste livsmaal. Han opnaar dramatisk det modsatte af, hvad han vil: det er Lydia, som har vor sympati, fordi hun appellerer til vor ridderlighed. Over temaet i «Laboremus» kunde der nemt være bygget et helt andet drama: tragisk, med kvinden som tragediens hovedperson. Den unge mand, der føler lige sterkt som mand og som kunstner, har i sit kjærlighedsforhold hentet næring for sin kunst, ja, det er kjærligheden, der har inspireret ham. Eftersom følelsen taber i styrke og i spænding, melder produktionstrangen sig. Kunstneren forlader Lydia for

«at tage fat». Han gjør det mere eller mindre ubarmhjertig. Men det er en sterkere magt, der driver ham. Her blir forholdet virkelig tragisk. Bjørnson har derimod taget saaledes parti for kunstneren mod kvinden, at han endog forsøger at sværte hende. Under den modstand, «Laboremus» vakte, forfulgte han sin tankegang i et nyt skuespil, «Paa Storhove», hvor han ligefrem polemiserer mod den «arbeidsfiendtlige» kvinde. Men den Maria, han i Kanns skikkelse kaster sig over, er kun en stakkars sindssyg, der trænger at behandles som saadan. Da har en anden af vore store digtere, Knut Hamsun, skildret kampen mellem kvinden, der kræver sin ret af manden, og manden, der kræves af sin kunst eller sin videnskab, med ganske anden dybde og menneskelig sandhed, med humor, med lys fra alle sider («Ved rigets port»). Det er en konflikt, hvor ingen ensidig har ret, men hvor alle lider.

Har Bjørnson saaledes uret i sin strenge dom over Lydia og Maria, har han til gjengjæld evig ret i sit stadige manende tilraab til menneskene: arbeid, det er lykken! arbeid, det er din bestemmelse, fuldt saa meget som kjærligheden er det. Hans eget liv har været en stedsevarende illustration hertil. Arbeid! — er det første store bud i den religion, hvori al moderne kultur løber sammen. «Jeg tror paa arbeidet», er den moderne hednings første troesartikel.

Da Bjørnson brød med de kristelige tradi-

tioner, da han forstod, at ikke engang den humane grundtvigianisme kunde bringes i samklang med de forestillinger, naturvidenskaben gav om verdensbilledet, — var det rimeligt, at en mand med hans etiske interesse maatte søge et nyt af det kristelige uafhængigt grundlag for samfundsmoralen. Nu havde skjønlitteraturen i de store europæiske kulturlande fra slutningen af 50-aarene gjort det moderne samfund og dets seder til gjenstand for en undersøgelse, der havde modtaget sin systematiske karakter under indtryk fra den moderne naturvidenskab. Ogsaa i Norden begyndte man at dyrke den sociale roman, men den fik her gjennemgaaende en mindre objektiv karakter. Den blev ofte væsentlig en kritik af det ældre samfunds brøst, den blev tildels ogsaa en propaganda for moderne religiøse, politiske og moralske ideer. Her fandt Bjørnson en udmerket leilighed baade til at gjøre op sit regnskab med den endnu bestaaende samfundsmoral, hvor den officielle kristendom og god gammel skik spillede en saa vigtig rolle, og til at formulere sin mening om de sedelige love, hvorpaa det nye samfund burde bygges. Den naturvidenskabelige verdensopfatning behøvede saa langt fra at ha nogen opløsende virkning paa moralen, at den tvertimod i visse henseender anbefalede en strengere moral. Men moralsystemets tyngdepunkt blev unegtelig flyttet. Da den intime sammenhæng mellem de fysiske og

de psykiske kræfter blev klar, fik det menneskelige legeme en anden værdighed. Den gamle lære: *mens sana in corpore sano* fik atter den betydning, kristendommen havde berøvet den, ja, den fik en endnu dybere mening. Den greb Bjørnson og gjorde den energisk gjældende: beskyt dit legemes sundhed, dets skjønhed, dets værdighed. Der var megen græsk skjønhedsglæde i hans prædiken om sedelighed. Han forstod at gi sedeligheden en hædersplads i moderne kultur. Og naar han i «Magnhild» kjæmpede for «renhed» i ægteskabet, eller i «Det flagger i byen og paa havnen» for ungdommens sedelige sundhed — saa har han visselig hos os været en kulturfører, vi kan være taknemmelige. Han har luftet ordentlig ud. Især har ikke mange mænd her i Norge gjort saa meget for at opdrage den friske og kjekke ungdom, vi nu har — en ungdom, som dyrker sit legeme paa en ganske anden maade end for etpar slegtled tilbage, og som samtidig har en omgangstone, friere, mere naturlig, mere usnerpet end vistnok tilfældet er i noget andet land. Sporten har vel fremfor alt bidraget til at udvikle det ungdomsideal, Bjørnson saa for sig i «Det flagger».

Slig som den bog virkede paa den helt unge slegt i 80-aarene, har faa bøger virket. Eftersom man blev ældre, meldte nok kritiken sig, men i mange unge sind havde da bogen gjort sin gjerning ved den begeistring og skjønhedsglæde, den vakte.

Større naturlighed, større ærlighed, men ogsaa større strenghed — var Bjørnsons sedelige krav. Heri var den mand, der af vore egne ved siden af Bjørnson havde størst betydning for ungdommen i 80-aarene, Arne Garborg, vistnok enig. Og som Bjørnson angreb han energisk det hykleri, samfundet fandt paakrævet, den samfundsbeskyttede usedelighed. Men dermed ophørte ogsaa enigheden. Først gik nu Garborg dristigere paa end Bjørnson. I «Mandfolk» lukkede han dørene op paa vid væg. Dernæst regnede Garborg mere praktisk end Bjørnson: han vidste, at naturens stemme var sterkere end alle teorier, og at det vilde være haabløst at opkonstruere et almindeligt sedelighedsbegreb passende for alle. Han var fremfor alt yngre end Bjønson, han følte mere med de unge, mere som den unge. Han saa endog humoristisk paa teorierne. Selv gjorde han nok ogsaa en teori: «jenta paa hybelen». Men han lagde samtidig ikke skjul paa sine tvil. Hvad Garborg som Bjørnson vilde tillivs, var prostitutionens besmittelse, samleiet uden kjærlighed, uden naturlig sympati, samleiet som fysisk purgation. Merkelig nok tænkte begge mest paa hensynet til samfundet, til samfundets unge mænd og deres vordende hustruer. Og dog er jo skjøgen, samfundets «middel», mest at beklage. Naar den storm, som de litterære «afsløringer» i 80-aarene, Hans Jægers «Fra Kristianiabohemen»,

Garborgs «Mandfolk» og Chr. Krohgs «Albertine», vakte, tilsidst medførte prostitutionens ophævelse, var det vel saa meget samfundsmoralens krav, der blev det afgjørende, som nogen medfølelse med det offentlig stemplede kvindelige proletariat. Og dog er en afgjørende bedring kun da tænkelig, naar man vil se sagen fra kvindens standpunkt og anvende alle midler for at bjerge de individer, der befinder sig paa skraaplanet, istedenfor at støde dem udfor. Det bedste indlæg var fra et socialt standpunkt Krohgs «Albertine». Her førte Krohg et kraftigt hug mod ondets rod. Jeg ved, at forfatteren bagefter har villet fralægge sig en «reformatorisk» hensigt med den udmerkede lille novelle — hensigten er ikke destomindre klar, og den indignation, som taler ud af bogen og umiddelbart og uundgaaelig meddeler sig til læseren, gir «Albertine» en værdi i norsk kulturkamp som meget faa andre verker.

Det har mangengang forundret mig, at Bjørnson stedse er vedblit væsentlig at se sedeligheds-spørgsmaalet fra et overklassestandpunkt: hvordan skal vi bevare og opdrage vore hjems ungdom. Det afgjørende spørgsmaal blir dog: hvad kan vi gjøre for den ungdom, som er uden hjem, og hvorledes kan vi bedst modarbeide rekruteringen af proletariatet?

Først maa begrebet skjøge i retslig for-

stand udryddes[1]. Det er ikke det liv, en skjøge fører, som i og for sig er det afgjørende for hendes demoralisation. Der gives kvinder i andre samfundsklasser, som lever nøiagtig som hende og dog ikke synker saa dybt. Hvad der nedbryder skjøgen, er, at den behandling, hun faar, efterhaanden indvirker paa hendes selvagtelse. Det er selvopgivelsen, der gjør, at hun ophører at være menneske. Naar den først er tilstede er der ikke længer nogen grænse for hendes nedværdigelse. Det, som gir de fleste kvinder af denne klasse naadestødet, er, at samfundet regner med en forbrydelse, som ingen forbrydelse er: modtagelse af penge i forbindelse med samleie, — og at samfundet i overensstemmelse med denne sin opfatning gir politiet adgang til at kontrollere vedkommende kvindes privatliv. Hvis man udelukkede dette forbrydelsesbegreb af de civiliserede landes straffelove og sørgede for, at det heller ikke sneg sig ind i politivedtægter, vilde et overordentlig stort antal kvinder reddes, som nu uhjælpelig gaar tilbunds. Lad der være samme ret for kvinder som for mænd: begaar mandlige eller kvindelige samfundsmedlemmer forbryderske handlinger, eller gjør de brud paa den offentlige orden, saa lad dem straffes for hver enkelt forseelse.

[1] Det kommer, som senere vil blive paavist, an paa den nye straffelovs fortolkning, om dette kan sies at være opnaaet.

Og gjentar disse handlinger sig paa en saadan maade, at vedkommende blir farlig for den offentlige sikkerhed, lad der saa være mulighed for langvarigere anbringelse paa tvangsarbeidsanstalter. Men lad betingelserne være lige for mand og kvinde. Udryd det retslige begreb «skjøge». Først da kan et land ha lov til at tale om sedelighed.

Det var det uklare og holdningsløse i 80-aarenes sedelighedsbevægelse, der gjorde den saa lidet frugtbar og tildels endog omgav den med et komisk skjær.

Bjørnson undgik heller ikke helt det komiske. I «En hanske» overskred han grænsen til det skyggeløse land. Hvis digteren vil ha Svava opfattet som s i t talerør, er stykket i etisk henseende ganske overfladisk, — hvis han derimod har ment at gi en studie over den unge kvindes følemaade ligeoverfor mændenes praktiske moral, er denne studie psykologisk helt forfeilet. Fra ethvert synspunkt er «En hanske» en lige stor flause, men en saadan kan impulsive og overstrømmende naturer let komme til at begaa: Bjørnson fortjener, at den blir ham glemt. Havde han endda, som Tolstoi, taget skridtet fuldt ud, gjennemført paradokset, saa vilde det git en mening, en sterk negativ mening. Det h a r «Kreutzersonaten». «En hanske» er uden mening.

— — Hvis man i korthed skulde forklare

Bjørnsons betydning for vort land, kunde man vel si, at det er ham, mere end nogen anden, der har bragt os til at føle os som en selvstændig, udviklingsdygtig nation, han har ført os nærmere til vor fortid, han har ladet os fornemme vor nutid sterkere, og han har bevirket, at vi med større tillid har rettet blikket mod fremtiden. Han har havt en forunderlig evne til at gjøre vor norskhed, i historie, i sprog, i temperament, levende for folkebevidstheden.

I det festnumer, som «Bergens Tidende» udgav 8de december 1902, i anledning af Bjørnsons 70-aarige fødselsdag, fortæller Johan Bøgh i sin artikel «Bjørnson og Bergen»:

«Blandt minderne fra denne periode (Bjørnsons ophold i Bergen i slutningen af 50-aarene) staar dog navnlig ét enkelt i en særlig glans, og det vistnok for alle, der var med at opleve det. Jeg sigter til Bjørnsons tale 17de mai 1859. Han staar endnu for min guttefantasi som indbegrebet af alt det som helt var i de historiske romaner, naar jeg gjenkalder i erindringen hans herlige skikkelse, som den stod deroppe paa tribunen, rank og spænstig, med legemets kraftige og dog saa fine linjer, fremhævet af snipkjolens snevre snit, stillet mod den blanke vaarluft, og med det lysende løvehoved bøiet tilbage som i overstrømmende livsmod. Aldrig havde en slig vellydende malmrøst runget udover Engens 17de

mais skarer, aldrig havde man fornemmet en slig magt til at tvinge hver enkelt ind under en fællesfølelse af betaget stemning, og aldrig havde det talte ord formaaet saa plastisk at forme levende billeder for éns indre øie. Heller aldrig har der hersket en saa lydløs stilhed helt ud til de yderte rækker, som den 17de maidag paa Engen.» «Betegnende for talens magt og dens billeddannende plastisk er det, at jeg endnu den dag idag hører, hvorledes det klang, da Bjørnson pegte ud med haanden og sagde: «Her staar vi paa de gamle Jonsvoldene, hvor fædrene væltede sig i kampen, og oppe paa høien der — (man vendte sig uvilkaarlig) — stod kong Sverre i sin side kjortel, tog sig om sit lange skjæg, for at se om alt gik godt og vel,» — eller da han i fine linjer tegnede et billede af «mødrene, der byssede sine barn i søvn i takt af fædrelandssangen, som idag lød under deres vinduer». Jeg ved, at i mange aar blev Engen altid scenen, naar jeg læste noget om Sverre, og at jeg endnu den dag idag, naar processionen 17de mai drager syngende gjennem gaderne, tænker mig byssende mødre bag de aabne vinduer.»

Det er med denne suggestive magt, Bjørnson har virket paa vor nationalfølelse i alle dens former.

Det var i Bergen, at Bjørnson første gang for alvor kastede sig ind i politiken. Som redak-

tør af «Bergensposten» og især som folketaler havde han en afgjørende indflydelse paa stortingsvalget i 1859. Frisind, nye kræfter, friskt blod — var det, han vilde tilføre Bergens politiske og kommunale liv. Naar han seirede i valgkampagnen, var det saa meget bedre gjort, som den «lyriske» by i virkeligheden er vel saa konservativ som nogen anden i Norge. Den bergenske lyrik er en ting for sig, en ting til selskabsbrug, den har intet med den bergenske hverdag at skaffe, med virkeligheden overhovedet. Men bergenserne eier en praktisk friskhed, en evne til at dømme uhildet og at handle i rette øieblik, og det tør ha været denne evne, Bjørnson i 1859 satte i bevægelse. Paa en eller anden maade har han dengang kommet i frugtbar kontakt med borgernes praktiske sans, og virkningen heraf har for Bergen været kanske mere indgribende, end man har gjort sig rede for. I 1860 kjæmpede Bjørnson ivrig med i statholderstriden, hvor hans standpunkt var udpræget norsk selvstændigt. Bjørnson var vel fra sin første ungdom paavirket af skandinavismen, men Norge og norskheden havde saa afgjort den vigtigste plads i hans hjerte, at skandinavismen hos ham blev mere en befrugtende stemning end nogen politisk mening med trang til praktisk gjennemførelse. I 60-aarene var han nok optaget af Danmarks ulykke, men endnu meget mere af vore indre anliggender.

Han tog virksomt del i begivenhederne omkring 1870, da vort demokrati vandt det sikre fodfæste, og da det unionsforslag, der endnu faa aar forud havde saa smukke chanser, blev stedet til hvile for stedse. 1872 vakte hans udtalelser om forholdet mellem tyskere og dansker baade i Danmark og i Norges gamle skandinav-kredse ikke liden uvilje. Bjørnson mente, at man nu «maatte diskutere paa et andet grundlag end før». Tyskerne var heller ikke blit rigtig behandlede af de danske. Ja, Bjørnson tillod sig at si lige ud: «Tysklands arbeide til samling baade i aand og udførelse viser tilbage paa en storartet intellektuel og sædelig forberedelse, som vi ikke har havt nogen anelse om, før resultatet stod der.» Det nationalliberale parti i Danmark havde efter hans opfatning fra gammelt fordærvet Slesvigs sag. Skulde man nu opnaa noget for sønderjyderne, maatte man slaa ind paa en anden bane: «Ligesom det er den tyske folkestemning, folkefølelse vi har havt og har til fiende mere end den saakaldte preussiske politik (det er Tyskland, som har ført Preussen til Slesvig, ikke omvendt), saaledes er det alene ved at paavirke denne tyske folkefølelse, at vi kan vente retfærdighed og broderskab.» Ordet «broderskab» er betegnende. I «signalfeiden», som denne strid i 1872 kaldtes, møder man ganske tydelig spirerne til Bjørnsons senere pangermanisme.

I den indre politiks «demokratiske merkesager» fulgtes Bjørnson med Johan Sverdrup og bidrog, ikke mindst i valgkampen i 1882, ganske væsentlig til venstres seir. Da den blaagule moderationspolitik i 90-aarene kom til magten, var det Bjørnson, som mere end nogen anden holdt det rene venstre oppe. I den unionelle politik hørte han til den gruppe inden venstre, som mere og mere blev fortrolig med tanken om en unionsopløsning som den eneste tilfredsstillende udgang af vanskelighederne. Ogsaa her indtog han den mest iøinefaldende plads. Han havde før nogen anden sit brev færdigt til at «lægge i posten». I brevet stod der at læse, at unionen var opløst, at Bernadotterne havde ophørt at regjere, og at nordmændene kunde glæde sig ved en republikansk forfatning. Det brev blev nu ikke afsendt dengang, og senere har Bjørnson villet ha det anderledes redigeret. I 1903 var han, i tillid til svenskernes ærlige hensigter, med paa «samlingstanken». Han blev skuffet, som saa mange, høire og venstre. Men skuffelsen reagerede ikke saa kraftig hos ham som hos en flerhed af hans landsmænd. Tvertimod forbausede han os ved at træde i skranken for «den lange lovlinje» og ved senere at angribe det norske folks ledende mænd for deres efter hans opfatning dristige politik. Den bevægelse, hvis drivkraft han havde været fuldt saa meget som nogen, var løbet

ham selv i forveien. Da unionens opløsning var et *fait accompli*, tog den gamle republikaner ordet for monarki.

Det norske folk havde iaar anledning til at gi sig selv en «national konge». Bjørnstjerne Bjørnson skulde vi kaaret. Ingen vilde den norske krone ha klædt bedre. For et hof han kunde samlet om sig! Og hvilken konge at staa i opposition mod! Han turde ogsaa være gammel nok for purpuret nu.

— — —

«Aandfull og tvieggjad, soleids nettup det, som eg kallar norsk,» er Vinjes dom om Botten Hansen. Dommen passer fuldt saa godt paa Vinje: Har nogen nordmand været «aandfull og tvieggjad», saa er det han. Og «nettup norsk» var han ogsaa. Norsk i sin modsigelsestrang og i sine indre modsigelser. Djerv til at bygge op og ulysten til at anerkjende, nationalstolt og skeptisk. Som den norske bonde dækkede han gjerne sine varmere følelser. Slap han sine tvil og blev begeistret, tog han det gjerne igjen med haan paa anden kant. Han havde bondens mistro dybt i blodet, og ligeoverfor al overvurderen af vore kræfter stod han færdig med sin mistillid og sin lystige kritik. Ironisk og selvironisk. Han elskede de reale værdier: kundskab, livsklogskab, praktisk virkekraft. Hans fædrelandskjærlighed var bondens kjærlighed til hjemmet, til jorden,

og hans naturlige trang til at dyrke sin lod. Hos Vinje omsat i det store: Landets og dets aandelige odling. Men bondens kjølige kløgt forlod ham ingensinde. Hans patriotisme gik aldrig i det blaa, den har aldrig havt karakteren af en selskabelig rus. Undertiden driver hans skepsis ham saa langt, at hans ord klinger selvopgivende: «Det kan for bokavlen vera det sama, anten mannen (her Bjørnson) skriver og prentar her elder i Kjøbenhavn, naar maalet er det sama, for det er daa berre barnetale at tale um ein norsk litteratur; og all tale um, at Noreg bør holda paa slike folk, er fager, men like daarleg for det! Vaar histori vil likefullt segja, at me i maal og derfor i dei fleste tankar var eit lydrike af Danmark, som 1814 berre miste den ytre magt. Derfor maa eg smila, naar eg høyrer folk tala um, at me er eit fritt og sjølvstandande folk. Nei, det kostar at vera karl, og me ero for arme husmenn til den kostnaden. Me maa innføra jutens maal og tankar liksom hans korn og flesk» (1860).

Naar Vinje gaar saa vidt i sin mistillid til norsk kultur, ligger der dog den fremtidstanke under: Skal vi bli «eit fritt og sjølvstandande folk», maa vi først anerkjende og støtte vort e g e t sprog, ɔ: landsmaalet. Han gjør det bestaaende saa smaat som muligt for at fremhæve maalsagens storhed. Heller ikke er det uden betydning, at «mannen» er Bjørnson: ingen faar saa

let Vinje til at vende det lodne til. Bjørnsons tro egger altid Vinjes tvil. Som den citerede udtalelse maa en stor del af hvad Vinje sier forstaaes med sidehensyn. Retfrem er han ligesaa sjelden som den norske bonde. Men den realisme, hvormed han ser paa de nationale anliggender, er paafaldende, saa spøgefuld som formen kan være: «Under ellers like umstødur maa talet paa tankar i eit land svara til talet paa hermenn og kanonur, for det land, som hever raad til at halda den eine her hever ogsaa raad til at halda den andre.»

Det er naturligt, at Vinje med sin sterke virkelighedssans føler sig tiltrukket af Schweigaard, og saa forskjellige disse to mænd har været — saa enkel og klar Schweigaard, saa «tvieggjad» Vinje, — har de ikke sjelden virket i samme retning. Vinje har meget vel forstaaet Schweigaards betydning: «Schweigaard, som i storthinget verd sett upp imot framstigsfolki, han er just nettup ein framstigsmann, ja, det som meire er, han er eit omstøytande hoved, nokot som heller ikki kan vera annorleids, daa der æser so mange tanker i det.»

I Schweigaards opfatning af den tyske filosofi, der nu var rykket os nær og i en menneskealder, fra Monrad kom til magten, indtog en herskerstilling ved vort universitet, var Vinje ganske enig: «Wilhelm Lyngs prøvefyrelesning til den philosophiske doctorgrad høyrde eg om fredagen,

og, det er best med eingong segja, som det er til: Eg sat so andløgd den heile tid, at eg var rædd for at vekja forargelse i den store salen full af folk. Eg kan ikki for det, men naar eg høyrer dette tysk-philosophiske tatermaal framsagt med aalvor og full tru paa det, so hever det sama komiske magt over meg som det beste skjemtedigt. Det er meg nemlig ufattelegt, at voksne og studerade folk kunna verda hangande i det ordnet og ikki sjaa det hole i slike «phraser». Det er ingen trolldom at koma inn i deim.» «Den sunne fornuft og det greide mannavit (*bon sens*) er forbodi vare for desse philosopher, og hr. Lyng begyndte med at føra krig imot desse magter, som likevel visst koma til at vinna fram etter denne tid liksovel som før, til trass for alle slike kabbalistiske hexeformler. Det er ikki det mindst latterlege at høyre desse philosopher billa seg inn at vera so framifraa «grundige» og djuptenkte. Det skal idetmindste ikki aand til denne «grundighed». Eg sat og saag paa Lyng, om der ikki skulde lysa ein lett smil over hans aasyn, daa han med desse ordkunster «beviste» f. eks. «treenighedslæren». Men nei! det gjeng paa tri alt i den Hegelske philosophi, og hr. Lyng synes at tru alt det, som til er, og vel so det. Han er visst ellers vel heime i desse formler.»

Hvor meget af Vinjes ironi der har havt personlige aarsager, er vanskeligt at si. Han har

utvilsomt følt modsætningen mellem eget værd, mellem den aandelige magt, han eiede, og de ydre vilkaars ugunst, den personlige afmagt, meget sterkt. Naar han er saa vagtsom ligeoverfor Bjørnson, saa snar til at gribe hans feil, saa lysten paa at reducere ham, undertiden ligefrem smaalig, saa er det til visse noget af Noureddin-typen, som gjør sig gjældende ligeoverfor den Aladdin, der var saa ufattelig meget heldigere. Det er Skule mod Haakon. Grundene til Vinjes personlige uheld har været forskjellige. Men det var paa det tidspunkt vanskeligere for en mand af hans herkomst og uden formaaende forbindelser at kjæmpe sig frem, end det er nu. Og det var endnu langt vanskeligere, naar manden var saa «aandfull og tvieggjad» som Vinje.

«Tvieggjad» er Vinje selv i den nationale strid. Han har vittige haansord for den nationale romantik, han lager et navn, der betegner norsk usundhed: «Arnemenn» (af Bjørnsons «Arne»). I det ene øieblik paastaar han, at bondefortællingerne lader livets raahed komme for meget til syne. I det næste bebreider han dem, at de mangler virkelighed. I det ene øieblik taler han som spiritualist, som ensidig aandsdyrker, som modstander af det legemlige i kunsten. I det næste er han realisten, kjenderen, der kritiserer feilene ved den legemlige form, kunstneren har git sit billede. Bjørnsons bonde er for raa og for

lidet interessant til at komme ind i digtningen, og saa er han desuden ikke bonde. Den samme Vinje, der kjæmper for norskheden og for bonden, sier om Bjørnson og hans emner fra den norske bondes liv: «Det visar no ogso den umogne mannen, som trur, at ei skildring af berre aalmugafolk kann kallast eit digt i ordets sanne meining, for bondelivet kann ikki ryma i seg dei djupaste, beste og ædlaste tankar. Desse veksa og gro fram af si rot, alt ettersom me ganga fram i upplysning og folkeskikk og sjaa livet fraa fleire sidur, naar alt gjenger friskt og rett til. Skal slike tankar gjøymast under bondekufta, so vil det ganga som at tappa ny vin paa gamle flaskur.» «Eg minnest godt med meg sjølv, kvat tankar bonden magtar at bera, og likso litet som han kan naa tankens djup, liksolitet er han det hønsehovud, som Bjørnson altsom tidast gjerer honom til. Han er ein greid klok mann paa sit vis, som ikki ferer med fjas; men han maa ikki vera meir i eit dikt enn i rikslivet —». Det er ikke frit for, at Vinje selv i digtet om Ueland, vestlandsbondens inkarnation, «gjøymer store tanker under bondekufta» og fremstiller ham som et bondeideal: «eit ljos for bygd og thing og rike».

Er der en udpræget dobbelthed i Vinjes følelser for bonden, og just fordi han staar ham saa nær og kjender ham saa godt, finder man en lignende dobbelthed i hans udtryk om «k u l t u r e n».

Men kultur og kultur er jo ogsaa to ting. Det var det ord, hvormed Monrad og ligesindede vilde feie «Dølen» ud. Der var en flad og gold «dannelse», som Vinje havde anledning til at iagttage paa kort hold. Den havde sine prester, der lod folk som Vinje merke, at hvor store tanker disse gjorde sig om sit eget værd: i det gode, i det udvalgte, i det herskende selskab kom de ikke ind, eller de kom der kun paa naade. Den kultur, der gjør alting «javnt og slett», «alle kattar graa og alle krypar sterke», og hvor «mannamerket ligger i at ganga for eit numer» — den hader Vinje af ganske hjerte, selv om han nu og da halvt usikkert, halvt ironisk tar hatten lidt for dybt af for dens repræsentanter. Men Vinje havde tillige dannet sig en forestilling om en almenmenneskelig kultur, hvortil nationerne ydede hver sin indsats, — en kultur, der var summen af alle folks bedste værdier. Det var det ideal, hvor han søgte lægedom for sin tvilende og syge sjæl, for de saar, verden og hans egen «tvieggjade» tanke gav ham. I denne verdensdannelse var der plads for alt, hvad der var ægte i «norskheden», men maalt med dens maal blev ogsaa den Monradske kultur, der saa hoffærdig viste norskheden døren, kun en uægte skillemynt, et blikkenslagerfalskneri. Det er den tanke, der faar udtryk i Vinjes ypperlige digt «Nationalitet»:

«Vi meina og tru det gjævaste er,
at vera ein Norges mann.
Ja, denne heimen os først er kjær;
men vita vi maa, at den store verd
er berre vaart store federland.
Dei største tankar vi altid faa
af verdsens det store vit;
men desse tankar dei brjotas maa,
lik straalar af soli, som altid faa
i hver si bylgje ein annan lit.»

I belysning af dette digt ser man bedst Vinjes forhold til det norske aandsliv, til Danmark, til Europa. For Vinje var norskheden uadskillelig fra landsmaalet. Det var paa bygdesprogets seir, at han ønskede at bygge hjemmets fremtidige kultur. Just den «nationale» retning, der holdt paa «norskhed», men ikke paa «maalet», var det, han fremfor alt vilde tillivs. Det var ham en falsk og farlig lære. Endnu en grund, hvorfor han altid var imod Bjørnson. Den rene danske linje, repræsenteret af Welhaven, passede ham ulige bedre, ligesom Welhaven selv, hans kritiske klarhed, hans sikre form, stedse fandt anerkjendelse hos Vinje. Naar Orla Lehmann (i «Norge og nordmændene 1836 og 1865») kritiserer det unge norske samfund, gir det bare Vinje vand paa hans mølle. Det er jo ikke det samfund, han arbeider for eller er ansvarlig for. Det er ikke hans folk, det gaar ud over, naar der spøges med «nordmændenes» nationalisme. Tvertimod kan Vinje tænke sig, at maal-

bevægelsen og skandinavismen ingenlunde er uforenelige: «Naar no svensken og dansken reinska sine tungemaal, som dei visst eingong koma til at gjera, for vi sjaa alt mange merki til dette, so møtas vi nettup. Og naar vi læra godt alle desse tri landskapsmaal[1] og lata deim ymse beinka paa kverandre, so koma vi likeins nærare og nærare kverandra, liksom til eit maal. Ser det derfor ut fraa fyrst af, at vi liksom skulde einstaka os, so er det berre som naar du siktar over, for at kula skal raaka rett paa langt skot.» Men fremfor alt tænker han sig den lille énhed, norsken, som en selvstændig kultur-kanton i den store énhed, den almindelige europæiske civilisation: «Vi maa, som alle mindre folk, faa vaare fleste og beste ideer fraa dei store culturfolk, engelskmannen, tysken og franskmannen. Det er ein litet framkomen mann, som kann berga seg med at lesa dansk. For den hægre uplysning naar soleides ikki dansk fram, og for aalmugens uplysning vita vi alle at norsk maatte vera betre. Eg vanvyrdar paa ingen maate det danske bokrike. Det er, som vi alle vita, i mange ting godt, det vesle som er, og navnlig ero Holberg og Wessel gjæve for os. Men, det er liksom ein liten insjø i likning mot havet, eller rettare, det er ein liten, men god flekk,

[1] Udhævet her.

liksom Danmark sjølv er, i sammenlikning med Europa.»

Vinje fremhæver paa den ene side «den sterke magt og den store sanning, som ligg i det at vera fyrst og fremst seg sjølv, før ein kann vera nokot annat». Datidens ordførere for norsk kultur synes ham ikke at forstaa, «kvat det er at vera ein sjølvvaksen mann», og endnu mindre forstaar de, «kvat der skal til for at vera ein utbildad mann»: «Ein mann til godt husbruk heime skal vera ein norsk; men ein mann, som skal halda maal til ein tankens hermann, han maa vera europæisk.» Der er i Vinjes ræsonnement kun det — ikke uvigtige hul — at han lader betydningen af det større sprogsamfund ud af betragtning. Men ellers ser vi her klart den høiere enhed, hvori Vinjes modsigelser opløser sig. Personlig var han en friskytte, en irregulær soldat i kulturens broget sammensatte hær, og det hændte, at hans haand var mod alle og alles mod ham. Personlige sympatier og stemninger, modsigelsestrangen og kamplysten drev ham mangen gang ud i det «tvieggjades» yderlighed, i et paradoks med vantro til alle kanter. Men inderst inde begjærede Vinje at tro. Og hans tro gjaldt den sum af kulturværdier, de store lande havde udvundet. Han kjendte disse værdier godt nok til at elske dem, og han stod deres tilblivelsessteder fjernt nok til ikke at generes af

nærsynets fristelser, som her hjemme ofte beseirede ham.

— — «Den «nivellerende tendents» er eit sunnt og godt «instinct» i vaart og kverteit folk,» skriver Vinje i sin artikel om «frifantar», der er et ypperligt eksempel paa, at hans egen ironi kan føre ham saa langt, at den ophører at være ironi, fordi den blir dobbelt; i sin modsigelseslyst vender han den nemlig baade mod «frifanterne» og mod publikum. «Frifanterne» definerer han som dem, der gaar skudfri, naar de ikke burde være det, de «privilegerede» i samfundet, hvortil ogsaa «tankens stormænd» (*in casu* Bjørnson) hyppig hører. Dem vil Vinje ha tag i. Men samtidig driver han med publikum: Folk flest, siger han, vil heller høre og tale godt end ondt om andre. Denne beskyldning varierer han saa længe, at han tilsidst maa staa ved den. Ironien har kjørt ham i ring: «Sladder og bagtale er i sin grunn eit uttryk for vaar følelse af retfærd.» «At eit folk krosfester den, som dei ikki forstanda, sjaa det er rimeligt, og det visar, at folket er godt, men villfarande. Derfor (!) bad og vaart mønster for slike villfarande fiender, som trudde, stakkar, at dei gjorde det, ret var.» Her er Vinje saa «tvieggjad», at han befinder sig paa den anden side af ironien.

«Det gode instinkt», Vinje omtaler, er vel det sterkeste af alle instinkter, ikke alene i vort

folk, men ogsaa i andre. Engang, hvor Vinje taler i alvor, fuldfører han billedet, og da kommer det til at se anderledes ud. Hans emne er ved denne leilighed egentlig «akademier», og han minder om, hvad der hændte Voltaire og Holberg: «Voltaire var ein tilkomen og navngjeten mann, daa han melde seg til det franske academi, men ein krok, som eg trur hadde skrivet eit dikt om «sneen», og som ingen no kjenner, han vann prisen, og Voltaire slapp ikki in, før heile Europa laag for hans føter, og daa ikki academiet kunde hjelpa honom, men han det. Likeins med vaar Holberg. Daa han var paa sit beste og skapte «fælleslitteraturen», daa slapp han ikki in i det danske sellskap. Han vart af pedanterne, som han risdengde, kallad «en skjændsel for universitetet» og af dei lærde menn ein mann, som vel skreiv «løierligt», men «uden værdighed». Han kunde knappt gange i fred paa gata for «spidsborgerne», som sagde, at altid skulde han «skandere skikkelige folk». Som aldrande mann verdt han endelig uptekjen i sellskapet, men som rimelegt var, kom han der aldri, men sende in til uplesning eit stykke om «kvægsygen» (eller kanske det var hans afhandling om «smør»).» «Nei, det er folk so midt imillom, som koma lengst, og for desse ero slike sellskap skapte. Undermaalsmenn naa sjeldan upp (?) og overmaalsmenn støyta ifraa seg paa somange kantar, at dei enno mindre

koma fram, før det er forseint. Det er det, som nettup halda maal, so sine 62 tommar, slike som store kvendfolk, — det er desse, som staten og lærde sellskap brukar mest; og med desse stend alt so fredlegt og stillt.»

Trangen til at nivellere ytrer sig lidt forskjellig hos det store folk og hos de «sluttede selskaber», der prætenderer en bestemt art af kyndighed. Hos det brede publikum ytrer den sig fornemmelig som de smaas drift til at trække andre ned. «Sladder og bagtale» er det almindeligste middel. Og jo mere fremskudt en mands plads er, desto lettere er han udsat for, at sladderen forsøger at gjøre ham et hoved kortere. Det er saa langt fra, at den — som Vinje paastaar — er udslag af en hæderlig følelse, at den tvertimod er udgaaet af er særegen art egoisme: man vil vinde paa næstens bekostning, drage ham ned til det niveau, hvor man selv befinder sig, helst dukke ham endnu dybere. De feil, man finder hos andre, kan man under en nivellering altid kreditere sig selv. Og for sikkerheds skyld er det altid bedst at korsfæste det, man ikke forstaar.

Hos de «sluttede selskaber», hos politikerne f. eks., viser navnlig nivelleringstrangen sig som en tilbøielighed til at udestænge alle, hvis overlegenhed frygtes. En mand, der har udrettet noget betydeligt paa et fra politiken forskjelligt omraade, har saaledes altid vanskeligere for at bli

accepteret som «fagpolitiker» end hvilkensomhelst *homo novus*. Og grunden er den, at man har ondt for at indregistrere ham som menig i geleddet. Vinje har, karakteristisk nok, selv gjort den erfaring for det tilfælde, at manden er digter: «Diktaren kan ikki vera statsmann og politiker, er ei lære, som upoetiske folk fara med at faa i stil no.» «Det er ei nyttig lære for prosaiske og aandlause folk for paa denne maaten at koma til største magt og gjerning i eit samfund. Nettup det altso, som gjør deim til mindre evnefulle og store menn, nettup dette skulde gjeva deim rettsbrevet paa at styra lagnaden for land og folk.»

«Den kan vera sann denne læra, dersom du ved poeten berre tænker paa vimsefulle faakunningar (ignoranter), som klunka og gjera vers og herka ihop saft- og saltlause historier (noveller, romaner). Men tek du diktare i den store verdensmeining af ein aand- og evnefull og inbillnings- og kunnskapsrik mann, so er det likefram vanvit.» «Det poetiske i ein natur er berre liksom ei fraa den vanlege lei litt sterkare gjennemsaltning af det aandfulle og fantasirike i os, og det er graden af denne saltstyrke, procenterne i den, som er den poetiske rangklasse.» «Og dette saltholdige i mannen skulde gjera honom ulagad til at vera politiker! Det er altso den saltlause, den «flaue», som skal vera statsmann!»

— Tidligere end nogen anden «litterær» mand

i Norge var Vinje grebet af en sterk interesse for aarhundredets industrielle fremskridt. Eiendommeligt nok finder man hos Vinje lignende udtryk af begeistring for maskinindustrien, staallegemerne, der er indblæste af menneskets aand, som vi møder hos den yngste generation, hos en Johs. V. Jensen: «Det er mannatanken, som her paa skapervis hever blaasit liv i nosi paa jordklumpen, og gjort kol og vatn og eld og malm til tenaren sin; derfor skriker og frøser i fugleflog denne tenaren under svipeslaget af vaar aand, og me sitja paa vaar sigervogn stoltare end dei romerske sigerherrar, og turva ikki som dei hava ein narreklædd mand bak paa vogni, som ropar til manngarden paa baade sidur af sigerskeidet:

«Kom i hug, store mand, at du maa døy.» —

Denne Vinjes følelse for de reale værdier er ogsaa udtrykt i den sætning, at «draum og dikt og kunst ero bleike og blodlause mod det fyrste augnekast af livet i si sanning, naar me sjaa det i rette laget». Han har sagt det i en spøgefuld forbindelse (Anne, der kommer med morgenkaffen), men det er utvilsomt hans alvorlige mening.

Det 19de aarhundrede kjendetegnes mere end noget andet af naturvidenskabernes merkelige udvikling og det nye grundsyn, denne har git os ogsaa paa menneskelivet. Saa meget af en spiritualist som Vinje var, har han inderligere end de

fleste nordmænd af sin generation følt slegtskabet mellem mennesket og den levende natur. Han dvæler ved dette slegtskab, snart paa sin eiendommelige ironiske maade, snart i bestemte og klare ord. Sin opfatning har han faaet fuldt saa meget gjennem opdragelse og ad instinktiv vei som gjennem tidens dannelse. Han fornemmer rent umiddelbart sammenhængen, og det er kanske det dybeste karaktertræk hos Vinje. Han har levet sig ind i den tanke fra gut af, i de forhold, hvori han voksede op. Det er ikke bare den økonomiske interesse, der knytter bonden til hans dyr, selv om denne kan være saa sterk, at dyrene blir ham vigtigere end hans medmennesker, endog de nærmeste: «Eg hever høyrt koner segja, at dei heller vilde hava mist den beste kyri si enn mannen sin, men dette er sagt i en tone som visar, at kyri i grunnen er betre.» Det er flere motiver, der virker sammen, naar i «Thelamork ei fin ku vekkjer sama *sensation* som ei god skuespillerinde i Kjøbenhavn». Intet sted udvikler den instinktive følelse af slegtskabet med dyrene sig lettere end paa de smaa pladse i fjeldbygden, hvor «kalven og kviga og den voksne ku er liksom meir eit medlem af familien». Tidlig har Vinje studeret «mannanaturen» hos grisen og været kamerat med hesten. Og som moden mand har han forstaaet, at det ingen fordel gav at «bortcivilisere» denne naivt fortrolige betragtning af dyrene.

«Dette samliv med naturen, denne samsorg og samglede med den, kunna me enno hava, for det om me hava lært nokot meir og taka det i aandeleg meinung. Det er so godt og so fagert dette, at den mand, som ikki kan gjera det, han er ikki som han bør vera. Han er snusklok og turtenkt, og han saag aldrig den store sammanhæng i livet. Han er med eit ord raa. Med meg er det so, at di eldre eg verdt og di meir eg lærer, di meir finn eg atter denne barndomen min og talar og samlider og samgledar meg med alt, som livande er.»

Ingen digter har som Vinje formaaet at male livet paa de smaa gaarde og husmandspladse i vort land, forholdet mellem tobenede og firføddede beboere uden og inden døre, han har malet det med mesterskab, med den inderligste forstaaelse og med et humør, som træffer det karakteristiske ved enhver tilsyneladende trivialitet, og som kaster glans over det graa. Han er gjetens digter og grisens, han har udspioneret det forstandsliv, der kan gjemme sig i en ko, og han har skrevet en hel liden afhandling om hesten («Paa Stav»), hvor han gaar tilbage til Homer og til gammelgermansk folkedigtning.

Det er ligesom Vinje aldrig blir saa bløð i stemmen, som netop naar han taler om dyrene:

«I folkebarndomen var hesten — eg nevner no honom for alle dyr og den heile natur —

først var han, segjer eg, liksom jamgod med folk og eit med dem. Dette verdt i kunstmaalet kallad den «naive» og «mythiske» tid. So lærde folk meir, og so vardt skilnaden gjort millom folk og fe, og folk sette seg so høgt, at der liksom ingen elsk og vyrdnad vardt atter for hesten. Han vardt eit dyr i den verste meining af dette ord. Dette vardt kallad uplysning og endaa religion! Og me sjaa jamvel enno folk, som tru seg gudelege fram ifraa andre, tala med foragt og eit hardt hjarta om alt, som heiter dyr og ikki er menneske. Eg minnest just slik ein mann, og han skulde liksom heita boklærd attaat, som spottande sagde om vaar brotbolk (kriminallov) af 1842: — «So, hesten er og eit retssubjegt no!» De vita nemlig, at der er sett straff for dyreplaging. Men so kom denne nyare tid, som ganske rigtig heve gjort hesten til eit «retssubjekt», idet den livande kjende samanhengen i naturen og saag, at mannen ikki heve somyket framifraa hesten, som dei eldre halvuplyste folk trudde. Og dette syn for samanhengen og samlivet i naturen verdt finare og finare, ettersom vitenskapen gjeng frametter, og folk betre og betre sjaa Guds gode tanke i den heile skapnad. Idet folk bli meir mannamilde (humane), maa dei og bli meir dyremilde.»

Vinjes dyremalerier vrimler af morsomme smaatræk. Hvor han glæder sig, naar han taler om sugga fra Morast, som var et «strategisk geni»,

men forfeilede sin bestemmelse, eftersom tanken med grisen er, at den skal gi flesk, «og den updragelse, som gjeng ut paa at skjerpa hans forstand, er skakk og skjeiv». «Men sugga paa Morast leid vondt og var derfor «intelligent», men mager. Ein poet skal hava det som ho, men ikke eit svin; for han skal gjera tankor, han.»

Vinjes «Ferdaminni» er baade digterisk og kulturhistorisk et af de værdifuldeste dokumenter, vi eier om vort folks liv og skikke i midten af forrige aarhundrede, — indeholder en rigdom af skarpe iagttagelser og friske billeder fra de forskjelligste bygdelag. Bare de øieblikksfotografier, han har taget fra kongefærden til Trondhjem 1860, er uvurderlige. Man glemmer ikke tunet paa Dovre og Kongsvold under kongebesøget. En stor del af Vinjes skildringer fra bondebygden er «tendensdigtning». Han tar for sig en række af nationale særegenheder, som han ønsker at reformere. Men hvert enkelt af disse spørgsmaal er behandlede med et vid, der fjerner alt ubehag ved det belærende, og udstyret med et bilag af levende eksempler, der har sin egen selvstændige interesse som menneskeskildring. Og paa hvilken ny farverig maade gir han ikke sine venner blandt fjeldbønderne billeder af livet i den store verden! Faa mænd har forstaaet den norske bonde bedre end Vinje, ingen har kritiseret ham skarpere og samtidig

havt et saa klart blik for hans værdifulde egenskaber. Just derfor har ingen virket mere for bondens kultur end han.

Ihvorvel alle sager, der i denne henseende havde nogen betydning, laa Vinje paa hjertet, er i den almindelige opfatning hans navn fortrinsvis blit knyttet til maalbevægelsen. Hans betydning for norsk sprogudvikling kan ogsaa vanskelig vurderes for høit.

Fra 1851 til 1858 gjennemgik Vinje en streng sproglig krise. Fra det arbeide, han sammen med Ibsen havde paabegyndt i «Andhrimner», føres han lidt efter lidt over til den opgave, han satte sig i «Dølen». Mødet med Ole Vig var ikke uden værd for ham: der var hos Vig en personlig fortrøstning, som gjorde indtryk paa Vinje. Dernæst influerede Botten Hansens kritik af det inkonsekvente og affekterede i den «fornorskning», som baade Vig og Vinje først prøvede med. Endelig gjorde Ivar Aasen udslaget: for ham bøiede Vinje sig i den dybeste veneration.

Det er nu af den største interesse at se den modtagelse, «Dølen» fik i 1858.

Botten Hansen i «Illustreret nyhedsblad» var den af Vinjes modstandere, som modtog ham bedst. Han hilser Vinje ridderlig velkommen, samtidig med at han reserverer sig. Han «hører ikke til de nyhedslystne overhovedet paa dette felt» —

«snarere tør vi henregne os til det sproglige ortodoksis forfægtere». Og kritikeren er sig i høi grad maalbevægelsens fare bevidst: «Giver man fanden en finger, tager han den hele krop, heder det. Bag smaa fordringer lurer der ofte store revolutioner.» Men hvor klogt og lidet snevert Botten Hansen tænkte, viser fortsættelsen: «Vore sprogreformatorer kunde man maaske dele i to klasser: de som ville noget nyt og tillige noget stort, og de, som ville noget nyt, men kun fordi det er nyt, altsaa ikke det gamle. I en vis henseende kunde de ogsaa deles i ideens mænd og renommister. I spidsen for hine staar Ivar Aasen med sit normalsprog, og til samme parti maa nu ogsaa Vinje henregnes, om han end af hensyn til folks bekvemmelighed ikke har taget samme vældige skridt, men er ligesom gaaet paa akkord. Vi respektere en stræben, hvis maal er stort, — om vi end ikke dele troen paa det heldigste udfald, men vi kunne derimod ikke bare os for harme ved at se folk i ydre orthografiske smaatterier

— med ivrighed at fægte
om slige ringe ting som ei er værd en hægte»[1].

«Naar en mand vil noget stort, bukke vi os for ham, selv om vi ikke dele hans tro paa udfaldet, medens vi derimod gjerne insultere folk,

[1] Der sigtes til K. Knudsen.

der have vigtighedens skin, men ikke kjende ideens kraft. Dernæst maa vi sige, at der i hiin radikale stræben, om den end maatte mislykkes, altid ligger et slags fremskridt, større end hvad alle orthografiske spidsfindigheder kan føre til. Thi disse paa bygdedialekter grundede sprog indeholder dog en mængde ord og talemaader, der engang ville udøve sin indflydelse paa bogsproget og give dette lidt efter lidt en national farvning og fremfor alt klare begreberne om hvad der virkelig er nationalt.» «Deslige forsøg vil saaledes idetmindste have den virkning, at de, som Asbjørnsens Huldreeventyr, Østgaards Fjeldbygd o. fl. forfatteres skrifter aabne sansen for det nationale i sprogtonen, hvilket vi saa ofte have savnet selv hvor et svært ydre nationalitetsartilleri var opstillet.»

«Udgiveren maa ikke vente, at man skal læse hans blad for dets sprogs skyld, men uagtet dets sprog, og med det gode, han siger, tages indklædningen som et andet kors, og mængden ser i det hele foreløbig kun et tankeexperiment.»

«Stille vi os paa forfatterens standpunkt og holde os hans maal for øie, maa vi her sige, at han har løst sin opgave mærkværdig godt. Medens han med begeistring taler nationalitetens og sprogets sag, har han havt et aabent øie for svaghederne ved sin stilling og lader selvironiens funker fare hen over sine forhaabningers mark. Dette har meget forsonet os og flere med os. Det

gjør altid godt at see, at en mand ved siden af sine brændende interesser har selvbevidsthedens klarhed.»

Da er «Morgenbladets» tone en anden. Det aftrykker først Vinjes program «til fornøielse for vore læsere». Senere er der en kulturapostel, uden tvil Monrad, som i to lange artikler gir Vinje det glatte lag:

«Denne dialektlitteratur vil altid være meget snevert begrænset og kun indtage saa at sige et lidet hjørne af folkets almindelige litteratur. Det er kun en ringe kreds af stoffer og former, der egner sig til at behandles i dette sprog, det er efter sin natur bundet til særegenhed og ikke frigjort til sand almindelighed (!). Anvendt udenfor sin grændse vil det antage præget af m a n e r i ordets sletteste forstand, af maniereerthed; thi herved forstaar man netop anvendelsen af en udvortes form paa et forhold, hvor den ikke hører inderlig hjemme. At tænke sig at almuesproget skulde være nationens almindelige og almengyldige litterære meddelelsesmiddel, det middel, hvorigjennem den tilegner sig og udvikler alle høiere kulturelementer, er et sværmeri, der staar i strid med alle kulturudviklingens love. Tænke sig, at man skulde forlade det sprog, der alene har fulgt med tidens fremskridt og hvori alle den høiere udviklings frugter ere nedlagte, for at antage et, der med al sin naive kraftighed og skjønhed dog for

lang tid siden er kommet agterud for civilisationens udvikling og nu væsentlig kun tilhører idyllen, er at ville ignorere tidens fremskridt overhovedet og sætte folket idethele tilbage paa idyllens standpunkt. Idyllen har som sagt sin skjønhed, men det er dog en kjendsgjerning og hvad mere er, en lov, at idyllen stedse er i svindende. Man kan, om man vil, istemme de mest rørende elegier over denne svinden — ogsaa disse elegier have sin skjønhed og berettigelse — men standse den eller bringe det svundne tilbage anderledes end i en kunstform, et reflekteret billede, staar ei i dødeliges magt. Folket vil nu engang oplyses, det vil hæve sig over sin umiddelbarhed, det vil tilegne sig, hvad der er blevet kulturens, menneskehedens almindelige eiendom; det trænger dertil blandt andet et sprogmiddel, der ikke er blevet agterseilet af kulturen. Kultursproget, der her som overalt, hvor der idethele er en kultur, er forud for almuens i dialekter splittede hverdagsmaal, udbreder sin indflydelse i videre og videre kredse, flere og flere søge hen til denne kilde for at hente en høiere belærelse og aandsunderholdning, «landsmaalet» trænges høiere og høiere op i afkrogene. Man kan som sagt beklage det, men — det sker, og det nytter ikke at stampe mod brodden. Saa gaar det jo ogsaa med de nationale dragter —.»

«I Dølens maal savne vi — — ædel natur-

lighed. Det er ingen af kunsten gjenfødt natur, men en temmelig tilfældig blanding af natur i slet forstand ɔ: raahed — og kunst i slet forstand ɔ: kunstleri. Dette sprog er saaledes (hvad thelemarksmaalet i sig selv ingenlunde er) væsentligen stygt, fordi det er væsentligen uægte. Det er et bastardsprog, etslags *lingva franca,* af bogsprog og thelemarksmaal, der æthetisk betragtet altid blir en uting og som kun kan forsvares som en nødhjælp til at forstaa hinanden, hvis saadan nød virkelig er tilstede.» Monrad finder Ivar Aasens sprog langt heldigere (her kunde jo gyldige grunde anføres), mens «Dølen» synes ham «et monstrum af en flyvefisk, som vel kan flaxe en liden stund, men snart vil synke tilbage i sit element.»

Vinje var selv fuldt saa meget som nogen opmerksom paa de indvendinger, der maatte reises mod hans «sprogbastard». Ikke blot var der bibeholdt en mængde af skriftsprogets ord og særlig dets former, men der fandtes talrige udtryk og vendinger, som kun tilsyneladende er landsmaal: de er i virkeligheden tænkt paa dansk-norsk og siden oversatte paa maalet. Heller ikke skriver nogen nu netop det sprog, som Vinje dengang lagede sig. Ikke desto mindre har det havt en voldsom indflydelse og det tilogmed i den sprogleir, hvor Vinje havde sine modstandere.

I «Copisten», det ypperlige lille interiør fra departementet, skriver han:

«Der i contorerne skjemta dei over si armod og lesa sine tidninger og vita alt det, som hender i by og paa land og gjeva det den rette domen sin. Det stakkars storthinget fær og sit, og der er Guds gaavor at hanga paa der, og helst i desse sidste dagar. Somyket eg veit, so er det ikki solitet den javne copisten heller maa gjera, og helst ein mann lik meg, som og lyt læra seg up i det departementale tatermaal. «Er det ein periode, du har paa heile den sida?» sagde eg til ein departementsmann. «Nei, det er berre ein halv ein,» svarade han; og so var, for han var ikki komen lenger end til: — «saa skulde departementet» osv.

Det er underlegt med det: kver stand og stilling har sit sereigne spraak, og dette sereigne maalet kallar eg tatermaal. Det juridiske tatermaal er godt kjennande, og denne taterstilen gjerer det meste til, at fagsmenn aldrig kunna skriva literært. Derfor er den gode presten og den gilde juristen daarlege skribenter. Du seer paa første setningen, kvat manden det er».

Lige ovenfor er anført et citat, hvor Monrad gir den bedste illustration til det «filosofiske» tatermaal. «Tænke sig, at — — sprog, der —, og hvori —, for at — et, der — er kommet agterud, og nu —, er at ville ignorere — og sætte folket tilbage — » .Her er der den rette tarmslyng i bygningen. Sætningen er uangribelig,

den er ikke uklar, det er ovenikjøbet et let tilfælde. Monrad kunde sit tatermaal. For en filosof er det af vigtighed, at han i en periode faar udtrykt sin mening saa fuldstændig som muligt, saa nøiagtig som muligt og dens enkelte dele i deres logiske sammenhæng. Enhver afbrydelse er derfor at frygte. Han kommer let til at ta sin tilflugt til et stort anhang af bisætninger, hvoraf relativsætningen vil vise sig særlig hyppig. Der er ingen nødvendighed for, at han bevæger sig i saadanne indviklede, sindrig slyngede perioder, men det er et sprog, der har aarhundreders tradition. Noget lignende er tilfældet med juristen. Ogsaa her maa intet af meningen slippe bort eller udstaa til senere. Det, som ikke i rette tid, d. v. s. saa snart som vedkommende punkt kommer til behandling, er paastaaet, er bortprocederet. Tidligere er citeret endel af Dunkers perioder. De er mønstergyldig klare, de gir den fulde og den nøiagtige mening, men det er labyrinther, hvor læseren maa holde hovedsætningen omhyggelig fast, hvis han skal komme velbjerget igjennem dem. Men hvad der gjaldt og tildels endnu gjælder for filosofen og for juristen, gjaldt ved midten af aarhundredet mere eller mindre for enhver forfatter, der skulde ræsonnere. Departementsbetænkningen var den gamle periodebygnings blomst, men endog de allerfleste avisindlæg, af hvad art de saa var, viste slegtskab med Mon-

rads og Dunkers udtryksmaade, blot at de færreste nordmænd beherskede sit sprog som de. Dunkers perioder er ofte kunstverker. De, som byggedes af jevne «avisindsendter», blev ofte uhyggelige vanskabninger.

Det oprindelige mønster, det traditionsskabende, var latinen. Endnu for ikke mange aarhundreder tilbage var latinen Europas eneste kultursprog. Det var for kulturens samarbeide et tab, at den ophørte at være det, og de «lærde» gav kun modstræbende slip paa sit «rigsmaal». Folkesprogene tog efterhaanden litteraturen i besiddelse, men de gjorde det under latinens ægide. For de romanske folk var det ikke saa vanskeligt at finde den naturlige sætningsbygning. Men det var værre for de germanske. Lettest gik det for det underlige praktiske blandingsmaal engelsken. Men tyskernes og nordboernes sprog kom under en indflydelse af den latinske periode, som føles den dag idag. Og det uagtet de gamle germaner havde havt et ypperlig dyrket skriftsprog.

Tyskerne har, som vi ved, fremdeles en tung sætningsarkitektur. Da er den moderne norske, hos vore virkelige stilister, overordentlig meget lettere. Men det er navnlig de to sidste menneskealdres verk.

Vor ældre prosa var ikke alene latinbestemt. Den var dernæst tyskbestemt. Man ser, at L u d v i g H o l b e r g har en lettere, greiere, med vort nuvæ-

rende sprog mere beslegtet byggemaade end generationen efter ham. Han var langt mere engelsk end tysk paavirket. Den egentlige fortyskelse af dansken begynder i hans tid, men den skader ikke ham.

Omkring 1850, lidt senere, gjør der sig i norsken en indflydelse gjældende, som blev skjebnesvanger for den tysk-latinske udtryksmaade. Det var paavirkningen fra oldnorsk, fra sagalitteraturen. Den ytrede sig først i den skjønlitterære fortælling og i den dramatiske replik (Bjørnson og Ibsen). Men den virkede videre. Og efter oldnorsken kom landsmaalet. I det øieblik maalbevægelsens mænd søgte at indføre de norske bygders tale i skriftsproget, blev den latinske tradition brudt. Baade Aasen og Vinje var altfor lydhøre kunstnere til ikke at føle, at landsmaalets ord ikke passede ind i traditionelle tysk-latinske vendinger. Saa dannede der sig en ny udtryksmaade, med gammelnorske traditioner og dagliglivets fynd. Aasens sprog er i renhed Vinjes langt overlegent, men til gjengjæld er Vinje i sin sætningsarkitektur den banebrydende. Aasen har i sine afhandlinger klare, velbyggede, men endnu ret langelige perioder. Vinje er den, der hugger latinen op og viser os en ny norsk prosa, kort, knap og fyndig, selvstændige sætninger uden større slæb, med en klog og sikker anvendelse af sideordnede led. Bisætningerne er

ikke flere end hovedsætningerne, mens tidligere en hovedsætning sad ligesom i sit høisæde omgit af en flok bisætninger som husmænd. Der er ingen halve perioder paa en hel side.

«Det er underlegt med det: kver stand og stilling har sit sereigne spraak, og dette sereigne maalet kallar eg tatermaal. Det juridiske tatermaal er godt kjennande, og denne taterstilen gjerer det meste til, at fagsmenn aldri kunna skriva literært. Derfor er den gode presten og den gilde juristen daarlege skribenter. Du seer paa første sætningen, kvat manden det er.» Denne udtryksmaade har dagligtalens naturlige opstykning, og Vinje godtgjør i sin behandling af de forskjelligste emner, at en saadan opstykning ikke er uforenelig med et logisk fyldestgjørende ræsonnement. Han aabner endog en mulighed for, at «den gilde juristen» kan komme til at skrive godt norsk. Nu er det i ovenanførte sætning paafaldende, at den dagligtale, der ligger under, ikke er bygdernes, men tvertimod byens. Slig som Vinje i Kristiania har talt med Botten Hansen og Ernst Sars, næsten slig har han ovenfor udtrykt sig. Kun at han har sat ordene om paa etslags landsmaal. Her er en tydelig vekselvirkning. Landsmaalet bryder traditionerne ogsaa for bymaalet. Og det er Vinjes prosa, der aabner den nye tid.

Man kunde maaske si, at selv om Vinje havde vedblit at skrive rent dansk-norsk, vilde

hans stil paa denne maade brudt nye baner. Det er muligt, men hvad der er sikkert, det er, at bygdesprogets knappe fynd har været gudmor for Vinjes sætningsperiode. Direkte og indirekte har landsmaalet øvet en saare vigtig indflydelse paa den moderne norske rigsmaalsprosa og maaske endnu mere paa arkitekturen end paa klangfarven, om end bygdernes sprog, baade ordforraad og tone, for de færreste har været uden betydning. Tar man fire navne — dem, der nu maaske skriver vor bedste rigsmaalsprosa — Gunnar Heiberg, Knut Hamsun, Sigurd Bødtker og Nils Kjær — vil det være paafaldende, hvor de er mindst lige gode arkitekter, som de er malere.

Om begreberne prosa og poesi hersker der hos os lidt uklare forestillinger. Uklarheden stammer fra den tid, da det ophørte at være en nødvendighed for digtningen at ha metrisk form. Man taler nu om digtning «i prosa», og man bruger samtidig udtrykket «poesi» om digtningens prosaiske former. Poesi gaar baade paa form og paa indhold. Prosa anvendes til at betegne alt, som ikke er metrisk formet, og tillige i engere forstand om al produktion, der er ikke-digterisk, men gir et fortløbende ræsonnement. Vort sprog savner her distinkte betegnelser.

En god prosaist kan dog kun den sies at være, der udvikler en betydelig kunst, udenfor det digteriske, i ræsonnerende behandling af et

emne. Og af dem har vi ikke mange. Aanrud, der i novellen naar sin digteriske hensigt saa fuldkommen, skriver i sine avisartikler en omtrentlig prosa. Kinck, den merkelige sprogfornyende fortæller, blir ganske hverdagslig og borgerlig, naar han gjør reisebreve, en god aviskorrespondent blandt hundrede andre. Men for de fire ovenfor nævnte er prosaen en lige ansvarsfuld kunst, hvad den saa behandler. Tag en avisartikel af Hamsun eller Heiberg, og De vil ikke finde en ligegyldig sætning.

Den gode norske prosa begynder med Vinje. Hos ham faar den sin nye arkitektur. En stilist som Bødtker har latinens prægnans saa godt som nogen af den ældre tids bedste latinere. Han er klar som Dunker. Men latinen er kun forudsætning, fordannelse. Sætningen er nynorsk bygget. Hos ingen er den nynorske arkitekturs knaphed og fynd mere udpræget end hos Heiberg. Lidt villet kan den nok virke, og ikke sjelden finder man den underforstaaelse, som kan udmerke oldnorsken i modsætning til latinen, den germanske ironis underbund, saaledes anvendt, at knapheden blir større end klarheden. Men ikke savner Heiberg klare ord, naar han vil. Han har dem saa klare og saa kolde, at de skinner som istapper.

Hos stilister, der ikke er saa fremragende som disse, kan det merkes, at vi maaske allerede

er kommet for langt bort fra latinen. Nils Kjær omtaler det i en anmeldelse (J. Mørland: Norsk grammatik. «Verdens Gang» juli d. a.):

«I den gamle latinskole lærte eleverne at skrive bedre norsk. Mange mener, fordi den lærte dem latin. Det er ikke til at lade haant om, at en af Tysklands største prosaister, Schopenhauer, erklærer, at han skylder latinen sin gode stil. Det er ogsaa værd at lægge merke til, at vor egen hidsigste latiner, Ludvig L. Daae, tillige er vor eneste fremragende prosaist af den ældre skole.

Sligt er ikke tilfældigt. Latinen har ikke hersket over aarhundreder forgjæves. De moderne folkesprog blev skabte af poesi, men deres prosa maatte poleres mod den haarde latin. Der er gjenlyd af romersproget i al god stil.»

«Et (andet) misforhold ved norskundervisningen staar i indirekte sammenhæng med afskaffelsen af latin. I den nye skole lærer eleverne sprogene ved efterligning af lydene, lærer at lalle dem, de faar lidet eller intet begreb om ordenes familieforhold og stifter ikke bekjendtskab med deres bedstemødre. Om norsk faar de den falske forestilling, at det er et sprog i opløsning, uden faste regler, et slags fantesprog, som snart skal afskaffes, og som snarest afskaffes, naar man sætter komma, hvor det falder bekvemt, og snupper enden af ordene og bider hovedet af al sproglig skam.»

Denne løshed i sprogbehandlingen svarer til en bestemt sproglig impressionisme i litteraturen. Jonas Lie gik i sine noveller i spidsen for en impressionistisk sprogbevægelse, han søgte at reproducere dagligtalen i dens friskhed. Selv en stor kunstner er han farlig for efterlignere. Særlig farlig blir retningen, naar den fra novellen smitter den almindelige prosa. Helt forkastelig er den, metodisk gjennemført i skolen.

— — —

Datter af eidsvoldspresten Nicolai Wergeland, den lidenskabelige hævder af Norges ret ligeoverfor det ældre danske herredømme, søster af Norges folkekjæreste digter Henrik Wergeland, selv ved varmt venskab knyttet til hans modstander Welhaven og senere ved ægteskab til dennes meningsfælle P. Collett stod Camilla Collett i en tid, hvor to stridende partier ad forskjellige veie søgte det samme: at grundlægge en norsk kultur, — midt i brændingen. Nogle tiaar senere, efterat baade hendes bror, hendes far og hendes mand er vandrede bort, møder hun selv med sin indsats, et høist merkeligt arbeide: «Amtmandens døtre». Mens alle andre er beskjæftigede med vor historie og vort folkeliv, midt i folkeeventyrenes og de historiske dramaers og bondenovellernes og maalstridens tid, gaar Camilla Collett sin egen selvstændige vei og gir os vor første samfundsroman, det første realistiske billede fra de høiere klassers liv,

et billede, der har lige megen interesse ved sit sujet og gjennem det problem, der her berøres for første gang hos os: kvindens sociale stilling. Senere har Camilla Collett oplevet en tid, hvor just samfundsromanen og samfundsdramaet havde hovedinteressen i vor litteratur, og hvor det problem, som hun i en stor del af sit liv viede sine kræfter, medførte en sterk og praktisk bevægelse. Hun fik se, at Norge ogsaa aandelig hævdede den selvstændighed, der laa hendes far saa varmt paa hjerte, hun fik se, at Henrik Wergelands og Welhavens verk løb sammen og bar frugt. Aldrende saa hun, hvilken magt hendes egen gjerning havde havt.

Og dog synes det, som om der til det sidste var noget utilfredsstillet, saart, ømfindtligt paa bunden af dette sterke sind. Der er naturer, som altid mindre føler, hvad der er vundet, hvad der er lykkelig opnaaet, end hvad der endnu staar tilbage, — som har vanskeligt ved at glæde sig over seiren, for alle de saar, kampen har git. Der tør hos Camilla Collett ha været et vist slegtskab med disse naturer.

Et grundtræk i hendes karakter, ligesom i hendes brors, er et brændende had til uret. Dette er hos dem begge udsprunget af deres varme hjerte og deres frihedskjærlighed. Det er en rent instinktiv fornemmelse, som ikke har noget med deres intelligens at gjøre. Just derfor virker deres

angreb paa alt, som oprører dem, saa varmt ærlige, saa opflammende, mens de ogsaa kan virke vilkaarlige, uoverveiede, uretfærdige. Hos Henrik Wergeland var der et lysere sind, en stor barnlig glæde ved livet, som Camilla Collett ikke har havt. Derfor blev der mere af anklage i hendes ord, af dom, af uvilje mod menneskene i almindelighed for deres uret mod den enkelte. Som ung kvinde har hun oplevet en skuffelse; sterkt og varmt som hun har følt, har denne skuffelse merket hende. Stolt og ukuelig har hun væbnet sig mod livet. Og saaledes væbnet vedblev hun at leve. Altid paa vagt mod den uret, der skede den svagere, undertiden unødig paa vagt. Først og fremst var det den uret, hendes eget kjøn led under, som oprørte hende. Maaske havde hun her naaet længer ved heller at betone det positive, kvindens ret, end ved at klage over mandens og samfundets uretfærdighed. I ethvert fald havde hendes sag derved traadt i et sandere lys. Kvinderne led ikke saa meget, som Camilla Collett troede. Hun syntes, at de skulde føle, at de maatte føle den undertrykkelse, de var gjenstand for. Kvinderne følte ikke altid saaledes. Det var det svage i hendes polemik. Hendes styrke var hendes mod, klarhed og inderlige overbevisning om sin sags retfærdighed.

Dernæst var det ikke blot kvindens sag, som laa hende paa hjerte. Ligesom broren følte hun

inderlig med alt levende; ethvert væsen, der led under den sterkeres vold, var hendes ven. Saaledes kom hun til at bli en ivrig talsmand for dyrenes beskyttelse, en af dem, der gik i spidsen hos os.

Grundfølelsen i Camilla Colletts forfatterskab er en frihedskjærlighed, der deltagende opsøger den undertrykte og lidenskabelig vender sig mod undertrykkeren.

— — Er der væsentlige træk hos Camilla Collett, som minder om Henrik Wergeland, er der andre, som endnu mere minder om faren. Der har været et vakkert forhold mellem far og datter, hun satte ham meget høit, og man ser, at de skuffelser, den gamle virkelystne mand mødte i sin alderdom, ogsaa af hende har været følt som bitter uret. Nicolai Wergelands klare forstand, lidenskabelighed og ensidighed er alt gaaet i arv til datteren. Og just disse egenskaber har hjulpet hende til at fuldbyrde sit livsverk. Maaske er det sjelden, at en betydelig sag føres frem, uden at dens forkjæmper til tider handler i den lidenskab, der gjør ham døv for modpartens argumenter.

— — Tilhører Camilla Collett end ved sit temperament og sine livsideer den Wergelandske kreds, er hun end blod af det Wergelandske blod, saa staar hun som kunstner, ved sin smag og sin stil, den retning, Welhaven og Collett tilhørte, langt nærmere. Sin æstetiske opdragelse har hun

faaet hos det danskvenlige intelligensparti. Hendes første artikler trykkes i det konservative blad «Den Constitutionelle». Og vi ved, at hun, trods sin varme sympati for broren, nærmest delte sin mands litterære anskuelser. Knyttet til begge leire, har hun fundet godt og daarligt hos begge. «Jeg endte som en temmelig lunken partimand, men med at sværme for begge particheferne,» lader hun i «Amtmandens døtre» Cold gi som sit standpunkt. Men rent æstetisk tilhører Wergelands søster Welhavens kreds. Denne revolutionære kvinde har en klar sleben stil. Man gjenfinder saare lidet af Henrik Wergelands brogede blomsterpragt. Tvertimod er udtrykket gjerne glat og korrekt, lidt glansløst. Men det kan ogsaa faa en egen myg varme. Endel af skildringerne fra den gamle prestegaard paa Eidsvold, «I de lange nætter», har en særegen ynde: her ligger hendes ungdoms stemningsliv varmt og skjælvende under. I «Amtmandens døtre» er fremstillingen overordentlig bred og sproget for det meste farvefattigt. Et enkelt udtryk kan dog pludselig fremkalde et billede, gi en stemning. Naar det heder om vaaren, den farlige vaar, det første fine græs, der virker saa sælsomt paa menneskets sanser: «Gud bevare os alle for det onde græs» — saa er der Wergelandsk fantasi i dette bitre ord, saa ulig tanken er ham.

Camilla Colletts kunstneriske hovedverk, «Amtmandens døtre», er mere et socialt indlæg end en

poetisk frembringelse. Der er fortræffelige enkeltheder, fine smaatræk af livet i et ungt pigesind. Men i det store og hele lever hendes mennesker ikke. Man ser dem vanskelig, man kjender dem knapt. Forfatterinden eier ikke den umiddelbart skabende evne. Derimod er hendes skildring af de mennesker, hun omtaler i sine erindringer, ofte meget malende. Hvor staar ikke Nicolai og Henrik Wergeland klart for os i de stemningsfulde billeder fra Eidsvold.

«Amtmandens døtre» gjorde megen opsigt. Og med rette. Det, som blev sagt, var hos os dristigt og nyt. Det var et voldsomt slag mod det huslige kvindelighedsideal, — det var en djerv protest mod den sociale anordning, som pedantisk eller brutalt afstak kvindens felt. Det var fremfor alt en hævden af den kvindelige følelses ret. Forfatterinden tog dog ikke konsekvenserne af sin tankegang, bogen var væsentlig en paavisning af de ulykkelige tilstande, som forefandtes, en klage, et bittert nødraab. Noget bestemt program gav den ikke.

«Amtmandens døtre» er et ganske selvstændigt verk, forsaavidt som det er helt oprindeligt i sin følelse og bygget paa selvsyn. Men er der nogen forfatter, som har havt indflydelse paa Camilla Collett, og just i denne bog, saa er det George Sand. Trods den store forskjel i milieuet er der ogsaa en lignende grundstemning i

Camilla Colletts roman som i George Sands ungdomsarbeider.

Camilla Collett betoner atter og atter, hvorledes samfundet træder den kvindelige følelse ned, — hvor liden overensstemmelse der er mellem romantikens poetiske lovprisning af kjærligheden og den nykterne borgerlige virkelighed. Hun taler etsteds til den unge pige: «Du vil snart merke, at din mægtige sjælsevne kun i tale og digt hæves saa høit og gives de smukke navne af «dit hjertes skat», «livets fornyelseskilde» o.s.v., men at denne skat paa dens egen grund er en saare ringeagtet, usselig ting, som du maa skjule næsten som en skam, skjule, undertrykke, indtil den har fortæret sig eller maaske i bedste tilfælde dig selv. Den kan fortælle dig, at selv hvor det hænder, at lykkens store lod kommer ud, selv hvor det vidunderligste hænder, at din følelse besvares og et af disse stille bævende forhold indtræder, som ordet endnu ikke har beseglet eller tilliden gjort uangribeligt, vil dette samfund have tusend midler til forstyrrende at gribe ind.»

Hun fæster vor opmerksomhed ved hverdagslivets tragedie: «Det falder næsten aldrig i en kvindes lod at ægte den, hun elsker, og dog er det hendes bestemmelse at ægte nogen.» Hun lader forstaa, at just dette sidste indebærer mindst lige megen nød og lidelse som den ulykkelige kjærlighed.

I virkeligheden gjælder hendes opposition hele det moderne samfund, den borgerlige gjennemsnitligheds tænkemaade og vedtægt. Det heder i «Amtmandens døtre» om en dame: «Hun var en inkarnation af den moderne kvindelige støbegodsopdragelse, der synes at ha sat sig som maal at afslibe ethvert spor af individualitet, kvæle hver gnist af et selvstændigt liv, og som i mindre dybe naturer frembringer usandhed i alt: affektation istedenfor følelse, snerperi for blufærdighed og fraser for noget selvtænkt.»

Der er et varsel om Ibsen i disse ord. Camilla Collett er den første norske forfatter, som i en kritisk undersøgelse af samfundsforholdene stiller det romantiske ideal og den borgerlige virkelighed skarpt op mod hinanden. I «Amtmandens døtre» er der spirer til «Kjærlighedens komedie». Idet Camilla Collett optager hverdagslivets problemer til debat, er der to ting, hun først og fremst hævder: det er, hvad der er blit kaldt «at være i sandhed», og det er individualitetens ret. Hun fører sit slag mod dem, der vil «kvæle ethvert spor af selvstændigt liv», og hun skjænker sin dybeste foragt til dem, der byder «affektation istedenfor følelse, snerperi for blufærdighed og fraser for noget selvtænkt». I alt dette viser hun sig som en forløber for hin store digter, der ikke længe efter skulde ta hele vort samfund, dets tænkemaade og vedtægt, saa grundig i øiesyn.

Camilla Colletts store betydning for vort aandsliv merkes saaledes væsentlig i to retninger:

Praktisk har hun kanske mere end nogen bidraget til at gi kvinden en anden social stilling; efter den tid, da endog kvindelig forfattervirksomhed ansaaes for «ukvindelig», da «Amtmandens døtre» i overensstemmelse hermed udkom anonymt, er en mægtig omvæltning foregaaet. Her har Camilla Colletts arbeide været banebrydende.

I vor litteratur er hun den, der har aabnet diskussionen om hverdagslivets problemer. I en naturlig og klar fremstilling, med skarp reflektionsevne og lidenskabeligt retfærdighedsbegjær har hun udviklet flere af de spørgsmaal, der særlig i 80-aarene dannede materialet for en interessant og mangefarvet digtning, den norske sociale roman og det sociale drama.

— — —

«I sin livsførelse at realisere sig selv mener jeg er det høieste et menneske kan naa til. Den opgave har vi allesammen, men de allerfleste forfusker den.» Det er denne grundtanke, Henrik Ibsen har fulgt, ubøielig og hensynsløst. Det er forklaringen til det steile og ensomme i hans væsen. Hans livsopgave forlangte, saaledes som nu hans natur var indrettet, en vis fjernhed. «Jeg ved, at jeg har den mangel ikke at kunne komme tæt og inderlig nær til de folk, for hvem fordringen er at skulle give sig hen aabent og

helt ud. Jeg har noget af det samme som skalden i «Kongsemnerne», jeg kan aldrig komme mig ret for at klæde mig helt af.» «Venner er en kostbar luksus; og naar man sætter sin kapital paa en kaldelse og en mission her i livet, saa har man ikke raad til at holde venner. Det kostspielige ved at holde venner ligger jo ikke i, hvad man gjør for dem, men hvad man af hensyn til dem undlader at gjøre. Derved forkrøbles mange aandelige spirer i en. Jeg har gjennemgaaet det, og derved har jeg bag mig en del aar, hvori jeg ikke naaede frem til at blive mig selv.» (1870). «Hvad jeg først og fremst vil ønske Dem,» skriver han 1871 til Georg Brandes, «er en fuldblods egoisme, der kan drive Dem til for en tid at sætte Deres eget som det eneste, der har værd og betydning, og alt andet som ikke eksisterende. Optag ikke dette som et tegn paa noget brutalt i min natur! De kan jo ikke gagne Deres samfund paa nogen bedre maade, end ved at udnytte det metal, De har i Dem selv. Det solidariske har jeg egentlig aldrig havt nogen sterk følelse af; jeg har igrunden kun taget det med som traditionel trossætning, — og havde man mod til fuldt og helt at sætte det ud af betragtning, saa blev man kanske kvit den ballast, som tynger værst paa personligheden. Overhovedet er der tider, da hele verdenshistorien staar for mig som et eneste stort skibbrud, det gjælder at frelse sig

selv.» Og i 1867 heder det i et brev til Bjørnson: «Trofasthed, det er just ordet. Ikke trofasthed mod en ven, et formaal eller sligt, men mod noget uendelig høiere.» Dette «høiere» er tydeligvis at realisere sig selv, løse sin opgave.

Ovenstaaende sætninger gir forudsætningerne for Ibsens virksomhed. Disse hans ord er manden. Det er iøvrigt eiendommeligt at se Ibsen just ved denne tid, ca. 1870, ligeoverfor Brandes og Bjørnson, gjøre sig til tolk for en saa aristokratisk radikalisme. Han er i sin betragtning af demokratiet udgaaet fra romantikens yderste høire. Han staar midt mellem Stirner og Nietzsche. Samtidig var han som ung grebet af den anarkistiske bevægelse og vedblev altid at se paa samfundet med skeptiske øine. Karakteristisk er, hvad han i 1871 skriver til Brandes: «Jeg gaar aldrig ind paa at gjøre friheden ensbetydende med politisk frihed. Hvad De kalder frihed, kalder jeg friheder; og hvad jeg kalder kampen for friheden, er jo ikke andet end den stadige levende tilegnelse af frihedens ide. Den, der besidder friheden anderledes end som det efterstræbte, han besidder den dødt og aandløst, thi frihedsbegrebet har jo dog det ved sig, at det stadig udvides under tilegnelsen, og hvis derfor nogen under kampen bliver staaende og siger: nu har jeg den, — saa viser han derved, at han netop har tabt

den. Men netop denne døde sidden inde med et vist givet frihedsstandpunkt er noget karakteristisk for statssamfundet; og det er dette jeg har sagt ikke er af det gode.

Jo, vistnok kan det være et gode at besidde valgfrihed, beskatningsfrihed osv.; men for hvem er det et gode? For borgeren, ikke for individet. Men det er aldeles ingen fornuftnødvendighed for individet at være borger. Tvertimod. Staten er individets forbandelse.»

Saa radikal en tankegang har vel ikke Ibsen git tilkjende nogensteds i sine verker.

Det falder af sig selv, at han med disse anskuelser udtaler sig ironisk om en mand som Stuart Mill. Han staar i det hele taget empirikerne fjernt. 1873 skriver han til Brandes: «Jeg kan aldeles ikke finde, at Stuart Mill har løst den af Dem antydede opgave. «Tingene» er jo dog noget ganske andet end alskens urene forekomster og tilfældigheder. Der kan være nedlagt saare megen skarpsindighed i et sligt skrift; men hvis dette er videnskab, saa er «den kristelige etik» ogsaa et videnskabeligt verk.»

I religiøs henseende havde Ibsen tidlig vundet et ganske frigjort standpunkt. Selve den kristelige lære har aldrig øvet nogen varigere indflydelse paa ham, og ligeoverfor de kirkelige institutioner er han enten ligegyldig eller uvillig stemt. Da han skriver til Conrad Maurer om

valget af skole for sønnen, erklærer han udtrykkelig, at det er ligegyldigt, hvilken konfession den bekjender sig til. Til Laura Kieler, der henvender sig til Ibsen, efterat hun har skrevet «Brandts døtre», svarer han: «De vil ha bogen betragtet som en opbyggelsesbog, og det slags literatur forstaar jeg ikke at bedømme.» «Mistydningen (af «Brand»)», heder det et andet sted (1869), «har aabenbart sin rod i, at Brand er prest, og at problemet er lagt i det religiøse. Men begge disse omstændigheder er ganske uvæsentlige. Jeg skulde været mand for at gjøre den samme syllogismus lige godt om en billedhugger eller en politiker, som om en prest.» Under «Gengangèr»-striden udtaler han sig med inderlig ringeagt om de «formummede teologer», der agerer anmeldere.

Denne store anarkist taler dog undertiden om «disciplin». Han tænker vel hovedsagelig paa den indre disciplin, individets selvopdragelse. Personlighedens kultur har altid været ham vigtigere end den nationale, individet værdifuldere end samfundet. Undertiden har dog tydeligvis en ydre samfundsdisciplin forekommet ham nødvendig. «Situationen i Frankrige synes ikke at bekymre dem (de franske fanger),» skriver han 1870 fra Dresden; «alt dette er imidlertid ganske naturligt for en revolutionær nation, uden tugt og uden disciplin. Vi nordmænd burde uddrage en

lære heraf; thi netop mod en lignende indre opløsning er det, at karle som Jaabæk, Johan Sverdrup osv. søger at drage vort folk.» Ibsens syn paa vor indre politik forandrede sig under dennes udvikling. I 60-aarene stod han høire nærmere end bondedemokratiet, i 80-aarene ansaa han høire for et visnende parti. Men hans grundanskuelse vedblev altid at være den samme: en aristokratisk individualisme. Han forbeholder sig ikke at være «partigjænger». I 1882 skriver han: «Jeg faar mere og mere bekræftelse paa, at der ligger noget demoraliserende i at befatte sig med politik og i at slutte sig til partier».

«Vor gamle historie faar vi nu slaa en streg over; thi nutidens nordmænd har aabenbart ikke mere med sin fortid at gjøre, end grækerpiraterne har med den slægt, der seiled til Troja og blev hjulpen af guderne,» skriver Ibsen i 1864. Ingen begivenhed har bidraget saa sterkt til at skjærpe Ibsens tidlig vaagne kritik ligeoverfor sine landsmænd som krigen i 1864 og nordmændenes forhold til de danske «brødre». For det første følte han sig oprørt over den ynkelige maade, hvorpaa de store løfter blev indfriet. Det bekræftede de indtryk af smaalighed og uvederheftighed, han havde modtaget her hjemme. Det bestyrkede ham i hans afsky for «frasemageriet», der endog kan bringe ham til at udbryde: «Det bedste, der kunde times vort land, var en stor national-

ulykke.» Men dernæst var Ibsen oprigtig og ivrig skandinav: Han saa i de tre nordiske landes forening baade en vigtig betingelse for udviklingen af en rigere kultur og en væsentlig politisk betryggelse. Hvad der hændte i 1864 var ham derfor en voldsom skuffelse, og det indvirkede atter længe paa hans stemning ligeoverfor Tyskland. Først efter adskillige aars forløb kunde derfor hans skandinavisme udvikle sig til den mere omfattende skikkelse, vi møder i hans senere germanisme, hans interesse for de samlende bevægelser i germansk aandsliv. Forøvrigt har al art af bygdepatriotisme altid været Ibsen imod. I 1888 skriver han endog: «For et nogenlunde aandsudviklet menneske strækker ikke nutildags det gamle fædrelandsbegreb til.» Personlig uvilje mod særlige norske foreteelser har naturligvis her havt nogen betydning. Han erklærer samme aar, at han aldrig har følt sig mere frastødt af Norge og nordmændene. Bruddet inden venstre, da Johan Sverdrup fjernede sig fra alle sine gamle meningsfæller, er ikke mere, end han havde ventet. Han har i saa henseende været forberedt paa alt. Denne hans skepsis er gjennemgaaende, naarsomhelst han taler om de hjemlige forhold. Fremfor alt forarger den megen «munkedom» og missionssvindelen ham. Hans samlede indtryk synes at være: «Norge er et frit land, beboet af ufrie mennesker.» Det blir derfor «i udlandet, vi nord-

boer skal vinde vore feltslag». Men om Ibsen sier, «at der gives saa altfor meget hjemme i vore egne lande, som det er mig magtpaaliggende at haane», — saa er dog hensigten med denne haan overalt klar: Engang at lære nordmændene «at tænke stort».

— Der er disse to linjer i Ibsens virksomhed: en sterk og hensynsløs individualisme, en dyrkelse af jeget, der samtidig stiller de største krav til dette, — og en kosmopolitisk humanisme, som stadig bringer norskheden i relation til de store kultursamfund. I «Peer Gynt» gjorde han op med vore nationale drømme og indbildninger, i «En folkefiende» med demokratiet. I «Rosmersholm» viste han den moderne kulturs fjerne maal, vort almenmenneskelige ideal. Endnu er fjernhedsfølelsen saa overvældende, at han ingen anden udvei ved for «det glade adelsmenneske» end at lade det gaa i møllefossen. Og afstanden vil altid bli vældig. Er Bjørnsons fortjeneste den, at ingen har lært os som han at elske vort eget og at værne om det, saa har Ibsen vist os den evige nødvendighed i at maale vort eget efter den store maalestok. Vi maa ikke ta feil af vore egne dimensioner. Mens vi dyrker vort jeg, skal vi ikke glemme at speile det i idealet. Mens vi odler vort land, skal vi ikke glemme at vende blikket udad, mod horisontens uendelighed.

— — —

Det er af Ibsens og Georg Brandes' brevveksling tydeligt, hvor meget disse to skylder hinanden. Det er i det hele taget umuligt at skrive om det betydeligste i det 19de aarhundres norske aandsliv uden at gi Georg Brandes en central plads. Jeg har engang brugt det udtryk, at vi tilegner os ham i kraft af vor gjæld til ham. I hele vor aandelige økonomi har han havt en fuldt saa stor indsats, som de største af vore egne. Han er i et billede af norsk kultur mere nødvendig end Ibsen, der tilhører Europa mindst lige saa meget, som han tilhører os.

Der har været tillagt Brandes' jødiske afstamning større eller mindre betydning. Sikkert er det, at den germanske kultur skylder jødisk indflydelse ikke lidet af sin frugtbarhed. Det har vist sig at være en lykkelig konstellation. Den sydlandske glød, Brandes har tilført de nordiske nationers kulturarbeide, har været overordentlig stimulerende. Nordboerne tør ha havt dette gjærstof behov. Jøderne udmerker sig ligeoverfor germanerne ved en sterkere, mere ildfuld religiøsitet og ved en gjennem aarhundreders kampe alsidig udviklet praktisk smidighed. Den jødiske religiøsitet er hos Brandes omsat i den entusiasme, hvormed han fører sin krig for aandsfrihedens sag i Norden, for frihed i forskning, for en friere og personligere kunst. Det er latter-

ligt at gjøre Brandes irreligiøs: den sag, han kjæmper for, er for ham en religion. Da har snarere vi, der nedstammer fra de gamle nordboer, dispositioner i den retning. Vi synes ikke sjelden, at det kan være nogenlunde det samme, om vor «statskirke» ofrer til Tor eller til Hvidekrist. Jøderne har gjennem aartusinder lidt for sin tro. Paa den anden side ved den intelligente jøde meget vel, hvad et presteskabs trylleformler er værd. Der er han saa skeptisk som nogen. Men hans religiøsitet staar og falder ikke dermed. Nordboerne er mere overtroiske end troende. Det er gammel nordisk overtro, naar bonden hos Aanrud gir det søndagsbjergede hø tilbage til Vorherre, men det er ikke religiøsitet. Ingen mand i Norden har udbredt saa megen tro som Brandes, ingen har skabt saa megen entusiasme, ingen har bragt saa mange unge mænd til at gjøre sig rede for sin overbevisning, til at handle efter den, til at kjæmpe for den.

Brandes har ogsaa havt jødens praktiske sans. Det er den, der har anlagt «Hovedstrømninger». Dette hans store verk var fuldt saa meget et indlæg i kulturkampen, som det var en litteraturhistorie. Det var ingen objektiv tilrettelæggelse af dokumenterne, hvert bind gav udtryk for en idé, den samme store idé: hvad kan den unge slegt i vore dage lære af de forrige slegters kampe, deres bedrifter, deres seire og deres fra-

fald? I den belysning blev alt set. Brandes skildrede de historiske kunstværdier med deres anvendelse i fremtiden for øie. Han skildrede dem med skinnende farver, med religiøs nidkjærhed, med vittig haan, med alle de midler, hans betagende fremstillingskunst eiede. Det var et kulturprogram, han gav. Og først da denne hans første store bedrift havde gjort sin virkning, kunde han hengi sig til en roligere forskning.

Han lærte de unge at elske aandsfrihed, at gjøre aandsfriheden til en religion. Og han lærte dem at dyrke sin personlighed, med kræsen kritik at søge sin personlige form. Det var tildels de samme maal, som Ibsen satte. Men Brandes' tale var langt lettere at forstaa. Og mens Ibsen i sin jegfordybelse lod haant om samfundet, var Brandes' endelige maal netop samfundet. De unge skulde dyrke sin personlighed ikke bare for selv at kunne ha den størst mulige glæde af sit jeg, men ogsaa og ikke mindst, for at dette jeg kunde bli værdifuldt for samfundet.

I Danmark indblæste Brandes slegten nyt liv, da den var gaaet træt efter 1864. I Norge var der ikke den samme træthed, men den nationale romantik befandt sig i opløsning. Fremfor alt havde Ibsen og Vinje gjennemhullet den med sin kritik. De unge stod famlende. Paa den ene side skræmte bondesurhed og skillingpolitik, paa den anden side bureaukratiets goldhed. Jaabæk

eller Monrad — hvad skulde man vælge? Saa viste Brandes os veien ud til Europa: der var fornyelse at hente. Den nationale kultur holdt paa at fortære sig selv, den trængte nyt stof. Og samtidig vendte han kritiken mod det hjemlige, han eggede frem en reformdigtning, den sociale satire. Imidlertid troede Brandes dengang fastere paa demokratiet, end han gjør nu. Og her fulgte ungdommen ham. Det blev til en begyndelse Brandes og Bjørnson, som bestemte ungdommens «signaler». De demokratiske ideer førte dem sammen, saa forskjellig som de tænkte og følte. Ibsens indflydelse var af langsommere og mere skjult natur. Den lignede en underjordisk ild, som dybt og stille forvandlede selve grundvolden for vor tankegang. Til en begyndelse misforstod man ham ofte. Mange tog ham for en demokratisk samfundsforbedrer, fordi hans dramaer ogsaa indeholdt social satire.

I sit hjemland havde Brandes vægtige grunde for at slutte sig saa uforbeholdent til demokratiets sag, som han gjorde. I Norge kunde en tveegget kritik været mere nødvendig. De samfundsskildrende og samfundsreformerende digtere angreb de kredse, hvor Monrad sad som kulturens høiesteret, men lod Jaabæk løbe. Det var bureaukratiet, baade det verdslige og det geistlige, som satiren især ramte. Den typiske roman fra denne tid er Kiellands «Arbeidsfolk». Vor

skjønlitteratur omkring 1880 kom derfor til at virke sammen med venstre i politiken. Kielland bidrog fuldt saa meget som de fleste af de aktive politiske ledere til det gamle embedsmandshøires nederlag. Som bekjendt viste ikke venstre sig særlig taknemmeligt. Det kom deraf, at den «frisindede» skjønlitteratur dog havde taget én norsk folkelig svaghed under behandling: gudeligheden, det religiøse hykleri. Selv om det især var presterne, der fik undgjælde, saa gik det ogsaa kraftig ud over lægprædikanterne og lægfolket. I Elsters «Farlige folk» er Vildhagen en superb udgave af racen, og Kielland havde heller ikke videre respekt for disse det norske folks laskede yndlinge, selv om han ogsaa har skildret en enkelt hæderlig foreteelse (Fennefos). Der gik i de dage en frisk luftning gjennem de lumreste lag af vort aandsliv, men det viste sig ogsaa, at man ikke ustraffet løfter kappen af hellige mænd. Alt hvad der er pietistisk betændt i vort land har senere havt vor skjønlitteratur i kjærlig erindring. Vestlandsbønderne husker nok den, der har krænket deres husguder, — det fik Kielland sande. Det fedest fodrede gudebilled, de havde, røbede selv, hvad der husedes i dets indre, men hvad hjalp det? Denne mand, Lars Oftedahl, blev taget under behandling af vore skarpeste penne, først af Kielland, siden af Hamsun; han skyllede sit syndige undertøi i over-

værelse af sin menighed; det gjorde ham kun større. Intet sted har den snedige lære om den angrende synders ophøielse paa alle retfærdige «farisæeres» bekostning slaaet bedre an end i de svovlsurt anløbne byer og bygder i vort land. Den kamp, som reistes i slutningen af 70-aarene mod hykleriet og dømmesygen, de uhyggeligste af vore nationale laster, er endnu kun i sin begyndelse. Der er langt frem, der kommer idelige tilbagefald. Men stillingen er dog meget klarere nu end for 30 aar siden. Man tør aabent vedkjende sig, at man vil surheden tillivs. Det er et stort fremskridt. Og den mand, der mere end nogen af vore egne har æren herfor, er vor danske landsmand, Georg Brandes. Havde vi et begreb: «Norsk æresborger» — skulde han være den første, som bar den titel.

Brandes' indflydelse paa vor æstetiske kultur var ikke mindre end hans betydning for norsk aandsfrihed. Hans virke var paa forskjellig maade forberedt, især gjennem Welhaven, der fremfor alt arbeidede for sprogets klarhed, dets renhed og harmoni, for tankens adækvate udtryk, — gjennem Bjørnson, der gav os en intens forestilling om billedernes talende magt, — og gjennem Vinje med den fyndige sætningsbygning og det skiftende, flertydige tonefald. Brandes indprentede de unge, at det ikke var nok, naar de skrev en «god» stil, det var ikke for kunst at

regne, alene den var kunstner, der havde sin egen stil. Han gjorde dem begribelig vigtigheden af sprogets sigtning, det slidte maatte erstattes, det er kunstens opgave at fornye, forynge sproget — kunstneren skal stimulere sit morsmaal, han skal hjælpe det og lede det under væksten. Han har lov til at indføre nye ord, hvis de passer til jordbunden, han har pligt til at stille de gamle sammen i nye forhold, saa de faar ny belysning. Brandes gav en ypperlig veiledning til forstaaelse af ordenes valører. En sprogkunstner maatte ikke alene kunne si nøiagtig, hvad han vilde, og være en god sætningsarkitekt, — der forlangtes desuden, at han var en maler i ord. Ord er musik, ord er farve. Hvert ord er et levende lidet væsen, som kunstneren har i pleie.

Se det fik Brandes de unge til at forstaa. Og blandt de danske sprogkunstnere gav navnlig én, J. P. Jacobsen, ogsaa vor ungdom en glimrende illustration til Brandes' teori. Det er under ganske sterke indtryk fra dansk kritik og dansk sproglig virtuositet, at den yngre slegt hos os har søgt sit eget. Kan vi ikke opvise saa talrige og fine sprognuanser som den moderne danske litteratur, er det dog en eiendommelig og merkelig musik- og farveskala, vi ogsaa møder hos os, fra den tunge og søde sprogets sang hos Thomas P. Krag til Kincks knitrende haardhed. Hos nogle er det gamle frændskab med dansken

endnu betydeligt (brødrene Krag), hos andre er det iøinefaldende, hvor meget vi har nærmet os landsmaalet (Kinck). Ikke faa behandler sit instrument med megen kyndighed. Vilhelm Krag synes mig t. eks. at mestre en gammel klinger guitar, Thomas Krag ynder fløiten, hos Hamsun er der det hele orchester, fra violoncel til hornmusik, sterke, ømme, bløde, kaade toner — akkorder saa stille, at de drømmer bort, og barbarisk livsfryd. Hos Kinck endelig skingrer der nye sære blikinstrumenter, som ikke har faaet navn.

Vilhelm Krags farve føler jeg som lilla, men der er tegninger af et sort, som har fløilets blødhed. Thomas Krags fortællekunst virker med en varm gulrød tone. Kincks sætninger skriger i et skarpt daglyst grønt. Collett Vogt har høiblaat, han har ogsaa et staalblaat, hvori der skinner sol. Hamsun er som morild.

— — —

Hvad der betinger Arne Garborgs fremtrædende stilling i moderne norsk aandsliv, er den betydningsfulde krydsning af europæisk og national kultur; han har optaget de fleste af de ideer, der beskjæftiger sindene i de store kulturlande, til drøftelse, og han har sat overordentlig megen energi ind paa den norskhedsbevægelse, hvis kjerne er maalsagen. Han er «europæer», og han er «nationalist». Hertil kommer, at han har vaklet mellem rationalisme og mystik. Han

har den gjennemtrængende forstand, der udmerker de ypperste af vore bønder, og han har den religiøse trang, der har sat saa varige merker i vort folk baade til godt og til ondt.

Det er for en mand, der som jeg paa et tidligt tidspunkt er blit klar over, at han selv er væsentlig rationalistisk anlagt, ofte vanskeligt at dømme om mystikere. Man kan nok ad forstandens vei forklare sig en mystikers troesstandpunkt, men den opfatning, man paa denne maade danner sig, vil altid savne den begeistringens forstaaelse, som kun det personlig beslegtede gir. I tvilstilfælde er man derfor tilbøielig til at betragte mystikerens paastande enten som udslag af hjernens uklarhed eller som et halvt tilsigtet selvbedrag, en følelsens seir over tanken. Forsøger man, strengt samvittighedsfuld, at reservere sig mod sine egne sympatier, paa en maade at flytte over til mystikeren for at forstaa ham, kan ogsaa dette lede ind paa farlige sidespor. Og ønsker man at virke for en bestemt linje i sit folks aandsliv, vil man stadig mindes om, at den mystik, man erkjender som et naturligt udslag af personlighedens anlæg og udvikling, i praksis let vil komme til at gaa i forbund med de daarligste magter i folket, overtroen, bornertheden, alt hvad der er frihedsfiendtligt.

Mest værdifuld er mystiken for kunsten. Et stort antal betydelige digtere er inderst inde

mystikere. Her vil imidlertid ogsaa rationalisten, om han har poetisk sans, kunne følge mystikeren med glæde. Kunsten har altid forbindelse med det store halvmørke omraade, hvor anelsen, gisningen, drømmen, underbevidstheden har sit spil. Dette omraades omfang og betydning staar eller kan ialfald staa lige klart for rationalisten, som for mystikeren. Vanskeligheden indfinder sig, naar mystikeren fra dette halvmørke vil hente bevis for anskuelser, der skal gjennemføres i praksis, naar der af anelser skabes religiøse dogmer, naar en «seers» drøm gives betydning for menneskers frihed og velfærd, med andre ord: naar mystikeren danner parti og blir samfundsmagt. Historien har ingen tristere fænomener end saadanne mystiske partier, der ufravigelig kommer i kamp med hinanden og da i sin eksaltation mister enhver aandelig ledelse: det er vilde, skræmte, rasende dyr, der gyver paa hinanden. Derfor: lad mystikeren digte, drømme, bede — men rationalisten maa r e g j e r e. Forstanden begaar aldrig saa farlige udskeielser som følelsen. Menneskenes velfærd kan langt sikrere betroes rationalister end mystikere. Det er rationalisten, som maa være humanitetens lods.

Jeg har ovenfor sagt, at nordboen kanske er vel saa overtroisk, som han er religiøs. Der er i ethvert fald megen naturovertro i hans gude-

lighed. Men af hvad art mystiken nu end er, sikkert er det, at den stikker dybt i mange af vore bønder. Hvor dybt — viser Arne Garborg. Hans barndoms voldsomme indtryk, som han saa mesterlig har skildret i «Fred», lever endnu den dag idag saa sterkt i hans sind, at han atter og atter vender tilbage til religiøse fænomener. Det er vistnok som interesse for mystik, at jæderbondens religiøsitet nu gjør sig gjældende hos Garborg, men der er en egen intensitet i denne interesse, som viser, hvor mysticismen altid har gjæret i hans sind.

Det er sikkert ikke mindst dette, der bevirker, at Garborg som kulturfører har naaet det norske folk saa nær, som han har gjort. Han kjender alle sider af dets sjæleliv, han har selv gjennemgaaet de farlige kriser. Han har set deres virkninger paa nærmeste hold. Og han kan derfor komme i forbindelse med folket, hvor det falder vanskeligt for mange af os andre. Religiøs intensitet er, som vi ved, en kraft, der kan omsættes. Den optræder i «vækkelsen» som en sygdom, der knuger menneskenes sind, angriber hele deres aandelige konstitution og i svære tilfælde bevirker en ulægelig selvfortærelse — hos sin far saa Garborg et eksempel herpaa. Men omsat i andre former, ledet mod andre maal, kan den religiøse disposition bli frugtbar. Det er denne omsætning, en mand som Garborg er

særlig skikket til at foretage. Han har kontakt til begge sider.

I «Knudaheibrev» viser han den vei, udviklingen hos den norske bondeungdom kan ta og delvis har taget. Han gir et historisk billede af «vækkelsen», hvis livsfiendtlighed efterhaanden maa vige for en lysere modbevægelse med sans for virkelighedens værdier. I denne er en sterk national interesse fremherskende. Fra Hans Nielsen Hauges indflydelse kommer den norske bonde under Aasens og Vinjes. Og Garborgs — bør vi tilføie. Det er en stor og heldig forandring. I «Knudaheibrev» faar man et godt indtryk af det værdifulde i den bevægelse ude i vore bygder, som allerede i ikke ringe grad har forandret vort folks fysionomi. Kundskabstørst og arbeidsglæde er i begreb med at afløse hængehoderiet. I den politiske emancipations spor gaar en mere almindelig: bondeungdommen forsøger, paa basis af selvstændigt aandsarbeide, at danne sig en mening om de fremmede kulturværdier. Et saadant gjennembrud er altid vanskeligt. Mange naar kun halvveis frem: det blir eftersnak og fraser og den raaeste halvdannelse. Kinck har skildret den i sterke farver. Men selve bevægelsen er lige værdifuld for det. Det vilde være dumt at undervurdere den, fordi om en kritisk overgangstid altid bringer meget, som er usmageligt. Vort lands fremtid afhænger jo dog af vor bondestands frem-

gang i intellektuel og materiel kultur. Fremfor alt gjælder det at vække hans virkelyst, at helbrede ham for de sygdomme, der slugte hans kraft. Gudeligheden har udover bygderne virket som et sovemiddel, en bedøvelse, en langsom, men sikker gift.

Naar den religiøse energi, fra at være selvfortærende, omsættes paa andre livsomraader, er det ikke til at undgaa, at nogle af de uheldige egenskaber, dens anvendelse i gudelighedens tjeneste har opelsket, fremdeles følger den. Omsættes den i interesse for det nationale, og gjøres maalsagen til den vigtigste post i arbeidsprogrammet, er det naturligt, at der vil aabenbare sig endel fanatisme. Ja, denne kan endog iagttages hos Garborg selv i «Knudaheibrev». Men om man end har en anden opfatning af spørgsmaalet «Hvad er det væsentlige og bestemmende i begrebet norsk nationalitet?» — kan man kun glæde sig over den store interesseforandring hos bonden. Er han først kommet klar af gudeligheden, har han fremtiden for sig, alle udviklingsmuligheder, og hvor langsomt det kan gaa, vil det sikkert lønne sig at tale til hans *ratio*. For den mangler han ikke.

Garborgs virksomhed i vort folk strækker sig nu gjennem et tidsrum af over 30 aar. Han har havt sin andel i alle de større sociale bevægelser i vort land. Som aktiv politiker har han ikke

optraadt, men han har dog meget bestemt git sine politiske sympatier tilkjende («De uforsonlige»), han har leveret indlæg af stor interesse i sedelighedsstriden og kvindesagen («Mannfolk», «Fri skilsmisse», «Hos mama»), han har været maalbevægelsens første mand, han har git skildringer af blivende værd fra den norske bondes liv («Fred»), af bonden, der gjør sit indtog i bykulturen («Bondestudentar»), af brydningerne i det norske samfunds unge hovedstad («Trætte mænd»). Han har været kulturskildrende og kulturførende, for det meste seirende, uden ham vilde maalmændene paa langt nær ikke naaet den sikre stilling, de nu har; uden ham vilde ogsaa bondereaktionen gjort sig langt sterkere gjældende, end tilfældet er blit. Han har været den bedste formidler mellem Europa og det norske bondefolk. Hvilket standpunkt man indtager til maalbevægelsen, vil vi alle ha følt det betydningsfulde i denne formidling.

— — —

«Alt, hvad Gunnar Heiberg har skrevet som digter og journalist, røber en overlegen mandsvilje og gammel kultur. Blandt det meget usikre, ufærdige, begavet uklare i norsk litteratur staar Gunnar Heiberg dér saa rolig og sikker, med sin fødte dannelse, sit solide fond af kundskab og erfaring, en myndig mand, der ved, hvad han vil, og ved at si det uden omsvøb, kort og klart, si

akkurat det han har tænkt.» «Heiberg er i sit temperament og sit sprog norsk, — norsk østlænding. Og dog er der meget, — i hans gjennemarbeidede refleksion, hans kjølig klare tankegang — som bringer det danske blod i erindring. Saa er Heiberg udpræget bymenneske — menneskene og deres gjerninger forekommer ham ulige interessantere end naturen. En smuk gade, en dekorativ bygning, et lykkelig anbragt dokument taler sterkere til hans fantasi end noget landskab. Han er ligesom af hjertet hjemmehørende i den moderne storby, han elsker den kunstneriske vegetation, som udfolder sig i Paris' gader og gadeliv, Uden ros og uden bebreidelse: han er den mindst bondefødte af alle norske forfattere. Kosmopolit i kultur, i aandens frie og vide syn, i smag og interesser. Men nordmand i temperament. Og med et øre for det norske sprogs rytme som de færreste.» [1]

Siden Schweigaards dage har neppe det norske aandsliv havt en saa helstøbt personlighed. Heiberg har hidtil fortrinsvis tilhørt den litterære verden, hvor han, ved siden af Hamsun, vor største poet, har staaet som vor betydeligste kritiske aand. Han har imidlertid altid fulgt vaagent med i vort samfundsliv, og i den sidste tid har han som bekjendt grebet aktivt ind i vor politik, hvor

---

[1] H. C.: «Vort litterære Liv».

hans gjennemtrængende logik, hans klare og fyndige form, hans djervhed og vid har vakt stor opmerksomhed.

Heiberg synes mig skabt til fører for et ungt frisindet intelligensparti. Han har baade den uforfærdede fordomsfrihed og den fasthed, som her vilde kræves. Uden en eneste gang at gaa paa akkord med moderetninger og magthavere i vort land har han vidst at skaffe sig respekt overalt. Han er den uforsonlige modstander af al halvhed, al vassen kompromispolitik og alt hykleri. Det er hans glæde at møde ethvert forsøg paa auktoritetstryk, enhver prætention paa at udøve aandeligt formynderskab. Det er navnlig her, at han ofte er kommet til at staa skarpt mod Bjørnson. Bjørnson har en vis trang til at optræde som forsørger og opdrager for sit folk, han er desuden ikke saa lidet af en opportunist, han er hyppigst at finde der, hvor strømmen vokser[1]. Heiberg ved, at en maalbevidst og bestemt opposition, hvor liden den til en begyndelse er, aldrig er hensigtsløs; de værdier, den repræsenterer, den kritik, den øver, det mod, den viser, vil senere eller tidligere faa betydning. Han er for den sags skyld en af de faa i vort land, som ikke er ræd for at staa alene.

---

[1] «Han er aldrig længer fremme, end at han ved, der staar hundrede mand om hjørnet.»

Det, som til en begyndelse kanske stiller Heiberg lidt fjernt fra en større del af det norske folk, er, at al grundtvigianisme i alle dens former har gaaet ham forbi. Det er ætlingen af den aristokratisk fritænkende slegt fra omkring 1800, som har indlemmet Darwin og demokratiet i sin tankegang, men uden at bøie sig for de demokratiske instinkter, uden at føie sin «tro» efter folkets. Det var ved sin spireevne i uklare og mørke sind, at pietismen fra neden gjorde sit angreb paa intelligensen, det var ved sin barnlige overfladiskhed, sin folkelige gemytlighed, at grundtvigianismen kom i forbund med demokratiet og paa sin maade ogsaa bidrog til at isolere intelligensen med dens rationalistiske anskuelser. De fleste af vore ledende mænd har gjort de folkelige forestillinger indrømmelser, de har til tider pakket sin intelligens ned, mens de var paa besøg hos «folket». Nogle har ikke gjort det: ikke Schweigaard, ikke Ibsen, ikke Heiberg. Alle har vi nu accepteret demokratiet som et faktum, som udviklingens givne resultat. Derfor bøier vi os dog ikke for majoritetens meninger. De fleste gjør det maaske, ialfald offentlig. De undersøger først, hvilke meninger der kan ha haab om at samle parti, større eller mindre, — parti, der kan vokse. Saa gaar de til folket med disse meninger, fremstiller dem og faar anbud. Men nogle raadspørger kun sin egen intelligens og sier saa,

hvad de tænker, i det haab, at før eller senere vil det ærlige og selvstændige ord virke. Den, som i k k e har det haab, gjør sig til privatmand.

Gunnar Heiberg har det. Han finder det rimeligt, at «de, som bor i landet», bestemmer, navnlig, naar ikke dannelsesforskjellen er større, og han har desuden en vis tillid til folkets udvælgelsesevne. M u l i g h e d e n er der i ethvert fald for, at denne evne kan udvikles med folkets voksende kultur. Baade den lysere intelligens-bevægelse, vi merker hos vor bondeungdom, og kanske ikke mindre den sterke rørelse hos byernes arbeidere tyder paa, at der inden selve det store folk er kræfter, hvor et intelligensparti kunde finde støtte.

Hvordan vor politik praktisk vil forme sig under de nye forhold, der er indtraadt, kan man naturligvis endnu vanskeligt ha nogen mening om. Sikkert er det, at de enkelte fraktioners stilling tildels vil bli bestemt af næringslivets interessemodsætninger. Men dernæst er det tænkeligt, at ogsaa den modsætning, vi nu har iagttaget i kampen mellem monarki og republik, vil bevare sig. I det mindste er dette sandsynligere, end at det gamle høire og det gamle venstre skulde opstaa fra det døde. Endelig vil der jo altid i et folk staa frisindede og frihedsfiendtlige magter mod hinanden. Og de frihedsfiendtlige vil nu fortrinsvis bli at søge inden demokratiets yderste venstre,

blandt tilhængerne af en konsekvent socialistisk samfundsordning.

Man skulde tro, at de nye forhold vil vise større partideling, en flerhed af fraktioner, hvoraf kanske ingen blir den afgjort herskende (det skulde da være et samlet «landmannaparti»). I saa fald kan der opstaa bedre chanser ogsaa for minoriteterne, hvortil et lands «intelligens» som regel jo vil høre.

Da Gunnar Heiberg udgav «Folkeraadet», var der mange, som blev fornærmede paa «fædrelandets» vegne. De fattede ikke den dybe indignation, som her fik udtryk ligeoverfor en patriotisme, der kun er ordrasl, feststemning, løfter. Fra skandinavismens bulder i 1848 til det nye løftebrud i 1864 og videre til retræten i 1895 havde vor politiske historie været en kjede af ikke-handlinger. Og samtidig blev der snakket, som om intet folk var taprere i verden. Vi har forsaavidt intet at lade vore brødre svenskerne høre i retning af knaldende fraser. Vort fædrelandssind og vort mod var hævet over enhver tvil — saa længe det fik udtryk paa talerstolen, i stortingskorridorerne, i de «nationale» aviser. I «Folkeraadet» fortalte Heiberg os, hvad den art fædrelandssind var værd, og fik i den anledning høre, at han ingen «patriot» var. Han havde nu engang ikke kunnet tilegne sig grundtvigianernes hedenoldske heltesprog. Han kaldte tingene ved deres jordiske navne.

Der gik ti aar efter 1895, og bruddet med Sverige kom. Der blev handlet. Baade de, som havde været forsigtige og ikke netop villet paastaa, at vi kunde staa paa egne ben, d. v. s. det gamle høire, — og de andre, de forskjellige venstregrupper, var nu enige.

Men skridtet var saa stort, at de, som tog det, bagefter fik skrupler. Først gik de med paa en henvendelse til Sverige, som i virkeligheden var en annullation af 7de juni-beslutningen, dernæst optog de til forhandling et svensk ultimatum, som ganske følelig berørte landets suverænitet, endelig accepterede de vilkaar, som maaske efter den tidligere vigende holdning ikke kunde blit bedre ad fredelig vei, men som ikke tilfredsstillede nogen nordmands nationale æresfølelse. Paa ethvert punkt stillede Gunnar Heiberg — der selv havde taget en virksom del i de begivenheder, som gik umiddelbart forud for ministeriet Hagerups sprængning og 7de junibeslutningen, — alt, som senere skede, i dagens ubarmhjertige lys. Hver gang gjorde han resultatet klart: dette skal vi ikke lyve os fra! «Folkeraadets» digter tog konsekvenserne af sine ord. Da det kritiske øieblik kom, hævdede han tydelig, djervt og utrættelig, hvad efter hans mening vor selvfølelse som folk alene kunde finde sig tilfredsstillet ved.

Begivenhederne ligger endnu for nært, til at vi kan bedømme, om 1905 tjener os mere til ære

end 1848, end 1864, end 1895. Vi opnaaede noget realt, opløsningen af en union, som svenskerne havde gjort os uudholdelig; men maaden var i ethvert fald ikke særlig honorabel.

Det er Heibergs standpunkt i det nationale: hans patriotisme er en real stolthed, en mands hævden af sin værdighed, han kjøbslaar ikke, han har heller ingen fornøielse af skinnet, han staar ikke op og takker Gud for seiren efter tabt slag. Han ser det nationale hverken som en borgerlig nytte eller som et berusningsmiddel, han ser det som en del af hver enkelt mands jeg: det er os naturligt at forsvare det, som vi forsvarer vore børn og vort hjem. Hos os er denne fædrelandsfølelse endnu ikke klart udviklet: endnu vil den norske bonde vanskeligere finde sig i, at man berøver ham en kvadratalen af hans jord, end at man lægger et servitut paa hans land.

— — ...

Der er fortrinsvis to veie, ad hvilke en kulturfører kan naa sit folk og gavne det. Der er den direkte henvendelse, hvor han gjennem et kunstverk, et politisk skrift e. l. søger at paavirke folkets anskuelser, og der er det indirekte arbeide, han kan nedlægge i folkets institutioner og samlivsorganer, ofte uden at han faar nationen umiddelbart i tale, og uden at den større del af hans medborgere ved, hvad de skylder ham.

Et særdeles vigtigt afsnit i landenes kultur-

historie er deres indre lovgivning og dens udvikling. Den har i virkeligheden mere interesse end deres forfatningsstridigheder. Og hyppig vil dommen om en mands virksomhed falde ret forskjellig, eftersom man ser den under den ene eller den anden synsvinkel. Ikke sjelden har den politiker, der i forfatningsspørgsmaal viste sig konservativ, i den indre lovgivning lagt for dagen et langt større frisind end den, der i «storpolitiken» var hans liberale modstander. Tidligere har jeg nævnt Schweigaard som en af humanitetens mest betydningsfulde forkjæmpere i vort land. I hans tid blev der gjennemført en række af praktiske frisindede reformer i vort lovvæsen, hvor han havde en stor andel, og ved hans side endel mænd, der gjennemgaaende tilhørte vort samfunds mere «aristokratiske» lag, som Fr. Stang, T. H. Aschehoug og O. J. Broch. Tildels havde disse at kjæmpe med fordomme og egenhensyn hos vort bondedemokrati. For at være frisindet, maa man ikke bare være det paa sine egne og sin stands vegne. Det var ofte grænsen for Uelands vedkommende. Naar f. eks. husmandsloven af 1851 blev saa vidt liberal som den er, og fattigloven af 1863 ikke endnu værre end den blev, kan man ikke just takke vore bønder herfor. Senere er lovgivningen i visse henseender gaaet fremover i demokratisk og frisindet retning, mens det i andre kan være meget tvilsomt, om der foreligger noget

virkeligt fremskridt. I skolevæsenet er fremgangen iøinefaldende (lovene af 26de juni 1889). Den nye lov om fattigvæsenet (19de mai 1900) betegner ogsaa en forbedring. Langt mere tvilsom er loven om løsgjængeri, betleri og drukkenskab (31te mai 1900). En dristig og god foranstaltning er lov om værnskogens bevarelse og mod skogenes ødelæggelse (20de juli 1893). Et virkeligt betydningsfuldt verk er, hvilken mening man har om enkelthederne, den nye straffelov (22de mai 1902). Ingen mand har grebet saa væsentlig ind i den sidste generations lovgivningsarbeide som Bernhard Getz.

Getz' tankegang er paa den ene side sterkt præget af hensyntagen til samfundets tarv, paa den anden side af humanitet. Det hænder, at samfundshensynene hos ham gaar den individuelle frihed lovlig nær, og det hænder, at hans iver for at beskytte den præsumptivt svagere part leder til urimeligheder. Det lader sig ikke negte, at han har været med paa at anvise veie, der kan bli farlige. Men at han ved sin ledende deltagelse i forarbeiderne til den nye straffelov har slaaet et mægtigt slag for humanitetens sag i vort land, er sikkert nok. Paa intet omraade har Getz' opfatning dog gjort sig mere energisk gjældende, end naar det gjaldt den kvindelige pariaklasse, der endnu i civiliserede lande behandles efter middelalderlige synsmaader. Getz' motiver

til straffeloven og hans motiver til lov om offentlig usedelighed og venerisk smitte er dokumenter af den høieste interesse for vor kulturhistorie. Af alle nyere humane lovgivninger har han hentet frugtbare indtryk, overalt har han prøvet, valgt og vraget med overlegen kritik, og mangengang er han selv den nyskabende. Det har lykkedes ham at bygge op et hele, som indgyder dyb respekt, hvor uenig man kan være i visse principspørgsmaal. Getz hører til de jurister, der ikke bare gir samfundet den korrigerende myndighed, som med nødvendighed følger af dets idé, men udstrækker denne myndighed til i visse henseender ogsaa at bli opdragende. Heri ligger faren. Men paa samme tid maa det indrømmes, at han, baade naar det gjælder den korrigerende og den opdragende samfundsmyndighed, lægger den største vægt paa de humane hensyn, og at han altid kræver solide kauteler. Han er en bestemt modstander af den gamle administrative vilkaarlighed. Er Schweigaard i sit hele livssyn fuldt saa frisindet som Getz, saa er til gjengjæld denne langt dristigere i gjennemførelsen af sine frisindede anskuelser.

Paa samme tid som Getz vender sig mod den ældre art af vilkaarlighed i vort retsliv, er han en tilhænger af en anden form, der overlader rettens skjøn et ganske stort spillerum. Den træder typisk frem ved de saakaldte betingede straffe-

domme samt løsladelsen paa prøve. Getz ønsker, at man skal behandle den unge «tilfældige» forbryder med størst mulig varsomhed, mens man maa ha lov til at ta særegne sikkerhedsforanstaltninger ligeoverfor farlige vaneforbrydere. En saadan foranstaltning er den, at retten alene fastsætter lavmaalet for den straffetid, forbryderen skal underkastes. Efter denne tid skal der efter nærmere bestemte regler være adgang til at beholde ham, og «finder man ved en nærmere undersøgelse, som med visse mellemrum bør gjentages, at fangen ikke forsvarlig kan tilbagegives samfundet som en fri mand, vil man maatte gjøre brug af denne adgang». Dog mener Getz, at adgangen ogsaa maa ha en begrænsning: «ligeoverfor individet bør det ikke lades ud af betragtning, at haabet ikke bør udelukkes». Han vil her ha tillagt staten en præventiv myndighed, som nok kan vække betænkeligheder. Det er denne tanke, der har faaet udtryk i straffelovens § 65, hvor retten ved visse forbrydelser gives anledning til at erhverve lagrettens udtalelse, om forbryderen «maa ansees særlig farlig for samfundet eller for enkeltes liv, helbred eller velfærd. Bejaes det stillede spørgsmaal, kan dommeren bestemme, at domfældte beholdes i fængsel, saalænge det findes fornødent, dog ikke længere ud over den fastsatte straffetid end det tredobbelte af denne og i intet tilfælde længere end 15 aar ud over samme». Om-

vendt har retten efter § 52 adgang til, naar den idømmer straf af bøder, hefte indtil 5 maaneder eller fængsel indtil 3 maaneder, og visse hensyn taler herfor, at bestemme, at straffens fuldbyrdelse skal udstaa. Vedkommende gaar da fri, hvis han ikke inden 3 aar atter blir dømt.

Den eiendommelige blanding af strengt juridisk ræsonnement og af menneskelig forstaaelse og medfølelse kommer klart frem, hvor Getz drøfter, om forsøg paa barnemord bør straffes: «Heri er, saavidt vides, alle love enige, selv de, som i langt videre udstrækning undtager forsøget fra straf end vor lov eller nærværende udkast. Ikke destomindre taler vistnok meget vægtige grunde for straffrihed, ialfald i tilfælde, hvor barnet overhovedet ingen skade er tilføiet ved forsøget. Hensynet til barnet drager ubetinget i denne retning. Jeg tænker ikke her nærmest paa dettes følelser, skjønt det vistnok ogsaa kan fremholdes, at naar det vokser til og kommer til skjels aar og alder, vil kundskaben om, at moderen for dets skyld har udstaaet strafarbeide, i mere end én retning være pinlig. Væsentligere bør det imidlertid være, at det kan være skjæbnesvangert for det nyfødte barns trivsel, om moderen istedetfor at lades i ro med barnet tages bort fra det eller ialfald maa gjennemgaa straffeforfølgningens kvaler. Noget retfærdighedskrav, som forbyder at følge denne betragtning, kan visselig

ikke paapeges. I mange tilfælde af endog grovere forbrydelser, saasom voldtægt, har loven fundet at burde stille hensynet til fornærmede over, hvad en upartisk retfærdighed kunde synes at kræve. Saa meget mindre kan den da stille sig i veien her, hvor der ikke handles om en forbrydelse, udsprungen af et slet sindelag, eller for hvis gjentagelse der er fare, eller om et individ, der, for ikke at true samfundets sikkerhed, maa søges forbedret i en. strafanstalt. Ikke heller kan den betænkelighed mod straffrihed tillægges nogen betydning, at derved straffetruselen svækkes. Ligesaalidt som man af denne grund har undladt at nedsætte straffen i overensstemmelse med, hvad billighed synes at kræve, vil den burde kunne hindre, at man opgiver at straffe for forsøg, naar forøvrigt de vægtigste hensyn taler derfor. I virkeligheden er barnemord af de forbrydelser, der overhovedet lidet eller intet influeres af straffetruselens storhed eller strenghed, og intet stiller sig i veien for, at samfundet lader glemselens slør kastes over et enkelt øiebliks forvildelse, som lykkeligvis er bleven uden alvorlige følger, og som ikke bedre kan gjenoprettes end ved en dobbelt nidkjær fremtidig opfyldelse af de moderlige pligter.»

Hvor meget Getz paa den anden side lader sig bestemme af samfundshensyn, selv hvor nytten for samfundet er af saare tvilsom beskaffen-

hed, viser det, at han vil ha straf for enhver medvirken til andres selvmord og endog har betænkeligheder ved at lade forsøg paa selvmord straffrit: «Seet fra den praktiske side ligger der visselig ikke liden vægt paa, at selvmord stemples af loven. Mere og mere fremtræder ialfald i mange samfund den tendens at unddrage sig ansvaret for eller følgerne af sine slette handlinger ved et skud for panden eller en dosis gift. Ikke alene er dette selv som oftest udtryk for en slet og feig moral, men den derved vundne ansvarsløshed virker yderligere i samme retning. Det bør da ialfald fastholdes, at ikke omgivelserne straffrit kan forlede eller tilskynde eller i raad og daad yde nogen medhjælp til selvmordet, men at det er deres pligt, om ikke positivt at forhindre det, saa i det mindste at afholde sig fra al fremme deraf.»

Her ligger Getz' opfatning langt fra den moderne individualisme, som bestemt vil hævde, at naar den enkelte ikke har forpligtelser, som han ikke bør unddrage sig, er han herre over sit eget liv. Endog om han har saadanne forpligtelser, vil selvmord ikke kunne betragtes som umoralsk, hvor vedkommende saa alligevel er dødsdømt af en smertefuld sygdom eller løber i overveiende stor fare for at bli sindssyg eller paa anden maade at sættes ude af stand til at forsørge sig og sine. Og selv om man tar livet af sig,

kun fordi man trues af vanære, vil i mange tilfælde denne form, «egen justits», baade for ens familie og for samfundet være den mindst ubehagelige løsning af spørgsmaalet. Getz' regel sluges her af undtagelserne.

Mellem disse to grænser bevæger Getz sig. Han er overbærende mod det svage og fortvilede individ, men han slipper stadig ikke samfundets krav af syne, og han finder krav, hvor mange nu vil anse individet for ansvarsfrit.

Kraftigst og klarest kommer Getz' humanisme frem i hans energiske og vellykkede angreb paa prostitutionen. Da Getz' udkast til lov om modarbeidelse af usedelighed og venerisk smitte fremkom i 1892, var der en sterk bevægelse, ikke mindst inden lægeverdenen, for at faa gjenoprettet den offentlige kontrol, som man i Kristiania i 1887 havde fjernet. Det tør sikkert for en ikke uvæsentlig del tilskrives Getz, at denne bevægelse ikke førte til noget resultat. I en grundig og ypperlig tilrettelagt undersøgelse af spørgsmaalets sanitære side dokumenterede Getz, at kontrollen ingensomhelst betryggelse gav, naar det gjaldt at modarbeide de veneriske sygdomme. Disse udviklede sig i alle lande i bestemte kurver, som viste sig uafhængige af, om kontrolsystemet var herskende eller ei. Det var ovenikjøbet slet ikke sikkert, at den offentlige indskrivning ikke virkede i modsat retning af hvad den tilsigtede.

I det nævnte arbeide drøftede han dernæst det spørgsmaal: ifald man undlader at stille prostitutionen under offentlig opsigt, bør man saa modarbeide den ved at belægge den med straf?

Getz mener n e i: «Efter min mening har prostitutionens historie indtil denne dag vist, at det er faafængt at haabe ved straf at kunne hæmme eller endog blot mærkbart modarbeide dens udfoldelse, ialfald i de større stæder.»

Han gir et kort resumé af de barbariske foranstaltninger, hvormed man i tidligere tider forsøgte at ramme ondet. De virkede alene almindelig forraaende uden at hjælpe det mindste. Prostitutionen forandrede blot skikkelse.

Hverken de strengeste straffe, ei heller de sygdomme, som de prostituerede med overveiende sandsynlighed kan paaregne at erhverve, har vist sig at kunne skræmme. Intet virker «saa længe de sociale tilstande er uforandrede».

«At dette ogsaa maa være saa, vil blive klart, naar man betænker, hvorledes prostitutionen rekruteres. Det er ikkun sjelden voxne mennesker, i besiddelse af livserfaring og moden dømmekraft, som med beraad hu hengiver sig til den; det er unge piger, der enten ved opdragelsen eller slette medfødte anlæg er givet liden modstandskraft mod dens fristelser, som allerede fra barnsben af, uden selv at mærke eller forstaa det, glider ind paa de veie, som fører dem for sædelighedspolitiets

skranke. Straffetruselen har ikke staaet for deres bevidsthed og har da ikke kunnet afholde dem fra at fortsætte. Den vil alene trykke det stempel paa dem, som yderligere vanskeliggjør en tilbagevenden. Intet viser derfor heller, at prostitutionen er almindeligere i England[1], hvor den er baade kontrol- og straffri, end i Frankrige, hvor den stærkt kontrolleres, eller i Østerrige eller Danmark, hvor den baade straffes og kontrolleres.»

Getz paapeger saa, hvorledes en effektiv straffeforfølgning maa virke uheldig i sanitær henseende. Det gjælder jo om at bringe det did, at alle, der angribes af veneriske sygdomme, frivillig melder sig til undersøgelse, lægebehandling og indlæggelse paa hospital. «En betingelse for, at noget i denne retning skal kunne opnaaes, maa det imidlertid være, at prostitutionen ikke i og for sig gjøres til strafbart forhold.»

Videre fremholder han, at enhver offentlig indgriben er forkastelig, ogsaa fordi «diskretion, malkonduite, vilkaarlighed og myndighedsmisbrug intetsteds ligger hverandre saa nær som her. Der er utallige grader af usædelighed og overgange mellem prostitution og dyd. Prostitutionen antager desuden under forfølgningen alleslags fordækte former, og en effektiv forfølgning blander derfor politiet og domstolene op i allehaande mis-

[1] I England straffes den prostituerede kun, naar hun optræder usømmelig paa offentligt sted.

tænkelige forhold og blotstiller en mængde feiltrin, som ingen varig mén vilde have efterladt, om alt var løbet af i stilhed. Ikke heller holder under sin stadige befatning med de prostituerede nogen politietat sig fuldt ud hævet over de fristelser, som saa stærkt drager andre mænd, og den magt over alt, hvad der tilhører eller mistænkes for at tilhøre prostitutionen, som maa blive en følge af en effektiv forfølgning, vil derfor ikke kunne undgaa at lede til misligheder, der til og med vil kunne ramme uskyldige.»

Den sikreste virkning af justitiens indgriben paa dette omraade vil være, at tilbageveien spærres for de kvinder, der mere eller mindre sterkt har streifet prostitutionens enemerker, men ellers kanske kunde vendt om og søgt ærbart erhverv.

«Klarlig er prostitutionen ingen retskrænkelse i den forstand, at nogen andens ret derved sker overlast.» «Vil man derfor fastholde straf, saa maa denne da væsentlig baseres paa handlingens forargelige beskaffenhed.» «En saadan forargelse kan vistnok den prostitution siges at vække, der utilhyllet og udæskende søger sine kunder paa gader og andre offentlige steder, ligesaavel som de mænd, der krænker den offentlige anstand ved der paa saadan maade at søge den.» «Men bortseet herfra maa det benægtes, at prostitutionen er mere egnet til at fremkalde berettiget for-

argelse end meget andet, der nu lades straffrit. Saare ofte vil det være nøden, som driver til denne last, og om det lader sig paastaa, at kvinden paa redelig maade kunde tjene nok til sit livsophold, er det dog forstaaeligt, hvor stærk fristelsen maa være for en livsglad ungdom, der af livet fordrer noget mere end det daglige nødtørftigste brød. Gjennem forlovelser, kjæresteforhold, som brydes, gjøres det første skridt fra dydens vei, og ofte er herved et skraaplan betraadt, som drager dybere og dybere.»

Getz finder da heller, at der kan være god grund til at behandle «forførelse, navnlig af unge kvinder eller ved sær forkastelige midler» strengere end hidtil. Han staar her, som ellers, afgjort paa den svagere parts side. Saa fremhæver han, at man har langt større opfordring til, istedenfor de prostituerede, at ramme alle, der har økonomisk nytte af dem. I denne henseende har vor nye straffelov ogsaa taget kraftig fat.

Getz viger tilsidst lidt tilbage, han følger ikke konsekvenserne af sin tankegang helt ud. Maaske ligger der heri nogen politik fra hans side. Saa djerv den stille videnskabsmand i virkeligheden var, og saa megen magt hans ord havde, har han kanske fundet, at man fik nøie sig med at paastaa det, som der var udsigt til at opnaa.

I lovudkastet af 1892 opererer han endnu i visse forbindelser med begrebet «erhvervsmæssig

utugt». I motiverne til straffelovsudkastet af 1903 gir han anvisning paa en fremgangsmaade, hvorved den prostitution, der vækker «offentlig forargelse», eftertrykkelig kan rammes. Mens «erhvervsmæssig utugt» som selvstændig forbrydelse er udgaaet af straffeloven i dens endelige skikkelse[1], eksisterer de paragrafer, hvortil Getz i 1893 henviser, fremdeles; kun den ene er kommet ind i straffeloven (§ 378), mens den anden nu er § 4 i løsgjængerloven af 1900. Hvis paragraferne i deres forbindelse kan gives den mening, som Getz anviser (herom er ikke al tvil udelukket), saa er det spillerum, myndighederne har beholdt ligeoverfor prostitutionen, dog fremdeles ganske vidt. Der kan, som senere vil bli vist, være grund til at trække endnu mere bestemte grænser, foruden at lovens udtryk bør være klarere og logisk mindre angribelige, end tilfældet er nu. Imidlertid er det, som allerede er opnaaet, ikke lidet. Hele det gamle grundlag for behandlingen af disse vanskelige forhold er ryddet bort. I Danmark, hvormed vi saa længe delte retsvæsen, regjerer endnu barbariet fra femte Kristians tid. England er derimod et stykke foran os. Men i ethvert fald maa Norge i denne sag, ved den nye straffelovs ikrafttræden (1903), sies at være naaet ganske langt i civilisa-

[1] Hvorimod forledelse hertil er strafbar.

torisk henseende. Og for det kan vi — som for adskillige andre reformer — takke Bernhard Getz.

Han indtager en lignende stilling i aarhundredets slutning, som Schweigaard indtog i dets midte. Han var sjælen i et stort praktisk kulturarbeide i vort samfund.

VI.

En af de moderne stormagter, en af de største, pressen, er i virkeligheden opstaaet i det 19de aarhundrede. De periodiske revuer og de kundgjørelsestidender, som var dens forløbere, havde mod nutidens presse en forsvindende betydning. Da staternes borgere i det 18de aarhundrede begyndte at beskjæftige sig sterkere med de offentlige anliggender, foregik diskussionen dels mundtlig, dels i brochurer og bøger. Kaffehusene fik dengang en blomstringstid, som i virkeligheden indvarsler en ny æra i kulturlandenes politiske liv. Borgerne, der endnu i de fleste europæiske lande ingen direkte indflydelse havde paa statens ledelse, viste en stigende interesse for denne: politiske samtaleemner blev almindelige, og kaffehusene antog karakteren af etslags halvoffentlige politiserende forsamlingssteder, der var fuldt saa livlige som nutidens avislæsende kafeer. Ved siden af den mundtlige diskussion trivedes i de lande, hvor det

var nogenlunde let at bringe sine meninger i trykken, brochurelitteraturen. Struensees trykkefrihedsforordning gav i Danmark signalet til en hel strøm af brochurer, der tilsammen har karakteren af en moderne avisfeide, ført over hele linjen med stor heftighed. Ogsaa den lighed var der, at brochurerne gjerne, som de moderne «indsendte», var pseudonyme eller anonyme. Det var stemmer fra folket, naturligvis ikke fra menigmand, der liden eller ingen skrivekyndighed havde, men heller ikke som regel fra de mest eleverede elementer. Tonen i Kjøbenhavns brochurelitteratur omkring 1771 er gjennemgaaende ikke særlig dannet, en stor del af den staar paa samme niveau som den moderne skandalpresse. Den skabte ogsaa en opinion mod trykkefriheden. En af farerne ved en fri presse blev aabenbar, uden at man var paa det rene med, hvor modvægten var at søge. Det nemmeste var at gjenindføre censur, og det blev ogsaa gjort.

I den politiske frihedsbevægelse i Danmark omkring 1788 til 1800 var det centrale kravet paa skrivefrihed eller trykkefrihed. Det var dette krav, der fremfor alle andre formuleredes med stor bestemthed af den liberale bevægelses ledere: Birckner, Pram, P. A. Heiberg m. fl.

De saa heri en saa vigtig betryggelse for folkets rettigheder, at spørgsmaalet om en folke-

repræsentation kom i anden række eller endog ansaaes for overflødigt. Man ræsonnerede som saa, at hvis folket — eller rettere sagt de mænd, der betragtede sig som kaldede til at varetage folkets interesser — havde anledning til at tilkjendegi sin mening offentlig, klart og bestemt, vilde det være vanskeligt for magthaverne af modsætte sig denne. For Birckner synes saaledes en fri presse at ha fremstillet sig som et folkeligt magtmiddel af omtrent samme valør som en repræsentativ forfatning. For andres vedkommende (som P. A. Heiberg) er det vel rimeligt, at de koncentrerede sin virksomhed paa dette ene punkt, fordi det var den reform, der turde være lettest gjennemførlig og siden kunde aabne veien for flere. Allerede paa denne tid viste det sig dog, at pressen ingenlunde behøver at være et udtryk for folkets — eller rettere for den oplyste dels — meninger, men at den kan bli et tveegget vaaben og med megen virkning benyttes af de tilfældige magthavere. Bag et presseforetagende maa der staa en kapital, og der spørges da, af hvem denne kapital disponeres. Ligeoverfor de frisindede periodeskrifter, som «Minerva» og «Den danske tilskuer» stillede man et reaktionært, med den opgave at mistænkeliggjøre «frihedsmændene», og gav dette organ det betegnende navn «Folkevennen». Blandt de norske medarbeidere kan merkes Johan Nordal Brun.

I det moderne samfund er pressen blit et nødvendigt meddelelsesmiddel, det er et organ, man ikke kan være foruden. Men den er i endnu langt høiere grad end litteraturen i almindelighed et kundskabens træ for godt og ondt. Den naar til alle samfundskredse, ogsaa did, hvor kritiken er svagest, den er selv udtryk for øieblikkets stemninger, den staar saa godt som altid i et bestemt partis tjeneste og har den opgave at arbeide for dettes program, støtte dets mænd, undskylde deres feil, fastholde alle paastande, benegte modpartens, i al menneskelig feilbarhed at være ufeilbarlig. Videre er mange presseforetagender mindre organer for bestemte meninger, end de selv er spekulationer i meninger, de styrer ikke strømmen, men følger den, de lader, som om de veileder publikum, mens de beiler til dets gunst. Paa denne maade blir de med i magtens deling, mens de tillige høster økonomiske fordele. Den største fare er dog pressens ansvarsløshed. Det er den letteste sag for et presseorgan at skade de enkelte individer, uden at overskride de af loven trukne grænser. Og da det meste af, hvad der forefindes i en avis, præsenterer sig anonymt, ligger ikke alene heri, at man ikke kan naa den enkelte journalist og afsvække hans auktoritet, men at publikum kommer til at staa ligeoverfor et mystisk «man», en ubekjendt alvidende og allestedsnærværende størrelse, som virker ganske anderledes imponerende

paa folk i almindelighed end en mand, der bare kan støtte sin paastand til sit eget navn. Lige saa stor som pressens indflydelse uvægerlig vil bli i et moderne kulturland, lige saa skjebnesvanger kan denne indflydelse bli. Almenheden er dog ikke afskaaret fra at øve en vis kontrol, ligesom den kan boycotte urenslige presseorganer. Det er af største vigtighed for samfundenes kulturudvikling, at det gaar op for folk, hvor nødvendig denne kontrol er.

Pressen er nemlig kulturens store postbud. Den spreder oplysningen i alle kroge. Den skal gi den populære ekstrakt af alt, hvad der bevæger sig i almenhedens aandsliv. Saa gjælder det, baade at ekstrakten — efter fattig leilighed — udtrykker den rigtige mening, og at de ting, der virkelig har værdi, naar frem til sin bestemmelse.

Ser man paa pressens udvikling her i Norge i det 19de aarhundrede, er der intet, som saaledes maaler vort samfunds raske vækst. Samtidig vil man uden betænkelighed kunne konstatere, at med alle sine feil — pressens almindelige og de for vor særegne — har den norske presse røgtet sit hverv som populær kulturbærer anerkjendelsesværdig, i ethvert fald sammenlignet med pressen i andre lande paa nogenlunde samme kulturtrin.

Høiest har den staaet som formidler af politisk oplysning, lavest som formidler af kunstnerisk forstaaelse. Dette har — ialfald i aarrækker —

delvis havt sin grund deri, at de organer, der fortrinsvis henvendte sig til landets «intelligens», i den norske kunst ingenlunde saa en forbundsfælle til løsning af de sociale og politiske opgaver, de opfattede som de vigtigste. Mellem det mere aristokratiske og konservative parti i et land og dettes nationale kunst burde der, hvis det nævnte parti er tilstrækkelig høit udviklet, være en naturlig tilknytning. Det demokratiske parti, der fortrinsvis henvender sig til klasser, hvor kunst lettelig vil opfattes som luksus, har ikke saa god anledning til at virke for kunstens sag som i regelen landets høire. Hos os har stillingen været den, at det fornemmelig er venstre, som — til trods for de modstræbende elementer inden selve partiet — har ydet kunsten den støtte, den har faaet.

I forbindelse hermed maa nævnes et andet fænomen. Det skulde synes, som om et udpræget demokratisk samfund vilde ha lettere for at fatte interesse for kunst end for videnskab, i ethvert fald naar der staar en alment tilgjængelig kunstart mod en eksklusiv videnskab. Dette har ikke været tilfældet hos os. Maaske det kommer af det norske folks alvorlig anlagte, tunge karakter. I ethvert fald kan de bebreidelser, man har lov til at rette mod vort storting paa grund af den ringeagt, det ofte har vist kunsten, ikke gjøres det samme storting, naar det gjælder videnskabelige øiemed.

Noget lignende har været tilfældet med pressen. Rigtignok har denne været mere imødekommende ligeoverfor kunsten end den bevilgende statsmyndighed. Navnlig har der i de sidste aartier i vor presse, enten den repræsenterer høire eller venstre, været skjænket de forskjellige kunstarter en ganske vidtløftig omtale. Men forholdet har dog ogsaa her været dette, at forstaaelsen for kunstens opgave i samfundet har været svagere end forstaaelsen for videnskabens.

Paa de forskjellige videnskabelige omraader har vore aviser, og først i rækken det ældste af de store høireorganer, vist en beundringsværdig agtpaagivenhed. Her har pressen i ganske særegen grad været sig sin formidlende kulturgjerning bevidst: at vække og vedligeholde interessen hos det norske folk for norsk videnskab.

— — —

Et tilbageblik over det 19de aarhundres presse viser os til en begyndelse en stor fattigdom. Baade Bergen og Trondhjem og i endnu høiere grad Kristiania havde jo karakteren af smaa provinsbyer, som modtog sine aandelige impulser mest gjennem familier, der stod i rapport med Kjøbenhavn. Kjøbenhavn var det aandelige centrum, og de kjøbenhavnske periodeskrifter fandt ogsaa adskillig afsætning i Norge.

De norske stiftsstæder havde vistnok sine «aviser». Den ældste af disse er som bekjendt

«Norske Intelligenz-Sedler», der begyndte at udkomme 25de mai 1763 og i det 18de aarhundrede indeholdt et og andet af interesse, mens der fra 1814 i lang tid forekom overordentlig lidet af betydning. Næsten jevngammel med «Norske Intelligenz-Sedler» er «Efterretninger fra Adresse-Contoiret» i Bergen (fra 4de februar 1765). Dette blads redaktør havde af den danske regjering kjøbt eneretten til at trykke annoncer, et privilegium, som den norske stat og Bergens kommune senere maatte indløse for en ganske betydelig sum. Den samme eneret besad «Throndhjems Adresse-Contoirs Efterretninger» (grundet 1767) og «Christianssandske Ugeblade», 1780—1788, senere fortsat under titelen «Christianssands Stiftsavis og Adresse-Contoirs Efterretninger».

Det var vel fremfor alt de store politiske begivenheder i begyndelsen af det 19de aarhundrede, som vakte trangen til en nyhedspresse i mere moderne forstand. En dansk mand, B. H. v. Munthe af Morgenstierne, var hos os den første, der i dette øiemed forsøgte et periodisk tidsskrift «Politik og historie» (Kristiania 1807—1810). Morgenstierne havde selv ude i Europa ført et ganske vekslende liv. Som ung jurist havde han i Kjøbenhavn gjort en glimrende karriere, der blev brat afbrudt. Han var assessor i dansk høiesteret, da han begik en formfeil, der havde hans afsættelse til følge. Siden vankede

han her og der, var eiendomsforpagter i Holstein, musiker i Tyskland, skoleholder i Norge. Saa slog han sig paa journalistiken, men udmerkede sig samtidig ved sin deltagelse i organisationen af vort kystforsvar. Imidlertid fik han tilbage de rettigheder *qva* jurist, som ved hans afsættelse var blit ham fradømt, og efterat vi havde faaet et nyt styre, blev den alsidige mand regjeringsadvokat (1816). I vort offentlige liv optraadte han sterkt regjeringsvenlig. Denne vor første journalist døde 1835 som sorenskriver i Bamble. Foruden «Politik og historie» udgav han «Norges Minerva» (3 hefter 1809—1810).

Næsten samtidig med Morgenstierne begyndte Niels Wulfsberg at udgi «Efterretninger og opmuntringer angaaende de nærværende krigsbegivenheder» (25de august—28de november 1807). En fortsættelse af disse «efterretninger» var bladet «Tiden» (januar 1808—31 december 1814), der i en ny form, «Den norske Rigstidende» (redigeret af Wulfsberg, P. C. Holst, I. H. Vogt og C. Døderlein) forandrede sin karakter af nyhedsblad og blev officielt annonceblad. Wulfsberg var oprindelig teolog, etablerede en boghandel, fik 1815 en sekretærstilling ved det norske ministerium i Stockholm og blev tillige kronprins Oscars lærer i norsk. Senere kom han ind i toldvæsenet.

Det næste norske presseforetagende, vi støder

paa, startes, eiendommelig nok, ikke i nogen by. Det er «Norsk landboblad», der 1810—1816 udgaves af S. K. Aarflot paa hans gaard Egsæt i Romsdals amt, hvor han, uden at være typograf, havde indrettet sig et meget originalt bogtrykkeri. Dette blad fortsattes under forskjellige navne af hans søn og sønnesøn lige til 1867.

Vor første avis med politisk program er imidlertid «Det norske nationalblad» (1815 1821), redigeret af Hans Abel Hjelm. Dermed indtræder vor presse i et nyt udviklingsstadium. Bladet viste fra første numer, at det havde en bestemt «plan».

«Det er blandt et frit folks herligste rettigheder, at hver borger kan offentlig give sin stemme tilkjende i nationens vigtigste, som i sine egne anliggender. Folkets mænd ville ved agregatet af saadanne ytringer erholde fuldere vished om deres mandanters vilje. Constitutionens hellighed vil finde et værn deri, den offentlige retfærdighed fremmes, uordener forebygges, ærværdigt frihedssind og derved nationalkraft og nationalaand bevares. Det herlige England er et talende eksempel herpaa. Igjennem dertil egnede tidender udtaler der folket høit sin vilje, advarer, revser. Man kalder saadanne blade oppositionsblade, fordi de paa en vis maade staar i modsætning til den eksecutive magt, — skjønt denne modsætning kun er tilsyneladende, da hver god og liberal regjering gjerne lader sig

underrette om folkets ønsker, gjerne seer sine foranstaltninger anstændigen bedømte fra forskjellige synspunkter, for derved enten desto nøiere at overbevise sig om sine foranstaltningers gavnlighed. ved at lære alle modgrunde at kjende, og veie dem, eller for at rette manglerne.»

«Man har i mangel af bedre leilighed brugt Kristiania Intelligens-Seddel til kampplads for bemærkninger om offentlige anliggender og deraf opstaaende feider. Men at en adresse-avis kun lidet egner sig dertil, følger af sig selv, og i al fald maa kostbarheden af at faae noget, som er mere end blot avertissement, derigjennem offentliggjort, bringe mangen ellers virksom plan i hvilende tilstand. Man troer derfor, at det ikke vil være fra nogen side uvelkomment, naar der aabnes en mere passende tumleplads for slige gjenstande igjennem et dertil bestemt blad, kaldet

Det norske nationalblad af blandet indhold.»

Det var begyndelsen til den politiske norske presse. Særlig lovende var den ikke. Udgiveren blev med stor iver forfulgt af regjeringen for sager, som man nu vil ánse for betydningsløse, idømt strenge straffe, hvoraf de strengeste dog ikke blev eksekverede, og omsider kjøbt til at indstille sin virksomhed mod en understøttelse af 600 spd. af kongens kasse. Blandt medarbeiderne var de mest kjendte redaktørens bror, J o n a s A n t o n H j e l m, der

mistede sin stilling som regjeringsadvokat paa grund af sin forbindelse med bladet, og den drammensiske krigsraad Pierre Poumeau Flor, der altid vedblev at være en ivrig journalist, medarbeider i en række af oppositionsblade, som efterhaanden fremstod.

«Det norske nationalblad» havde til trods for sin forsmædelige afslutning utvilsomt visse gode egenskaber. Det ansaa det i ethvert fald for pressens pligt at oplyse folket og at staa paa dets «ret». Efter det kom Ludvig Mariboes «Patroullen» (1824—1832), der var et absolut hæderligt oppositionsorgan, alvorligt, omstændeligt, med saa godt som udelukkende politisk og statsøkonomisk indhold. Det har et overordentlig forskjelligt udseende fra nutidens aviser. Tar man for sig en aargang af «Patroullen», møder man mest lange afhandlinger, som fortsættes fra numer til numer. Afhandlingerne beskjæftiger sig vistnok med dagens aktuelle stridsemner, men deres udførlighed og tørre faglighed gjør det klart, at de kun kan naa frem til en engere kreds.

«Nærværende patroulle (saa skriver merkelig nok Mariboe ordet, og da en modstander paapeger det, tar han skrivemaaden i forsvar) er udsendt fra en authoritet med hvilken ingen dødelig magt kan maale sig.» «Authoriteten» er den offentlige mening. «Min instruks lyder: at lade alt privat gode uantastet, derimod streng

randsage i enhver vraa, hvor offentlige sager findes. Mit løsen er: Grundlovens overholdelse». Eiendommelig nok opgiver den skarpe oppositionsmand denne grundlov at være af 4de november 1814. Enhver tendens til at rokke ved grundloven betegnes som «veirhanesystem». Hele «Patroullen»s virksomhed gir et levende billede fra en tid, da et af de karakteristiske træk ved vort frisindede parti var dets konservatisme. Grundloven var den politiske friheds basis, og den maatte ikke rokkes. Det liberale embedsparti gjorde front opover, mens bønderne ingenlunde var helt at stole paa. Den væsentlige betryggelse laa naturligvis i stortingets liberale majoritet, men efter fattig leilighed søgte da ogsaa pressen at værne om vor endnu utrygge selvstændighed. Og i bestemt følelse af, at pressen maa ha sin mandant, lader Mariboe «den almene stemme» tale. Det er den, der udtrykkelig gives ordet, naar de høitideligste sandheder skal frem. Formen, hvori dette sker, signaturerne osv., minder sterkt om det 18de aarhundrede. «Ligefrem, pensionist hos politisk visdom» er f. eks. en af de skikkelser, hvori Mariboe formummer sig.

Tonen karakteriseres af sætninger som disse: «Det er fyrsternes og nationernes fiender, som stedse tale om at udvide fyrsternes rettigheder og indskrænke nationernes.» — «Statsanliggendernes grandskning og deeltagelsen i disse tilkommer ei længer et eget laug.» Mariboe ønsker da ogsaa,

at der indredes et offentligt diskussionslokale, mens stortinget er samlet. «Den offentlige stemme» kan da bedre gjøre sig gjældende.

Der er en vis trohjertethed i «Patroullen»s tone, en duft af de primitive forhold. Den kan naturligvis ikke lade være at ærgre sig over, at regjeringen nødig indrømmer blade med oppositionel tendens den portonedsættelse, som var saa vigtig for deres eksistens. Men ofte ser «Patroullen» ret forhaabningsfuldt paa magthaverne. Der er en fortrolig advarsel i udtryk som disse: «Hans ord er kongeord — et ordsprog, som aldrig bør gaa af minde.» Den glæder sig til, at tronarvingen, om han blir vicekonge, skal faa bedre anledning til at gjøre sig bekjendt med nationen. Den er rent barnslig, naar den ivrer mod altfor fine uniformer og mod uniformer for civile embedsmænd, thi det viser «pragtlyst».

Der er naturligvis adskilligt underforstaaet i «Patroullen»s udtryksmaade ligeoverfor kongemagten. Den citerer af Christies tale 26de novbr. 1824 med synlig fornøielse forsikringen til kongen, at «han har vundet et folk, hvis usvigelige hengivenhed og troskab det ikkun beror paa ham selv at erhverve»[1].

Næsten samtidig med «Patroullen» dukker der op et blad, som repræsenterer meget forskjel-

[1] Udhævet her.

lige anskuelser, «Tilskueren», redigeret af P. Treschow Hanson. De to blade laa i feide den korte tid, «Tilskueren» bestod (den udkom i tilsammen 104 numere). Det synes, som om «Tilskueren» gjerne har villet tækkes magthaverne — den stod langt paa høire fløi.

I «Patroullen»s politiske artikler maner Mariboe stedse til aarvaagenhed. Folket maa være paa sin post. «Vælg aldrig embedsmænd, uden af den mest prøvede dyd, og iblandt dem ingen, som kan afsættes uden lov og dom», er «Einar Nordmands» raad til vælgerne. Redaktionen vil ikke ha valglov, fordi der derved gives anledning for den udøvende magt til at gribe ind. Stortinget kan afsi den endelige dom, uden at der behøves nogen speciel lov. Med «Tilskueren» kjæmper Mariboe især om det absolute veto. Saa er han mod forandring i stortingets samlingstid og mod forandringer i skattelovene. Han anser det for tvilsomt, om en embedsmand, der nyder «pension af kongen», kan vælges til stortingsrepræsentant (han sigter herved til den ovenomtalte Morgenstierne). Mod C. M. Falsen er han naturligvis ikke blid. Falsens «Aftvungne forsvar i anledning af Constitutions-Committeens bedømmelse af hans paa storthinget 1821, under 27de juni indleverede forslag om forandring i grundlovens 76de §» er anmeldt i «Patroullen» 5te juli 1824. Mariboe belyser Falsens to vidt forskjellige stand-

punkter, i skriftet om den norske odelsret, hvor Norges bonde prises som det virkelige værn for vor frihed, og i forslaget om grundlovsforandringen med tilhørende forsvar, hvor man faar vide, at bonderepræsentanterne for en stor del er uduelige og uvidende og regner med stortingsdiæten. «Det er en mening, hvori der efterhaanden er kommet virvar.» Mod Sibbern, hvis uafhængighed ellers prises, optræder Mariboe umiddelbart efter, fordi han har hørt, at Sibbern skal ha udtalt (!), at stortinget kanske ikke havde ret til at negte gage til et af kongen oprettet embede (Falsen var udseet til generalprokurør).

Almindelig oplysning, mener Mariboe, er «constitutionens sikreste støtte». Derfor arbeider han ogsaa for en forbedret organisation af skolevæsenet paa landet, ligesom han forlanger, at almuesmanden skal holdes à jour med lovgivningen, «kjende dens bud». Opslag paa kirkebakken og oplæsning derfra af lovene er praktiske midler. Prester og forligelseskommissærer bør ha love til udlaan, og fogderne skal ha dem tilsalgs.

Karakteristisk for det trin, hvorpaa den politiske udvikling dengang befandt sig, er Mariboes omtale af statholderens stilling til det norske folk: «— betragter han sig som ven og ligemand af, men ikke controleur over statsraadets øvrige medlemmer, da — — — vorder svensk mand, som statholder i Norge, det middelbare redskab til at

forjage enhver ublid følelse, enhver ubehagelig erindring, som kunde opstaa hos nordmænd og svensker.» Samtidig er Mariboe bestemt nok, naar han opdager noget, som viser tilsidesættelse af Norges interesser. En saadan tilsidesættelse mente han at finde i en affære, hvorved i virkeligheden kun blev tilkjendegit, at Norge og Sverige — hvad jo Norge netop selv krævede — var at opfatte som to forskjellige stater. Der blev indgaaet en handelstraktat mellem Storbritannien og Sverige. Hvorfor Sverige alene? spørger Mariboe: «Kongen har jo dog ogsaa norske undersaatter, han er konge til Sverrig og Norge.»

Ved siden af de politiske spørgsmaal, der vedrørte vor selvstændighed og frihed, er Mariboe mest interesseret for finanspolitiken og i det hele taget for statsøkonomiske problemer af praktisk betydning for Norge. Disse emner fylder en stor del af «Patroullen»s spalter. Der forekommer i 1824, den første aargang, som jeg her væsentlig har benyttet til illustration, bl. a. en meget lang anmeldelse af et skrift, betitlet «Statsoeconomisk anskuelse af Norge», hvor recensenten har mange fornuftige ting at si, omend baade hans og endnu mere forfatterens grundsyn er feilagtigt. «Patroullen» er enig med den i skriftet udtalte mening, at «det norske folk bør gjøre agerdyrkningen til sit formaal», men advarer dog mod «skovenes udryddelse». Skriftets for-

fatter er derimod for «ageren» mod «skoven»! Hug ned!

Baade af ideelle og af statsøkonomiske grunde kjæmper Mariboe (*contra* «Tilskueren») tappert mod laugsrettigheder. Han vil gjøre de forskjellige næringer saa frie som muligt og har desuden smaafolks privattarv for øie: «Med hensyn til ølbrygning og brødbagning bør vi endnu anmærke, at disse haandteringer drives hos os og, forsaavidt vi vide, til gavn og ei til skade for samfundet, af mangen en enke og i smaa kaar værende familiefader, for anstændigen og tarveligen at ernære og opdrage sine.» Han kræver, at der ingen fordel skal være for byerne. Det gjælder i første linje om at fremme jordbruget, at bidrage til landmandens opkomst.

«Patroullen» gir et udmerket billede af vor presses og derigjennem ogsaa af vor kulturs standpunkt for 80 aar siden. For en historisk betragtning af vor presses udvikling har det særlig interesse at lægge merke til, hvorledes et blad dengang, hvis det overhovedet var noget værd, virkede mere som en personlighed end i vore dage, som en ensartet organisme. Det hænger naturligvis for en del sammen med forholdenes enkelhed. Det første blad, der hos os tydelig viser den moderne presses upersonlige grundtype, er «Morgenbladet» under Stabells ledelse.

Der kommer i 20-aarene flere blade, som

tar sigte paa lettere underholdning af et kunstnerisk præg. Mindst interesse har «Idun» (1822—1823), adskillig mere «Hermoder» (1821—1827), redigeret af daværende stabskaptein, senere generalmajor Th. C. Broch, der ved siden af sin forfattervirksomhed som ingeniørofficer ogsaa drev skjønlitterære sysler og senere kom til at indlægge sig fortjeneste af en flerhed af vort lands kunstneriske institutioner. Videre udgav Maurits Hansen «Den norske huusven» (1827—1830), hvortil han selv leverede en stor del af indholdet. En merkelig stilling indtager «Christiania Aftenblad» (3dje oktober 1827—28de september 1828), redigeret først af H. A. Bjerregaard og H. L. Bernhoft i forening, senere af Bjerregaard alene, med regelmæssige bidrag af Henrik Wergeland, O. R. Holm og Chr. Hansson. Det præsenterer sig straks, ved sin subskriptionsindbydelse, ved redaktionens indledningsbemerkninger og ved det første numers indhold som et udpræget litterært blad, hvor teatret har den første plads. Der forekommer endel originale og oversatte noveller, nogle digte, en farce («Ah!» af Siful Sifadda *alias* Henr. W.) samt reisebeskrivelser, men tilsidst blir teatret næsten eneraadigt. Det er bemerkelsesværdigt, at nogen da hos os vovede et saadant foretagende, der neppe engang nu turde ha store chanser. Redaktionen gjorde sig heller ikke store forventninger

«i en tid, da det saakaldte og som oftest indbildte nyttige overalt fortrænger det skjønne». Bladets korte tilværelse viste det berettigede i denne frygt.

«Christiania Aftenblad» er den bedste kilde, naar det gjælder datidens teaterforhold, og dets kritiker udmerker sig ved en saglighed, en iver, en virkelig kunstnerisk omhu, som stiller dem langt over det meste af, hvad der i den retning fremkom hos os i første halvdel af det 19de aarhundrede. De fleste kritiker er skrevne af O. R. Holm, der senere fortsatte sin virksomhed i et periodeskrift «Critica» (25de november 1829—12te mai 1830), som kun beskjæftiger sig med teater, samt en kort tid i «Morgenbladet» († 1831). Betegnende for forholdene er det, at Holm tilsidst følte sig saa irriteret over de stadige angreb og chikanerier, hans kritiske virke (baade hans ros og hans daddel) udsatte ham for, at han af den grund stansede den. I sidste numer af «Critica» udtaler han sig herom. Stillingen har havt megen lighed med den, der vilde opstaa, om en mand i en af vore dages smaabyer offentlig og vedholdende gav sig til at kritisere sine nærmeste medborgeres præstationer af forskjelligt slags.

Det betydeligste periodiske skrift, som udkommer udenfor Kristiania i dette første udviklingsstadium af det 19de aarhundredes aandsliv, er «Den norske tilskuer» i Bergen (1817—1821), redigeret af J. Rein, C. M. Falsen og H. Foss

Her foreligger ikke lidet, navnlig af politisk interesse. I 1821 døde imidlertid Rein, og Falsen og Foss var allerede dengang paa vei til at fjerne sig fra hinanden i sine politiske anskuelser. Hvad der ellers i 20- og 30-aarene udkommer i Bergen («Den Bergenske Kontrollør» (1832—1834), «Den Bergenske Merkur» (1833—1839) m. m.), har mindre betydning.

Omkring 1830 begynder der at komme liv i Kristiania-pressen.

Til de udprægede oppositionsblade hører «Skilderie af Christiania og Stockholm» (1828—1833), hvor Wergelands ven Georg Frederik v. Krogh en tid var den ledende mand, og «Folkebladet» (1830—1833), hvor navnlig Flor havde indflydelse, og hvor Wergeland ogsaa deltog i redaktionen. Ingen af disse presseorganer fik dog anledning til at spille nogen merkeligere rolle.

Adskillig større interesse har inden den liberale leir i begyndelsen af 30-aarene J. A. Hjelms «Almindeligt maanedsskrift» (1830—1832), hvis tildels vægtige indhold vidner meget fordelagtig om aandslivets vekst i det unge samfund. I maanedsskriftet forekommer den bekjendte afhandling af Cosmopolita (Henrik Wergeland): «Hvorfor skrider menneskeheden saa langsomt frem», hvor den 23-aarige samfundsreformator gjør rede for sin historisk sociale betragtningsmaade, der er helt i oplysningstidens

aand. Den besvares af en «Christiania Cosmopolita», som optræder til forsvar for de kristelige dogmer, og begge afhandlinger blir bagefter kritiseret i «Vidar» af Schweigaard, som indtar et konservativt, men humant standpunkt til de ideer, Cosmopolita er en tilhænger af. Særdeles interessant er en frisindet antisocialistisk afhandling, formentlig af redaktøren selv: «Betragtninger over statens forhold til dens borgere».

«Statens øiemed er kun at forskaffe dens medlemmer sikkerhed.» «Det maa overlades til statens borgere selv at afgjøre, hvortil de tror sig bedst skikkede, samt at vælge de midler, hvorved de tro snarest at kunne naa den grad af fuldkommenhed og lyksalighed, som de attraa.» Forfatteren gjør energisk opmerksom paa «de ulykkelige følger for folkene, som have resulteret af den maade, hvorpaa man har betragtet statens øiemed» — «den uheldige control med borgernes private anliggender, som staten har tilladt sig». Han opstiller det spørgsmaal: Dersom folkene «istedenfor at blive lykkelige ved det af deres herskere befulgte system, befandt sig i den yderste grad af elendighed» — — «skulle de da snarere med jødisk taalmodighed (?) vente den belovede lyksalighed og hungre ihjel, end, ved at tilintetgjøre et feilagtigt regjeringssystem, skaffe sig udsigter til en bedre fremtid?» Og han fastslaar,

at «retmæssigheden af at ophæve det bestaaende, naar dette bevisligen er til hinder for menneskets moralske udvikling», umiddelbart følger af selve statens øiemed. Statsproblemet maa efter hans opfatning stilles saaledes: «Hvorledes skulle individerne forskaffes en frihed, der paa samme tid som den overlader dem den mest uhindrede brug af deres evner ei skal omstyrte staten.» Og han gjør den kloge bemerkning: «Hvad vilde staten udrette ved at forbyde slige handlinger, der blot kunne være skadelige for den handlende? Ikke andet end at handligen blev foretagen i skjul, og det saameget begjærligere, som der ligger en naturlig lyst hos mennesket til elusion.» Forfatteren vil i det hele taget ikke vide af «statens utidige formynderskab over borgeren».

Afhandlingen, der i enhver henseende staar paa høide med moderne frisindet aandsdannelse, er et værdifuldt dokument i den norske kulturudviklings historie. Den gir en essens af den gamle liberale embedsstands livsvisdom.

«Nogle ord om nationalmusik» og den udførlige indledning til 1ste bind af udgiveren, hvor han bl. a. fremhæver «det offentlige skuespil's» betydning for et folk, indvarsler paa en merkelig maade den nationale bevægelse i 40-aarene.

Maanedsskriftet har en række omhyggelige anmeldelser (bl. a. af «Skabelsen, Mennesket

og Messias», vistnok af redaktøren — «Om det johanneiske Logos», fragment af en recension over Treschows skrift «Evangeliet efter Johannes» — Bjerregaards «Blandede digtninge», recenseret af Nicolai Wergeland).

Til Hjelms maanedsskrift havde de unge «radikalere» adgang, selv om deres arbeider ikke var fuldmodne. Det er vel denne liberalitet, det skyldes, naar saaledes G. F. v. Krogh faar trykt sin ungdommelige afhandling «Universiteternes forhold til og indflydelse paa staterne med særdeles hensyn paa Norge» i dens helhed.

Skjønt maanedsskriftet ikke hører ind under begrebet «presse» i moderne forstand, er det nødvendigt at nævne det her, fordi det, — ligesom det konservative modstykke, det 1832 fik i «Vidar», — indtog en lignende plads i den aandelige bevægelse, ikke mindst den politiske, og øvede en lignende indflydelse som i vore dage dagspressens ledende organer. Paa en tid, da telegrafen, telefonen og de hurtige moderne kommunikationer endnu ikke havde skabt en saadan rapport mellem den store verden udenfor og det enkelte samfunds presse og atter mellem denne presse og dens publikum, havde ikke aviserne og tidsskrifterne faaet saavidt tydelig afgrænsede felter, som tilfældet er nu. Et tidsskrift vil nu sjelden komme til at spille en rolle i agitationen, til at repræsentere en direkte indsats i dagens kamp. Det har mindre karakteren

af en kombattant end af en tilskuer, der belyser resultaterne og derigjennem vil kunne øve en vigtig indflydelse paa landets aandsliv. Dette hindrer selvfølgelig ikke, at tilskueren her kan ta bestemt parti. Det gode tidsskrifts opgave er just at sigte den nationale kulturs foreteelser, samtidig med at den stiller den hjemlige udvikling i forbindelse med fremmed.

«Vidar» (1832—1834) var i endnu høiere grad end Hjelms maanedsskrift et aktuelt partiorgan. Det dannede, som vi i en anden forbindelse har set, samlingsstedet for det unge intelligensparti Det skulde være et bolverk mod «raaheden» og al «umoden radikalisme». En vis ensidighed var følgen af dette program, men saa dygtig en stab af medarbeidere som tidsskriftet havde (Schweigaard, P. A. Munch, Welhaven og Fr. Stang var alle fast knyttede til redaktionen), er det selvsagt, at det bragte værdifulde ting.

Det er betegnende, at indholdet af disse to tidsskrifter tilsammen gir en langt tydeligere forestilling om datidens norske dannelse og dens bedste kræfter end 20- og 30-aarenes aviser tilsammen. Dagspressen var ikke blit den sociale nødvendighed, som den er nu, og samfundslivets virksomme mænd var ikke saaledes henviste til at gaa den vei for at bli hørt.

Kravet meldte sig imidlertid snart til en letvindtere meddelelsesform, end tidsskrifter kunde

være. Da «Vidar» gik ind, fik den (1836) en fortsættelse, og det var et dagblad: «Den Constitutionelle». Helt over paa den modsatte fløi virkede «Statsborgeren» (1831—1837). I midten stod «Morgenbladet».

Den, som skulde skrive «Morgenbladets» historie, vilde komme til at gi et anseligt kapitel af det 19de aarhundredes norske historie. Fra et ubetydeligt nyheds- og avertissementsblad voksede det sig langsomt op til at bli det mægtigste politiske blad, vort land har havt. Startet 1819 holdt det sig det første tiaar temmelig beskedent. Det var mest «indsendterne», som regjerede. Men allerede mod slutningen af 20-aarene begyndte det at udvikle sig til et meget læst nyhedsblad. 1831 blev A. B. Stabell dets redaktør, og det var ham, der gjorde bladet til en magt, ikke altid ved de ædleste midler (cfr. L. K. Daa's dom om «avisskriveren», der ikke er uretfærdig). Midt i 30-aarene har det faaet et politisk standpunkt. Det er liberalt oppositionsblad med bestemt støtte i stortingets bondefraktion. Snart følger det ogsaa ganske godt med i udlandets forhold. Tar man en aargang som 1834, finder man t. eks. 29de januar en ledende udenrigspolitisk artikel «Europa siden julirevolutionen», oversigtlig og klar, med motto: «Jeg tror ikke, at friheden blot er viist mennesket, ligesom Tantali frugt, for at bevise det, at det ikke kunde nyde samme.»

Særlig kræsen er redaktionen ikke: 17de februar faar saaledes Carl Bonaparte Roosen plads til en temmelig taabelig artikel om tre embedsbesættelser. Men den har jo den opgave at gi oppositionen husly. Flere medarbeidere kan den være særdeles fornøiet med: Wergeland, far og søn, H. Foss, L. K. Daa o. a. Henrik Wergeland skriver der i adskillige aar til stadighed, og redaktøren har øiensynlig git ham frie tøiler. Særdeles nøie passer bladet paa begivenhederne i Sverige. Om den bekjendte Lindebergske sag indeholder «Mrgbl.» 1834 en hel række artikler foruden en diskussion mellem «Mrgbl.» og Lindeberg om de unionelle spørgsmaal, videre et opraab til kongen, med fransk tekst, og endelig en takkeskrivelse fra Lindeberg. Da Crusenstolpe udgir sine berygtede «Skildringer til dagens indre historie», tror «Mrgbl.» rigtignok først, at forfatteren er oberstløitnant Montgomery, men da dette berigtiges fra svensk hold, har bladet straks en artikel om Crusenstolpe. At der jevnlig bringes nyt fra Danmark, er kun rimeligt, selv om «Mrgbl.»s kreds væsentlig bestod af danomanernes modstandere. Ogsaa i moderne europæisk litteratur viser bladet sig vel bevandret. I den nævnte aargang er der artikler om Byron, og af Heine gjengives fortalen til «Französische Zuständen» i oversættelse. Endvidere har bladet jevnlig anmeldelser af indenlandske bøger. I slutningen

af aargangen finder man — naturligvis — en hel «Dæmrings-feide», hvor redaktionen lader angribere og forsvarere komme ligelig til orde. Kort sagt: vi staar foran en ny fremtoning i norsk kultur, en avis med alsidigt aktuelt indhold.

J. E. Sars skildrer Stabell saaledes: «Det var vistnok en offentlig hemmelighed, at han var den egentlige redaktør af «Morgenbladet». Men om man henvendte sig til ham som saadan og forsøgte at gjøre ham ansvarlig som saadan, tilbageviste han dette med indignation som overfald paa sagesløs mand, indbrud i et fredeligt hus.» «Denne Stabells anonymitet kunde saa meget lettere opretholdes, fordi hans stil var saa lidet individuel, saa præg- og farveløs. Og deri laa en vis magt. «Morgenbladets» redaktør kunde i kraft heraf komme til at gjælde som et slags abstrakt væsen, trods alt hvad man vidste om dens sammensætning; det morgenbladiske «vi» kunde i menige læseres øine synes noget andet og mere, end en enkeltmand, — noget i lighed med det mangehodede, ubestemte og ubestemmelige uhyre, som kaldes folket, publikum, den offentlige mening.» Det er just som stedfortræder for denne offentlige mening, at den moderne presse har erhvervet sig en saa voldsom indflydelse. Her regnede Stabell ganske rigtig. Han forstod ogsaa at følges med sin store mandant.

I 40-aarene var han en af oppositionens haand-

gangne mænd og arbeidede for rigsret og mistillidsadresse. Men da vinden omkring aarhundredets midte vendte sig, da baade bønder og byfolk tog skræk af urolighederne ude i Europa og endog af den smule bevægelse herhjemme, som Thrane vakte, — da vendte Stabell med. Han nærmede sig forsigtig til regjeringen, og et tiaar senere efterlod han sin avis til Christian Friele som regjeringsorgan. Det var atter en nydannelse af norsk presse, et karakteristisk fænomen i den politiske og i pressens udvikling. Under Friele fik avisen et kraftigere personligheds-præg, men det mystiske «vi» opretholdt sin auktoritet. I omkring 25 aar var «Morgenbladet» det konservative ministeriums herold, støtte og kompagnon. Ægteskabet mellem Friele og den Stang'ske regjering blev gjennemgaaende lykkeligt, men det var ingensinde i «Morgenbladets» tanke at lade sig sende i ærinder, hvortil det ikke paa forhaand havde git sit samtykke. Det hævdede sig i høires hus som en myndig *mater familias*, og da Stang i C. A. Selmer fik sig en mindre betydelig efterfølger, gled vistnok styret endnu mere over i husmoderens haand. Saa kom krachet i 1884, og siden den tid har ingen avis i vort land indtaget «Morgenbladets» stilling fra hine dage, da Fr. Stang og Friele i forening styrede statens ror.

Mens «Morgenbladet» gjennem allianser af

forskjellig art, med 40-aarenes bønder og med 50-aarenes hureaukrater, med kristendom og med Monradsk kultur, med skandinavister, amalgamister og vetopolitikere, arbeidede sig frem til den anseelse, det nød i 70-aarene — en anseelse, som det, uanseet bladets anskuelser, fortjente paa grund af den myndighed, der prægede dets holdning, og den kyndighed, der udmerkede mange af de faglige bidrag, — havde det en række af konkurrenter, hvis liv ikke blev saa langt og gjennemgaaende heller ikke saa lykkeligt. Disse konkurrenter tilhørte dels den samme type som «Patroullen», det er blade, der er ét med sin redaktør, dels staar de nærmere den genre, i hvilken «Morgenbladet» udviklede sig, de er ikke udtryk for bestemte personligheder, men for bestemte partier. Skillet er dog ikke altid saa skarpt. Til den første gruppe hører L. K. Daa's «Granskeren» og i endnu høiere grad Vinjes «Dølen». Til den anden: «Den Constitutionelle», «Christianiaposten» og «Aftenbladet». En mellemstilling indtager «Statsborgeren». Af mere litterær end politisk natur er «Illustreret Nyhedsblad».

— Da «Morgenbladet»s betydning for oppositionen i midten af 30-aarene blev intelligenspartiet klar, var rimeligvis dette en væsentlig grund, hvorfor det fandt sig foranlediget til at gi det en modvægt. «Den Constitutionelle»s ankomst (1836)

blev ogsaa modtaget i «Morgenbladet», som den var ment. 20de november foreligger der et ganske vel tilspidset angreb paa det nye blad. Til yderligere at pointere modsætningen bidrog en artikel i dansk «Dagen» (12te november) af Overskou, om «Partierne i Norge og Den Constitutionelle», hvor den kreds, der var samlet om «Den Constitutionelle» karakteriseres som «det nye Norge», kulturbærere i kamp mod de tøilesløse og pralende demagoger. Denne artikel imødegaaes 28de november i «Morgenbladet».

Intelligenspartiets organ redigeredes af Fougstad, U. A. Motzfeldt og Schweigaard, og de øvrige medarbeidere i «Vidar» slog ogsaa følge over. Bladet havde sin bestemte plan, som det fulgte uden vaklen. Man vidste, at det var organ for en kjendt kreds, og dets mening blev i overensstemmelse hermed tillagt den betydning, som kredsen havde. Noget blad for det store publikum var det ikke, og man havde ikke, som senere i «Morgenbladet», den følelse, at det var «folkets røst», der talte. Som beaumondens avis prætenderede «Den Constitutionelle» en vis finhed, men denne var ofte ikke andet end en overfladisk puds af udtryksmaaden. Da de betydeligste medarbeidere efterhaanden blev saa sterkt optagne med sine mange offentlige gjøremaal, at «Den Constitutionelle» begyndte at bli mat og monoton, havde bladet udspillet sin rolle (1847).

— «Statsborgeren» foregav at varetage «de smaas» interesser og levede i en stedsevarende bekrigelse af embedsmændene. Den kunde maaske betegnes som en arbeideravis, men de fleste af nutidens arbeideraviser vilde vistnok betakke sig for at bli stillede i klasse med «Statsborgeren». Som regelmæssigt og planlagt skandalblad — avishyæne — repræsenterede den utvilsomt en ny pressetype, der imidlertid har fundet daarlig grobund i vort land. Henrik Wergelands forsøg paa at redde «Statsborgeren», efterat Soelvold, redaktøren, var blit «tremarksmand», lykkedes som bekjendt ikke. Af de mere bemerkelsesværdige opsatser i Wergelands redaktionstid er en ganske vittig, men ogsaa temmelig personlig artikelrække om «Den Constitutionelles» redaktører. Det gaar hovedsagelig ud over Fougstad, som — ikke helt uden grund — skildres som en streber og en snob.

Langt heldigere end i «Statsborgeren» kom Wergeland til at virke for sine sociale interesser i det periodiske blad «For arbeidsklassen» (1839—1845). Det verk, han her begyndte, fortsattes paa en noget anden grundvold, med et indhold, der tog sigte paa en større kreds, i «Folkevennen», der begyndte at udkomme 1852. De første 6 aargange redigeredes af Ole Vig, siden var Eilert Sundt længe den ledende.

Et demokratisk, hæderligt, længe meget ud-

bredt blad var (fra 1849) «Almuevennen», hvis redaktør, Chr. Johnsen, var varmt interesseret for folkeoplysning.

Efter «Den Constitutionelle»s død var «Morgenbladet» et øieblik temmelig eneraadende. Men det varede ikke længe, før det fik en ganske dygtig konkurrent. Under omtalen af L. Kr. Daa har jeg ogsaa berørt hans organ «Granskeren». For saa vidt som «Granskeren»s anskuelser gik i arv til «Christianiaposten» (1848—1863), hvor ogsaa Daa[1] selv i adskillige aar var redaktør, kan dette blad opfattes som en fortsættelse af «Granskereren», paa bredere basis. Det fik snart karakteren af et virkeligt partiorgan. Og da nu «Morgenbladet» gjorde sin vandring fra bondeoppositionen over i bureaukratiet, kom disse to, «Christianiaposten» og «Morgenbladet», til at staa ligeoverfor hinanden som den mere liberale og den mere konservative presses spidser, skjønt partisondringen dog ikke var saa skarp som senere. Imidlertid var der dukket op en tredje dagsavis, som i henved en menneskealder kom til at spille en betydelig rolle i norsk aandsliv. Det var «Aftenbladet». Ogsaa dette blad havde udviklet sig af et «personligt» organ: Ditmar Mejdells «Krydseren», der begyndte at ud-

[1] Ved siden af udgav Daa i disse aar nok en avis, «Den norske tilskuer» (1851—1853).

komme i 1849. «Aftenbladet» levede fra 1855 til 1881 og døde nærmest af moderation: det havde faaet en uholdbar stilling som etslags moderat kulturblad mellem to bittert kjæmpende partier og deres paagaaende organer. I flere aar havde «Aftenbladet» under Richter's og Mejdell's ledelse et vægtigere og mere alsidigt indhold end nogen anden avis i landet. De fleste liberale mænd af betydning har i 60 og 70-aarene været dets medarbeidere. Der udviklede sig her en fuldt moderne avis med jevnlige redaktionsartikler, med talrige bidrag af navngivne mænd eller kjendte merker, en god udenrigsafdeling, en bred mark for indsendere, en ret vel skjøttet nyhedsrubrik. Tonen var mere tolerant end i «Morgenbladet», og det var ogsaa tydeligere, hvem der var ansvarlig for de forskjellige udtalelser. En vis forsigtighed prægede altid «Aftenbladet», — det var ikke mindst herved, at det vandt saa megen anklang hos den mere dannede del af det store publikum. Det indlod sig ikke paa vovestykker. Derfor lod det ogsaa i 1860 en af sine redaktører, Bjørnstjerne Bjørnson, gaa: han var for dristig i unionsstriden.

I lang tid var «Aftenbladet» et arnested for skandinavismen. Det vedligeholdt stedse et vist reserveret frisind, men det passede ikke, da den politiske strid brød løs for alvor, da valget blev

mellem at hævde det absolute veto eller at arbeide for rigsret.

P. Botten Hansen, den udmerkede kritiker og bibliograf, forsøgte sig som bladudgiver i 1851 sammen med Ibsen og Vinje. Deres «Andhrimner» udkom imidlertid kun i 39 numere. Men i oktober samme aar startede Botten Hansen den merkeligste «kulturavis», vi nogen gang har havt, «Illustreret Nyhedsblad», der holdt sig til 1866. Her skrev en mængde anseede forfattere: I. Aasen, Bjørnstjerne Bjørnson, Ibsen, Asbjørnsen, O. J Broch, Chr. Hansteen, P. A. Munch, C. A. Lange, Camilla Collett m. fl. Nærmest «Illustreret Nyhedsblad» i litterær-tendens stod vel Bjørnsons «Illustreret folkeblad» (1856—1857) og senere «Norsk folkeblad» (1866—1871), hvor dog politiken snart fik overhaand.

Vinjes «Dølen» er det eiendommelige eksempel paa, at en avis kun har været skrevet af én mand. Den falder derfor ogsaa i omtale sammen med hans personlige forfatterskab

— I Bergen havde O. Bøgh, C. N. S. Platou og A. Sagen udgit «Bergenske blade» (1848—1852), der har sin ikke ringe historiske interesse. Men det var dog af provinsblade «Bergensposten», der tidligst fik nogen betydning. Den begyndte i 1854, redigeredes i slutningen af 50-aarene en kort tid af Bjørnson

og blev efterhaanden baade i politisk og i litterær henseende et organ, der hævdede en selvstændig og anseet plads i vor avisverden, et blad med vaagen sans for alle den norske kulturs udtryksformer. Fra 1867 fik det en virksom nabo i «Bergens Tidende», hvormed det nu er sammensluttet.

I de sidste 30 aar har der med «Morgenbladet» og «Aftenbladet» som de oprindelige veivisere udviklet sig den moderne presse, vi nu kan rose os af. Alene hovedstaden har et dusin dagblade. Den forandring, som er foregaaet paa dette sidste stadium af den norske presses udvikling, er nærmest, at den «upersonlige» avis, som søger at bevare det mystiske, auktoritative vi, tillige har fundet det hensigtsmæssigt at støtte sig til en flerhed af kjendte navne, og at avisen paa samme tid søger at gi solide oplysninger paa faglige omraader og at tilfredsstille publikums nyheds- og underholdningstrang. Avisen er blit en verden af selvstændige smaa-aviser, som hver har sit kald. Mellem disse smaa-aviser og i dem bevæger sig en stab af navngivne medarbeidere.

VII.

«Og det er egentlig det trøstesløse.

«Meðalsnotr» staar det i det gamle kvad, — middelsklog skal hver mand være! Dette er

kræmmernes snusfornuftige guldland; er der ikke rum til at riste ind det gamle vers som inskription omkring den norske løve.»

Det er doktor Røst i Kincks «Emigranter», som taler. Han er flygtet fra hovedstadens snobber, fra den halvfinhed, der rynker paa næsen til al djerv og oprigtig tale, der har anskaffet sig «guldplomberte anskuelser», der ikke glefser til nogen kant uden der, hvor noget synes at ligge under i kampen saa alligevel, der ikke «skriker op», om «oldinge begaa de skamløseste spræt paa de aabne pladse», der kort sagt har «mistet sin evne til væmmelse». Han har flygtet fra disse snobber for at falde op i en ny sort, halvdannelsens snobber paa bygden, som gasser sig med alskens halvraat sammenæltede fraser og beruser sig i sin stilling som nationens udvalgte, midt imellem de til aandelig undergang merkede indflytterfamilier paa den ene side og den endnu materialistisk dormende, ukaldede hob paa den anden. Under denne emigration ledsages den heldige mand af en tredje snob-art, den mest udsøgte af alle, kvinden som snob, kulturprækersken, der gjemmer sit lumre livsbegjær under den nyeste reformdragt og et af verdensidealerne afbleget og adlet smil.

Skurer man snobben, saa kalkpudsen gaar af ham, vil der staa igjen et menneskedyr, som viser tænder, og som, ifald det ikke hindres af sin

feighed, ogsaa prøver at bruge dem. Vender du dyret ryggen, har du det sikkert i læggene. Det er snobbens sjæl, som søger sit naturlige udtryk.

Slig blev ogsaa doktor Røsts erfaring. Den nye afart, bygdesnobben, udgjorde ingen undtagelse.

Snobberi — d. v. s. den vigtige værdiløshed, som repræsenterer den fine og rigtige middelvei og samtidig altid svæver i frygt for ikke at være fin og middelveis nok — vil, eftersom snobben tilhører bestemte klasser, er kry af sin stand, af sine penge, af sin lærdom osv., antage en bestemt kulør.

Bygdesnobbens særmerke er, at han er kry af sin halvdannelse og ræd for ikke at følge de skikke, sidste bygdemode har paabudt.

Kinck har lagt sin særlige elsk paa denne type og har skildret den atter og atter, undertiden i saa kraftige farver, at han fører figuren helt over i farcen.

Bygdesnobben har ofte faaet sin første opdragelse blandt de gudelige. Der har han lært at sigte mellem klinten og hveden. Og til klinten regnes alt, som ikke staar paa hans eget aandelige niveau.

Saa faar mere moderne bevægelser fat i ham. Den spekulation og de unoder, som følger turistlivet, virker sammen med den halvkultur, som gjennem folkehøiskolerne og avislæsningen kan

opstaa. Der fremkommer typer som seminarist Melkevig. Kinck skildrer hans indtræden i et natligt drikkelag paa en sjøbod i «pollen» saaledes:

«Han steg varsomt ind som en høne over en tærskel, — det var nu igrunden ogsaa saa at si hans pligt at være tilstede her inat, svarte han, for at «bidrage sit besyv til at hæve tonen i laget»; det var en lyshaaret mand, men han bar barter og en vældig fip som Napoleon den tredje, og han beholdt det snit paa skægget, endda præsten for ham fortrolig havde udtalt sin misnøie med det: Man skulde ikke spjaake sig ud! Han bar en pibe med mygt langt rør i haanden; det var kun han, som hadde den pibefaçonen i i hele pollen, og i trøielommen stak der en broderet tobakspose op med to dusker, som dingled spraglet udenfor.» —

Turistlivets indflydelse paa bygdesnobben har Kinck symboliseret ved Vigleik Knarrevaags navneforandring. Paa forslag af doktor Røst kalder han sig, for at tækkes engelskmanden, Weiglyc Cnarrawaagh. Symbolet udvikles videre i doktor Røsts skaaltale til den nydøbte:

«Bare nu den sjelden uhildede maade, hvorpaa han (Vigleik) just i dette øieblik gik ind paa mit forslag, at forandre navn, er et særpræg ved denne mand — og ved mange gamle, store mænd i Norge. Dette merkværdig ømfindtlige øre for

udlandets dom! Dette enestaaende aabne blik for, hvad Europas kultur kræver af os, for reformer og forbedringer, som stammer derfra eller har faat endog det svageste stempel derudefra . . . . Æ me gamle? Nei, me æ'kje gamle! . . . . Jeg er saaledes ikke i ringeste tvil om, at jo denne forunderlig elastiske, gamle mand følger mit raad, naar jeg nu ogsaa i tilslutning til det trufne arrangement, foreslaar ham snarest at anskaffe et eget stempel, eller et signet, med forbogstaverne i sit nye navnetræk indgraveret: «W. C.» Det er i udlandet et hyppig forekommende monogram, som altsaa, overført her, vil bevirke, at den fremmede turist føler sig som hjemme, straks han stiger iland i Knarrevaag. Det kan synes en smaating; men kulturen finder netop sit udslag i de smaa ting. Jeg siger: Dette lille stempel, som for fremtiden vil slaa os imøde fra hver konvolut og hvert brev og blinke som en gammel kjending fra hvert skilt, det betegner intet mindre end et vendepunkt i fjordpollens udvikling! Det er saa at si et stempel paa en hel ny aandsretning!»

Den seirssæle bevidsthed hos unggutten, der kommer udlært, tale- og skrivefør, fra «skolen» og optræder som kulturmissionær i sin bygd, faar sit udtryk i Vesle Vikleiks straffetale til sine sambygdinger: — — «Skulelærare, so ingenting veit! Storfolk so er som store stod-hestar!

. . . Flatbraud-tyggarar! grautmaularar! tutlarar og puslarar, kor du snur deg! . . . Raaheit! usedelig ungdom so berre farar paa tusk og æpletjueri! . . . Og utabygds gjælder ingen lov: ein stele paa timen ein kommer udenfor Utskær! Æ slikt kúltur? . . . Eller i stuene her rundt i pollen: ei saapa paa garen! — æ slikt kúltur? . . . Og vaskefatet paa ein fillekrak! — æ slikt kúltur? . . . Eg skal skriva um jer i fjordbladet!»

Endnu en type af halvdannelsens snobber, en af de farligste, fordi den er i høi grad smitteførende: seminariebestyrer Orrerød. «Han hadde hat tjenestefrihed dette halvaar og reist Norges kyst rundt paa det offentliges bekostning og holdt foredrag over emnet: Hvad er kultur? — for i tide at stanse den om sig gribende, forbausende usikkerhed paa dette for vort folk ikke uvigtige punkt. Og det hadde lykkes ham; han hadde indblæst de smaa sjøbyer nyt livsmod, skønt han nemlig holdt paa det hjemlige, bares det dem dog for, at han som en isbryder gik ud og ind leden og pløied den op og ud til Europa, eller at det ialfald efter hans foredrag ikke var saa umuligt at se derud for øine, som var halvblinde under hverdagens slæb og slit. — Og ovenpaa denne landsturné hadde han slaat sig ned her i den avsides fjordpoll for at nyde nogen ugers hvile. Det kunde nok trænges, hvis aviserne hadde ret, naar de fortalte at man paa vedkommende hold var

betænkt paa at koste ham ud paa en ny turné og denne gang til ungdomsforeningerne i landet over emnet: Hvad er kønslighed? for om muligt at bringe større klarhed i dette for al personlig livsbetragtning grundlæggende spørsmaal.»

Den europæiske W.-C.-tone i pollen gjør ikke det formodede indtryk paa turisterne og maa derfor vige for en national retning, som styrkes ved allehaande kunstige midler. Mellem disse to moder svinger bygdesnobberiet «Fladbrød blev indført paa hotellet ogsaa, rømmekolle og fladbrød; midt paa bordet stod der ved hvert maaltid et taarn med leiver; rosemalte smør-øskjer kom ogsaa frem. Og naar der steg turister i land og bad om logis, skulde de være træge, som om det slet ikke var deres levevei, og svare: me fær sjaa!»

Snobberiet har i lange tider væsentlig havt den bedste jordbund i byerne. Selv om Kincks dom tør være for haard, er det sikkert, at vore bygder allerede er ikke lidet angrebne. At være sig selv — deri skulde vore bønder sætte sin ære. Bygdesnobber sætter sin ære i at pynte sig efter øieblikkets fremmede eller nationale mode — at være som de andre og for de andre.

VIII.

Man møder undertiden et ræsonnement, som tillægger saa godt som enhver aandsretning med positivt maal en vis kulturværdi. Ensidige kræfter, der arbeider for en bestemt sag med undertrykkelse af andre og vigtigere kulturinteresser, skulde ikke kunne karakteriseres som kulturfiender, al den stund deres arbeide direkte eller indirekte havde mulighed for at bli en skjærv til kulturudviklingen. Dette er dog urigtigt. I det øieblik det positivt gode, et menneske bringer, er uvæsentligt mod det kulturnedbrydende eller kulturstansende verk, han forsøger at øve, er vedkommende en kulturfiende og maa behandles som saadan. Den vegetarianer, som gjør nytte ved at udbrede kundskab om visse næringsmidlers værd, men som ved lovbud vil tvinge andre til at indrette sin levevis efter vegetarianske regler, er en kulturfiende. Den moralist, som i skrift og tale af sit hjertes mening arbeider for at forbedre menneskenes seder, men som samtidig vil forbyde anderledestænkende at skrive og si, hvad de mener, er en kulturfiende. Ti det gode, de begge truer, — menneskets personlige frihed, dets ret til selvstændig udvikling inden den ramme, som andres udviklingsret drager, — er af væsentlig større betydning end den nytte, de kan komme til at gjøre.

Undertiden vil det naturligvis være vanske-

ligt at si, om det kulturfiendtlige i en mands virksomhed er saa overveiende, at man skal betragte ham som et skadedyr. Det er navnlig ikke let paa det religiøse omraade, hvor brutal intoleranse og varm offertrang ikke sjelden findes forenede hos samme individ, og en ikke ringe følelseskultur kan være forbundet med intellektuel sneverhed.

Men i det store og hele er grænselinjerne greie at trække for den, der har gjort sig op en mening om hvilke vilkaar der for kulturudviklingen er de væsentlige.

Der var en tid i vort land, da visse samfundsklasser mente, at de havde forpagtet kulturen. De var de dannede i modsætning til «almuen». Som tidligere omtalt blev det falske i denne opfatning grundig belyst af Ivar Aasen. Men endnu mange aar efter, at Aasen havde offentliggjort sine smaa afhandlinger, der i saa meget blev epokegjørende, trivedes de gamle fordomme. De fandt navnlig næring i Chr. Frieles «Morgenblad», og ypperstepresten for de i sandhed «kultiverede» var længe Marcus Jacob Monrad. Selv var Friele og Monrad ved sin mangel paa forstaaelse for de nye kulturværdier, for hele det nyvakte aandelige liv i Europa, om ikke kulturfiender, saa dog tveeggede sværd for den sag, de mente at tjene. Hovedingredienserne i Frieles dannelse var dels sansen for formen, for de to

kulturmagter stil og smag, under hvis merke Welhaven havde modtaget sit ridderslag, dels interessen for den sociale balanse, for ordenen i statsmaskineriet, hvilken orden efter hans mening alene kunde sikres, naar tyngdepunktet laa i den indflydelse, de «kultiverede» klasser udøvede. I sit forsvar for stil og orden anvendte Friele lignende vaaben som Welhaven: viddet, det haanende smil.

Det, som gav Friele lykke i hans kamp for ordenen, var just, at han selv saa ofte brød den. Det charmante ved hans stil var dens galde. Monrad nøiede sig ikke med at anlægge den æsthetiske smag og den offentlige orden som kulturmaalestok. Han indpassede alle sociale fænomener i sit system, han gav dem rang og rubrik, og han fik det borgerlige sedeligheds-begreb, den lutherske kristendom og det indskrænkede monarki til at bli etslags kulturens troesartikler af absolut sandhed. Denne tænker havde ikke mere respekt for tanken, end at han tjorede den udenfor sine dagligstuevinduer.

Hvad hverken Friele eller Monrad forstod, det var, at kulturens væsen er den evige vækst. De tilhørte begge det praktiske øieblik, hvad der kan rettes som en bebreidelse mod filosofen Monrad, men i mindre grad mod journalisten Friele.

Ser man paa den stilling, disse mænd af

fortidens høire indtog til den norske kulturkamp, maa man dog ikke glemme, at vel har de bekjæmpet nye kulturværdiers indvandring til vort land, men de har dog ogsaa ment at stille sig i bresjen mod kulturfiendtlige magter i selve landet.

Hvad var det egentlig, det saakaldte norske «bondeparti» arbeidede for, efterat det fra midten af firtiaarene begynder at samle sig og bli maalbevidst?

Stemmegivningen i stortinget gir den bedste illustration.

Partiets holdning ligeoverfor de saakaldte demokratiske reformer (statsraadssagen, stemmeretssagen, aarlige storting, juryen, den almindelige værnepligt m. m.) var vaklende.

Nu kan der om berettigelsen og nytten af flere af disse reformer reises vel motiverede tvil, og for enkeltes vedkommende (saaledes stemmeretssagen) var det kun naturligt, om bønderne, — der af «Morgenbladet» med rette er blit betegnet som det mest konservative element i vort land, — holdt sig endel tilbage. Men det, som kan indvendes mod bøndernes holdning, er just, at den savnede klarhed og sikkerhed. Der var noget tilfældigt ved deres standpunkt, snart fandt man dem her, snart der. Det var øiensynligt ikke disse spørgsmaal, der i første række optog deres interesser. Endnu mindre var det unionsforholdet. Det indgik — som en af deres førere

engang udtrykte det — under «storpolitiken», og den forekom til en begyndelse bønderne at ligge udenfor deres sfære. Det varede meget længe, før bønderne følte nogen trang til at værne om vor nationale selvstændighed. Karakteristisk er bøndernes optræden i de sager, der virkelig var et slags prøvestene paa de stemmegivendes kulturstandpunkt. De nedstemte gang paa gang jødesagen, de udsatte dissenterloven, de forsøgte i 1845 at gjennemføre en saa væsentlig indskrænkning i næringsfriheden, at de vilde forbyde al brændevinsbrænden og al indførsel af brændevin. Hvor de kunde knibe paa bevilgninger til «kulturbudgettet», gjorde de det som oftest. De havde én sikker post paa sit program, og den var negativ: a t s p a r e. Inkarnationen af bøndernes sparetanke var Jaabæk. Paa den levede han, paa den blev han en magt, som vort venstreparti var nødt til at kjøbe. Det lykkeligste udtryk for den Jaabækske finanspolitik var idéen om én tvungen rentefod over det hele land. Og der var meget, som viste en lige snever horisont. Ligeoverfor denslags foreteelser var det ikke urimeligt, at en hadsk modstander af bondepartiet som advokat Homann kunde tale om bøndernes «uvidenhed og sneversyn». Og selv en mand som L. Kr. Daa er allerede i 1845 kommet til saa bitter en erkjendelse af sine tidligere partifællers mangel paa elevation, at han erklærer det umuligt for en frisindet mand at

holde venskab med bondeoppositionen. De eneste «reformer», hvor man kunde gaa ud fra, at man fik bønderne med, var saadanne, som flyttede stats- og embedsmands-myndigheden over i det kommunale selvstyre. Denne art af decentralisation var bøndernes eneste bevidste maal. Landet skulde opstykkes i et stort antal smaa republiker, hvor bønderne kunde skalte og valte efter sit eget hovėd uden at ta noget hensyn til det heles gavn. Fra 1865, da Jaabæk stiftede den første bondevenforening og begyndte at udgi sin «Folketidende», blev partiet stedse mere paagaaende, indtil Johan Sverdrup, der saa Jaabæks mænd af sparehensyn nedstemme baade juryen og — hvad der var venstres første programsag — de aarlige storting, endelig fik istand den sammenslutning, hvoraf det store nye venstre fremgik, med et program, hvor de Jaabækske finansidéer foreløbig figurerede sammen med de moderne demokratiske reformer. At «Morgenbladet»s kreds, der mente sig at være den naturlige beskytter af «kulturinteresserne» mod bondesneverheden, ved den nye allianse kom i en endnu vanskeligere stilling, er klart.

Den farligste feil, høire begik, var, at partiet gjorde sig unationalt ved at søge svensk venskab som modvægt mod de farer, hvormed bøndernes voksende magt antoges at true vor aandsudvikling. Til lykke for landet kom ikke de

kulturfiendtlige elementer, skillingspolitikerne og de hellige kaniner, til at spille saa stor rolle inden venstre, som der oprindelig var grund til at frygte for. Men ved enkelte leiligheder tog de dog sit mon igjen for den maade, hvorpaa de delvis blev narret for den betingede betaling. Kiellandssagen i 80-aarene gav saaledes signalet til et af disse udbrud, hvorved kulturhadet i vort land nu og da m a a lufte sig. Den behandling, Wergeland i 40-aarene fik i Norges storting, var det første alvorlige varsel, og det slog ikke feil.

Da høire efter rigsretten langsomt begyndte at reise sig, forstod dets førere, at partiet maatte søge nyt livsindhold. Det var da, ved sin snevre fastholden af gamle bureaukratiske forestillinger, lige ved at afgi eksempel paa et parti, der virker kulturfiendtligt ved sin kulturs vissenhed, ved sin mangel paa forstaaelse af kulturens vækst. 20 aar efter var situationen den, at intet af de politiske partier kunde sies at ha noget afgjort fortrin som kulturførende. Begge partier havde værdifulde elementer, og begge havde i sin midte mænd, som har virket og fremdeles vil komme til at virke som kulturfiender.

Der er, som det vil fremgaa af ovenstaaende, to slags af dem: de, som repræsenterer en død kulturs modstand mod nye kulturformer, og de, som er direkte modstandere af en fri og selv-

stændig kulturudvikling paa grund af den rene aandsforladthed, eller sneversyn, eller fanatisme i en eller anden form, eller — hvad der ikke er det mindst hyppige tilfælde — politisk afhængighed, personlig ærgjerrighed, vælgerfrygt, trældom under hobens fordomme og slette instinkter. Af de to kulturfiender: manden af det yderste høire, som lever i fortiden, og det moderne demokratis styggeste fremtoning: bygdefordommenes lakei — er den sidste uden sammenligning den farligste. Den anden kan vi, saaledes som udviklingen har gaaet i vort land, næsten sætte ud af betragtning. Men den demokratiske lakei er vel værd at ta i øiesyn.

Det er ikke at vente, at en liden jordbruger i en afsidesliggende bygd, som sliderhaardt i det fra dag til dag, som af sur erfaring kjender skillingens værd, som har tilbragt sin tid i hjembygden, hvor søndagens kirkegang, nogle bryllupper og begravelser har været det eneste udhævede i strævets ensformighed, — skal ha nogen vid synskreds. Sæt, at han er en naturlig begavet mand, dygtig i sin dont, og at han ved sambygdingers tillid og begivenhedernes lune rykkes ud af sine omgivelser og pludselig en dag staar i vort storting, — om han da møder et krav paa 100 000 kroner fra en kulturinstitution, som han saavidt kjender af navn, er det saa underligt, at han føler etslags mildt ubehag: saa mange

skillinger paa ét bret! Og hvor gaar de egentlig hen?

I lange tider var bondens dannelse mangengang alene baseret paa bygdetraditionerne (som kunde være bra nok) og paa den smule almueskolelærdom, han havde modtaget (og den var ofte slet). Ved ethvert spørgsmaal af større rækkevidde eller af mere kompliceret art var han henvist til de tilfældige auktoriteter, skjebnen havde anbragt i hans nærhed, og forøvrigt til at stole paa sit eget naturlige skjøn.

Folkehøiskoletanken havde unegtelig en vis storhed. Den var det naturlige udtryk for det ønske at gjøre bonden aandelig selvstændig og specielt at aabne hans blik for de mere ideelle livsværdier.

Nu blev det jo ofte saa, at hvad høiskoleeleven naaede, blot var den uklare halvdannelse, som blev farlig, naar han i kraft af sin nyerhvervede lærdom betragtede sig som selvskreven dommer i samtlige materier. Sikkert er det dog, at den folkehøiskoledannelse, der var blit kanaliseret udover bygderne, i forbindelse med den voldsomt tiltagende avislæsning, i høi grad har udvidet bondens synskreds. Til gjengjæld har den i uforholdsmæssig høiere grad øget hans selvtillid.

Bygdernes kommunestyrer har nu udviklet sig til at bli saagodtsom suveræne. Desto mere

afgjørende vil det være for vort lands fremtid, hvilke indflydelser der blir de sterkeste inden bondestanden.

Det gjælder om, at de mænd, der griber virksomt til, er helt ud ærlige. Det gjælder om, at de er fortrolige med bondens tankegang, klare over hans berettigede særinteresser. Men ligesaa meget gjælder det om, at de har forstaaelse af landets, af det heles tarv. En selvstændig og solid bondekultur er et af de vigtigste maal, om ikke det vigtigste maal, for aandsarbeidet her i Norge, og den mand, som modarbeider det, hører til vore farligste kulturfiender.

En saadan er netop den demokratiske lakei.

I gamle dage var de store herrers lakeier en af samfundets farer. De fik ofte en høist uheldig magt. Smigrere ligeoverfor magthaverne var de tyranner mod de smaa. Selv uden dannelse foragtede de menigmand. Ved de mægtiges gunst kom de i stillinger, hvor de udsugede smaafolk, mens de ingenlunde stod paa sine herrers bedste. Karakteristisk for hele deres liv var det falske, det marvløse, det parasitiske.

Tiderne har skiftet. Den største magthaver er nu det suveræne folk. Men det har ogsaa sine lakeier. Ja, hver liden suveræn kommune har dem: mænd, som ingen ærlige og selvstændige meninger eier, spekulanter i menig-

hedens øieblikkelige stemninger, friere til folkegunsten.

Ligesom de gamle herskabstjenere af den daarlige art smigrer de sin herre og udnytter ham samtidig. De har et aabent øie for hans slette instinkter, og de dyrker hans fordomme, da dette er bekvemmere end at udrydde dem, og da fordommene desuden betegner lige saa mange svagheder, der kan være heldige at holde vedlige.

De svagheder hos den norske bonde, som hans lakeier dels dyrker, dels vogter sig for at røre ved, er af forskjellig art, men kan dog samles i etpar grupper.

Først er det hans veneration for skillingen. Ikke saa at forstaa, at den norske bondes sparsomhed jo er naturlig og nødvendig. Men der er som bekjendt en kortsynt sparepolitik, som gjemmer skillingen og derved gaar glip af daleren. Bonden har en oprindelig uvilje mod at anvende penge til alt, som ikke umiddelbart kaster noget af sig. Han er fra sin egen dont vant til at spørge om, hvad der har materiel nytte, og han har lært, at det, han lægger ud, skal komme igjen paa en bestemt maade. Han vil samme høst se frugten af, hvad han har saaet om vaaren. Og fordi han lever mere for sig selv end byernes folk og væsentlig omgaaes sine lige, mænd med samme gjerning, samme interesser, samme livssyn, faar han ikke den alsidige slibning som bymenne-

sker, der har bedre anledning til at iagttage, hvorledes de forskjellige livsgjerninger griber ind i hinanden. En arbeider i de store byer har lettere for at sætte sig ind i, hvorledes der tænkes i andre klasser, end en bonde. Han blir maaske bitter ved at bemerke, hvor evnen til at tilfredsstille livsinteresserne er ulige og vilkaarlig tilmaalt, men han forstaar bedre de forskjellige interesser, deres udspring og almenværd. Han lever saa at si den almenmenneskelige kulturs centrer nærmere. Kommer arbeideren ind i en stats lovgivningsarbeide, vil man finde, at han gjennemgaaende stiller sig liberalere end bonden til de mere ideelle formaal. Ti han kjender bedre deres betydning. Det er jo ogsaa saa, at han kan ha mere direkte nytte, om han vil, af de institutioner, hvorigjennem den høiere kultur manifesterer sig — biblioteker, museer, teatre o. s. v. — end bonden.

Man skal ikke derfor dømme bonden altfor strengt, om han opfatter alt det som l u k s u s, der ikke kaster direkte materielt udbytte af sig. At støtte denne luksus blir, efter bondeborneretthedens opfatning, byernes sag.

Derimod kan man ikke dømme strengt nok om dem, som lader ham bli i sin blindhed, fordi det passer i deres politiske kram. Ved at være eftergivende eller tale ham efter munden paa dette omraade, hvor han maaske er mest ømtaalig, haaber de at kunne udnytte ham paa andre. Spar-

somhed ligeoverfor alt, hvad der smager af luksus, — det agn er bonden altid villig til at bide paa. Men det har mangen gang skjult en farlig fiskekrog. Hvis det gjælder at knappe af paa andre klassers indtægter, smager det ham nu særlig godt. Hvorfor skal andre leve anderledes eller bedre end han selv? I aarrækker var derfor afknapning paa embedsmænds pensioner et af de midler, hvormed venstre gjorde sig «landets mest konservative element» forbindtligt. Det var det lækre røgoffer til jaabækianismen. Ligeoverfor videnskab og kunst prøvede de bedre af venstres ledere nu og da at bibringe sine bondeforbundsfæller en rummeligere opfatning, men det lykkedes kun delvis. Men intet gik det saaledes udover som militærvæsenet. Det har fra gammel tid været bonden forhadt, og «forsvarsnihilismen» blev den fineste trumf, vore politiske bondefangere kunde spille ud. Her stred høire virkelig tappert imod. Den tanke, at vort land maatte ofre, hvad det efter ringe evne formaaede, for at beskytte sin selvstændighed, afvistes haanlig af venstre, indtil dette parti i 1895 selv opdagede en fare, som rigtignok høire dengang vægrede sig ved at tro paa. Ved en skjebnens ironi blev venstres førere nu de ivrigste militarister. Men er der nogen, som har lærdom at ta af de sidste ti aars historie, saa er det vore bønder! Hvis nogengang et folk har maattet sande, at det

ikke er skillingspolitiken, som fører det frem, saa er det vort. Det er ikke de korte maal og den umiddelbare nytte, som et folk skal sigte paa, om det nogengang tør gjøre sig haab om at naa til aandelig og materiel velstand. Uden ofrene til vort forsvar vilde vi ikke vundet vor fulde frihed. Og uden de mænd, hvis gjerning jaabækianismen sikkert vilde have indregistreret under «kulturluksus» — en Henrik Ibsen eller en Fridtjof Nansen — vilde vi ikke staaet, hvor vi nu staar. En mere lønnende forretning end den at smide etpar hundrede tusen kroner i Nordishavet har Norge aldrig gjort.

Kun det folk, som forstaar at gi i rette øieblik, at udnytte sine egne værdier, aandelige og materielle, at vove og vove klogt, har en fremtid.

Det er ikke bare paa «kulturbudgettets» omraade, at en stor del af den norske nation har en disposition for smaalighed. Den røber sig ogsaa paa et helt andet felt, i det sneversyn og den uforstand, der ikke sjelden, takket være de samme kulturfiendtlige kræfter, gjør sig gjældende i lovgivningen om vort næringsliv. Her kommer vi imidlertid ind paa en anden af vor landbefolknings skjødesynder, som jeg tidligere har nævnt i forbigaaende: dens skinhellighed. Og det er egentlig paa dette felt, at de folkelige lakeier har havt den allerbedste leilighed til at drive sit spil.

Nordmændene er ofte blit sammenlignede med skotterne. Seighed, stædighed og en vis religiøs interesse er karaktermerker baade hos skotten og hos nordmanden. Ikke mindst fremtrædende er ligheden mellem vestlandsbonden og høilænderen. At gamle dags blodblanding her har noget at si, er jo ikke urimeligt[1].

Der er noget strengt formelt ved skotternes religiøsitet, som bl. a. faar sit udtryk i deres søndagsvedtægter. Samtidig er det karakteristisk for Skotland, at sekter altid der har havt god jordbund. Ogsaa den vestlandske bonde er formalist, teologisk og juridisk fortolkningskunstner, mens hans følelse bygevis reagerer mod dagliglivets tørre materialisme gjennem «vækkelser» af sekterisk karakter, som undertiden er skadeligere end selve materialismen.

I sin «Civilisationens historie» fremhæver Buckle, hvor sterke de aandelige modsætninger er i Skotland. «Der findes ikke noget land, som eier en mere eiendommelig, videbegjærlig og reformlysten litteratur end Skotland, men der findes heller ikke noget andet civiliseret land, hvor saa meget af middelalderens aand endnu er tilbage,

---

[1] Ganske kuriøst er det, at ligesom norske navne i stor udstrækning gaar igjen i Skotland, har enkelte skotske, f. eks. Bruse, hos os som fornavn i visse vestlandsbygder holdt sig gjennem aarhundreder.

hvor der endnu troes saa mange absurde ting, og hvor det vilde være saa let at vække tillive den gamle religiøse intoleranse.» Et andet sted peger han paa det sørgelige forhold, at skjønt den katolske religion gir plads for mere overtro og ufordragelighed, end den protestantiske skulde gjøre, findes der i Skotland blandt presteskabet og folket i almindelighed et større mon af bigotteri, overtro og foragt for andres religiøse meninger, end tilfældet f. eks. er i Frankrige.

Saa sammenstiller han Skotland og Sverige og fastslaar, at ogsaa i det sidste land, et af de ældste protestantiske i Europa, raader der sedvanlig en ufordragelighed og forfølgelsesaand, «som vilde være nedsættende for et katolsk land, men som hos et folk, der sier sig at grunde sin religion paa den enkeltes ret til at granske og prøve, er dobbelt vanærende». Havde Buckle kjendt norske forhold, — hvad han ikke gjorde, af den gode grund, at det norske aandsliv endnu dengang, da han skrev sit store verk, ingensomhelst opmerksomhed havde paadraget sig eller kunde paadrage sig, — vilde han med endnu større ret sammenlignet Norge og Skotland.

Den sekteriske forfølgelsesaand, — det smaalige og personlige tyranni, man føler glæde ved at udøve over anderledestænkende, er det norske folks allerfarligste last, og det er mod den, alle venner af norsk kultur maa rette sin krig, naar vi nu har løst den opgave at

befæste vor ydre selstændighed. Det er det næste store maal, vi maa sætte os.

Den sekteriske fanatisme faar, som vi ved, ikke bare sit udtryk paa det religiøse omraade. Den kan ogsaa ta andre former. I de senere aar har den saaledes git den norske afholdsbevægelse sit præg.

Det værste for os nordmænd er, at fanatismen i vort land finder en saa ypperlig forbundsfælle i skinhelligheden. I virkeligheden er antallet af de egentlige fanatikere i en bevægelse næsten altid mindre end antallet af de skinhellige, folk, som af feighed eller af egennytte slutter sig til strømmen.

Skinhelligheden er vistnok mere udbredt i Norge end i noget andet land, enkelte amerikanske nybyggerstater undtagne. Tilbøieligheden til hykleri har slaaet dybe rødder i det norske folk.

Jeg har tidligere gjort opmerksom paa, at denne tilbøielighed ikke oprindelig var noget norsk racetræk.

Aarsagerne til demoralisationen er naturligvis ikke saa lette at paavise med bestemthed. En historiker, der særlig har beskjæftiget sig med det norske folks racesammensætninger, har opstillet den interessante hypotese, at befolkningen i visse strøg af vort land nedstammer fra en undertrykt race, der i lange tider maatte gjøre trælletjeneste. Just

denne del af vort folk skulde være disponeret for skinhellighed.

Sikkert er det, at den historiske udvikling i Norge har fremmet hykleriet. For tiden er den bevægelse, der skaber de fleste hyklere, uden sammenligning totalismen: hver liden bygdeærgjerrighed skynder sig at proklamere krig mod øllet.

I den udmerkede lille brochure «Paa gale veie», som O. W. Fasting forrige aar udgav, og hvor han behandler afholdsbevægelsens feilgreb paa en ligesaa underholdende som fyndig maade, berøres ogsaa dette forhold. De tal, han gir, vidner tydelig nok.

Forholdet udover bygderne er nu dette: udadtil maa et medlem af herredsstyret sætte det rigtige ansigt op, — hvad han ellers foretager sig, eller hvad han lukker øinene til for, er mindre væsentligt.

Denne dobbelthed er navnlig praktisk ligeoverfor de udskjænkningsbevilgninger, som merkelig nok meddeles vore landshoteller af herredsstyret, skjønt hotellernes stilling til hele vort reiseliv skulde gjøre det indlysende, at en anden myndighed, med større oversigt (amtmand eller departement) her var den rette, mens herredsstyret alene skulde gi sin indstilling og meddele oplysninger.

Afholdssmitten har været saa stor, at den afstedkommer hele afholdsepidemier. 500 soldater paa en eksercerplads indgiver t. eks. ansøg-

ning om at faa fjernet et øludsalg, saa der ikke skal forekomme fristelse til drik; de ved ikke, hvilken umyndighedsattest de derved udsteder for sig selv. Rundt om i landet regner det med forbud i de smaa bygderepubliker, hyppig dikterede af motiver som privat misundelse. Samtidig trives den ulovlige udskjænkning som aldrig før.

Hykleriet, den norske skjødesynd, er ved totalismen næsten blit en nødvendighed i vort samfundsliv.

Dernæst har det — hvad man atter og atter har fremhævet fra kyndigt hold — de skadeligste virkninger paa vort næringsliv. De mange forbudslove, som er frugten af vore politikeres leflerier med sektererne, ophæver enhver sikkerhed paa næringsveienes omraade. Talrige og tungt beskattede bedrifter staar i fare for at ruineres. Og vi gjør selv alt, hvad der er muligt, for at modarbeide Norges fremtid som turistland.

Feigheden er et væsentligt motiv hos mange politikere. I virkeligheden har de ingen sympati for sektererne. Det er kun m o d, de trænger, for at bryde den skjebnesvangre allianse. De er skinhellighedens lakeier af frygt. De vil saa nødig miste sin lille politiske bestilling. Saa bøier de sig for den mægtige mode.

Farligere er de lakeier, der ser sin positive fordel ved at støtte de kulturfiendtlige bevægelser.

Alene gjennem dem kan de komme til at spille en rolle. Eller de søger endog paa den maade sit levebrød. Det er en ny udgave af de pietistiske emissærer, hvoraf saa mange efterhaanden kom til at røbe sin virkelige natur.

Disse lakeier forsøger gjerne at overtrumfe fanatikerne i fanatisme.

Ser man paa afholdsbevægelsens demagoger, hvad er det saa egentlig for folk: grovttænkende smaatyranner, der isvøber sig en idéens toga, som Scharffenberg, eller aabenbare spekulanter i dumheden, som Aarrestad, der frækt debiterer de klareste usandheder, skjønt de gang paa gang afsløres.

En typisk repræsentant for demokratiets lakeier er just Aarrestad. Han er lykkelig fri for enhver honnørfølelse. Det er med ham som med Tors bukke. Han blir slagtet hver dag, men han reiser sig den næste, ganske levende og ganske den samme, for at slagtes.

Man skulde tro, at f. eks. en saa taabelig udtalelse som den bekjendte Kristianssunds-resolution helst vilde glemmes af dem, der havde afstedkommet den, naar den øieblikkelige afholdsrus var gaaet over. Men der tar man feil. En mand som Sven Aarrestad har ikke fred, naar tausheden lægger sig om ham. «Forbauses man ikke længer over mit merkelige mod? Ja, da er det paa tide

at minde dem om, hvad jeg engang foretog mig deroppe i Kristianssund.»

«Morgenbladet» paapegede engang det oplysende faktum, at det antal, hvortil Aarrestad selv anslaar landets totalister, ikke udgjør mere end en ringe del af den samlede vælgermasse. Kristianssunds-resolutionen, som afgaves paa vegne af «tre fjerdedele» af nationen, træder ved totalisternes egen statistik i den latterligste belysning. Her var der naturligvis noget at forklare for Aarrestad. Han tolkede det i «Dagbladet» saaledes: Afholdspartiet er et rummeligere begreb end totalisterne. En stor majoritet af stortingsmændene havde det «mandat» af sine vælgere at stemme for den nye «rusdriklov». Som om hr. Aarrestad ikke vidste, at vælgernes eksamination af stortingskandidaterne paa de fleste steder har været af ganske almindelig natur og desuden er sket underhaanden. At de allerfleste stortingsmænd har erklæret sig «afholdsvenlige», er vel utvilsomt; men at de paa forhaand har nedværdiget sig til at sværge til Aarrestads program for at vinde nogle totaliststemmer, høres utænkeligt. Vistnok er der udover vore bygder mere end én mand, som prater afhold og forbud mod sin overbevisning. Men at majoriteten af stortingsmændene skulde ha bundet sig paa ovennævnte maade, er en ubeviselig paastand. Samtidig dokumenterer den, hvor farligt det lavt-

liggende lefleri med afholdsfanatikerne kan være. Det heder, at man ikke skal gi fanden en finger. Det synes at være lige farligt for en mands ret til at stemme efter sin overbevisning, at han gir totalisterne denne finger. Det er en fristelse baade for høire og for venstre at «bruge» dette tredie parti, som har forelsket sig saa dumt og fantastisk i en enkelt sag, at alle de øvrige sager blir gjenstand for forhandling og eventuelt for salg. Men de demoraliserende virkninger har allerede tydelig vist sig.

At Aarrestad gjerne vilde gi en forklaring til de famøse «tre fjerdedele», er endda forstaaeligt. Selv om han ogsaa her havde gjort bedst i at tie stille. Men endog det upassende og taabelige udtryk, resolutionen indeholdt om statsraad Schøning, fandt han behag i at gjentage. «Totalisterne har stemplet statsraad Schøning som «spritinteressernes talsmand». Og med fuld ret. For ham gjaldt det spritinteresserne først og spritinteresserne sidst og — saavidt man kan se — intet andet end spritinteresserne.» For Aarrestad er f. eks. hensynet til vor fiskeeksport til de vinproducerende lande eller til vor indtægt som turistland «spritinteresse», «intet andet end spritinteresse».

Det var morsomt at bemerke, hvor det oprørte Aarrestads kunstneriske forfængelighed, at «Morgenbladet» havde citeret ham feilagtig. Han

havde ikke sagt «spiritus-interesse», han havde brugt et andet og gyldnere ord: «sprit-interesse». Man har øieblikkelig billedet af lægprædikanten, der kjender sine fedevarers værdi. En saadan glose lader man sig ikke frarane. Den smelter paa læben som spæk i en grønlænders mund.

— — —

Den sag, jeg her lægger frem, har to sider: En ideel og en praktisk. Den ideelle er kampen mod hykleriet: *lad os være os selv og indrømme andre deres ret til at være sig selv!* Af samtidig ideel og praktisk art er kampen for *at skaffe vor aandelige kultur størst mulig materiel beskyttelse.* Og endelig er den rent praktiske side den, at fanatismen og dens lakeier vil kunne paaføre landet *et varigt materielt tab, som vi maa undgaa.*

Det gjælder, kort sagt, om at alle venner af norsk kultur, og alle, der er interesserede i udviklingen af et sundt norsk næringsliv, slutter sig sammen mod kulturfienderne og deres lakeier.

IX.

Det er et interessant fænomen, at respekten for eiendomsretten og respekten for den personlige frihed og selvbestemmelsesret langt fra pleier

at være sammenhængende eller at forekomme i lige sterk grad paa samme kulturtrin. Den absolute eiendomsret er et begreb, der hyppig anerkjendes paa et kulturstadium, hvor menneskets personlige frihed er gjenstand for den største vilkaarlighed. I gamle dage var eiendomsretten en af de hellige ting, enten det nu var retten til en kone eller til et pengestykke. Langt ned gjennem tiderne straffedes tyveri med døden. Samtidig var det meget smaat bevendt med respekten for menneskets person.

Kulturudviklingen har medført, at eiendomsretten er blit mere og mere relativ, mens kravet om personlig selvbestemmelsesret stedse har tiltaget i styrke. Staternes lovgivninger indrømmer naturligvis ikke den enkelte ret til vilkaarlig at tilegne sig andres eiendom, men mere og mere gjør den betragtning sig gjældende, at staten, til fordel for samfundet, for efterslegten, kan haandhæve etslags overeiendomsret: dels under nærmere bestemte betingelser tilegne sig den enkeltes eiendom, dels ha indseende med, at den enkelte ikke til det heles skade øder, hvad han besidder. Den moderne lovgivning anerkjender i virkeligheden ikke længer noget absolut eiendomsbegreb: den enkelte eier kun saa længe, som staten finder det forsvarligt at beskytte hans ret.

Paa samme tid har menneskets personlige selvfølelse, voksende med kulturen, fremtvunget

bedre og bedre kauteler for den personlige frihed. Grundprincipet i al moderne lovgivning er, at intet menneske skal berøves friheden uden ved lov og dom. Og videre kræver frihedstanken, at man trækker grænsen mellem lovlige og ulovlige handlinger der, hvor handlingen enten krænker en andens retssfære eller gjør brud paa den offentlige orden. Det er denne tanke, som skal være grundlaget for al human lovgivning.

Vi roser os af at være et civiliseret folk. Det er ikke frit for, at vi nu og da indbilder os at være verdens mest civiliserede. Fattige er vi, det er sandt, men det skyldes ikke nogen manglende civilisation, det skyldes i det hele taget ikke os, men Vorherre og den norske natur.

Anvender vi de nævnte kultur-kriterier paa vort eget land, vil vi gjøre den iagttagelse, at respekten for den private eiendomsret er relativt større end i de fleste kulturlande, mens respekten for den personlige frihed er mindre.

— — Den væsentlige indskrænkning af eiendomsretten, vor ældre lovgivning kjender, er ekspropriationsretten, og betegnende nok er dennes anvendelse, først og fremst naar det gjælder industrielle anlæg, i alle lande stadig blit udvidet. Man erkjender her er social nødvendighed. Men dernæst faar forholdet mellem samfundet (staten, kommunen) og den enkeltes eiendomsret størst praktisk interesse, hvor det gjælder de saa-

kaldte nationale herligheder: skogene, elvene, vildtet, fiskerierne. Opfatningen af det offentliges stilling til disse rigdomme, dets ret og dets pligt til at kontrollere den enkelte, er særdeles oplysende for et folks dannelsestrin. Hvordan staar det her til hos os?

Lad os først ta skogen.

20de juli 1893 fik vi den saakaldte «værnskogslov». Ved værnskog forstaar loven «skog, der skjønnes at tjene til værn mod sneskred, stenskred, elvebrud eller sandflugt eller til særlig beskyttelse for anden skog eller for bebygget land, videre grænseskog og fjeldskog, som paa grund af sin beliggenhed op imod høifjeldet, ud imod havet eller høit mod nord har saa liden veksterlighed, at den skjønnes at ville lægges øde, om den mishandles eller forhugges». Efter forslag af skogstyret skal amtstinget bestemme, om og i hvilke herreder vedtægter til værnskogens bevarelse skal fastsættes.

Saa udmerket, som denne bestemmelse i og for sig er, har den dog langt mindre rækkevidde end en paragraf i lovens slutning, der kan faa ganske radikale konsekvenser. Her siges det nemlig, at «formænd og repræsentanter kan, ved beslutning stadfæstet af kongen, for kommunen fastsætte vedtægter mod skogenes ødelæggelse». Derved er man inde paa den tankegang, der f. eks. i Tyskland og Danmark har

faaet et alvorligt og bestemt udtryk i lovgivningen: den enkelte skogeiers herredømme over sin eiendom er relativt, det er begrænset af de hensigtsmæssighedshensyn, staten finder paakrævede, og det er i disse lande i praksis sterkt begrænset. Hos os var professor Brandts lære den, at en mand kunde svie sin skog af, om det morede ham, bare han ikke derved bragte andres i fare. Vi er nu paa vei til at sætte grænser for denne barbariske form for eiendomsret. Vistnok kan der reises tvil, om ikke «værnskogsloven» staar i strid med vor grundlov, men hidtil er intet forsøg gjort for at modvirke den, og skulde det ske, maa der sørges for, at det blir grundloven, der forandres. Hidtil har vi værnskogsvedtægter for 57 og almindelige skogvedtægter for 27 herreder. Skogvedtægterne er fortrinsvis indført i Akershus, Hedemarkens, Kristians og Nordre Trondhjems amter. Men den tid er kanske ikke fjern, da en almindelig gjennemførelse af saadanne vedtægter fremmes ved lov. Og saasandt det er kriteriet for en civiliseret nation, at den ikke barbarisk ødelægger sine herligheder, er en saadan lov paakrævet ogsaa hos os.

En anden herlighed, jagten, opnaaede ved vor nye jagtlov, saa mangelfuld den var, dog bedre betingelser end tidligere. I det øieblik, man fastslog eierens eneret, var muligheden tilstede for en rationel pleie af vor vildtbestand. Hvad der

her særlig savnes, er foranstaltninger, der gjør loven effektiv. Hvormeget der skydes til ulovlig tid og paa fremmed grund i vort land, er ganske utroligt. Der er krybskyttere, som skaffer sig en hel liden næringsvei ved at afbeite storfugleterrænerne i fredningstiden, mens den virkelige eier holder sig loyalt hjemme og ovenikjøbet kanske har den fornøielse at høre skuddene. Der trænges et ordnet jagtopsyn i vort land, der trænges ogsaa bestemmelser om forudsætningen for at kunne færdes med bøsse og hund i andenmands terræn. Det er ikke nok, at man angir at gaa paa kraakejagt. Krybskytterne færdes iøvrigt meget hyppig uden hund, de skyder paa lok.

Her kunde der sies: Det anførte viser jo, at respekten for eiendomsretten i Norge slet ikke er stor — tvertimod. Selv om man kun tænker paa den offentlige menings respekt for eiendomsretten og dens officielle udtryk, saa synes der i det almindelige krybskytteri at være udtrykt en opinion. Forklaringen er imidlertid den, at jagten i de fleste dele af vort land har været betragtet som en herlighed, der med faa indskrænkninger var allemands eiendom. Den nye lov ansaaes derfor af mange netop som en indskrænkning af den hellige eiendomsret. Ogsaa her kunde der være anledning til at paaberaabe grundloven, og det er virkelig blit gjort, omend kun i avisopsatser. Tankegangen er den samme

som den, der fører til skogenes ødelæggelse: det er ligegyldigt, om en herlighed pleies og bevares for efterslægten, naar blot jeg for min part opnaar en øieblikkelig fordel, en fornøielse eller en indtægt. Vi har, som sagt, faaet jagtloven, men vi savner midler til at sætte den igjennem. Og endnu vigtigere end at skaffe sig disse midler vilde det være, om man kunde reformere en barbarisk tankegang.

Værst stillet er dog en tredie af vore nationale herligheder: ferskvandsfisken — laksen og laksørreten undtagne. For d i s s e s vedkommende har vi fredningsbestemmelser, som er ganske effektive. Betegnende nok vækker ogsaa d e paa mange hold uvilje. I en kristianiaavis har jeg set en artikel, tildelt redaktionelt udstyr, hvori der ankedes over, at laksørreten var fredet i oktober maaned. Ja, for den gik saa sent op i elvene, at elvefiskerne havde daarligere chanser end sjøfiskerne! Nu gaar laksørreten vistnok senere op end laksen, men den forekommer i ethvert fald i de fleste elve i betydeligt antal allerede i august. Ganske upraktisk vilde det ogsaa være at gi den og laksen forskjellig fredningstid. Endelig er oktober maaned, som bekjendt, g y d e t i d e n, og g r u n d p r i n c i p e t i a l r a t i o n e l f r e d n i n g e r s e l v f ø l g e l i g, a t f i s k e n d a s k a l v æ r e b e s k y t t e t.

Det er dette princip, som ikke endnu er gjen-

nemført for fjeldørretens vedkommende[1]. Vore bønder forstaar til nød, at en herlighed som laksefiske, der mangesteds i vort land gir en gaardbruger større indtægt end selve hans gaard, blir alvorlig opfattet af vor lovgivning. Men en saa almindelig og billig fisk som fjeldørreten finder man det i mange bygder ganske latterligt at ta hensyn til. Bønderne har vænnet sig til den forestilling, at der her er et uudtømmeligt fond at ta af. Den, som har fisket i forskjellige egne af vort land og interesseret sig for at lære de her omhandlede forhold at kjende, ved, hvordan denne opfatning virker. Der øses voldsomme ørretmængder op af smaaelvene i gydetiden. Der er endnu bygder, hvor ørreten om høsten saltes ned i tøndevis. At den paa den tid er en slet spise, spiller ingen rolle. At fiskebestanden tar jevnt af, har heller ikke noget at si — man kniber, hvad man kan komme over — det blir efterslegtens sag, om den faar mindre. At en gaardbruger har en gydebæk paa sin eiendom, hvor fiskebestanden paa det givne tidspunkt samler sig, er en herlighed, som det var dumt ikke at benytte sig af.

Hvor sportsfiskere har leiet, der faar jo maaske ørreten som regel i den kritiske maaned gaa i fred. Men det hænder, at eierne, om de har bortleiet et

---

[1] I samme stilling befinder sig rør (røi), sik, har.

vand eller en elv, betragter gydebækkene og de smaa bielve som undtagelser, og at de, naar vedkommende leier er reist, forsyner sig med den gydende fisk paa gammel vis.

Det er n u overladt til hver bygd at bestemme, om den ønsker fredning af ørreten. Der er ogsaa endel, som har havt fremfærd og forstaaelse nok til at kræve en saadan. Men det er den større del, som ikke har denne fremfærd eller endog bestemt vil modsætte sig, at rovfisket forbydes.

Paa dette punkt som paa mange andre maa vi komme bort fra det enemægtige lokalstyres princip. Det er den største feil i indre norsk politik, at alt for meget, der har betydning for det hele land, overlades til sneversynte bygdemyndigheders afgjørelse.

— Nærværende spørgsmaal blev for kort tid siden behandlet i Norsk jæger- og fiskerforening, hvor merkelig nok fiskeriinspektøren — under hvis medvirkning en større del af vore fredningsresolutioner er bragt istand — udtalte, at han ikke kunde tilraade en lov om almindelig fredning, og, efter hvad der er blit mig refereret, motiverede sit standpunkt ved at henvise til, at gydetiden er sterkt varierende. Det er mig for det første ufatteligt, at dette skal være nogen hindring. En fredning for ørretens vedkommende, der strakte sig fra 15de september til 15de marts, vilde udelukke næsten

enhver chanse for rovfiske i gydetiden. For de øvrige ferskvandsfiskes vedkommende vilde tiden være forskjellig. Man kunde ogsaa løse spørgsmaalet ved en bestemmelse, hvorefter vore ferskvandsfiskerier frededes saa og saa mange maaneder i og omkring gydetiden, — nærmere bestemmelse at udfærdige af departementet efter derom indhentede oplysninger fra vedkommende herredsstyre. I visse herreder, hvor gydetiden i de enkelte vande turde være varierende, var der selvfølgelig ingen vanskelighed ved at gi særskilte bestemmelser for hvert vand. Hvis vi faar et jagtopsyn, maatte det være praktisk at kombinere dette med et fiskeriopsyn, og det blev da denne myndighed, der helst burde gi departementet de fornødne oplysninger.

Men dernæst — og det er her det væsentlige — havde fiskeriinspektøren paa det nævnte møde udtalt, at «det vilde være ubilligt mod enkelte opsiddere, som kun i gydetiden havde anledning til at fiske, at forholde dem deres ret».

Her har vi en særlig norsk opfatning, der fortjener den alvorligste modarbeidelse: e n v i g t i g l a n d s s a g m a a i k k e d r i v e s i g j e n n e m, f o r d i n o g l e e n k e l t m æ n d l i d e r e t f o r h o l d s v i s r i n g e t a b. Overført paa jagtens omraade vil fiskeriinspektørens ræsonnement lede til, at man ikke burde frede fuglevildtet i hækketiden, hvis det kunde paavises, at fuglen i en eller anden

bygd hækkede paa steder, som den senere forlod, saa eieren af disse steder alene i hækketiden havde anledning til at nyttiggjøre sig «sit» vildt.

Ovenanførte eksempler tør være tilstrækkelige til at belyse det kulturstandpunkt, vort land i denne henseende indtager. Saa farligt det er, at den drivkraft slappes, som det gir at vide sin eiendom beskyttet, saa feilagtig er den maade, hvorpaa man tildels endnu hos os betragter eiendomsretten og dens naturlige grænser.

— — Anvender vi paa vore forhold det andet kultur-kriterium, beskyttelen af den personlige frihed, respekten for menneskets person og selvbestemmelsesret, vil neppe heller de resultater, man kommer til, være tilfredsstillende.

Der er nu for det første det tryk, som den socialistiske bevægelse mere og mere har formaaet at udøve. Vi kan allerede iagttage ganske kraftige virkninger baade af den moderne statssocialisme og af fagforenings-organisationerne.

Disse sidste begrænser i virkeligheden den personlige selvbestemmelsesret fuldt saa meget som middelalderens laug. De negter en mand friheden til at arbeide, en af de allervigtigste rettigheder, mennesket eier. Endnu har socialismen hos os ikke helt formaaet at gjennemføre sit program, hvorefter det vil bli fagforeninger

og ikke den enkelte, der bestemmer, hvormeget den enkelte maa benytte sin arbeidskraft. Jeg indrømmer, at der her staar store interesser imod hinanden. Den tvungne normalarbeidsdag er paa den ene side en beskyttelse, paa den anden side en tvang, en sterk indskrænkning i den personlige frihed. Det samme er tilfældet med forbudet mod børns og mindreaariges anvendelse til visse arter af arbeide. Men at vi her allerede er gaaet for langt, er utvilsomt. Vi havde nylig et slaaende eksempel, da det forbødes mindreaarige at forrette nogetslags arbeide i restauranter. Det rigtige princip turde vel være at beskytte børn mod overanstrengelse og usunde beskjæftigelser, men at gi voksne selvbestemmelsesret. Lad arbeiderne samle sig i fagorganisationer og gjennem dem fremtvinge sine krav ligeoverfor arbeidsgiverne. Men lad det være en frivillig sag, om en arbeider vil tilhøre en fagorganisation og rette sig efter dens bestemmelser. Beskyt ogsaa den arbeider, der vil arbeide 9 timer og ikke 8. Fremfor alt kræves der beskyttelse for de arbeidere, der ikke finder en streik paakrævet og derfor ikke vil deltage i den. Fagforeningernes tyranni er mangengang mindst lige truende for en arbeider som kapitalisternes.

At de socialistiske fagforeninger begaar overgreb ligeoverfor individets personlige frihed, er vistnok intet særlig norsk fænomen. Jeg kan

gjerne medgi, at det andetsteds er værre end i Norge. Men ogsaa vi befinder os her paa et farligt skraaplan. Desuden er norsk foretagsomhed endnu saa svag og norsk industri saa haardt beskattet, at der for nordmændene er særlig grund til at betænke sig, før de gjør socialisterne yderligere indrømmelser.

Deler vi med hensyn til socialisternes tyranni lod med andre nationer, saa er det tyranni, afholdsfolket udøver i vort land, derimod næsten enestaaende. Hvor man vender sig, ser man sporene af deres virksomhed. Alle vore mest beskattede næringsveie rammes af totalisthumbugen. Nylig gav en offentlig henvendelse fra Østlandets landmænd det tydeligste vidnesbyrd om, hvad forfølgelsen af brænderierne kan medføre af skade for norsk landbrug. Den krig, der føres af afholdsagitatorer, hyppigst folk, som l e v e r af selve agitationen, har antaget saadanne former, at den personlige frihed stadig antastes paa den sjofleste maade. Den fremmede, der reiser i vort land, ved ikke, om han skal le, eller om han skal ærgre sig over de barnagtige bestemmelser, hvormed vi generer os selv og endnu mere vore gjæster. Der er en gammel anekdote, som passer paa disse forhold. I en større forretning havde chefen slaaet op et vidtløftigt og pedantisk reglement, indrettet efter hans personlige smaasærheder. En morgen stod tilføiet som første paragraf: Ingen

af personalet maa spise eller drikke noget, som chefens mave ikke taaler.» Det er præcis denne tanke, der er den bestemmende i afholdsbevægelsen.

Baade socialismen og totalistbevægelsen er udtryk for en mægtig moderne aandsretning, der samtidig med, at den gjør samfundet ansvarlig for individerne, saaledes indordner deres privatliv under samfundets kontrol, at den personlige frihed blir minimal. Det officielle hensyn er samfundets, majoritetens, de manges tarv. Retningen har dels faaet udtryk paa det økonomiske omraade, dels ved den maade, hvorpaa den tar sig af individernes «opdragelse». Den har bevirket endel godt, mere, som er af tvilsom værdi, eller helt forkasteligt, eller i ethvert fald faretruende for fremtiden. Den ser staten som en stor barnefar, mild og streng paa samme tid. Barnefaderen sørger for alle og bestemmer for alle, landets børn og landets voksne. Landets børn skal gaa frit i skole, ha fri mad og frit materiel. Skatyderne betaler. Alle landets arbeidere skal forsikres, for ulykkestilfælde og for sin alderdom. Arbeidsherrerne betaler. Endelig skal alle de, der ikke er tilstrækkelig heldig opdragne i sin ungdom, opdrages paanyt paa statens bekostning. De, som drikker, skal lære at bli afholdende, de, som ikke vil arbeide, skal lære at slide, de, som betler, skal lære at tjene sit brød. Denne storartede forbedring betaler staten. Alle de arbeidende

skatydere skal forsørge de ikke arbeidende og ikke skatydende i statelige og kostbare anstalter, indtil de har omvendt sig.

Det er dette princip, som er gjennemført i løsgjængerloven. Det er en smuk tanke. Navnlig, hvis kuren lykkes. Jeg tror, at kuren vil mislykkes i ni af ti tilfælde. De fleste vanedrukkenbolte og vaneløsgjængere omvender sig ikke, fordi om man ganske berøver dem deres vilje. Det er tvertimod alene ved en opøvelse af viljen, at de folk har en mulighed for at reise sig. Og for dem, der endnu ikke er sunket saa dybt, folk, der kun er et stykke nedover skraaplanet, vil skammen ved en indsættelse i de fleste tilfælde gjøre resten. Tvangsarbeidsanstalternes befolkning vil aldrig, naar den slippes ud, tilnærmelsesvis kunne gjengjælde staten dens opofrelser.

Det var den praktiske side af sagen. Men desuden er vi her inde paa en saare farlig vei. Over et aarhundrede har nu Europas folk arbeidet paa at betrygge den individuelle frihed i forholdet til staten. Det absolute enevælde havde sine *lettres de cachet*, indsættelsesordrer, der som bekjendt paa familiens anmodning ogsaa hyppig anvendtes mod medlemmer, der mentes at føre et mindre tilfredsstillende liv. Hvorledes disse indsættelsesordrer brugtes, ved vi alle. Nu er det staten, den socialistiske stat, der gjenoptager den

gamle institution fra enevældet. Formerne er mere betryggende, det er sandt, men misbrug er ingenlunde udelukket. Desuden: Hvis man først bøier sig for den socialistiske tanke om staten som opdrager for børn og voksne — en opdrager med revsende fadermyndighed, — er det umuligt at si, hvor langt man vil komme.

Jeg tror ikke paa staten som formynder og opdrager. Lad staten bruge sine anstalter paa en saadan maade, at de yder de lovlydige borgere den størst mulige sikkerhed for indgreb i deres retssfære eller for forstyrrelser af den offentlige orden. Lad ideologerne forbedre de indsatte forbrydere og ordensforstyrrere, saa godt de kan. Men forøg ikke statens byrder ved at indsætte personer, som ingen direkte skade forvolder[1], i det forfængelige haab, at en «statsopdragelse» af denne art skal gjøre dem til nyttige borgere. Vistnok er der større glæde i himmelen over den ene synder, som omvender sig, end over de ti, som ikke har omvendelse behov. Men den jordiske stat kan og bør ikke regne saaledes.

— I «løsgjængerloven» er ikke nævnt prostituerede. At den dog under visse betingelser kan anvendes ogsaa paa dem, er sikkert den almindelige opfatning. Den finder støtte hos Getz, som i motiverne til straffeloven (1893) ser sagen paa følgende maade:

[1] T. eks. ufarlige betlere.

«Efter den (1893) gjældende praxis fortolkes, skjønt vistnok med tvilsom ret, fattiglovens §§ 61 og 76 saaledes, at politiet i henhold til den kan indsætte prostituerede i tvangsarbeide, og medens straffeloven i byerne sjelden eller aldrig bringes til anvendelse paa dem, anvendes disse fattiglovens bestemmelser ret regelmæssig ligeoverfor prostituerede, der navnlig ved drukkenskab eller anden sær uanstændig opførsel giver anledning til forargelse. Selvfølgelig bør der imidlertid ligesaalidt paa dette felt som paa andre blive tale om at opretholde denne politiets ukontrollerede magtfuldkommenhed, hvis forenelighed med grundloven til og med alene gjennem futile spidsfindigheder lader sig forsvare. Udkastet opretholder tvangsarbeidet og skjærper det endog betydelig med hensyn til den tid, hvori det kan anvendes, men fordrer paa den anden side den garanti, som ligger i dom. Det løser ogsaa de tvil, som de nugjældende bestemmelser efterlader angaaende betingelserne for dets anvendelighed, derhen, at «enhver, som hengiver sig til lediggang eller driver ørkesløs omkring under saadanne forhold, at der er grund til at antage, at de sædvansmæssig ernærer sig af strafbare handlinger» (§ 348), kan dømmes til tvangsarbeide. Herunder vil alle de prostituerede, som driver omkring paa gader og stræder og intet lovligt erhverv kan paavise, indgaa, idet disse maa antages sædvans-

mæssig at ernære sig ved efter § 378 strafbare handlinger [§ 378 lyder: «Med fængsel indtil 3 maaneder straffes den, som enten ved ord, tegn eller uanstændig opførsel paa offentligt sted eller paa nogen maade, som er egnet til at vække offentlig forargelse, utvetydig opfordrer eller indbyder til utugt osv.], og § 348 danner saaledes et ret effektivt supplement til denne paragraf og vil sætte i stand til kraftig at modarbeide den prostitution, der er den mest aggressive og derfor farligste. Da der her paa den ene side ikke kræves positivt og direkte bevis for professionel utugt, naar dog ingen anden levevei kan paavises, medens paa den anden side enkelte beviste tilfælde af utugt ikke er tilstrækkelige, naar vedkommende indehar en stilling, hvori hun anstændig kan tjene sit brød, vil de betænkeligheder, som maa reises mod at true prostitutionen i og for sig med straf, ikke her være tilstede.» § 348 har nu som § 4 i løsgjængerloven faaet følgende form: «Den, som hengiver sig til lediggang eller driver omkring (§ 3) under saadanne forhold, at der er grund til at antage, at han til sedvane helt eller delvis ernærer sig ved strafbare handlinger, som kan medføre høiere straf end bøder, straffes for løsgjængeri med fængsel. Derhos bliver paatalemyndigheden i dommen at bemyndige til at lade ham anbringe i tvangsarbeidshus for en tid af indtil 3 aar, men af indtil 6 aar,

saafremt han tidligere har været anbragt i tvangsarbeidshus i henhold til denne lov.» Ifølge lovens § 28 behandles overtrædelse af § 4 efter de for politisager gjældende regler; dog blir forsvarer at beskikke. Fornyet behandling for lagmandsret efter tiltaltes begjæring finder ikke sted, medmindre han under samme sag tillige er domfældt for en anden forbrydelse, for hvis vedkommende sagen indbringes for lagmandsret.

Herved er at bemerke:

Det er i ethvert fald tvilsomt, om nogen kan sies at ernære sig af handlinger som den, der i straffelovens § 378 betegnes som strafbar, nemlig indbydelse til utugt. Man maa da betragte indbydelsen, utugten og pengeerhvervelsen som et hele, en sammenhængende handling, og dertil er man neppe logisk berettiget. Gaar man med paa en saadan fortolkning, har loven den brist, at vedkommende ikke behøver at være straffet for nogen saadan handling, hvis det kan godtgjøres, at hun driver erhvervsmæssig utugt. Det er da nok, at etpar vidner (t. eks. private detektiver) bekræfter, at de nogle gange har set vedkommende forgaa sig mod § 348. Herved mister man den betryggelse, som det gir, at et bestemt casus er blit bedømt under indkaldelse af de da tilstedeværende vidner. Dertil kommer, at udtrykket «offentlig forargelse» er et saa svævende udtryk, at det gjør en saadan frem-

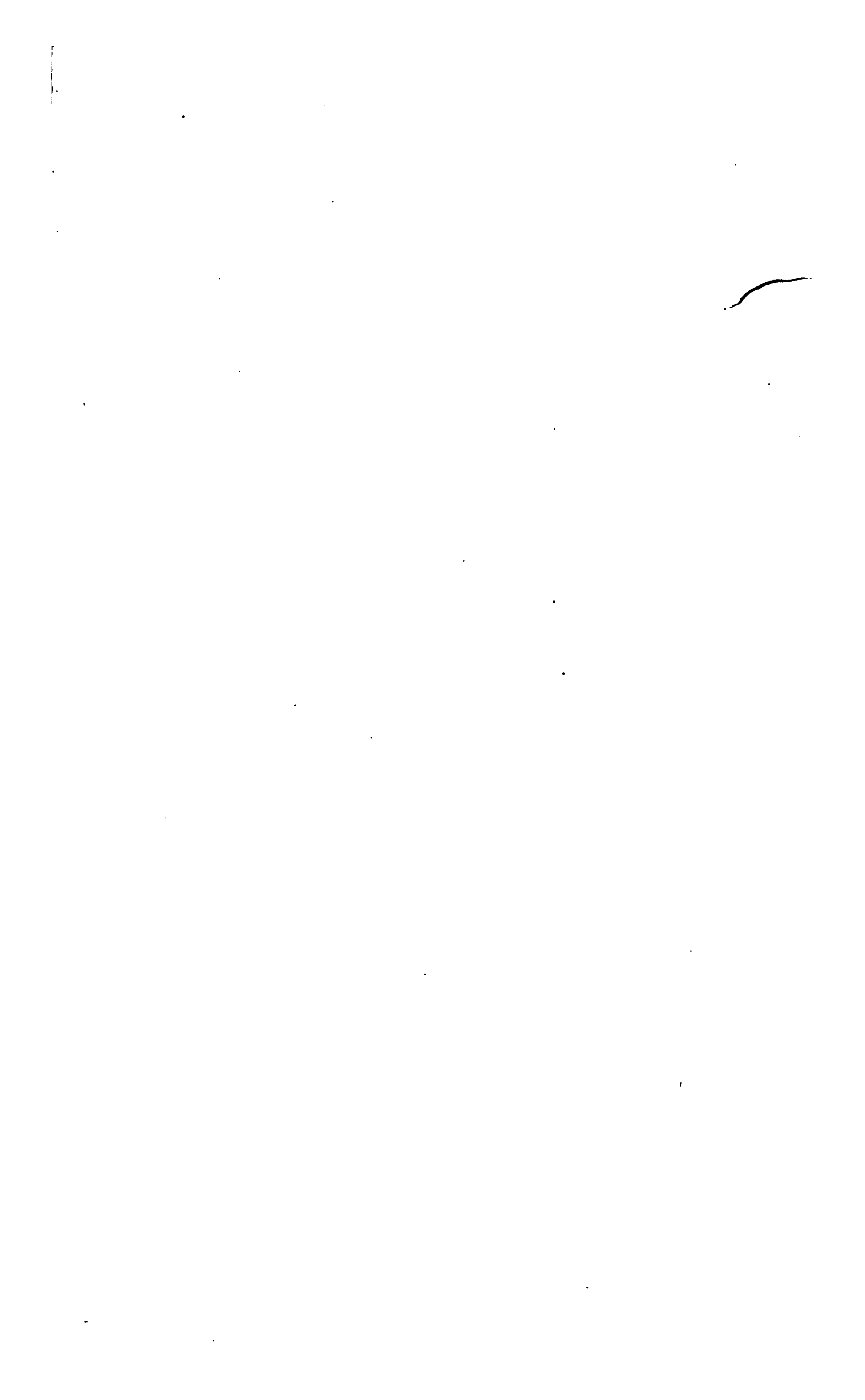
gangsmaade endnu farligere. Vil politiet først forfølge de prostituerede med kraft, kan det nok opfattes som «vækkende offentlig forargelse», hvis en «prostitueret» kvinde viser sig i et «fasjonabelt» strøg under forhold, der gjør det sandsynligt, at hun vil bli bemerket. Grænserne gir endnu adgang til stor vilkaarlighed. Det maa for det første kunne forlanges, at vedkommende i et bestemt casus er straffældt efter § 378, før tvangsarbeide kan anvendes, og i analogi med bestemmelserne om drukkenskab (løsgjængerlovens §§ 16, 17, 18) synes det rimeligt at kræve, at gjentagelser i et vist tidsrum har fundet sted. Dernæst er begrebet «offentlig forargelse» her baade farligt i sin anvendelse og desuden overflødigt, da den handling, der trues med straf, allerede er tilstrækkelig skarpt og udtømmende karakteriseret. Getz var ogsaa inde paa den tanke, at en særbestemmelse om «indbydelse til utugt» var upaakrævet, da enhver opførsel paa offentlige steder, hvorved anstændigheden blev krænket, kunde straffes. Med andre ord: det havde været nok, om man holdt sig til den nuværende straffelovs § 212 og aabnede adgang til at indsætte paa tvangsarbeidsanstalt personer, der gjentagne gange i nærmere begrænset tid gjorde sig skyldige i overtrædelse af denne. Man kan vistnok ikke si, at den «prostituerede» efter «løsgjængerloven» er slettere stillet end f. eks. bet-

leren, men det her omhandlede forholds ømtaalige natur gjør overhovedet enhver indgriben fra politiets side vanskelig.

I det hele er «løsgjængerloven» et farligt skridt ind paa den bane, som allerede Jonas Anton Hjelm i «Norsk maanedsskrift» advarede imod, ti:

«Statens øiemed er kun at forskaffe dens medlemmer sikkerhed.»

Paa H. **Aschehoug & Co.s** forlag, Kristiania, er udkommet følgende bøger af

Hjalmar Christensen:

En seirherre.	Skuespil i 4 akter	Kr.	1.[illegible]5
Unge nordmænd.	Et kritisk grundrids .	»	2.50
Bastarder.	Roman fra det unge Kristiania	»	2.80
	indb.	»	4.00
Folkets tjener.	Skuespil i 4 akter . . .	»	2.25
Nordiske kunstnere.	Med 4 portrætter .	»	3.60
Streiftog i «Oplysningstiden»	. . . . .	»	3.50
Det retfærdige spil.	Skuespil i 3 akter .	»	1.50

Ovenstaaende bøger faaes i alle boglader.

Det Mallingske Bogtrykkeri A/S.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

Form 410

